

ՄԻՈՆ

ՀԱՅԿԻՆ

ՄԱՅԻՍ

ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՒ 4 - 5 - 6

1996

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱԿԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՂԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԽՈՒԹԵԱՆ

Հ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1996	Ապրիլ - Մայիս - Յունիս	Թիւ	4 - 5 - 6
1996	April - May - June	No.	4 - 5 - 6

SION

VOL . 70

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press , Jerusalem

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
ՋԱՏԿԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ
Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐԿՐԻ ԵՒ Ի ՅԵՐԿԻՆՍ

Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի վերջին օրերու ամենէն զարմանահրաշ դէպքերէն մէկը այն էր որ իր խաչի մահէն և յաղթական յարութենէն առաջ Ան յարութիւն տուաւ իր բարեկամին՝ չորեքօրեայ ի մահ ննջեալ և ի գերեզմանի ամփոփեալ Ղազարոսին: Յովհաննէս Աւետարանիչ կը պատմէ թէ ինչպէս երբ Յիսուս լսեց Ղազարոսի մահը, փութաց ի Բեթանիա, այս վերջնոյն տունը, որպէսզի զայն վերարթնցնէ մահուան ֆունէն, վերստին կեանք շնորհէ անոր: Ղազարոսի երկու քոյրերէն մէկը բարեպաշտն Մարթան՝ ընդառաջ երթալով Մեծ Վարդապետին, ըսաւ անոր.

- «Ով Տէր, եթէ այստեղ ըլլայիր, եղբայրս չէր մահանար»:

Յիսուս պատասխանեց.

- «Քու եղբայրը յարութիւն պիտի առնէ»:

- «Գիտեմ», ըսաւ սգաւոր քոյրը, «պիտի յառնէ ան յարութեան վերջին օրը»:

Այն ատեն էր որ Յիսուս յայտարարեց.

«Ես իսկ եմ յարութիւնը և կեանքը. ան որ ինծի կը հաւատայ, թէպէտ և մեռնի, պիտի ապրի: Եւ ան որ կ'ապրի և ինծի կը հաւատայ, յաւիտեանս պիտի չմեռնի» (ՅՈՎՀ. ԺԱ. 25-26):

Յիսուս բացայայտօրէն ըսել ուզեց որ յարութիւնը միայն մահէն ետքը ապրուելիք վիճակ չէ, այլ նաև այս երկրի վրայ ապրուելիք կեանք, որ Իրմով՝ Քրիստոսով է ներշնչուած և ներթափանցուած ու տիրապետուած: Ան որ կը հաւատայ Քրիստոսի, այսինքն՝ իր կեանքի մէջ ներկայ կ'ունենայ զՔրիստոս, կ'ապրի ու կը գործէ Անոր ապրած և ուսուցած ճշմարտութիւններով, բարոյական սկզբունքներով և հոգեւոր արժէքներով, մահ չի ճանչնար, մէկ խօսքով՝ յաւիտեական արժէքներով կը յաւերժացնէ իր կեանքը թէ՛ երկրի վրայ և թէ՛ երկինքի մէջ:

Մենք առհասարակ սովոր ենք Քրիստոսի յարութիւնը առընչելու կամ նոյնիսկ նոյնացնելու անդեմական կեանքին հետ: Անմահութիւնը սակայն սոսկ մահէն ազատ ըլլալու հոգեկան գոյավիճակը չէ, ֆիզիկական և ժամանակաւոր աշխարհէն վեր և անդին: Յիսուս ըսաւ. «Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք», մահը խորտակեց կեանքով: Այնպէս ապրեցաւ, և սորվեցուց մեզ ապրիլ, որ մահը չկարենայ վերջ դնել այդ կեանքին, ոչ թէ անշուշտ մարմնաւոր գոյութեան, այլ այդ գոյութիւնը իմաստաւորող և

հոգին ինքզինք կ'արտայայտե և կը յաւերժացնէ, ինչպէս Բարին մարդկային արարին մէջ, Գեղեցկութիւնը՝ բարին, գոյնին և ձայնին մէջ, Ճշմարտութիւնը՝ խօսքին ու կեանքին մէջ:

Յիսուս աւելցուց. «Ան որ ինծի կը հաւատայ, թէպէտ և մեռնի, (այսինքն՝ իր ֆիզիկական գոյութիւնը վերջ գտնէ աստուածաստեղծ մեր նիւթեղէն բնութեան աստուածադիր օրէնքով), *ան պիտի ապրի*»: Պիտի ապրի՝. թէ՛ իր երկրաւոր կեանքի ընթացքին դրսևորած անմահ ապրումներով և թէ իր թողած և յաւերժօրէն ապրող ու խօսող վկայութիւններով, գործերով: Եւ երբ հողը փնանայ իր մէջ՝ հողայնութենէն վեր մնացող և հոգեղէն բնոյթ, տարողութիւն ու արժէք ունեցող իր արարքներով ան կը մնայ անմեռ, յաւերժայիշատակ և վկայ՝ անմահական արժէքներու:

* *

Այսպէ՛ս հաւատացին բոլոր ճշմարիտ ֆրիստոնեաները աշխարհի չորս ծագերուն, ֆրիստոնէական պատմութեան բոլոր ժամանակներուն առաջին օրերէն սկսեալ մինչև մեր այսօրուան օրերը: Այս հաւատով ապրեցան և նոյնիսկ մարտիրոսական վկայութեամբ մահը դիմակալեցին անոնք, որոնք, երբ հարկը պահանջեց, նոյնիսկ իրենց երկրաւոր կեանքն ընծայեցին որպէս գին իրենց անմահական և երկնային կեանքին համար: Յարութեան հաւատքը եղաւ անոնց կեանքին մղիչ ոյժը: Անմահութեան գաղափարով ապրուած կեանքը եղաւ անոնց կեանքին հարազատ ոճը: Յարութեան՝ յոյսը անդրշիրիմեան անմահութեան՝ յոյսը եղաւ անոնց կեանքի յարացոյց փարոսը: Քրիստոսի հետ յաւերժօրէն հաղորդ մնալու փափաքը եղաւ անոնց կեանքին անդրագոյն ձգտումն ու տեսիլքը:

Ան որ գիտէ ճիշտ կարդալ ֆրիստոնէական եկեղեցւոյ երկհազարամեայ պատմութիւնը, չի կրնար այնտեղ չտեսնել յարութեան գաղափարին, հաւատին և կենսատու ոյժին ներգործութիւնը: Սուրբերու և նահատակներու անվերջ շարանը այդ ճշմարտութեան պերնախօս հանդիսադրութիւնն է ունէ բանիմաց և անկեղծ մարդու համար: Քրիստոնէութեան պատմութիւնը միանգամայն արիւնոտ և արևոտ պատմութիւն մըն է: Արեան հեղումը, սակայն, կեանքին վերջակէտն ըլլալէ աւելի՝ անմահութեան բանալին է, որովհետև յարութեան հաւատին և յոյսին վկայութիւնն է ան:

* *

Մեր հայ ժողովուրդի ողջ պատմութիւնը, գրականութիւնը, արուեստը անստուեր և անհերքելի փաստը կուտան Յարութեան հաւատին և ոյժին յաղթանակին՝ մեր ազգին այնքան յանախակիօրէն սպառնացած մահուան հարուածներուն դիմաց:

Մեր հայրերը միշտ երգեցին, և երգել կուտան մեզի այսօր.

«Փա՛ռք յարութեան քո, Տէր

Ոչ դադարեցայց, Քրիստոս, օրհնել զՔեզ

Ջամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»:

Այո՛, մենք չդադրեցանք հաւատալէ Անոր յարութեան, չդադրեցանք օրհնել Անոր յարութիւնը մեր ամբողջ կեանքի ընթացքին: Անոր յաւիտեանշունչ կեանքը ընդելուզուեցաւ մեր կեանքին, մեր ազգի համայնական կեանքին ինչպէս կրակը կը տարրանայ երկաթին մէջ և երկաթը կը զգենու հրեղինութեան բնութիւնն ու ոյժը, որոնց դիմաց ժանգը կը մեռնի, փոշին ու կեղտը կը չփանան, մեղքը մեր կեանքին վրայ կը դադրի ունենալէ իր մահացնող ազդեցութիւնը:

Այսօր, ազատ ու անկախ մեր հայրենիքին մէջ, երբ լծուած ենք այն վեռական և ապագայատեսիլ գործին, որուն նպատակն է վերագտնել մեր ազգային ինքնութեան ամենէն հարազատ ապրումներն ու գաղափարները, կեանքի ուղղութիւնն ու նկարագիրը, քրիստոնէական հաւատքի վերակենդանութիւնը ամենէն էական ոյժերէն մէկն է մեր փրկութեան և յաւերժագնաց ուղևորութեան համար դէպի մեր ապագան: *Այդ հաւատքին սիրտը յարութեան գաղափարն է*, որ կոչուած է կեանք դառնալու իր իսկատիպ հարազատութիւնը և ճշմարտութիւնը ունենալու համար: Իմացական, տեսական գաղափար չէ ան, ոչ ալ սոսկ անդեմական կեանքի ակնկալութիւն և սպասում: Ան կեանք է մեր կեանքին իմաստ տուող, Աստուծոյ կեանք-տուրքը բարեաց աղբիւրի վերածող, երջանկութեան ոսկի բանալին մեր ձեռքերուն մէջ դնող: Այո. Հայաստանը եղաւ յաճախ Գեթսեմանի անձկալից պարտէզ, եղաւ քաղաքապետ Գողգոթա, եղաւ խաչի ճանապարհ և դարձաւ արիւնհամ խաչելութիւն: Հայութեան պատմութիւնը, սակայն եղաւ միշտ *յարութեան* յաղթանակ:

* * *

Այդ պատմութեան շարունակման և զարգացման պարտաւորութեան առջև կը գտնուինք բոլոր ապրող հայերս թէ՛ Հայաստանի, թէ՛ Արցախի և թէ՛ արտասահմանի մէջ: Յարութեան շունչը միայն կրնայ ըլլալ մեր ներկայ գոյութեան կենսընթացային շարժիչ ոյժը: Յարութեան հաւատքին հպարտ *ժառանգորդները* չենք կրնար ըլլալ միայն. պէտք է դառնանք անոր յառաջագնաց *Ջահկիրները*:

Աշխարհի այսօրուան դրութեան մէջ մարդիկ առհասարակ կ'ապրին երկրասահման կեանքով և երկրագնաց ընթացքով: Հոգևոր արժէքներու, յաւիտեական ճշմարտութիւններու անհաղորդ մթնոլորտ մը կը տիրէ չորս դիմ: Գիտական, ճարտարարուեստական փառաքաղաքութեան մը յառաջ բերած փորձութիւնն է այդ. այսինքն՝ գոհանալ միայն շօշափելի տեսնուածով և մարմնական հաճոյքներու վայելքներով: Հարկ է զգոյշ և զգաստ կեցուածք որդեգրել, որպէսզի մեր բո՛ւն եղածը, մեր հոգեղէն, անմահական գոյութեան տարածքը զոհ չերթայ մեր ունեցածին, մեր մարմնաւոր պարունակին, զի *"Հոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգտէ"* (ՅՈՎ. Հ. Զ.64), ինչպէս կ'ըսէ մեր Տէրը և ճշմարտութեան երկնառաք Վարդապետը՝ Յիսուս Քրիստոս:

Նոյն այդ աշխարհին մէջ, այսօր չենք կրնար չնշմարել այն դրական և լուսաւոր նշանները, որոնք հոգևոր վերաբնութեան մը յուսալից երևոյթները կը պարզեն:

Հետևեց կեանքի ա՛յս գիծին, ոյժ տանք հոգևոր անանց արժեքներուն:

Քրիստոսով մարմնաւորուած նշմարտութիւնները անմահացուցիչ են, ինչպէս ինք ըսաւ. *"Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք"* ու իր Յարութեամբը ցոյց տուաւ այդ անմահութեան նամբան ողջ մարդկութեան համար: Եթէ հաւատանք իրեն և հետևիմք իր կեանքին և ուսուցումներուն՝ անմահութեան անսպառ երջանկութիւնը կ'ապրինք մեր մէջ: Յաւիտենական կեանքի գիտակցութեամբ ապրիլ մահկանացու մեր կեանքը՝ կը նշանակէ փրկել այդ կեանքը մահուան, ոչնչացման վտանգէն: Յիսուս յստակ ու շեշտ բառերով ըսաւ. *«ան որ կ'ապրի և ինծի կը հաւատայ՝ յաւիտեանս պիտի չմեռնի»:*

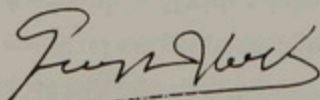
***

Հաւատացեալ հայորդիք,

Եկէ՛ք Զատիկի այս առաւօտուն վերանորոգենք մեր մէջ անմահական կեանքի ձգտումն ու ճաշակը: Բիւրեղացնենք և զօրացնենք մեր հաւատը Յիսուսի Յարութեամբ մեզի տրուած նշմարտութեան վրայ, թէ՛ եթէ անմահական արժեքներու գիտակցութեամբ ապրինք մեր կեանքը երկրի վրայ՝ յաւիտենական կեանքը ապրած կ'ըլլանք մեր մահկանացու կեանքին իսկ մէջէն և կը հասնինք անդնական կեանքի երանութեան: *«Երկնքի արքայութիւնը»* միայն երկնքի մէջ չէ, այլ մե՛ր մէջ, մեր ապրած կեանքի ներշնչութեան մէջ, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի բառերով՝. *«արքայութիւնն երկնից ի ներքս ի ձեզ է»* (ՂՈՒԿ. ԺԷ. 21):

Երկու շաբաթներ ետք, Ապրիլ 24-ին, պիտի վերապրեցնենք մեր մէջ մեր Ապրիլեան Եղեռնի զոհերուն յիշատակը: Յարուցեալ ազգի աչքերով պիտի նայինք անոնց մահուան և այդ մահուան մէջ պիտի տեսնենք մեր ազգի յարութեան շփեղ իրողութիւնները: Այսինքն՝ յարութեան յոյսով կնքուած անոնց մահովը խափանուած պիտի գտնենք մահը մեր ազգին և պիտի ողջունենք նոր արեւածագով բացուած յարութեան նոր շրջանը մեր ազատ ու անկախ Հայաստանի հողին վրայ և ողջ հայ ժողովրդի կեանքին մէջ ի Մայր Հայաստան, յԱրցախ և ի սփիւռս աշխարհի:

Այդ լուսավառ հոգեկան ապրումներով կ'ողջունենք ձեզ բոլորդ 1700 տարիներ առաջ յարութեան հաւատին՝ Քրիստոնէական կրօնին՝ ազգային հաւատք, պետական կրօն հռչակման այս սրբազնասուրբ կեդրոնէն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն: Ի բոլոր սրտէ կ'աղօթենք որ յարութիւնը ապրիք ի վերայ երկրի և ի յերկինս և ձեր կեանքը վերածէ՛ք փառատրութեան առ Աստուած և սպասաւորութեան ազգիս հայոց անմահութեան. ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

**ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊՍ.Ի ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՅ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ԸՍՏ ՂՈՒԿԱՍՈՒ
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ**

23.- Երբ սպասարարության օրերը աւարտեցան, տուն գնաց: Թէեւ տօնին առաջին օրը պապանձեցաւ, սակայն օրէնքը չէին կրնար խախտել, այն որ Մովսէսէ օրինադրուած էր նաւակատիք ընելու Բ. օրին. **23.24:** Քահանան համրացած էր, ինչպէ՞ս կ'ըստասաւորէր: Անշուշտ ուրիշ քահանաներ կային որոնք պաշտօն կը կատարէին: Անտեղի էր որ կանուխ մեկնէր, ուստի աւետարանիչը կը գրէ թէ պաշտաման օրերը աւարտելուն տուն վերադարձաւ:

24.- Ապա Եղիսաբէթ իր կինը յղացաւ: Հրամանն ու պատուէրը յաղթեց բնութեան օրէնքին: Սառայի նման, Եբրա **11.11:** Հինգ ամիս ինքզինք պահեց, յետոյ չէր կրնար թաքչիլ, երբ որ յայտնուեցաւ ըսաւ -

25.- «Աստուածային գործ է այս եւ ոչ թէ բնութեան սովորութիւն: Նախատիքը վերցուց վրայէն:» Հրեաներու մօտ ամուլութիւնն ու այրիութիւնը մեծ նախատիք կը համարուէին, ուստի օրհնուեցան անձնունդ չմնալով. Բ.օրինաց **7.14:** Յիշենք իբրեւ նշան ըսուածը- «Տէր անոնց տուր անպտուղ որովայն եւ ցամաքեալ ստինք»: Ովսէ **9.14:** Ամուլութիւնը անշուշտ, ոչ ալ այրիութիւնը նախատիք չեն առ Աստուած, մարդիկ միայն այսպէս կը պարսաւեն:

26.- Վեցերորդ ամսուն Աստուծոյ Գաբրիէլ հրեշտակը ղրկուեցաւ Գալիլիացոց քաղաքներէն մին որուն անունն էր Նազարէթ:

27.- Կոյսին մօտ որ մարդու մը հետ նշանուած է որուն անունը Յովսէփ է, Դաւթի ցեղէն, կոյսին անունը Մարիամ: Դաւթի տունէն կամ ցեղէն ըսելը լրումն է այն որ յառաջագոյն մարգարէներէն գուշակուեցաւ: Զի եթէ կոյսը պիտի ծնի էմմանուէլը, Յեսսէի արմատէն պիտի կատարուի: Մարիամ ալ նոյն ցեղէն էր: Եթէ Յովսէփ Տէրունական ծնունդին նպաստ մը չէր, ինչո՞ր խօսեցեալ էր Մարիամին: Այս ամէնքը Աստուածային խնամարկութեամբ կը պատահի, օրէնք չէ որ կոյսը անպատասպար ըլլար: Յովսէփ վերակացու եւ պաշտպան եղաւ եւ բոլոր տեսակի չար կարծիքներէ ազատիչ:

28.- Հրեշտակը գալով անոր ըսաւ - «ուրախ լըր բերկրեալդ, Տէր ընդ քեզ»: Բարութ եւ վայելչական աւետիսով կ'սկսի: Որովհետեւ առաջին անէծքի դատապարտութիւնը իրմով պէտք էր վերցուէր: Այն ատեն պատգամուեցաւ, «ցաւով եւ տրտմութեամբ զաւակ ունենաս»: Հոս՝ ուրախութեան եւ ցնծութեան ծնունդ է, ոչ միայն Մարիամի համար, այլ համայն մարդկութեան: Իսկ «Տէր ընդ քեզ» ըսելով, մարդկային ախտաւոր ողջոյնի կարծիքը կը բառնայ: Սակայն նա եւ այնպէս կը վարանէր տարակուսեալ:

29.- Այս խօսքերուն վրայ նա խոռվեցաւ, ի՞նչպիսի ողջոյն է այս, ըսաւ: Ուրիշ կիներու նման չէր, որոնք երբ հեշտալի խօսքեր լսեն շուտով կ'ընդունին եւ կը տարածեն ալ: Այլ նա մտախոհ էր, ինքնամփոփ. արդեօք խաբէութիւն կամ նենգութիւն մըն է բանարկուէն այսինքն սատանայէն: Հրեշտակը տեսնելով զինքը այդ վիճակին մէջ կը փարատէ երկիւղը:

ՅՕ.- Մի երկնչիր Մարիամ, զի Աստուծոյ շնորհին արժանացար։
Ծնորն՝ ոչ ըստ մարդկային արժանաւորութեան, այլ Աստուածային սքանչելեօք,
ապա ցոյց կուտայ իր առաքելութեան պատճառը։

ՅԶ.- Ահա պիտի յղանաս եւ ծնանիս որդի։ Հրեշտակին այս խօսքերը
կը կարկեն բոլոր անոնց լեզուները որոնք համարձակեցան ըսել թէ Յիսուս Ս.
Կուսէն բան չառաւ, այլ սոսկ միայն անցաւ իրմէ։ Քանի որ ըսաւ թէ պիտի
յղանաս, ուրեմն յղութեամբ իր բնութենէն պիտի ունենայ. իսկ եթէ սոսկ իր
մէջէն պիտի անցնի, յղութիւն չըսուիր, ոչ ալ իսկական ծնունդ։

Անունը պիտի կոչես Յիսուս։ Հապա ինչո՞ր համար Եսայի կ'ըսէ թէ
Էմմանուէլ պիտի կոչուի. բոլոր մարգարէները զինքը Քրիստոս կը կոչեն։
Անշուշտ որպէսզի ամբաստանուած չըլլայ ատելեաց կողմէ։ Մարգարէութիւնը
ժամանակի մը համար կը ծածկէ, մինչեւ որ իրողութիւնը ճշդիւ գիտնան։
Մշմարտութիւն մը ճիշտ ժամանակէն առաջ յայտնելը օգտակար չէ։

ՅԸ.- Նա մեծ պիտի ըլլայ։ Այս հաստատումը չի վերա-
բերիր իր էութեան այլ մեր սահմանափակ բնութեան որուն խառնուեցաւ եւ
Աստուածային բնութիւնը խառնեց մարդկայինին եւ երկու բնութիւնները մէկի մէջ
հաւասարեցուց։ Այս պատճառաւ ալ Աստուածային բնութիւնը խոնարհեցաւ եւ
մարդկային բնութիւնը բարձրացուց։ Իսկ մեծ կ'ըսէ ոչ թէ արժանաւորութիւնը
չափելով, այլ մեծութեան չափը խօսքով չի յայտնէր։ Այս բացատրութեան կը
հանդիպինք Ս. Գրոց մէջ, օրինակ - «Մեծ է Տէր եւ մեծ է զօրութիւն նորա»։
Սաղ. 146.5 կամ «մեծ է քան զամենայն կուուս». Սաղ. 134.5։

Որդի բարձրելոյ պիտի կոչուի։ Արդ՝ որպէսզի մեծութիւնը մարդկային
արժեշտափով չհասկցուի, անզուգական պատիւը կը յիշէ, որը ոեւէ ուրիշ մէկուն
անկէ։ Որդի բարձրելոյ կոչելով կը հասկցնէ թէ վերին փառաց Տէր է եւ
ծնունդ առաջին անեղ բնութեան։ Բայց քանի որ վերնական իշխանութիւնը
յիշեց, անմիջապէս յետոյ խօսքը խոնարհեցնելով ծանօթ պատկերաւոր բա-
ցատրութեամբ խելամուտ կ'ընէ։

Տէր Աստուած պիտի տայ անոր իր հօր Դաւթի աթոռը։ Որդի բար-
ձրելոյ, միաժամանակ եւ որդի Դաւթի, թէ Աստուած եւ թէ՛ մարդ միանգա-
մայն։ Ամբարիշտներէն ոմանք Յիսուսի Աստուածութիւնը վերցուցին եւ ոմանք
ալ մարդկութիւնը եղծանեցին. կը յաւելու, պիտի Թագաւորէ ի վերայ տանն
Յակոբայ ի յաւիտեան. իր թագաւորութեան վախճան պիտի չըլլայ։ Որովհե-
տեւ երկու բնութիւնները միացած պիտի ըլլային իր մէջ, ուստի խօսքերն ալ
միահիսուած են իրար. Աստուածավայելուչը եւ ինչ որ պատշաճ է մարդուն։
Աստուած ըլլալով, մարդացաւ, մշտնջենաւորակից եղաւ մարդկութիւնը
Աստուածութեան։

Մարիամ, ¹¹հրեշտակին այս խօսքերը մտախոն կը քննէր, ըսաւ։

34.- Ի՞նչպես կրնայ ըլլալ այդ. որովհետեւ կոյս եմ: Գիտէր կանանց բնութեան օրէնքը առ այն թէ առանց ամուսնի որդեծնութիւն չըլլար. կուզէ ստուգել թէ ծնունդը հասարակաց սովորութեան համաձայն թէ արտաքոյ բնականին, հրաշալի ծնունդ պիտի ըլլայ: Հրեշտակը կը լուծէ հարցը.-

35.- Հոգին սուրբ եկեացէ ի քեզ. յայտնելով թէ յղութիւնը առաւելեալ ամենայն մաքրութեամբ է: Ի՞նչ պէտք է հասկնալ Հոգին Ս. եկեացէ ի քեզ բացատրութեամբ: Մատթէոսի Աւետարանին մէջ ալ Յովսէփին կ'ըսէ հրեշտակը.- «անկէ յղացեալը ի Հոգւոյն սրբոյ է: 1.20: Ուրեմն հասկնալի է թէ Հայր, Որդին եւ Ս. Հոգին իրարմէ բաժնուած չեն: Ինչպէս որ սկիզբը Ս. Հոգին կը գործակցէր աշխարհածնութեան ատեն, կը շրջէր, կ'ստեղծուէր առաջին մարդ արարածը, այստեղ ալ գործակից կը լինի որդւոյն Աստուածային մարմնոյն արարչագործութեան: Գալով Ս. Կոյսին, կը սրբէ զայն մարմնական ցանկութիւններէն: Թէեւ մաքուր էր, սակայն մարդ էր: Ս. Հոգին մաքրագարոյց զայն եւ մարմին առնելով անարատէն տուաւ որդւոյն: Ոչ թէ նախապէս մարդ ստեղծուած ապա Աստուածութիւնը մտնելով իր մէջ կը բնակի, այլ սկիզբը Աստուածութիւն ըլլալով, մարմնական նիւթը կը թանձրանայ Ս. Կոյսի մարմնին մէջ: Աստուածութիւնը ձեւանալով կը մնայ իր բնութեամբ անփոխադրելի: Մարմինը խառնուելով խօսքին, եղաւ ինչ որ էր խօսքը. մարմնանալով բան չկորսնցուց այլ ըստ բնութեան եւ ըստ թանձրութեան, մնաց մարմին ըստ ձեւին: Այսպիսով, Աստուածութիւնը միանալով մարմնին, մարդացաւ առանց ապականացու կիրքերու, պահելով իր իմանալի բնութիւնը անպարագրելի եւ անփոփոխ: Այս ամէնքը եղան, Ս. Հոգւոյն գործակցութեամբ: Այս է Ս. Հոգին եկեացէ ի քեզ ըսելը:

Եւ բարձրելոյն զօրութիւնը հովանի պիտի ըլլայ քու վրայ: Այն որ պիտի ծնի քեզմէ սուրբ է: Որովհետեւ մարմնական ախտի ոտէ կցորդութիւն պիտի չունենայ, այլ ամենայն ինչ Աստուածային: Անսերմ յղութիւն: Անապական ծնունդ: Որդի Աստուծոյ ծնեալ: Որդի բարձրելոյ ըսելով կ'իմացնէ թէ բարձրելոյն բնութիւնը ունի, կրկնելով Աստուծոյ Որդի պիտի կոչուի կ'ըսէ. որովհետեւ հրեշտակը ամէն ինչ Աստուածավայելուչ ըրաւ, որպէսզի Մարիամ չտկարանայ այս բարձրագոյն խօսքերէն, կ'սկսի դարձեալ ընտելական բացատրութեան:

36.- Ահա Եղիսաբէթ ազգականդ, իր ծերութեան նա եւս յղի է. եւ այս վեցերորդ ամիսն է անոր որ ամուլ կը կոչուէր: Ազգականդ: Մարիամի մայրը քահանայական ցեղէն էր եւ շատ մերձաւոր Եղիսաբէթի. երբ որ հրեշտակէն լսեց անոր յղութեան մասին, ելլելով գնաց անոր մօտ: Բայց հայրը Յուդայի ցեղէն էր. այսպէս ուրեմն Մարիամ քահանայական եւ Թագաւորական սեպհականութիւն ունէր եւ ուստի իրմէ ծնեալը, Յիսուս, քահանայ եւ Թագաւոր

միանգամայն: Հրեշտակը Ս. Կոչսին միտքը կը հաստատէ Եղիսաբէթի յղութեամբ երբ կը յաւելու:

37.- Աստուծոյ խոստումները անպայման կը կատարուին: Աստուծոյ զօրութեան, ամենակարողութեան մասին յիշեցնելով, կը խրատէ նաեւ մեզ որպէսզի հաւատքի մէջ չտկարանանք. ոչինչ կրնայ ընդդէմ կենալ Աստուծոյ կամքին, որովհետեւ արարիչ է բնութեան եւ բնութեան օրէնքներու ներքեւ չէ. ինչպէս եւ կամի կը լուծէ բնութեան կարգ կանոնը: Մարիամ վերահասու ըլլալով կ'ըսէ:

38.- Եղիցի ինձ ըստ բանի քում:

39.- Ապա հրեշտակը կը մեկնի, առաքելութիւնը աւարտած ըլլալով:

40.- Մարիամ այն ատեն ելաւ, գնաց ի լեռնակողմն փութապէս, Յուդայի երկրի քաղաքներէն մին: Լեռնակողմն ըսելով ստուգապէս կը ճշդէ տեղը, որովհետեւ Գալիլիացոց երկիրը հարթ է եւ դաշտական, իսկ Հրէաստան՝ լեռնային եւ քաղաքն Յուդայ, Երուսաղէմի մօտ: Եթէ քահանայապետ էր, ապա ինչո՞ւ Երուսաղէմի մէջ չէր բնակէր: Յայտնի է թէ ուրիշ քահանայապետներ կային որոնք բոնութեամբ տիրեցին, որովհետեւ արդար էր, չփափաքեցաւ հակառակութեան ոգիով մնալ, տեղի տալով ընտրեց հանդարտութեամբ մնալ: Մատթէոսեան աւետարանէն կ'իմանանք թէ կայ'ին այլ քահանայապետներ երբ կը պատմէ թէ մոգերը գալով կը փնտռէին նորածին թագաւորը, խոսկեցաւ Հերովդէս եւ ամբողջ Երուսաղէմ իր հետ. հաւաքելով բոլոր քահանայապետները կը հարցնէր թէ ո՞ր պիտի ծնի Քրիստոս: Յայտնի է ուրեմն թէ շատ էին քահանաները եւ արդարը անոնց հետ բնակիլ չէր կամեր ըստ որում խոյս տալով գացած էր Յուդայի քաղաքը. Մարիամ գալով այնտեղ, Ջաքարիայի տունը մտաւ եւ ողջունեց Եղիսաբէթի:

41.- Երբ որ լսեց Եղիսաբէթ Մարիամի ողջոյնը, խաղաց մանուկն յորովայնի նորա: Որովհետեւ իրմով էր որ երկնային ողջոյնը պիտի տրուէր սուրբ առաքեալներուն եւ անոնց միջոցաւ ամբողջ աշխարհին: Սուրբ հոգւոյն զօրութեամբ իր Տիրոջ առջեւ շարժեցաւ: Իր մայրն ալ նոյն Ս. Հոգիէն ազդուեցաւ: Եղիսաբէթ Ս. Հոգիով լեցուեցաւ եւ աղաղակեց, ներքին խնդութեան բերմամբ հանդարտ չկրցաւ բարբառիլ այլ բարձրաձայն:

42.- Օրհնեալ ես դու ի կանայս եւ օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո: Արդարեւ օրհնեալ, վասնզի իրմով օրհնուեցան բոլոր կիները. իրմով առաջին կնոջ յանցանքներուն դատակնիքը լուծուեցաւ եւ անէծքը որ անհնազանդութենէ պատճառուեցաւ, իրմով վերցուեցաւ:

43.- Ո՞վ եմ ես որ Տիրոջս մայրը ինծի այցելէ: Բոլոր սուրբերը այսպէս էին, երբ շնորհներու արժանանային: Իբրեւ շնորհին արժանի չէին յիստորար: Ո՞վ եմ ես որ Տիրոջս մայրը ինծի այցելէ: Ըսել ուզելով հարկաւ թէ ոչ մեր բարեգործութեան համար կը հատուցանէ, այլ իր ողորմութեան կ'արժանացնէ:

Այսպես կ'ըսէ Ս. Հոգւոյն ազդմամբ իմանալով թէ ո՞վ է այն որովայնին մէջ անոր: Աստուած անհաս եւ անբովանդակելի, որովայնի մէջ տարուեցաւ այն հոր բոլորին արարիչն է, յանձն կ'առնէ ծնիլ:

44.- Երբ որ ողջոյնիդ ծայնը լսեցի, խաղաց ցնծալով մանուկս յորովայնի իմում: Նախ մանուկը ազդուեցաւ Ս. Հոգիէն ապա եւ մայրը եւ նոյն Ս. Հոգւով տեսաւ ոմանց անհաւատութիւնը որուն համար ալ ըսաւ:

45.- Երանի անոր որ կը հաւատայ թէ Տիրոջ խոստումը պիտի կատարուի: Քանի որ մարդկային մտքի հաստդութենէն վեր էր անպատմելի այս խորհուրդը, այս պատճառաւ ալ երանելի են անոնք որ կը հաւատան եւ չեն քննարկեր: Որովհետեւ Աստուածայինները ամէնքն ալ հաւատքով կ'իմացին եւ ոչ թէ քննութեամբ: Ըստ այնմ թէ - «արդարն ի հաւատոց կեցցէ:» Ամբ. 2.4: Արհամարհող մարդը ամբարտաւան է: Ս. Կոյս Մարիամ եւս ազդմամբ Ս. Հոգւոյն կ'սկսի ըսել:

46.- Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր: Ով իմ անձս, պատմէ Տիրոջ մեծութիւնը: Օրհնել, գովել, փառաբանել, մեծացուցանել, երախտագիտութիւն յայտնել է երկնային պարգեւներուն համար: Օրհնակներ շատ կան - «Օրհնեաւ անձն իմ զՏէր. օրհնեցից զՏէր ի կեանս իմ»: Սաղմոս: «Մեծացի Քրիստոս ի մարմնի իմում»: Փիլ. 1.20: «Փառաւոր լիցի անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի ձեզ եւ դուք ի նմա». Թեա. 1.12: Այսպէս եւ գոհութիւն կը մատուցանէ Ս. Կոյսը իրեն ցոյց տրուած անսահման բարեաց համար:

47.- Յնծացէ հոգի իմ յԱստուած փրկիչ իմ: Աստուծմով ցնծալ, ստոյգ ուրախութիւն է. որովհետեւ տարբեր է մարդկային ուրախութիւնը եւ տարբեր յԱստուած ցնծալ: Աստուած եւ փրկիչս կ'ըսէ որովհետեւ Ս. Կոյսը կարօտ էր ամենեցուն փրկողին: Նախ ինք ընդունակ կ'ըլլայ փրկութեան, ապա իրմէ տարածուելով, ամէնքին կը բաշխուի փրկութիւնը:

48.- Քաղցրութեամբ նայեցաւ իր աղախնին խոնարհութեան: Ոչ միայն մեր սեփական բարձրութենէն ինկանք մեղքերու թշուառութեան մէջ, այլ իրօք աղքատ էր եւ աղքատ ծնեալ: Իսկ Յիսուս երանի տուաւ խոնարհներուն Մատ. 5.2, արհամարհեց ամբարտաւանութիւնը, Դուկ. 16.15, բնակելով Ս. Կոյսին մէջ, մեծցուց զայն անզուգական բարձրութեամբ: Նոյնը յայտնած էր նաեւ մարգարէներուն միջոցաւ. «Ես ո՞ր պիտի հանգչիմ, եթէ ոչ հեզերուն եւ խոնարհներուն մէջ»: Եսայի 66.2: Բարձրութեան հասնելով, ինքզինք աղախին կ'անուանէ: Արժանի ըրաւ որ նա իր մայրը ըլլայ եւ ինք ալ անոր որդին, բայց Տէր եւ արարիչ կը խոստովանի զայն: Ըստ այնմ ալ Փարիսեցիներուն ըսաւ, եթէ Դաւիթ հոգւով զինք Տէր կը կոչէ, ի՞նչպէս անոր որդին կ'ըլլայ: Մատ. 12.46: Արդ՝ այսպէս Տէր էր եւ հաճեցաւ որդի ըլլալ:

48.- Ասկէ ետք երանի պիտի տան ինծի բոլոր սերունդները: Ս. Հոգին ծանուցանեց իրեն նաեւ թէ, այն որ ծնանելոց էր, Տէր էր բոլոր ազգերուն եւ

ըստ այնմ, «պիտի յիշեն եւ առ Աստուած պիտի դառնան, աշխարհի բոլոր ծագերէն բոլոր ժողովուրդները:»Սաղ. 21.27:

49.- Արար ինձ մեծամեծս հօգորն: Աքանչելեօք վերաբերուեցաւ ինծի հետ Տէրը, հօգորը: Արդարեւ մեծամեծ եմ եւ ի՞նչ բառերով բացատրենք, Ս. Կոյսին վրայ հեղուած շնորհներուն առատութիւնը: Այս աշխարհի արարածներէն ըլլալով, անեղ բնութեան մայր դարձաւ:

Սուրբ է անոր անունը:

50.- Անոր ողորմութիւնը ստոյգ է սերունդէ սերունդ: Այս մասին ըսաւ. «Ես եմ Աստուած, կ'ողորմիմ իմ սիրելիներուս հազար տարի» եւ հակառակէն «շատ սերունդներու վրայ, հայրերուն մեղքը՝ որդիներուն կը հատուցանեմ:» Ելից. 20.5:

51.- Արար զօրութիւն բազկաւ իւրով: Այսինքն իր աջով կամ բազուկով կատարած գործերը, իր զօրութիւնը կը յայտնեն: Ի՞նչ զօրութեան մասին է խօսքը:

Ցրուեաց զամբարտաւանս մտօք սրտից իրեան: Մտքով ու սրտով ամբարտաւանները ցրուեց: Զօրութիւնը թէ Հօր Աստուծոյ կը վերաբերի եւ բազուկ կ'անուանէ որդին որովհետեւ ուրիշէ մը զօրանալու կարիք չունի, այլ իր զօրութեամբ կը կատարէ ինչ եւ կամի: Իջաւ մարդոց մէջ, կապեց հսկան կամ բանասարկուն, աւարը բաշխեց, սատանային զօրքերը ցրուեց:

52.- Քակեաց զհօգօս յաթոռոց: Թագաւորներ վար առաւ իրենց գահերէն: Կապեց ապստամբ վիշապը: Այն որ ապստամբ զօրութիւն ունէր, իշխանագլուխ ըրաւ, որպէսզի մեզ փրկէ, մեղքերու ախտերէն վարակեալներս:

Բարձրացոյց զխոնարհս: Ովքե՞ր էին խոնարհները: Մարդկային ցեղը որ խոնարհած էր մեղքերու կործանմանէ եւ որ բարձրացուց ծրի արդարութեամբ, սրբեց եւ վերին փառաց արժանացուց: Այս էր իր իջնելոյն խորհուրդը որպէսզի մեզ առնելով, վեր տանի:

53.- Երկնաւոր շնորհներուն կարօտեալներս, լեցուց մշտնջենաւոր բարութեամբ: Մեծատուն էր, մեզի համար աղքատացաւ, որպէսզի իր աղքատութեամբ մենք ճոխանանք. Կորնթ. 8.9:

Հմեծատունս արձակեաց ունայն: Հարուստը ունայն ձեռամբ դրկեց: Ո՞վ է մեծատունը: Այն որ լեռան վրայ ցոյց կուտար ամբողջ աշխարհի թագաւորութիւնը: Արդ՝ այս մեծատունը իր կարծեցեալ երբեմնի մեծութենէն զահագուրկ ըրաւ. աւարը առաւ. պարգեւներ բաշխեց մարդոց եւ զինքն ալ ունայն ձեռամբ արձակեց, ինչպէս կ'ըսէ առաքեալը - «մերկեաց զիշխանութիւնս եւ զպետութիւնս. յայտ յանդիման խայտառակեալ նշաւակեաց զնա»: Կող. 2.15: Սատանան տեսնուեցաւ որ երկինքէն կ'իյնար վար փայլակի նման: Առաքեալներուն եւ անոնց միջոցաւ ալ բոլորին իշխանութիւն տուաւ որ թշնամիին զօրութիւնները կոխկոտենք:

54.- Պաշտպանեաց իսրայէլի ծառայի իւրոյ: Իսրայէլի, իր ծառային կողքին կեցաւ: Աստուծոյ խնամարկութիւնը բազում էր իսրայէլի որդիներուն վրայ. սակայն անոնք ապերախտ գտնուեցան: Մարգարէներուն միջոցաւ խնամարկեց: Տէրը այսպէս չըրաւ բոլոր ազգերուն: «Ոչ այսպէս արար ամենայն ազգաց Տէր»: Անոնց եկաւ, անոնցմէ մարմին առաւ. այս պատճառաւ ալ ըսաւ – «Իսրայէլի տան կորսուած ոչխարներուն համար դրկուեցաւ»: Առաքեալներուն պատուիրեց անոնց երթալ: Այսպէս պաշտպանեց: Իսկ իսրայէլացիները ինքզինքնին անարժան կացուցին փրկութեան: Մեղքը ուրեմն իրենցն է եւ ոչ թէ փրկողին որ կամեցաւ փրկել: Ըստ այնմ, «ի՞նչ պէտք է ընէի իմ այգիիս եւ չըրի»: Ես. 5.4:

Յիշել զողորմութիւն իւր: Ողորմութեամբ ամէն ինչ տրուեցաւ. մեղքով անկեալներս տեսաւ. ոչ որ կրնար մեզ յարուցանել. ողորմութեամբ եւ Աստուածային գթութեամբ, փութաց մեզ ապրեցնել:

55.- Զմոռցաւ ողորմութիւն ցոյց տալ Աբրահամի, զաւակներուն ու թոռներուն, յաւիտեան: Նախ Աբրահամին. «Ի զաւակի քում օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի». ԵՃՆՂ. 22.18: Բոլոր նախահայրերուն եւ մարգարէներուն որոնք այս աւետիսը առնելով, տուին մարդկային ցեղին, Աստուծոյ որդւոյն երկինքէն իջնելով, յաւիտենական փրկութիւն տալու մասին:

56.- Մարիամ մնաց անոր մօտ երեք ամիս, յետոյ վերադարձաւ տուն: Երբ որ իմացան թէ ո՞վ է այն որ կը կրէ իր որովայնին մէջ, չուզեցին բնաւ որ մեկնի իրենց մօտէն: Բռնադատեցին որ այդքան ժամանակ իրենց մօտ մնայ: Երբ որ Եղիսաբէթի ծնանելու ժամանակը հասաւ, թոյլատրեցին որ մեկնի: Օրէնք չէր որ այն որ զՏէրն յղացեալ ունէր, սպասաւորէր անոր որ ծառան պիտի ծնանէր: Զարմանալի ալ չէ բնաւ. ինք շատերուն ծառայեց, «Զեր մէջ եմ իբրեւ սպասաւոր» ըսաւ: Որդի մարդոյ չեկաւ որպէսզի սպասաւորութիւն ընդունի, այլ ինք սպասաւորէ: Ուրեմն իր խոնարհիլը, մատակարարութեան համար է. այս պատճառաւ արտօնեցին որ մեկնի:

Վերադարձին, Յովսէփ որուն նշանուած էր, գիտնալով որ յղի է, կամեցաւ արձակել: Ապա հրեշտակը երեւնալով կը հաստատէ արդարութիւնը եւ կը փարատէ վատթար կարծիքը:

57.- Եղիսաբէթ ծնաւ որդի: Աստուծոյ պարգեւ եւ ոչ բնութեան ծնունդ:

58.- Անոր ամբողջ ազգատոհմը լսելով ուրախացան. գիտցան թէ արարչին խնամքին տեսչութեամբ է:

59.- Ութերորդ օրը եկան թլփատելու զայն: Հաւատքի արդարութեան կնիքը որ հայրերէն ստացան, հարկ էր հաստատուն պահել: Արդ, փափաքեցան հօրը անունով Զաքարիա կոչել զայն. ծերութեան եւ համր ըլլալուն համար զինք մեռեալ կը համարէին եւ որդւով փափաքեցան նորոգել անունը:

60.- Իսկ Եղիսաբեթ, Յովհաննէս պիտի կոչուի ըսաւ: Եղիսաբեթ ո՞րկէ գտաւ այդ անունը: Յայտնի է թէ, այն որ ըսաւ հրեշտակը Զաքարիային, նոյն հոգին յայտնեց նաեւ Եղիսաբեթին: Որովհետեւ նոր անուն մըն էր, զարմացան եւ ըսին:

61.- Ազգատոհմիդ մէջ մէկը չկար որ Յովհաննէս կը կոչուէր: Կ'անգիտանային հարկաւ թէ այն որ որդին շնորհեց արտաքոյ բնութեան, անունն ալ տուաւ արտաքոյ ազգատոհմին:

62.- Հարցուցին հօրը թէ ի՞նչ կը կամի կոչել զայն: Մօրը խօսքերուն չհաւանելով, հօրը հարցուցին: Եղիսաբեթ յամատելով չպնդեց, ոչ ալ ակնարկեց թէ Ս. հոգին յայտնեց իրեն. ուստի հարցուցին հօրը թէ ինչ կը փափաքի կոչել զայն: Կը կարծուի թէ Զաքարիա ոչ միայն համր էր, այլ եւ խուլ: Այլապէս նշաններով չէին հասկցներ:

63.- Տախտակ փնտռեց եւ գրեց, Յովհաննէս է անոր անունը:

64.- Երբ որ անունը գրեց, անմիջապէս լեզուին կապանքները քակեցան: Ծննդեան օրը չէ, այլ թլփատութեան ուրախութեան եւ անուանադրութեան տօնին, երբ բազմութիւն հաւաքուած էր, լեզուին կապանքը քակուեցաւ. այս եւ տախտակի վրայ գրելն ալ սքանչելիքներու մաս կը կազմեն: Զաքարիա սկսաւ օրհնել զԱստուած իրեն ցոյց տրուած մեծամեծ խնամքին համար:

65.- Վախ կ'իյնար բոլորին վրայ որոնք կը լսէին այս մասին: Որովհետեւ հրաշքը չքնաղ բաներու զօրութիւն ունի եւ համբաւն ալ կը տարածէին:

66.- Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս մանուկը կ'ըսէին:

67.- Զաքարիա Ս. Հոգով լեցուեցաւ եւ մարգարէացաւ, սկսաւ մարգարէական խորհուրդները մեկնել: Որովհետեւ ժամանակի լրման, պէտք էր որ մարգարէութիւնները իրականանային. ուրեմն կ'ըսէ:

68.- Օրհնեալ Տէր Աստուած Իսրայէլի: Գեղեցիկ շարահիսութեամբ կ'սկսի: Բարի մարդոց համար պատշաճ է օրհնաբանելով սկսիլ եւ փառատրել: Իսկ ինչո՞ւ Աստուած Իսրայէլի կ'ըսէ, որովհետեւ տակաւին հեթանոսներուն ծանուցուած չէր:

68.- Որովհետեւ այցելեց եւ փրկեց եւ ազատագրեց իր ժողովուրդը: Ժողովուրդ կ'անուանէ թէ՛ հրեաներուն եւ թէ՛ հեթանոսներուն հաւատացեալները որոնց այցելելը անոնց փրկութիւն եղաւ: Իսկ անոնք որոնք Աստուածային խնամակալութենէն բան չշահեցան, իրենց անձերը օտարացուցին ժողովուրդ չըլլալով, մաս եւ բաժին չառին Ս. Հոգւոյն շնորհներէն:

69.- Յարուց մեզ յաղթական փրկիչ ի տանէ Դաւթի: Եղջիւր փրկութեան ի տանէ Դաւթի. իր միջոցաւ փրկուեցան ամէնքը որոնք պարտապան էին առաջին դատապարտութեան: Եղջիւր՝ պատկերալից բացատրութիւն է. ամբողջական նշան: Փրկութեան անկողուելի զէնք, որով զուարակը կը մարտնչի գազաններուն դէմ: Այսպէս եւ Յիսուս եղջիւր, ի զաւակէ Դաւթի. մեզ անկ-

եալներում՝ զօրութիւն. զէնք, որով պնդեալ սատանայի հնարքներուն դէմ կը դնենք, չարութիւնը հերքելու համար: Նախ ինք պատերազմեցաւ եւ փրկութիւնը մեզի ձրի տուաւ, ապա զօրացուց մեզ տկարներս որպէսզի նոյն զէնքով հաստատուն մնանք, պահենք մեր ընդունած անկողոպտելի փրկութիւնը: Ուրեմն փրկութեան այս եղջիւրը եկաւ իր ծառայի Դաւթի տունէն կամ տոհմէն, հաւաստելով թէ անտիպը Աբրահամէ մինչեւ Դաւիթ իրականացաւ, այսօր եկաւ եւ լցաւ:

70.- Խոստացաւ, մարգարէներու միջոցաւ սերունդէ սերունդ: Կը յայտնէ շնորհին մեծութիւնը, որովհետեւ Աստուածային անքննելի խորհուրդը ծածկեալ էր եւ այդ պատճառաւ մարգարէները վկայութիւն տուին: Աստուածային տնօրէնութեան մասին խօսեցան եւ Յիսուս արդարացուց իր ծառաներուն կանխագուշակումները: Թէ անոնք ի՞նչ խօսեցան, երկարապատում են եւ շատ ընդարձակ եւ յայտնի են իրենց անունով մարգարէական գիրքերուն մէջ:

71.- Մեզ պիտի փրկէ մեր թշնամիներէն եւ մեզ ատողներէն: Բոլոր մարգարէներուն յառաջագոյն գալուստը, մեր փրկութեան շնորհին առաւելութիւնը կը յայտնեն, որովհետեւ ոչ մարգարէները եւ ոչ ալ հրեշտակները այսպիսի փրկութեան միջնորդ եղան, այլ ինք մարդացեալ փրկիչը Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ միակ միջնորդը եղաւ որպէսզի մեզ ապրեցնէ: Ըստ այնմ, ոչ պատգամաւոր եւ ոչ ալ հրեշտակ, այլ ինքնին Տէրը պիտի գայ եւ պիտի փրկէ մեզ: Եսայի 63.9: Այս մասին ճշտենք նաեւ թէ ոչ մարմնական է վիշտն ու նեղութիւնը որմէ ազատեց մեզ, այլ սատանայէն գերեզարուած մարդկութիւնը ազատեց: Յանձն առաւ մարդանալ, իր արեամբ մեզ փրկելու եւ դատապարտութեան անէծքէն ազատելու համար: Ատելին եւ թշնամին գիտենք թէ ով են:

72.- Մեր հայրերուն ողորմութիւն ըրաւ, յիշելով սուրբ ուխտը կամ կտակը: Ամէն ինչ իր նախախնամութեամբ եւ ողորմութեամբ տրուեցաւ, որիչ պատճառ չենք կրնար ցուցնել բացի Աստուածային կամքի քաղցրութենէն: Մեր հայրերուն ողորմեցաւ որովհետեւ կարօտ էին Աստուածային խնամքին, սուրբ ըլլալով հանդերձ, Ադամային մեղքին դատակնիքը խարանուած էր բոլորին վրայ: Քրիստոսի մարմնանալն ու մեռանիլը ոչ միայն կենդանի հաւատացեալներուն փրկութեան պատճառ եղաւ, այլ բոլոր անոնց որոնց Ս. Հոգին յայտնեց, լսեցին անտիքը մարգարէներէն եւ հաւատացին անոր գալստեան: Աշխարհի փրկութեան համար անոր հեղեալ արիւնը, զանոնք եւս ազատեց: Այս փրկութեան մասին յառաջագոյն ուխտեց նախահայրերուն եւ յիշեց այն որ երբեք չի մոռնար եւ ի լրումն ժամանակի, փութաց եւ կատարեց:

73-74.- Երդումը զոր երդուաւ մեր հօր Աբրահամի, ազատելու համար մեզ մեր թշնամիներէն: Մեծագոյն տեսչութեամբ կը յայտնէ այս խորհուրդը, որովհետեւ ոչ միայն մեր հայրերուն եղած խոստումին մասին է, այլ երդումի

մասին, իրօք զարմանալի, Աստուած երդում կ'ընէ: Ու՛ր եւ Ե՛րբ երդուաւ Աստուած: Երբ ուզեց որ **Խսահակ** զոհ մատուցուի եւ հայրը սրտի յօժարութեամբ փութաց զայն զոհ մատուցանել, նոյն պահուն Աստուած ըսաւ, «Երդուայ առ այն թէ պիտի զօրացնեմ եւ բազմացնեմ քու սերունդդ եւ զաւկիդ միջոցաւ աշխարհի ժողովուրդները պիտի օրհնուին»: Ծնդ. 22.16: Ահա այս երդումը կատարուեցաւ զի յայտնեց ինքզինք ան որմէ օրհնուեցան աշխարհի բոլոր ժողովուրդները: Իսահակով ցոյց տուած օրինակն ալ կատարուեցաւ, իր պատարագութեամբ, համայն աշխարհի փրկութիւն բերաւ:

75.- Պարգեւէ որ աներկիւղ պաշտենք Քեզ, սուրբ սրտի եւ ամբողջ մեր կեանքի տեսողութեան:

Երբ տակաւին մեղքով թաթաւուած էինք, ոչ ոք կրնար իր անձը փրկել, նա ինքզինք յայտնեց. ուղիղ հաւատքը ուսուցանեց, մեզ արդարացուց մեղքերէն: Մեր պարտականութիւնն է զԱստուած պաշտել անարատութեամբ: Անախտ պահել սրբութիւնն ու արդարութիւնը: Անոնք որոնք այս շնորհը ընդունեցին եւ ապականեցին մեղքով, անոնց համար զուր է Քրիստոսի մահը: Որպէսզի չպատահի այսպէս, պէտք է զգուշութեամբ պաշտել զինք, սիրել ի բոլոր սրտէ եւ ծառայել: Ոչ միայն ատեն մը միայն զգուշանալ, այլ ամբողջ մեր կեանքի օրերուն. որովհետեւ մաքրութիւնը մասամբ չըլլար, այլ կատարեալ եւ անթերի սրբութեամբ, մեր կեանքի բոլոր օրերուն չթուլնալ եւ գործել առաքինութեամբ: Մարգարէներուն վկայութեամբ, մեր ամէնքին հասարակաց փրկութեան համար, Աստուածային պատուիրանները գործադրել: Մանուկ Յովհաննէսն ալ այս փրկական խորհուրդին սպասաւոր ցոյց տրուեցաւ:

76.- Եւ դու որդեակ, մարգարէ բարձրելոյն պիտի կոչուիս. Տիրոջ Կարապետ, ճանապարհ պատրաստելու համար, փրկութեան առաջնորդելով իր ժողովուրդը:

Ինչ որ սեպհական է **Հօր** իբրեւ անուն եւ պատիւ, նոյնը եւ Որդւոյն կը վերաբերի, ըստ Աստուածաշունչ գիրքերու: Քիչ մը առաջ յիշեցինք թէ երբ Գաբրիէլ Ս. Կոյսին խօսեցաւ ըսաւ Տիրոջ մասին «որդի բարձրելոյն կոչեսցի»: Զաքարիա ալ Ս. Հոգւոյն ազդմամբ զայն բարձրեալ կը կոչէ եւ Յովհաննէս անոր մարգարէն, ըստ որում նախնի մարգարէները իրենց հօր անունով կը կոչէին: Եղան այնպիսիներ որոնք բաժանեցին եւ նուազը Որդւոյն շնորհեցին: Ամէն ինչ որ Հօրն է նաեւ Որդւոյն է: Ինչ որ Որդւոյն է նաեւ Հօրն է: Մեզ համար մէկ Աստուածութեան մէջ ամէն ինչ մի է: Զաքարիա իր որդին Քրիստոսի մարգարէ կոչեց, սպասաւորութիւնը ցոյց տալով: Մեծ է այս մարգարէին պատիւը որովհետեւ Տիրոջ ճանապարհը պիտի պատրաստէ, Տիրոջ մօտ ըլլալու, անոր առջեւն ընթանալու, պատրաստելով մաքուր հոգիներ եւ կա մ ճանապարհ որպէսզի Քրիստոս մուտք գործէ:

77.- Ժողովուրդը փրկել զԱստուած ճանչցնելով, մեղաց թողութեամբ: Արդ նախ Յովհաննէս եկաւ իբրեւ փեսաւէր քան թէ փեսայ որպէսզի հարսին տգեղութիւնը վերցնէ եւ պայծառափայլ զարդարէ զայն: Ի՞նչ է գեղեցկութիւնը: Տգեղութիւնը հարկաւ անհաւատութիւնն է: Փրկութեան գիտութիւնը տալ կը նշանակէ յայտնութեան ճշմարտութիւնը բացատրել որ բուն իսկ փրկութեան պատճառ է, հոգեւոր փրկութիւն ոչ թէ մարմնական, այսինքն կորստական մեղքերէ փրկութիւն: Մեղքերու թողութիւն՝ ոչ մեր միջոցաւ: Այլ

78.- Մեր գթած եւ ողորմած Աստուծոյն միջոցաւ որով առաւօտեան արեգակը ծագեցաւ մեր վրայ: Մեզ փրկեց որովհետեւ տեսաւ մեր թշուառութիւնը, մեզ իսպառ սիրեց ուստի ինքզինք ունայնացուց եւ մարդկային բնութիւնը առնելով մեզ վերականգնեց արդարացնելով: Այցելեց կորուսեալներուս: Կնոջմէ ծնեալ, իբրեւ մարդ շրջեցաւ, նոյն ըստ Աստուածութեան ի բարձանց ծագեալ արեգակն է:

79.- Շնորհափայլելու համար բոլոր անոնց վրայ որոնք խաւարի եւ մահուան ստուերին մէջ կ'ապրէին: Ուղղելու համար մեր ոտքերը դէպի խաղաղութեան ճանապարհ:

Մարգարէներէն եւ սուրբ Աւետարանիչներէն յաճախ լսեցինք եւ սորվեցանք թէ մեղքը եւ անգիտութիւնը խաւար՝ եւ Յիսուս Հօրմէն ծագեալ լոյս եւ խաւարի փարատիչ է: Ըստ Եսայի մարգարէի 9.1 Զաբուղոնի եւ Նեփթաղիմա երկիրը ի Գալիլիա հեթանոս բնակիչ ունէր. ժողովուրդ որ խաւարի մէջ նստած մեծ եւ սքանչելի լոյս տեսաւ: Զաքարիա ալ Եսայեայ նման կը յայտարարէ «Արեգակը ծագեցաւ ի բարձանց», երեւցաւ անոնց որոնք խաւարի եւ մահուան ստուերին մէջ կը բնակէին: Դարձեալ «Լուսաւորուիր Երուսաղէմ, զի լոյսը հասու եղաւ քեզ. Տէրը պիտի յայտնուի քեզի, անոր փառքը պիտի երեւի քեզ»: Եսայի 60-1.2: Իսկ Աւետարանիչները ըսին «Լոյս եկաւ աշխարհ, բայց մարդիկ խաւարը սիրեցին լոյսէն աւելի»: Յովհ. 3.19: Այսպէս օրինակներ առաւ են: Հապա ի՞նչ է խաղաղութեան ճանապարհը: Առաքինութեան ընթացք: Զարերու ճանապարհն ալ Աստուծոյ հետ թշնամութիւն է: Ըստ այնմ ալ Եսայի կը մարգարէանայ - «Արիւն թափողներուն քայլերը արագ են. բեկում եւ թշուառութիւն է անոնց ճանապարհը որովհետեւ խաղաղութեան ճանապարհը չճանչցան»: Եսայի 59.7: Ուրեմն մեր արարիչը զալով, խտտորեալ մեր ընթացքը ուղղեց ի ճանապարհ արդարութեան:

80.- Մանուկը կ'աճէր եւ կը զօրանար հոգով. կ'ապրէր անապատին մէջ մինչեւ այն օրը երբ երեցաւ իսրայէլի ժողովուրդին:

Ամէն ինչ Յովհաննէսի համար Հոգւոյն խնամակալութեամբ տեղի կ'ունենայ, նոյնիսկ ծնունդէն առաջ եւ մինչեւ վերջ պաշտպան էր անոր: Ոմանք ըսին թէ Հերովդէս մանուկները կոտորելուն համար, զինքը անապատ փախցուցին: Քանի որ ամէնքին ալ յայտնի էր անոր սքանչելի յղութիւնն ու ծը-

նունդը: Ամէն տեղ անոր մասին կը խօսէին ու կ'ըսէին թէ «ի՛նչ պիտի ըլլայ այս մանուկը»: Արդէն նոյն ժամանակ ծնած էր եւ Հերովդէս պարզապէս մոլեգնած էր: Յովհաննէս սքանչելեօք ծնած ըլլալով, անշուշտ Հերովդէս եւ իր գործակալները պիտի ուզէին երեխան սպաննուած տեսնել: Այս պատճառաւ ալ Յիսուս խոյս տալով, Եգիպտոս կը փախչի, նոյնպէս պահեցին Յովհաննէսը անապատին մէջ, մինչեւ օրը հասաւ առաքելութիւնը սկսելու, այն ատեն երեւցաւ իսրայէլի, իբրեւ երկինքէն իջած հրեշտակ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՈՒ

1.- Այդ օրերուն Օգոստոս կայսրը հրովարտակ-հրաման արձակեց մարդահամար կատարելու հոռովմէական աշխարհին մէջ:

Աստուծոյ նախահոգութեամբ, ամէն ինչ ըստ պատշաճի տեղի կ'ու-
նենար. մղեց Օգոստոս կայսրը, մարդահամարի պատճառաւ սպասաւորելու անոր Աստուածային Ծննդեան: Ըստ որում մոգերը եկան, աստղին ցուցմունքով երկրպագելու, որպէսզի բոլոր արարածներն ալ միասին անոր ծննդեան առթիւ ընծայաբեր ըլլան: Մեծ եւ սքանչելի է խորհուրդը երբ մարդիկ, հրեշտակներ, եւ երկնքի լուսաւորները միասին կը պատուեն զայն եւ ընծայաբեր կը լինին:

2.- Այս առաջին մարդահամարն էր երբ Կիրիմիոս Սուրիոյ կառավարիչ էր:

Առաջին մարդահամար եւ իրօք հոռմայեցոց առաջին աշխարհակալն էր: Ամէն ինչ տեղի կ'ունենար ըստ մարգարէներու նախաձայնութեան: Ծնեալ Որդին ժառանգութիւն ստացաւ հեթանոսները, հարկ էր երկաթէ գաւազանով հովուել զանոնք: Այդ աշխարհիկ Տէրութիւնը կ'իշխէր այն ատենուան ամբողջ ծանօթ աշխարհին: Սուրիոյ մէջ կառավարիչ հաստատած էին, յայտնի է թէ Սուրիան եւս գրաւուած էր: Այս պատճառաւ կը յիշուի Կիրիմիոսի կառավարիչ նշանակուած ըլլալը:

3.- Այս պատճառաւ ամէնքը իրենց բնիկ քաղաքները կ'երթային: Արքունի հրամանը կը տնօրինէր որ ամէն ոք արձանագրուի համաձայն իր տոհմին, թէ որ գաւառէն ու որ քաղաքէն է:

4.- Յովսէփ եւս զնաց Յուդայի երկիրը, Գալիլիացոց Նազարէթ քաղաքէն, արձանագրուելու համար ի քաղաք Դաւթի որ կը կոչուէր Բեթղե-
հէմ. որովհետեւ ի տանէ, այսինքն տոհմէն Դաւթի էր Մարիամի հետ որուն խօսեցեալն էր:

ՎԵՐԱԳՏՆԵԼ ԵՐԱՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Մեծ Պահոց ընթացքին, Բուն Բարեկենդանի Կիրակիէն մինչեւ Գալստեան 6րդ Կիրակին, Աստուածաշունչէն կատարուած ընթերցումները մեզի կը յիշեցնեն կեանքի նպատակը, մեր կեանքին նպատակը, եւ մեր ապրելակերպը. մեր ազատ կամքով մեր ընտրած ճանապարհը, եւ անոր հետեւանքով մեր ստացած երանութիւնը, վարձատրութիւնը, եւ կամ դատապարտութիւնը, տանջանքը, «դժոխիք»:

Աստուածաշունչէն ընթերցումները մեզի կը յիշեցնեն մարդուն անկումը իր երանական կեանքէն, հեռանալը Աստուծոյ կամքէն, եւ մարդուն կեանքի պայքարը՝ վերագտնելու կորսնցուցած ... այդ երանական կեանքը:

Եւ ասիկա մեզմէ ամէն մէկուն կեանքին պատմութիւնն է: Յիսուսի պատմած առակներէն մէկը՝ կը ներկայացնէ Հարուստ մարդու մը կեանքը, ճոխութիւնը, ճաշկերոյթները. եւ նոյն ատեն անոր դուռին առջեւ մուրացիկի պէս նստող Աղքատ Ղազարոսը, վերքերով տանջուող, եւ հարուստին ճաշերէն աւելցածին եւ քափուելիք փշրանքներուն սպասող որ իր ստամոքսը լեցնէ (Ղուկ. ԺԶ. 18-31):

Մեզմէ ամէն մէկուն մտքէն շատ հարցումներ պիտի անցնին:

Կը համարձակիմ ըսել թէ, ինչ հարցում որ անցնի, անոր պատասխանը կրնանք հանել այս պատմութենէն:

Հարցումներ՝ կեանքի նպատակի մասին. աշխարհը վայելելու, կամ այս աշխարհի մէջ նեղութիւններ բաշելու եւ չարչարուելու մասին. եւ կամ մահուան եւ

հոգիի անմահութեան մասին. եւ մեր սիրելիներուն մասին:

Հետաքրքրական առակ մըն է:

Տրամա մըն է: Զանազան տեսարաններով եւ արարներով:

Եւ Ղուկաս Աւետարանիչ, այդ տրաման, իր պատմելու ոճով եւ տրամաբանական շարադրութեամբ, կը հասցնէ խորունկ եւ իմաստալից եզրակացութեան մը:

Հետեւինք այդ տրամային, Ղուկասու Աւետարանին ԺԶ Գլուխ, 18 համարէն սկսելով:

***

Տե՛ս թէ՛ քու հարցումներուդ պատասխանը կը գտնե՞ս: Քու եւ կամ քեզի ծանօթ մէկու մը կեանքէն պատկերներ, տեսարաններ, աչիդ առջեւ կը քացուի՞ն:

Հետեւինք պատմութեան, եւ ամէն մէկ տեսարանը որ կարդանք, պէտք է անիկա իր ամբողջական, ընդարձակ տրամին մէջ տեղաւորենք:

Առաջին տեսարանն է. Հարուստ մարդ մը կար: Անիկա կը հագնէր քեհեզներ, որ կը նշանակէ ոսկեհիւս, մետաքսեայ զգեստներ, «եւ ծիրանիս», եւ ուրախ էր: Ուրախութիւն կար իր տունին մէջ, միշտ եւ առատապէս: Եւ երեւակայեցէ՛ք այդ հարուստ մարդուն տունին մէջ կատարուած բոլոր հաւաքոյթները, հանդէսները, ձեռնարկները, եւ ինչ որ կարող էր անիկա ընել:

Եւ աղքատ մարդ մըն ալ կար, Ղազարոս անունով, որ ինկած էր անոր

դրան առջեւ, վերքերով վիրաւոր: Եւ կարեւոր է յիշել՝ «անկեալ դներ առ դրան նորա»: Անոր դրան առջեւն էր երկնցած, հարուստը կ'անցներ փովէն, կը տեսներ զինքը: Եւ անոր վերքերն ալ կը տեսներ:

Եւ այդ աղֆատ Ղազարոսը կը ցանկար իր որովայնը լեցնել այն փշրանքներէն որոնք կը նետուէին սեղանէն այդ մեծահարուստ մարդուն: Եւ տակաւին, շուններն ալ կու գային եւ անոր վերքերը կը լիզէին:

Երկրորդ տեսարան.- Եւ պատահեցաւ որ աղֆատը մեռաւ: Եւ հրեշտակները զինքը առին ու տարին, եւ Հայր Աբրահամին փովը, «գոգը» նստեցուցին:

Մեռաւ նաեւ մեծատունը, «եւ թաղուեցաւ»: Պէտք է երեւակայեմք այն բոլոր հանդիսութիւնները, թաղմանական արարողութիւնները, «սգակիր քարեկամները», որոնք մաս կազմեցին անոր թաղման կարգադրութիւններուն:

Երրորդ տեսարան.- Այդ հարուստը դժոխքին մէջ իր աչքերը բացաւ եւ կը տանջուէր: Աչքերը վեր վերցուց, եւ տեսաւ հեռուն Հայր Աբրահամը: Եւ անոր փով տեսաւ Ղազարոսը: Այն Ղազարոսը որ իր դուռին առջեւն էր, եւ որուն փովէն ամէն անգամ կ'անցներ եւ կը տեսներ անոր վերքերը: Եւ Ղազարոսը Հայր Աբրահամին գոգը հանգիստ կը վայելէր:

Չորրորդ տեսարան.- Այդ հարուստը ձայնը քարճրացուց, աղաղակեց. «Հայր Աբրահամ, կ'աղաչեմ, ողորմէ՛ ինծի:» (Կարեւոր է այս խօսքը: «Կ'աղաչեմ, ողորմէ՛ ինծի:» Եւ դրկէ այս Ղազարոսը որ ես կը ճանչնամ, եւ ինքն ալ զիս կը ճանչնայ, դրկէ՛, թող իր մատին ծայրը ջուրին մէջ թաթխէ եւ գայ իմ լեզուիս վրայ կաթեցնէ, որովհետեւ այստեղ այս կրակին մէջը կը տառապիմ, կը պապակիմ»:

Հիգեբորդ տեսարան.- Հայր Աբրահամ կը պատասխանէ. «Որդեակ,

յիշէ՛: Յիշէ՛ որ դուն այն կեանքիդ մէջ ամէն տեսակ քարիքներ կը վայելէիր: Յիշէ՛ նաեւ որ Ղազարոսը դուռիդ առջեւը կը չարչարուէր, չարչարանքներու մէջ կը տուայտէր: Իսկ հիմա՞: Ան հիմա կը միտիթարուի այստեղ, եւ դուն այդպէս կը պապակիս:»

Վեցերորդ տեսարան.- Հայր Աբրահամ կը շարունակէ. «Ոչ միայն այսչափ՝ որ անիկա կը միտիթարուի եւ դուն տափութեան մէջ, կրակին մէջ կը պապակիս, այլ տակաւին այնպիսի մեծ վիհ մը կայ, անդունդ մը կայ ձեր եւ մեր միջեւ, որ ոչ մէկը կրնայ մեր կողմէն ձեր կողմը անցնիլ, եթէ ուզէ անգամ, (եւ կարեւոր են այս բաները. այսինքն եթէ ուզէ անգամ չի կրնար անցնիլ, այլեւս.) եւ ոչ ալ ձեր կողմէն մէկը կրնայ այս կողմը անցնիլ, եթէ ուզէ անգամ:» Մեր եկեղեցւոյ Վերջին Դատաստանի Վարդապետութիւնը պէտք է միտքերնիս քերենք:

Եօթերորդ տեսարան.- Այս հարուստը, այլեւս յուսահատ, յանկարծ կը յիշէ որ եղբայրներ ունի ետեւ թողած, երկրի վրայ: Եւ կ'ըսէ. «Կ'աղաչեմ, Հայր Աբրահամ, դրկէ՛, դրկէ՛ Ղազարոսը, մեր տունը դրկէ, վարը, այնտեղ եղբայրներ ունիմ, հինգ հատ եղբայրներ ունիմ, թող անոնց պատմէ թէ ի՛նչ կը պատահի այստեղ: Անոնք զինքը կը ճանչնան: Թող անոնք լսեն իրեն վկայութիւնը, թող անոնք ալ այստեղ չգան: Եւ թող չը տանջուին ինչպէս ես տանջուիմ:»

Եւ վերջապէս, ութերորդ տեսարան.- Հայր Աբրահամ կ'ըսէ. «Տղա՛ս, անոնք մարգարէները ունին, Մովսէս Մարգարէն ունին, իրենց սորվեցնողները ունին, իրենց օրէնքները եւ Սուրբ Գիրքը ունին: Այդ բոլորը իրենց տրուած է: Անոնց մտիկ թող ընեն: Անոնց մտիկ կ'ընեն: Անոնց մտիկ կրնան ընել:»

Հարուստը կը պատասխանէ. «Ո՛չ,

Հայր Արրահամ, ո՛չ: Եթէ մեռելներէն մէկը երթայ անոնց խօսի, այն ատեն կ'ապաշխարեն. այն ատեն իրենց սխալներէն ետ կը դառնան. նոյն սխալները չեն գործ եր:»

Հայր Արրահամ կը պատասխանէ. «Որդեա՛կ, եթէ Մովսէսին, եթէ մարգարէներուն խրատներուն, պատուիրաններուն, Աստուծոյ խօսքին մտիկ պիտի չընեն, մեռելներէն ալ մէկը եթէ յարութիւն առնէ, եւ երթայ իրենց քացատրէ, դարձեալ օգուտ պիտի չընէ»:

Այս պատմութեան մէջ մենք ունինք մեր եկեղեցիին ամբողջ վարդապետութիւնը, ուսուցումը մեր կեանքը ապրելու, գործելու, ապաշխարանքին, դատաստանին, եւ այն բոլոր հարցումներուն որոնք մեր միտքէն կ'անցնին, երբ կը կասկածինք Աստուծոյ արդարութեան, դատաստանին, հոգիին ազատութեան, եւ ուրիշ շատ մը հարցումներուն մասին, որոնք մեր միտքը կը ճնշեն, կը տանջեն:

Մինչեւ անգամ մանուկները հարցումներ ունին՝ Աստուծոյ ի՞նչ ըլլալու մասին. երկինքի եւ արքայութեան մասին. չարի եւ քարիի եւ պատիժի, եւ իրենց ամենօրեայ կեանքին հետ կապուած խնդիրներուն մասին: Մեր ծնողները պատրա՞ստ են իրենց զաւակներուն ձեռքէն քոնելու եւ Աւետարանի ճշմարտութեան ճանապարհը ցոյց տալու, եւ սորվեցնելու:

***

Հայաստանի երիտասարդ դեսպաններէն մէկուն հինգէն վեց տարեկան տղան, Բարիզի մէջ, երբ առաջին անգամ ըլլալով կրօնական դասեր կ'առնէր, կրօնքի մասին կը սորվէր, տուն կ'երթայ եւ իր մօրը նոյն հարցումները կը հարցնէ: Մայրը, ընդունելով որ ինք եւս կրօնական դաստիարակութիւն չէ ստացած, իր ողջ-մտութիւնը կը գործածէ, եւ չը շփոթեցնելու

համար իր զաւակը, ոչ միայն կասկած չի յայտներ, այլ ընդհակառակն, տրուած կրօնական տեղեկութեանց մասին իր համաձայնութիւնը կը յայտնէ:

Ուրիշ մայր մը պատմեց թէ ի՞նչպէս՝ իր 4-5 տարեկան զաւակը հարցուցեր է. «Մա՛մի, երկինք երբ երթանք, այնտեղ կրնա՞նք քալել, մեր այս աչքերով կրնա՞նք իրար տեսնել, իրարու հետ խօսիլ:»

Այդ «մամին» կրնար գոհացնել իր զաւակին հետաքրքրութիւնը, յիշեցնելով որ գիշերները երբ մեր աչքերը կը գոցենք եւ «ի քուն կը մտնենք», կը շարունակենք ապրիլ մեր հոգիով, տեսնել մեր հոգիի աչքերով, նաեւ քալել, վագել ու երգել, եթէ երջանիկ ենք: Նաեւ կրնանք յիշել, ուրախանալ կամ տանջուիլ:

Եւ Քրիստոսի Աւետարանը, ինչպէս նաեւ Հարուստ մարդուն եւ Աղքատ Ղազարոսին առակը, մեզի կը սորվեցնեն թէ հոգիի կեանքը յաւիտեանական է, իսկ ֆիզիքական մեր կեանքը ժամանակաւոր է:

Մեզի կը մնայ գիտնալ՝ ի՞նչպէս օգտագործել Աւետարանի ուսուցումը, ինչպէ՞ս հետեւիլ անոր խրատներուն, օրինակ առնելով Հարուստին ճակատագիրէն, դատաստանէն:

Երանի մեզմէ ամէն մէկը հաստատուն մնայ Աւետարանէն իրեն փոխանցուած այս հաւատքին վրայ, եւ ժամանակաւոր այս կեանքէն անցնի նոյն հոգիով, եւ արժանի դառնայ նոյն հոգիին յաւիտեանական կեանքին եւ երանութեան:

Թ.Ա.Մ.

Հոգեհորոգութեան Կենսակերպութիւնը

Մարդկութեան շնորհուած մեծագոյն պարգևը անտարակոյս կեանքն է։ Մարդկանց հասկացողութիւնը և ըմբռնումը կեանքի մասին մեծապէս կը տարբերի իրարմէ։ Որոշ մարդկանց համար կեանքը իրերու, դէպքերու, երևոյթներու շարունակութիւն մըն է լոկ, և իրենք՝ զոհը այդ թաւալզլոր ընթացքին ու յորժանուտին, որովհետև չունին նպատակակէտ ու կամք անոր վրայ իշխելու և դարձնելու արդիւնաւոր։ Այս մարդիկ, շեղած իրենց ճշմարիտ ուղիէն, կը դեգերին աննպատակօրէն, կը զբաղուին ամենաչնչին ու ճղճիմ հարցերով, և կը մսխեն իրենց կենաց օրերը։ Այսպիսեաց համար կեանքը պատահականութեանց կամ պատահարաց գումար մըն է և ոչինչ կայ մնայուն ու յիշատակելի։

Ասոնց գուզահեռ կայ նաև հասարակութեան վերնախաւը՝ իմացականութեամբ օժտուած դասակարգը, որուն համար կեանքը ազնիւ ու վսեմ գաղափարներու, արի գործոց և բարի յիշատակներու գումար մըն է, որ վաղանցուկ ու գնայուն չէ, այլ՝ մնայուն։

Հայոց մեծ բանաստեղծ՝ Յովհաննէս Թումանեանի հրապարակախօսութեանց շարքին կը գտնենք «Դառնացած ժողովուրդ» վերնագիրով գրութիւն մը, ուր կը խօսուի փտաւոր կիրքերով վարակուած մարդկանց մասին որ յաշաղանօք ու խէթ աչքով կը նային իրենց ազգակիցներուն վերելքին ու փայլուն յաջողութեանց և օրնիքուն կը նկրտին զանոնք տղամաթախ ընել ու զլորել խորխորատը։

Մեծ բանաստեղծը կ'անդրադառնայ մեր հոգիներուն մէջ խորունկ արմատ նետած շարակամութեան ու փտակրութեան մասին։ Կ'ըսէ թէ հնչալէս մարդիկ «ախտի գոյութիւնը ընդունելով հանդերձ, իրենց առողջ են համարում ու միշտ ուրիշներին են հռչակում հիւանդ։ Ամէն միւր ինքը շար չի, կեղծաւոր չի, հայհոյող չի, ստախօս չի, թայֆայական (իմա իր անձնական շահերուն աշխատող) չի, էդ ամէնը իրենից դուրս ուրիշներն են»։ Բանաստեղծը մեզի կը զգուշացնէ ըսելով. «Բայց, ի հարկէ, սրանց չպէտք է հաւատալ ... ճշմարիտը էն է, որ մեր ամբողջութիւնը տառապում է մի ծանր ու խոր բարոյական հիւանդութիւններով»։

Հետաքրքրական հերթականութեամբ, այնուհետև, բերուած են գիւղացին, վաճառականը, հոգևորականը, բաղաբացին, մամուլը, ազգային ու հասարակական գործիչը և ուսուցիչը։

Գիւղացին նախանձով ու կատաղութեամբ կը մոլեզնի երբ կը տեսնէ իր յրացիին առատ բերքը։

Վաճառականը «քունը կորցնում է» ի տես անոր մրցակիցին կամ արհեստակիցին յաջողութեանը։

Հոգևորականը, « հինչքան վարձ ու պատիւ կ'ուզէք տուէք – միշտ դժգոհ է, բողոքում է, զանգատվում է անարդարութիւնից, և գիտէ՞ք էդ անարդարութիւնը որն է, որ իր ընկերն էլ է նոյնը ստանում կամ նա էլ է կարողանում ապրել »:

Քաղաքացին ու զիւղացին անդադրում վէճի ու հակամարտութեան մէջ են: Իրենց բովանդակ կեանքը կ'անցընեն գիրար անուանարկելով և ոչնչացնելով:

Մամուլը՝ խօսնակը և թարգմանը բոլոր խմբաւորումներու զգացմանց ու մտածմանց, իր մէջ կը պարփակէ մարդկային լաւագոյն ու ազնուագոյն զանձերը, որք են՝ « հայհոյանք, զրպարտութիւն, ամաշկարայ սուտ (իմա՞ առանց թաքցնելու սուտ), շարախօսութիւն, կեղծաւորութիւն »: Գրական աշխարհին մէջ տարօրինակն այն է, որ գրողն « հինչքան էլ լաւ գրուածք հրատարակի, միշտ պէտք է զարկել, ծաղրել կամ լռել, մի խօսքով ամէն կերպ աշխատել սպանել, միայն նրա համար, որ մեզ հետ չի, մեր թայֆիցը չի »:

Ազգային, հասարակական, գրական գործիչներուն վիճակը ևս շատ չի տարբերիր վերոյիշեալ կացութենէն, որ է ըսել՝ « մէկը միւսին հռչակն ու յաջողութիւնը տանել չի կարողանում »:

Ուսուցիչները՝ կրթեալ ու նուիրեալ դաստիարակները մատղաշ ու նորափետուր սերունդին, իրենք ևս տենդագին աշխատանքի մը լծուած են՝ « իրար ոտի տակ փորելով ... , գիրար անուանարկելով, հալածելով ասպարէզից ու սպանելով բարոյապէս ... ոչ մի մեղմութիւն, ներողամտութիւն, ոչ մի սահման չարութեան »:

Յարգելի հեղինակը ապա հարց կուտայ թէ « հինչո՞ւ է էսպէս »: Պատասխանը կը գտնէ մեր պատմութեան մէջ: Ան մեզի կը յիշեցնէ որ բարբարոս ազգերը դարերով կաշկանդած, տիրած և « ոտնատակ » ըրած են հայուն: « Իսկ ամէն կենդանի գոյութիւն, որ ոտնատակ է ընկնում, եթէ չի մեռնում, այլանդակվում է, դառնանում ու փչանում: Էսպէս է բնութեան օրէնքը », կ'եզրակացնէ թումանեանը:

Դառնութիւնը վարակիչ հիւանդութեան նման կը ցցուի ամենուրեք և իր սոսկալի աւերը կը գործէ: Այդ միջավայրին մէջ ծնող ու սնող փայլուն իմացականութեամբ անհատներ անպայմանօրէն վարակուած կ'ըլլան այդ ախտով, և այդ պատճառով « նրանք էլ կը լինեն դառն ու դժբանք »:

Արդ, ի՞նչ է բուժումը այս հոգեկան ապականութեան ու հեղձուցիչ մըթնոլորտին: Բանաստեղծն իր գրութեան աւարտին կ'ընէ հետևեալ շինիչ թելադրութիւնները.

« Մեր ներքին մարդը շատ է փչացած, և դրա դէմ կուռելու, առողջանալու առաջին պայմանը էն է, որ մենք և մեր սրտերում, և աշխարհի առաջ անկեղծ խոստովանենք ու ճանաչենք մեր դժբախտութիւնը: Ապա թէ էդ փրկարար գիտակցութեանը կը հետևեն ինքնակատարելագործութեան բարձր ցանկութիւնն ու ազնիւ

գործը. Ուրիշ ճանապարհ չկայ. ներսից է լինելու հաստատ փրկութիւնը, որովհետեւ ներսից ենք փչացած»:

Մարդ մերթ ակամայ հարց կուտայ թէ հոնչ բանի վրայ հիմնուած են ներկայ մարդկութեան բարոյական սկզբունքները: Եթէ լոկ հիմնուած են որոշ տեսաբաններու տեսութեանց վրայ որ կը բարոգեն և կ'ուսուցանեն անձնական շահի գերադասում, սին պատուասիրութիւն, իշխելասիրութիւն, քննադատութիւն, կեղծիք, նախանձ, օգուտ քաղելու ներքին ձգտում հ վնաս մէկ այլ էակի ևն, ապա պէտք է ընդունինք որ այդ վարդապետութիւնը կամ տեսութիւնը հիմնուած է մարդկանց իրաւանց ու տարրական արժանապատուութեանց անտեսման ու մերժման վրայ և կը միտի շահագործել բարի ու պարկեշտ մարդուն ազնուութիւնը, հնչ որ խոտոր կը համեմատի քրիստոնէական ոգիին և մեր տոհմիկ դարաւոր արժէքներուն:

Յարութիւն Աւագ Քհյ. Ալամդարեանց, նշանաւոր գիտնական վարդապետ և տեսուչ ներսիսեան վարժարանի ի Տփլիս, 1827-ին, հայ կամաւորական խումբերուն դէպի մարտ մղած ատեն, արտասանած է նշանաւոր ճառ մը, ուր հ միջի այլոց, ըսած է. «Մեք ստուերք եմք մերոց նախահարց. չեմք ժառանգորդք արութեանց նոցա և առաքինութեանց, այլ՝ ուրուական նոցա»: Պատերազմի մեկնող մարտիկները, այս հզօր պատգամը, այս անզին աւանդը պահած են իբրեւ զբիք ական, և հնքնագերագանցմամբ ջանացած են նմանիլ իրենց նախահարց:

Անցողակիօրէն, բայց կարևորութեամբ յիշատակենք որ մեր նախահայրերը իրենց գոյիւ չափ պահպանեցին աստուածային ու մարդկային պատուիրանները և չոտնակոխեցին մարդկանց բարոյական իրաւունքները:

Ներկայիս, «արութեան և առաքինութեանց» պատգամը դարձած է ժամանակավրէպ: Փրանսացի մեծ վիպասան Պալգաբը ճիշդ էր երբ կ'ըսէր. «Աշխարհիկ հասարակութիւնը ցեխի ովկիանոս մ'է որուն մէջ ոտք դնողը մինչև կոկորդը կը խրուի»: Պատկառանքի, ամօթի բարձումը մեր հասարակութենէն ներս զմեզ հաւասարեցուցած է գետնին:

Հակառակ լուսաւորութեան դարի ընձեռած բազմատեսակ բարիքներուն, և ճարտարարուեստի ու այլ գիտութեանց զարգացման ու բարգաւաճման, մարդկութիւնը դեռևս կը խարխափ մթութեան մէջ և կ'ապրի յետամնաց ու բորբոսնած հոգեբանութեամբ: Մարդիկ դարձած են փոքրոգի, անձնակեղրոն ու հանգըստասէր: Այսպիսի մարդիկ չունին կեանքի մտասեռում և նպատակ. կեանքն իրենց համար դարձած է աննպատակ, անիմաստ ու անհրապոյր: Իրենց գերագոյն հաճոյքը և հոգեկան գոհունակութիւնը կը փնտռեն մէկ այլ անհատի կամ պաշտօնակցի անկման, ծախողութեան ու անբախտութեան մէջ: Սա պարզապէս նկարագրի ստորութիւն և հոգիի խեղճութիւն է: Յիշաւի թումանեանը մեզի կը յիշեցնէ որ «ներսից ենք փչացած», հետևաբար և աշխատանքը «ներսից է լինելու

հաստատ փրկութեան»:

Յովհ. Թումանեանի գրութիւնը դասական օրինակներ ազգային արտերէն՝ նախանձի, քննադատութեան և յաւակնոտութեան:

Նախանձը, քրիստոնէական հասկացողութեամբ, մեղք է: Հոգեբանական տեսանկիւնէն դիտուած ու քննուած, այն կը համարուի թանկագին առանձնայատկութիւն մը: Նախանձը կը ծնի մարդուն հետ ու հասակ կ'առնէ անոր հետ: Նախանձը բնագոյ մըն է որ արմատացած է մարդուն մէջ և կարելի չէ արմատախլել: Բայց հնարաւոր է զայն փոխակերպել և վերածել բարեաց աղբիւրի՝ «դարձնելով բարի նախանձի և ազնիւ մրցակցութեան»: Հետևաբար, պէտք չէ ամչնալ որ հայն ալ, ի շարս այլ ժողովուրդներու, նախանձոտ է: Հայ հոգեբան՝ Յ.Պ.Պօղոսեան, մեզի կը յիշեցնէ, որ «բայց պէտք է ամչնալ երբ նախանձը, այս կոյր բնագոյ վերածուած չէ զարգացած, ազնուացած բարի նախանձի և նախանձախնդրութեան ոգիին»:

Նախանձի պարագային, ենթական հր անձը՝ եսը, կ'ուզէ գոհացնել, փայփայել, շոյել՝ դիմացինը գործածելով, կործանելով, փճացնելով: Բարի նախանձի պարագային, նորէն անձը հր եսը յառաջ կը տանի՝ առանց սակայն դիմացինը խորտակելու և կամ վնասելու:

Նախանձը կարծի թոյնին նման մահացու է: Նախանձի արդիւնքը՝ սուր, խայթող ու նսեմացնող լեզու գործածել է: Մարդիկ կը քննադատեն, կը դատափետեն ու կը զրպարտեն՝ երբ լեցուած են նախանձով:

Ընդունինք, որ այժմ, այս արեւմտեան փերուկ վրայ, կ'ապրինք բազմամըշակութային բաւական բարդ հասարակութեան մը մէջ: Իբրեւ փոքրամասնութիւն, կ'ազդուենք տեղացի ժողովուրդին հոգեբանութենէն, պայմաններէն, և երբեմն ալ կուլ կ'երթանք անոնց բարքերով ու նիստուկացով: Անկախ մեր կամքէն, մենք մեր միջավայրին անմիջական ազդեցութեան տակ ենք:

Քննադատութիւնը ուղիղ է ու արդարանալի երբ կը զարգացնէ ժողովուրդին նախածեռնութիւնը և զինք կը մղէ վերընթաց շարժում կատարելու, զարգանալու և յառաջդիմելու:

Ժխտական քննադատութիւնը բանդիչ է, կործանարար ու վնասակար, երբ կը կատարուի անհարկիօրէն ու անճիշդօրէն՝ լոկ վիրաւորելու և վարկաբեկելու դիտումով: Տեղի ու անտեղի քիւրաւոր քննադատութիւնները զմեզ դարձուցած են ուժասպառ, դիւրագրգիռ, կասկածամիտ ու նենգամիտ: Բաւական է որ մարդկանց տկար մէկ կողմը յայտնաբերենք, անմիջապէս այդ թոյլ, խոցելի կողմը կը դարձնենք մեր նշանակէտը, այլ խօսքով՝ մեր քննադատութեան առարկան:

Դժբախտութիւն է լոկ հաստատել որ մեր ժխտական քննադատութեան կ'արժանացնենք նաև մարդկանց ազնիւ ձգտումները, հրագործումները և յաջողութիւնները: Քննադատութեամբ զբաղուող անձինք չունին բաւարար գնահատանքի ոգի: Ասիկա լուրջ թերութիւն մըն է, աւելի ճիշդ՝ արտ մը: Մուշեղ Արք. Սեփրեան իր «Բանախօսութիւններ»-ուն մէջ կը գրէ. «Մեր ազգային հոգե-

բանութեան ամենէն տկար կողմը հիացումի, գնահատումի, արդար դատողութեան պակասն է մեր մէջ»։ Հայեր, ըստ արժանւոյն, չեն գնահատեր հրենց մեծութիւնները, այլ՝ քննադատութեամբ կը կոշկոճեն ու հոգեպէս կը սպաննեն։ Ինչպէս անցեալին, նոյնպէս և ներկայիս, հայը դեռ չէ սորված ի հարկին գնահատել իր մտքի մշակները, մտաւորականները, արուեստագէտները, ուսուցիչները, հասարակական գործիչները ևն։ Օրինակները ցայտուն են և կարիք չկայ մատնանիշ ընելու զանոնք։ Մեծութեանց արժանիքները գնահատելով ցոյց տուած կ'ըլլանք մեր երախտագիտութիւնն ու վեհանձնութիւնը։ Մոռցած կը թուինք ըլլալ «հարկս հարկւորաց, պատիւս արժանաւորաց» գեղեցիկ մէկ խօսքը։

Յաւակնոտութիւնը համեստութեան ու խոնարհութեան բացակայութիւնն է։ Հոգեկան հիւանդագին վիճակ կը տիրէ մեր շուրջը։ Մարդիկ ուղղակի կը տառապին մեծութեան մոլուցքով։ Սովորական երևոյթ է ներկայիս մարդկանց՝ հրենք հրենց բարձր յատկանիշներ վերագրելու անհանդուրժելի ու ողորմելի սովորութիւնը։ Այս միջակութեանց՝ դափնիներու վրայ հանգստանալու և մունետիկներէն բարձրադակ գոչեր արձակելու սովորութիւնը գիրենք կ'առաջնորդէ մարդկանց ի վերուստ ի վայր նայելու, արհամարհելու, քննադատելու և անարգելու յոռի բարքին։ Իրենց այս անագնիւ ու եպերելի արարքը, ապա, կը ջանան թզենի տերևով ծածկել։ Նման քողարկում մը լոկ հնքնախաբէութիւնն է։ Մարդկանց գնահատելու ստուգանիշը իրենց արժանիքն է։ Ճշմարտութենէն, հրականութենէն դիտաւորեալ կերպով խուսափելու և չտեսնելու տալու մղում մը, ձգտում մը կայ մեր մէջ, որ կը կոշուի ջայլամի քաղաքականութիւն։ Այս սնանկ ու փուճ քաղաքականութենէն կ'օգտուին անարժանները։ Տուժողը կ'ըլլայ արժանին, ազնիւը, համեստը և պարկեշտը։ Ի՞նչ ահելի անարդարութիւն։

Այս ամբողջէն յայտնի է որ բարոյական կանոններու գիտակցական խախտում կայ այստեղ։ Այս դիտաւորեալ ու կամաւոր խախտումը կամ զանցառումը արդիւնք է նկարագրի անմշակութեան, խղանութեան, ամբարտաւանութեան, անբաւարար ուսման ու կրօնական դաստիարակութեան բացակայութեան։ Կրօնական հաւատքն ու ջերմեռանդութիւնը պարզապէս անհամատեղելի են մարդկանց յոռի բարքերուն և գէշ ունակութեանց հետ։ Ինչքան գիտութիւնն յառաջանայ, բարոյագիտութիւնը մեծամեծ նուաճումներ կատարէ և վերելք արժանագրէ, այնքան մարդկութիւնը բարոյապէս աւելի պիտի մխրճուի տիղմին մէջ, ուրկէ անտարակոյս չիք փրկութիւն։

Թուս գրող՝ Շետրինը, իր մէկ խօսքին մէջ կ'արտայայտէ հետևեալ սքանչելի ու իմաստալից միտքը.

«Խաւարը, որուն մէջ կը խարխափինք, պատմական դառն պատահականութեան հետևանք է, բայց որովհետև այժմ, շնորհիւ նորագոյն հետազոտութիւններու, կարելի է այդ պատահականութիւնը քննել մանրամասնօրէն, ուստի և խաւարը յառաջ բերող պատճառները կարելի չէ անբառնալի համարել»։

Եւ իրօք, կարելի է փարատել մէզը, վանել խաւարը և հեռացնել շարը: Անդուլ ու անձանձրոյթ աշխատանք է հարկաւոր հնքնակատարելագործման ճանապարհին:

Մարդկութեան մէջ կայ դասակարգ մը որ ամբողջութեամբ հնքզինք նըւիրած է հին յունական փիլիսոփայութեան արտայայտած մէկ գաղափարին՝ հոգեկան հանգստութեան ու անվրդովութեան (յն. անարաքսիա): Սկեպտիկները կը պնդէին որ այս վիճակին լաւագոյն արտայայտութիւնը կը գտնուի քննադատելէ, դատողութենէ հեռու մնալու մէջ: Այս գաղափարախօսութիւնը կը ցուցաբերէր անտարբերութիւն դէպի մարդկանց ուրախութիւնը, յաջողութիւնը և հոգեկան ապրումները:

Հայուն վայել չէ կրաւորականութիւն և անտարբերութիւն, այլ միայն՝ դրական ներգործութիւն և մասնակցութիւն: Եթէ հայն իրօք լեռնական ժողովուրդի հոգեբանութիւն ունի, որուն հիմնական գիծերը և յատկանշական տարրերն են քաջութիւն, ազատատենչութիւն, անկախութիւն, աշխատասիրութիւն, վեհանձնութիւն և կորովամտութիւն, ապա վեր պէտք է մնայ մանրութներէ, տաղտուկ հաշիւներէ և հեռու մնայ նախանձէ, քննադատութենէ և յաւակնոտութենէ ու հնքզինք հանդերձէ, բարեզարդէ, դրսևորէ իրեն վայել առաքինութիւններով և իր համեստ ներդրումը կատարէ համաշխարհային մշակոյթի զանձարանին:

Փաստուած իրողութիւն է որ մարդկային բնաւորութիւնը անյեղլի չէ: Փոփոխութիւնը կարելի է, որովհետև կեանքի մէջ ոչինչ կայ անփոփոխելի: Մարդիկ ևս ենթակայ են այս բնական օրինաչափութեան: Գարեգին Ա. Կաթողիկոս շատ գեղեցիկ կերպով կ'ըսէ. «Կեանքը փոփոխութեանց շղթայ մըն է, այլ ապէս կեանք չէ»:

Եթէ մարդկային բնաւորութիւնը կարելի չըլլար փոխել, ապա յուժապէտ պիտի ըլլային եկեղեցական, պետական, կրթական և այլ նման հաստատութիւնները:

Կրօնքն ու բարոյագիտութիւնը մեծ դեր ունին կատարելիք մեր հոգեւորութեան կենսական գործին մէջ:

Զենոբ ԲՆՅ. Նալպանտեան

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Քրիստոս Յարեա՛ւ ի մեռելոց»

Անյիշատակ ժամանակներու մէջ նախնադարեան մարդը տեսնելով եղանակներու հոլովոյթը եւ ապրելով ամենօրեայ արեւածագն ու արեւմարը, եկաւ այն եզրակացութեան որ բուսական աշխարհին եւ արեգակնային դրութեան նման, մարդկային կեանքն ալ պէտք է վերջ գտնէր իր մահուամբ, այլ վերակենդանանալով շարունակելու էր իր գոյութիւնը։ Այս իմաստով եգիպտացի փուրմը Մեռելոց Գիրքին մէջ պատգամած է, թէ «վերստին կը սկսիմ կեանքը յետ մահու, ինչպէս արեւն՝ ամէն օր» (Գլ. ԼԸ)։

Գիտնական Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան իր կրօններու Պատմութիւն ուսումնասիրութեան մէջ կ'անդրադառնայ թէ հին ժողովուրդներու մէջ ամէնէն աւելի եգիպտական ու Պարսկական գրականութեան մէջ գտած է մարդու յետ մահու անմահութեան եւ յարութեան հաւատքի հետեւը. ան կ'ըսէ։-

«Թէպէտեւ անմահութեան վարդապետութիւնը ո՛չ մէկ վաղեմի ժողովուրդի մէջ ա՛յնքան զարգացած եւ ո՛չ մէկ աստուածաբանական հին դրութեան մէջ այնչափ առաւելակշիռ տեղ մը գրաւած է, սակայն եւ այնպէս այդ հաւատալիքներու մասին վկայող հնագոյն յիշատակարանը հասած է մեզ Ի՛նչ. հարստութեանն։ Այդ յիշատակարանի արձանագրութիւնը եղծուած է մասամբ, բայց ինչ որ կը կարդացուի անոր մէջ կ'ապացուցանէ թէ այդ ժամանակէն անմահութեան հաւատքը հաստատուած է եգիպտոսի մէջ, եւ թէ մեռելալը կը նոյնացուէր Ոսիրիս աստուծոյն հետ ... (էջ 268)։

«Հոգիի անմահութեան հաւատալիքներուն կցորդ էր նաեւ մարմիններու

յարութեան վարդապետութիւնը։ Ինչպէս որ արեւը գիշերէն դուրս ելնելով աւելի շողշողուն եւ աւելի զօրաւոր կ'երեւի հորիզոնին վրայ, նոյնպէս եւ գիշերուան մահէն յետոյ՝ հոգին պարտէր դառնալ եւ գրաւել մարմինը, անոր հետ ապրելու համար անմահութեան նոր կեանքը, ընկերակցութեամբ դիմելու՝ վերածննալ աշխարհի մը մէջ ... անմահութեան հաւատքը եւ անվախեան կեանքի մը յոյսը ոչ մէկ ժողովուրդի մէջ այնքան խոր արմատներ ձգած են որքան եգիպտացիներու մօտ» (էջ 270)։

Աւեստան որոշակի կը զանազանէ հոգին ու մարմինը։ Հոգիները ուրուան (հյ. ուրու, ուրուական) անունը կ'ընդունին յետ մահու. ու անոնք թէ՛ Որմիզդի հաւատացեալներու հոգիներն ըլլան եւ թէ՛ Արիմնի հետեւողներուն՝ պիտի սպասեն մինչեւ յարութեան օրը, առաջինները դրախտին ու երկրորդները դժոխքին մէջ (էջ 352)։

Հին Կտակարանին մէջ շատ քիչ քան գրուած է Յարութեան հարցի մասին։ Մարդու յարութեան ականարկներ կը գտնենք հետեւեալ հեղինակներու մօտ։

Դանիէլի մարգարէութեան մէջ կը կարդանք.-

«Ու երկրի հողին մէջ քնացողներուն շատերը պիտի արթննան, ու մահվ յաւիտեանական կեանքի համար, եւ ու մահվ ալ նախատիմի ու յաւիտեանական անարգանքի համար» (ԺԲ 2)։ Համարը բացայայտ կը դարձնէ թէ բոլոր ննչեցեալներ յարութիւն պիտի առնեն, ըլլան անոնք արդար թէ մեղաւոր, եւ իրենց գործերուն համար դատուելով պիտի ժառանգեն երկնքի արքայութիւնը եւ կամ դժոխքի տանջանքները։

Շաալի Մարգարեն ալ նոյն հարցին ակնարկելով կ'ըսէ։-

«Քու մեռելներդ պիտի ողջնան, իմ մեռելներու մարմինները յարութիւն պիտի առնեն։ Արթնցէք ու ցնծութեամբ երգեցէք, ով հողի մէջ բնակողներ, քանզի քու ցօղդ խոտերու ցօղ է, ու երկիրը իր մեռելները դուրս պիտի նետէ» (ԻԶ. 19)։

Սաղմոսերգուն եւս կը հաւատայ որ մահէն ետք յարութիւն պիտի առնէ որովհետեւ համոզումով կ'աղերսէ Աստուծոյ։-

«Վասն զի իմ անձս գերեզմանին մէջ պիտի չթողուս» (ԺԶ. 10)։

«Անոնք ոչխարներու պէս գերեզմանը կը դրուին. մահը պիտի հովուէ զանոնք. եւ ուղիղները անոնց վրայ պիտի տիրեն առուուանց. ու անոնց դէմքը գերեզմանը պիտի մաշեցնէ իրենց բնակարանէն։ Սակայն Աստուած գերեզմանին ձեռքէն պիտի փրկէ իմ անձս, վասն զի զիս պիտի ընդունի» (ԽԹ. 14-15)։

***

Մեռելներու յարութեան մասին բոլորովին տարբեր համոզում ունին քրիստոնեաներ։ Եթէ վերոյիշեալ աչքերը հաւատք ընծայած են յարութեան կարելիութեան, նազովքեցի Յիսուսի ժամանակակից հրեաներ ակնաւորեալ վկաները դարձան Քրիստոսի մահուան ու յարութեան հրաշափառ դէպքին։

Նոր Կտակարանի հեղինակներէն կարդացած ենք մանրամասն նկարագրութիւններն ու վկայութիւնները Յիսուս Քրիստոսի կեանքի ու առաքելութեան պատմութեան։

Յարութեան մասին կարելոր է յիշատակութիւնը Մարկոս Աւետարանիչի այն խօսքին, թէ Յիսուս «սկսաւ ուսուցանել անոնց, թէ մարդու Որդին պէտք է որ չարչարանքներ կրէ, անարգուի երէցներէն

եւ քահանայապետներէն ու դպիրներէն, մեռնի եւ երրորդ օրը յարութիւն առնէ» (Ը. 31, Թ. 31, Ժ. 34)։ Այս հաստատումը կարելոր է, որովհետեւ ցոյց կու տայ Քրիստոսի վարդապետութեան նշմարտութիւնը եւ իր խոստումին գործադրութիւնը։

Արդարեւ, յոյն կրթութեամբ սնած Պողոս Առաքեալ յստակօրէն կը քացատրէ թէ «մեռելներէն յարութիւն առած Քրիստոս» մնջեցեալներուն առաջին պտուղն է» (Ա. Կորնթ. ԺԵ 20) եւ Քրիստոսի Ս. Յարութեան վրայ կը հիմնէ իր քարոզչութիւնը՝ ըսելով. «Եթէ Քրիստոս յարութիւն առած չէ՝ ի զուր է մեր քարոզչութիւնը, ի զուր է նաեւ Ձեր հաւատքը» (Ա. Կորնթ. ԺԵ 14)։ Եկեղեցին հաստատ կերպով հիմնուած է Քրիստոսի Սուրբ Յարութեան խորհուրդին մէջ ու կը շարունակէ գոյատեւել քսան դարերէ ի վեր։

Քրիստոսի յարութիւնը սերտ աղերս ունի մարդութեան փրկութեան աստուածային ծրագրին։ Իբրեւ Փրկիչ՝ Աստուած իր Միածինը դրկեց աշխարհ, որպէս զի Ադամի սերունդները ազատագրէ մեղքի կապանքներէն։ Պողոսի խօսքով «մեր Տէրն Յիսուս, մահուան մատնուեցաւ մեր յանցանքներուն համար եւ յարութիւն առաւ, որպէս զի արդարացնէ մեզ» (Հռոմ. Դ 25). Կողոսացիներուն գրած թուղթին մէջ նորադարձ քրիստոնեաներուն կը խրատէ. «Եթէ յարութիւն առիք Քրիստոսի հետ, ապա ուրեմն փնտռեցէք վերինը» (Գ. 1). այսինքն, մեր երկրաւոր կեանքի տեւողութեան գործադրելու ենք վարդապետին ուսուցումները։

Հին եգիպտացիի կը հաւատային որ մահուանէ ետք անմահութեան նոր կեանքը ապրելու համար, հոգին վերադառնալու եւ գրաւելու է իր հին մարմինը։ Մարմինը ապականութեանէ գերծ պահելու համար սկիզբ առաւ զմոսումի գիտութիւնը։

Յոյն փիլիսոփաներ կը մտածէին որ երբ հոգին ձերբազատուի ապականացու

մարմինէն, այն ատեն իրենց պիտի սկսէին ապրիլ ճշմարիտ յաւիտեանական կեանքը. անոնք չէին հաւատար մարդու յարութեան:

Տիեզերական փրկագործութեան խորհուրդով Աստուած խոստացաւ իր Որդւոյն միջոցաւ յարութիւն տալ մարդոց, որոնք Քրիստոսի նման յարութիւն պիտի առնեն մեռելներէն եւ զգենուն Անոր նոյն մարմինէն: Յովհաննէս առաքեալ իր ընդհանրական Առաջին Թուղթին մէջ կ'ըսէ. «Մենք պիտի ըլլանք անոր նման» (Գ. Ժ), եւ Պօղոսի համաձայն՝ «մեր ողորմելի մարմինը կերպարանակից պիտի ըլլայ իր փառաւոր մարմինը» (փիլիպ. Գ 21): Ան հոգեկան մարմինն ֆիզիքական մարմնէն ունեցած տարբերութիւնը քացատրելով՝ կ'ըսէ. «Այսպէս է նաեւ մեռելներուն յարութիւնը. կը սերմանուի

ապականութեամբ, եւ յարութիւն կ'առնէ առանց ապականութեան. կը սերմանուի անարգութեամբ եւ յարութիւն կ'առնէ փառքով. կը սերմանուի տկարութեամբ, եւ յարութիւն կ'առնէ զօրութեամբ: Կը սերմանուի շնչաւոր մարմին, եւ յարութիւն կ'առնէ հոգեւոր մարմին. եթէ կայ շնչաւոր մարմին, կայ նաեւ՝ հոգեւոր» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 42-44):

Նոր Կտակարանը մեզի կը սորվեցնէ, որ թէեւ բոլորս յարութիւն պիտի առնենք, բայց միայն արդարները պիտի ժառանգեն երկնից արքայութիւնը. որովհետեւ Յիսուս Քրիստոսի խոստումին համաձայն այլեւս մենք «հրեշտակներու հաւասար պիտի ըլլանք եւ Աստուծոյ որդիներ, քանի որ յարութեան որդիներ ենք» (Ղուկ. Ի. 36):

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

Ի՞նչ է «Զգօն» ԳԻՐԲԸ

Հայ միջնադարեան մատենագրութեան մէջ մեծ ճանաչում ունեցող գրքերից է «Զգօն» անունը կրող գիրքը, որն ասորական այրութենի 22 տառերի թուին համապատասխան (հետագայում աւելացուել է եւս մէկը) ճառերի, խրատական յորդորների ու քարոզների ժողովածու է, որը նաեւ արժեքաւոր տեղեկութիւններ է պարունակում վաղ շրջանի արեւելեան քրիստոնէութեան, վանականութեան ու անապատականութեան ծագման եւ այլ հարցերի վերաբերեալ: Այն գրել է «Պարսիկ Իմաստուն» մականունով յայտնի Աֆրասիատ աշխարհական եւ ասորական Մար-Մաթայ վանքի Մար Յակոբ եկեղեցական անունով յայտնի եպիսկոպոսը 337-345թթ.: Գիրքը հայերէն է թարգմանուել 5րդ դարի առաջին կեսին: Հայ իրականութեան մէջ այն ճանաչման է արժանացել, քանի որ դեռեւս վաղ միջնադարում վերագրուել է Մծբինի Յակոբ եպիսկոպոսին եւ գրուած համարուել Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի պատուէրով: Հայերէն օրինակներում այն հետեւեալ նախագիրն ունի. «Գիրք որ կոչի Զգօն արարեալ սրբոյն Յակովբայ երիցս երանեալ հայրապետին Մծբին քաղաքի՝ ըստ խնդրոյ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգոր Լուսաւորչին, սակա մանկանց նորոյս Սիովնի»: «Զգօն» խափմա քառի թարգմանութիւնն է, որ նշանակում է «իմաստուն»:

ԲԱՆԱՍՏԵՂՍԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՄԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 56)* Բայց կան արարքներ որ պէտք չէ անցնին,
Անուններ որ պէտք չէ թողնեն. աշխարհին
Մոռնայ կարողութեանց թ'եւ փուզումն արդար
Ու տէրն ու ըստրուկն՝ իրենց մահն ու ծին,
Որքան բարձր ըլլայ, վսեմութիւնն յարգեն՝
Լիրան վըշտերի տանջանքն ապրողին՝
Յաւերժէն նայի երբ արփայն դէմքին,
Ինչպէս որ անդին ձիւնն Ալպեան անբիծ
Պիտ՝ տեսնէ թէ վարն ոչինչ կայ հասնող անոր վեհ փառքին:
- 57) Լիճն Լէման կ'թովէ բիրտղեայ տեսքով,
Հայրին ուր աստղերն, լեռներն կը տեսնեն՝
Ուրուագիծն իրենց յըստակ երանգով
Որ, անոր խորքը կը բերէ հանդէս.
Մարդն շատ վարկ ունի հոս՝ կը տեսնեմ ես
Ոյժն անոր մըտքին: Արդ կ'ուզեմ ես բայց
Առանձնութիւնըս կ'ուզեմ վերըստին:
Մըտածմունքս ի պահ, բայց միշտ իմ սիրած
Որ, նախրին հետ խառնուիլս զիս գոմին մէջ էր պահած:
- 58) Փախիլ մարդերէն, մարդատեաց ըսել չէ,
Իրենց ճիգաշարժման չըլլար համաձայն.
Իսկ գոհ չըլլալը՝ միտքըն պահելն է
Իր խոր ակին մէջ որ, չըլլայ թէ ան
Խուլ ամբոխին մէջ մենք մեր վարակման
Աւարը դառնանք. եւ շատ ուշ՝ երկար
Ողբանք, պայքարենք այդ կընճիռին հետ,
Փոփոխելով մեր սըխալով՝ սըխալն՝
Աշխարհի մը մէջ վիճամուլ, ամէնքը տկար:
- 59) Վայրկեաններ կան որ, սուզուիլ կըրնանք մենք,
Զըղջմամբ աղէտաբեր անցեալին մէջ, բայց
Ամենուր տեսնել միայն ցայգու սեւ ներկ.
Մեր ամբողջ արիւնն արցունքի վերածուած,
Կեանքի արշաւը վիատ փախուստ դարձած:
Անոնք որ կ'քալեն ծովուն վրայ սակայն
Անոնց յանդոյզներն մատոյցին կ'ուղղուին:
Կան թափառողներ բայց յաւերժական,
Նաւն որոնց կ'երթան, կ'երթան, հանգիստ չգտան:

(շարունակելի)

LORD BYRON

Թրգմ. Մուրատ Մանուկեան

* ՍԻՌՆԻ 1996 Յունուար-Մարտ թիւին մէջ,
սխալմամբ կրկնուեր են 52-55 տուները:

GOOD-BYE

Good-bye, proud world! I'm going home;
Thou art not my friend, and I'm not thine.
Long through thy weary crowds I roam;
A river-ark on the ocean brine,
Long I've been tossed like the driven foam;
But now, proud world! I'm going home.
Good-bye to Flattery's fawning face;
To Grandeur with his wise grimace;
To upstart Wealth's averted eye;
To supple office, low and high;
To crowded halls, to court and street;
To frozen hearts and hasting feet;
To those who go, and those who come;
Good-bye, proud world! I'm going home.

I am going to my own hearth-stone,
Bosomed in yon green hills alone,-
A secret nook in a pleasant land,
Whose groves the frolic fairies planned;

Where arches green, the livelong day,
Echo the blackbird's roundelay,
And vulgar feet have never trod
A spot that is sacred to thought and God.

O, when I am safe in my sylvan home,
I tread on the pride of Greece and Rome;
And when I am stretched beneath the pines,
Where the evening star so holy shines,
I laugh at the lore and the pride of man,
At the sophist schools, and the learned clan;
For what are they all, in their high conceit,
When man in the bush with God may meet?

Ralph Waldo Emerson

ՄՆԱՍ ԲԱՐՈՎ

4+4+4

Մնաս բարով, հրպարտ աշխարհ! Տուն ես կ'երթամ.
Այլեւս չես ի՛մ շարեկամ, ոչ ալ ես՝ քո՛ւ:
Քու յոգնարեկ ամբոխներուդ մէջէն երկար թափառեցայ.
Ովկէանոսի աղէջուրի վրայ իբրեւ գետի-տապան
Փրփուրի պէս երկար ատեն վետ-վետումով
Ես բռնեցայ. սակայն հիմա, հրպարտ աշխարհ,
Ես տուն կ'երթամ: Յրտեսութիւն Շողոֆորի
Քծնող դէմքին. Վեհաշուփին՝ հրնարամիտ
Հրպարտանքին. եւ նորելուկ Հարստութեան
Տրիստ աչքին, ծուռ նայածքին. Դիւրափոփոխ
Պաշտօնէին՝ բարձր ու խոնարհ. եւ ամբոխում
Սրահներուն, դատարանին եւ փողոցին.
Մտ սրտերուն, անապարտ ալ քայլերուն.
Անոնց որոնք կ'անցնին կ'երթան, անոնց որոնք
Տակաւ կուգան. մնաս բարով, հրպարտ աշխարհ!
Ես տուն կ'երթամ:

Ահա կ'երթամ հօրենական

Իմ օճախին, կանաչաւուն բլուրներուն
Մոցութ-գիրկին մէջ միայնակ, - խորշ մը գաղտնի
Հանդակն երկրի մը մէջ, ծառաստաններէ
Որոնք տնկուած էին ձեռքովն աշխոյժ կայտոյ
Պարիկներու. ուր կամարներ կանաչ-դալար,
Գեղգեղանքներն ու կրկնեղանքները սարեակին
Կ'արձագանգեն տաժանակիր աշխատանքին
Մէջ ցերեկուան. ուր զըռնիկ ոտքեր երբեք
Չեն կոխտներ վայրն այն որ սուրբ է մըտածման
Թէ խորհուրդին, թէ Աստուծոյ:

Օհ, ես երբոր

Ապահով եմ իմ գեղջկական յարկին ներքեւ,
Կը կոխկըրտեմ հրպարտութիւնը Հրոմքին,
Յունաստանին. եւ երբ յորսայս կ'ընկաղմանիմ
Մայրիներու շուփին ներքեւ, ուր գիշերուան
Աստղը այնպէս սրբազնօրէն կը շողշողայ,
Կը ծիծաղիմ իմաստութեան, հրպարտութեան
Վրայ մարդուն, սոփեսական դպրոցներուն,
Եւ տոհմերուն հրմուտ, գիտուն. գի ի՞նչ կ'արժեն
Անոնք ամբողջ, ինքնահաւան ու պարծենկոտ
Գաղափարով, երբ մացառի մէջ բընակող
Մարդը կրնայ դէմ յանդիման գալ Աստուծոյ:

Ռալֆ Ուալտո Էմերսոն

Թրգմն. Շէն-Մահ

16 Սեպտ. 1995, Երուսաղէմ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ ՎԵՐԱԳՏՆԵԱԼ

Մայրիներու շունչին հետ եւ հեւքն անոնց քրտնաբոյր,
Քաթամոնէն վերջ հիմա Գաղղիական բըլուրին
Ծառերն են որ բարձրաբերձ, կը պարուրեն իմ հոգին.
Մին՝ քաղաքէն արեւմուտք, միան ալ կեցած արեւելք,

Կարծես իրենց թելերուն մէջ առած են մայրաբար
Երուսաղէմն արիւնոտ, որ կը հեւայ, կը հեւայ,
Բոլորովին անձանօթ տարբեր սիրտով ու սէրով
Հոն ներխուժող մարդերուն ոտքերուն տակ անուղղայ:

Հին մայրիներ քաղաքի որոնց շուքին տակ մեծցած
Ու ամրացած է հոգիս, ուր կ'երթայի ամփոփովի,
Ամէն անգամ որ կեանքի մէկ սայրասուր մըտածում
Կամ սրտիս մէջ կոտտացող վերք մը քայլերըս ուղղէր.

Այն օրերուն պատանի էի ես դեռ, ու հիմա,
Մարդ մը որ ալ մըտած է մայրամուտին հանգիստի.
Սակայն խորհուրդը նախկին մայրիներուն սրտակից
Կը յուզէ զիս, կ'ամոքէ առաջուայ պէս տակաւին:

ԱՆԵԼ

ԱՆՔՆՈՒԹԻՒՆ

Անքնութիւն...

Մտածումների մութ, լուսաւոր,
կ'անցնին արագ, բոցերով նոր...
Հագիւ մեկնած անդրաշխարհ
Կը խանգարեն քունըս անդորր:

Անքնութիւն...

Ու չեմ գիտեր որքա՛ն երկար,
Քանի՞ օրեր եւ կամ տարի
Պիտի մնամ մտածմունքի
Չար թեւին տակ այսպէս տկար...:

Անքնութիւն...

Չեմ ձանձրանար մտածումէն...
Մտածումների մութ, լուսաւոր,
Հոգիս գանձով կը լեցընեն
Չեմ ձանձրանար մտածումէն...

Անքնութիւն

Հոգիս ունի կամք աննկուն
Պայքարելու աստղերու դէմ...
Անքնութիւն... զուր կը փնտռես
Շիրիմըդ դուն հոգիիս մէջ...:

Անքնութիւն...

Մեռելները արթընցընել
Կարո՞ղ ես դուն...:

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՐՏԱՅԱՅՏՁԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Յիշատակեցից նուագս ի յոգունց,

Իբր յանբաւ բազմութեանց ծովու կաթիլ մի առեալ
ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

Ա. Կրկնութեան տեսակների արտայայտչականությունը

Նարեկացու բանաստեղծական պատկերների ներգործումն ուժն անբաժանելի է արտայայտչական միջոցների կիրառման վարպետությունից: Լեզուն ընդհանուր է գրողների համար, ոճը՝ անհատական: Ոճի առանձնայատկությունը դրսևորում է ոչ միայն հեղինակի գեղարուեստական մտածողության իւրայատկութեան, այլև նրա խօսքի շարահիւսական առանձնայատկությունների մէջ: Արտայայտչական միջոցները եւս նոյնն են, տարբեր են դրանցից օգտուելու հեղինակային նախասիրությունները: Միջին դարերում ֆարտասանական կրթութեան ձեռնարկներում լայն տեղ էր տրւում արտայայտչական միջոցների ուսուցմանը:

Կրկնությունը պատկանում է խօսքի արուեստի հին ու յայտնի արտայայտմիջոցների թուին: Կրկնութեան հիմնական տեսակները երեքն են՝ ա) յարակրկնություն (անաֆոր), բ) վերջոյթ (էպիֆոր) եւ գ) դարձ կամ կրկնակ (ռեֆրեն): Նարեկացու ստեղծագործությունը առատ է բառական կրկնությունների բազմաձեւութեամբ: Այստեղ եւս նա շարունակում է թէ՛ հայոց հին բանաստեղծութեան աւանդությունները, շարականների արուեստի առանձին յատկանիշների եւ թէ՛

համարձակօրէն դիմում է ժողովրդական ստեղծագործութեանը՝ երգարուեստին եւ խօսարուեստին՝ ստեղծելով արտայայտմիջոցների կիրառման գոտս Նարեկացիական ոճը:

Համեմատաբար հարուստ չեն կրկնակները կամ դարձերը: Կրկնակը յատուկ է երգին: Հայոց հոգեւոր երգը առանձնակի ֆնարականութիւն էր հաղորդում խօսքին դարձերի երաժշտականութեան եւ համաչափ կրկնութեան շնորհիւ: Արեղեանը գտնում է, որ մեծ մասամբ դարձից է կախում «շարականների բնորոշ ոգին եւ ֆնարականութիւնը»(1):

Կրկնակները Նարեկացին օգտագործել է առաւելապէս գանձերում եւ «Սայլն այն իջանէր ի լեռնէն ի Մասեաց» սկզբնատողով տաղում: Այստեղ կրկնակը հանդէս է գալիս իմաստային եւ գեղարուեստական գործառոյթի մեծ բեռով: Սայլն իջնում է Մասիս սարից՝ շփել ու տօնական, եւ յանկարծ կանգ է առնում, անիւներն ասես գամւում են մամրին, եւ տաղի կրկնակը տխուր, սրտաբեկ հնչեւանգով շեշտում է դադարի այդ պահը:

Եւ ահա շարժէր սայլիկն այն,

Եւ ահա չխաղայր անիւն այն:

(ԳՆՏԳ, 61)

Յաջորդ տների մէջ խորանում է ցաւի ու զարմանքի այդ զգացումը, տխրութիւնը մի տեսակ դառնում է համատարած, բայց ահա ձայն է տալիս նորտ սայլապանը, սայլը շարժւում է տեղից, եւ կրկնակն էլ հնչում է զուարթ ու թեթեւ.

Եւ ահա շարժէր սայլիկն այն,

Եւ ահա խաղայր անիւն այն:

Քնարական տրամադրութեան շրջադարձը, որը բխում է տաղի գաղափարից, Նարեկացին տուել է կրկնակների միջոցով: Շարժման, դադարի եւ վերստին շարժման պատկերի մէջ Նարեկացին այլաբանօրէն տուել է Քրիստոսի յարութեան խորհուրդը՝ կրկնակներն օժտելով համապատասխան հնչերանգով:

Գանձերի կրկնակները հիմնականում ունեն անհրաժեշտ տարր կազմող «աղաչեմք», «հայցեմք», «ողորմեա» եւ նման արտայայտութիւնները, որոնք քաղաքի խօսքին յաւելում էին ունկնդիրները՝ քարեխօսութեան ակնկալութեամբ: Գանձերի կրկնակները եւս հետամտում են նոյն նպատակը, միայն թէ այստեղ կրկնակը բխում է գանձի նիւթից, ունի իր ձայնեղանակը, իր կառուցուածքն ու տաղաչափութիւնը: Օրինակ՝

Ահա ընկալցիս գաղերս աղաւթից՝
յարմարեալ խնկաւք

Յայս յարկ-նուիրեալ, սո՛ւրբ եկեղեցի,
աղաչեմք:

(ԳՆՏԳ, 163)

Կրկնութեան ձեւերից մէկն էլ տողասկզբի քառի կրկնութիւնն է, որի առաջին կիրառողը, ըստ իս, եղել է Նարեկացին: Ահա՝

Հաւո՛ւն, հաւո՛ւն արթնացեալ,

դիտելով զհեթանոսս,

Ձայնէ՛ր, ձայնէ՛ր տատրակին,
սիրասնունդ սիրելոյն ...

(ԳՆՏԳ, 115)

Կրկնութեան այս տեսակի տարբերակ կարելի է համարել «Սէր յառաւատէ» սկզբնատողով մեղեդին: Մեղեդին ունի եռատող տներ, կանոնաւոր տաղաչափութիւն: Իւրաքանչիւր առաջին տողն անփոփոխ կրկնում է երկրորդ տողի մէջ, այսպէս՝

Վարսս մանր անձրեւով,

Վարսս մանր անձրեւով լցեալ,

Յեռմամբ մարգարտով:

(ԳՆՏԳ, 100)

Միջնադարի տարածուած կրկնութիւններից մէկն էլ «պատասխանի» կոչուած ձեւն էր: Տողավերջի քառը կրկնում է յաջորդ տողի սկզբին կամ տնավերջի քառը դառնում է յաջորդ տնասկզբի քառ: Բառը կարող է կրկնուել անփոփոխ, փոփոխուած՝ խոնարհուած կամ հոլովուած, քարդուած կամ ածանցուած: Բառի նման կրկնութիւնը ընդգծում է իմաստը, դաշնութեան հնչերանգ է հաղորդում կշռոյթին: Դա նպաստել է նաեւ քանաստեղծութեան ամբողջութեան պահպանմանը ձեռագրերում: Ղազարի յարութեանը նուիրուած տաղերից մի ֆանիսը գրուած են այդ ձեւով.

Սկզբնազարդ գոյիւ անայր երբեմն ի
նոյն վայրին,

Վայր նոյն նեմէին տաւիղ, ամէն
բերելոյ աւրիաս.

Աւրիաս վաղաւէտ վնիռ, սէր
համբերապատ մահին

Մահինաբողբոջ ժամին, ժամին
ժամանեալ աւուր:

(ԳՆՏԳ, 83)

Տների շղթայայար եղանակը Նարեկացին կիրառել է Քրիստոսի Համբարձմանը նուիրուած տաղերից մէկում: Տաղի եռատող տների վերջին

բառը կանոնադրապես անցնում է յաջորդ տուն՝ դառնալով տնասկիզբ.

էն՝ ի միշտ էեն անեղապես ծնունդ.

Ծածկեալն յաննին ծոցոյ

Ծագեալ ի Հաւրէ լուսոյ՝ աշխարհի լոյս:

Լոյսն զիրական ստեղծեալն տիպ

Պատկեր տպաւորեալ լուսոյն,

Ծածկոյթ հողանիւթ արփիական կերպին:

Կերպարանն Հաւր առեալ զմերս,

Ծնեալն տնաւրինաբար մարմնով,

Խաչիւ եւ արեամբ ազատելով գրնութիւնս

(ԳՆՏԳ, 103)

Նարեկացին կրկնել է մաեւ բանաստեղծութեան տներն առաջին բառը՝ զուգորդելով հարցման, բացականչութեան, դիմումի կամ այլ ձեւերի հետ, որը գեղեցկացնելով կշռոյթը, հանդիսաւորութիւն է հաղորդում բանաստեղծութեանը.

Աւետի՛ս, մեծ խորհրդոյ խորհուրդ ծածկեալ մեզ յայտնեցաւ,

Աւետի՛ս, լոյս Հաւր ծագեալ ի ծոցածին յէութենէ.

Աւետի՛ս, յայտնեալ աստուած ի հողեղէն գոյացութիւնս ...

(ԳՆՏԳ, 66)

Նարեկացին չափազանց սուր է զգացել գեղեցիկ կրկնութեան գրաւիչ ուժը եւ աւելորդ կրկնութեան տհաճ ներգործութիւնը: Նա ձգտել է չըկրկնել նոյնիսկ կրկնութեան ձեւերը, իսկ մտքի կրկնութիւնը համարելով շատախօսութիւն՝ դասել է ծանր մեղքերի շարքը:

Առաջին հայացքից Նարեկացու յարակրկնութիւնները կարող են թուալ միօրինակ: Մինչդեռ իրականում դրանք այնքան բազմաձեւ են, որ ուղղակի ապշեցնում են ոճական հնարների իրենց նրբերանգներով:

Եւ շաղկապի կրկնութիւնը սովորական է գրաբարի համար: Այդ ճաշակը սերում է Աստուածաշնչից: Նարեկացին, սակայն, ինչպէս ճիշտ նկատել է լեզուաբան Վ. Առաքեանը, ստեղծել է «կապակցման այնպիսի բազմազանութիւններ, յուզարտայայտչական նրբերանգների այնպիսի ցայտուն դրսեւորումներ, որոնք մինչեւ այդ գոյութիւն չունէին, եւ յետագայում էլ մեր հին գրական լեզուն չկարողացաւ մարսել եւ ընդհանրացնել դրանք»(2): Եւ շաղկապի յարակրկնութեամբ Նարեկացին ամէնից առաջ խօսքին հաղորդում է վիպական-պատմողական լայն շունչ ու խաղաղ հանդիսաւորութիւն, ոտանաւորին տալիս է համաչափ կշռոյթ, տողը յստակ բաժանում է տողից, միտքը՝ մտքից: Ահա, օրինակ.

Եւ արդ, առողջքն անդամաւ
անկարաւտք եմ թշկութեան,

Եւ տեսանողականքն աչաւ չունին
պէտս առաջնորդի,

Եւ փաթեամքն ընչիւք ոչ դեգերին
առ դուրս լիցն,

Եւ ամենայնիւ յղփացեալքն ոչ սպասեն
փշրանաց սեղանոյ հացի,

Եւ սուրբքն վարուք ապենիազ եմ
ողորմութեան:

(Բան ԾԹ, ք)

Այսպիսի կշռոյթաւոր համաչափութեամբ են գրուած Մատեանի մի շարք գլուխների ծաւալուն հատուածներ (Բան ԻԳ, ք, ԼԲ, դ, ԾԱ, դ, ՀԹ, գ, ԶԸ, ք): Նոր հնչերանգ հաղորդելու համար Նարեկացին փոխում է շաղկապի դիրքը, եւ-ը միաւորում է երկու համաչափ կառուցուած նախադասութիւններ, եւ այս անգամ արդէն գոյգ նախադասութիւնները իրար նկատմամբ դառնում են համագօր, բայց շղթայար.

Ոչ ի կապելն զքեզ դիմադարձեցեր

Եւ ոչ յապտակելն դժուարեցար,

Ոչ ի թճնուլն թշնամանեցեր

Եւ ոչ ընդ կոփելն երբեք խռովեցար,
Ոչ ընդ կատակելն սրտմտեցար
Եւ ոչ ընդ խաղ արկանելն երեսս
փոխեցեր:

(Բան Հէ, ք)

Եւ շաղկապի արտայայտչականութիւնն առաւել յստակ է երեւում հարցական, հրամայական, եւ ժխտական նախադասութիւնների կառուցումներում: Հարցական նախադասութեան մէջ ընդհանրապէս կայ սպասողական լարուածութիւն: Հարցը, իսկ հարցերի շարքը առաւել եւս, ընդգծում է դրամատիկ պահը: Հարցը, եթէ ճարտասանական ձեւ չէ, ենթադրում է պատասխան: Դա մի տեսակ տեւական է դարձնում ներքին սպասողականութիւնը:

Շաղկապի յարակրկնութիւնը այդ լարուածութիւնը հաղորդում է հարցերի ողջ շարքին:

Եւ գիւրդ ասացից անձին իմում
մարդ՝ գրեալս ընդ անմարդիս,

Եւ ի՞րր անուանցայց բանական՝
յանքանիցն յիմարութեան կցորդեալս,

Եւ ո՞րպէս կոչեցայց տեսանողական՝
մթուցեալ զլոյսս, որ յիս

Եւ ընդէ՞ր համբաւեցայց զգայական՝
գիմաստիցս դրունս փակեալս:

(Բան ԻԱ, դ)

Մատենանում բազմաթիւ հատուածներ գրուած են մի՛ արգելական հրամայականի յարակրկնութեամբ: Այստեղ եւս Նարեկացին ձգտել է ստեղծել բազմազանութիւն: Մի՛ արգելականի ու եւ շաղկապի գուգորդութեամբ նա ռիթմը դարձնում է կտրուկ, տագնապը՝ ակներեւ, խնդրանք՝ հրամայածեւ, յորդորը շեշտուած: Ահա՛

Մի՛ պահեսցի ինձ սառն մեղացս

Եւ մի՛ հոսանք ուղիսից կենցաղոյս
զիս ողորեսցես:

Մի՛ հանգիստն մահ բերիցէ,

Եւ մի՛ ննջումն ի սատակումն

յառաջեսցէ:

Մի՛ բունն ինձ կորուստ լիցի,

Եւ մի՛ նիհիումն ապականութիւն
գործեսցէ:

(Բան ԶԲ, գ)

Եւ շաղկապը Նարեկացին վարպետօրէն կիրառել է նաեւ հակադրութիւնների մէջ: Այս դէպքում նա շաղկապն օգտագործում է եւ ոչ էլ, քայց, իսկ եւ նման իմաստներով: Այսպէս են գրուած Մատենի շատ հատուածներ (Բան Բ, գ, ԺԸ, ա, ԻԸ, ք, ԻԹ, գ, ԽԹ, ա, ԾԴ, դ, ԿԲ, ա, ՀԱ, ք եւ այլն): Օրինակ՝

Զմաղթեցի՝ եւ դու արարեր,

Զեւ եւս եկեալ ի լոյս՝ եւ տեսեր,

Ոչ յայտնեցեալ իմ՝ եւ գթացար,

Ոչ կարդացեալ՝ եւ խնամարկեցեր

Ոչ համբարձեալ ձեռն՝ եւ մայեցար,

Ոչ պաղատեալ՝ եւ ողորմեցար,

Ոչ կերպացեալ ձայնիս՝ եւ լուար,

Ոչ հեծեծեալ՝ եւ ունկնդրեցեր:

(Բան ԺԸ, ա)

Կարելի է բազմապատկել կրկնութիւնների շարքը: Բայց ինձ աւելի ճիշտ է թւում Վ. Առաքելեանի խօսքերով կրկին հաւաստել, որ «Նարեկացին եւ-ը կիրառել է մեծ արուեստագէտի հմտութեամբ»(3):

Կասկածն ու տարակոյսը անբաժան են Մատենանի քննարկական հերոսի յուզաշխարհից: Փրկութեան յոյսի հեռանկարը նրան միշտ թւում է անորոշ, տարակուսելի, թէական: Եւ որովհետեւ փրկութեան այդ յոյսը նա ակնկալում է միայն Աստծուց, ուստի նրան ներկան միշտ պայմանաւորուած է ըզձական ժամանակով: Մի դրութիւն ստեղծում է փոխադարձ մի այլ կապ, մի ելք ենթադրում է ուրիշ մէկ այլ ուղի, եւ ապրումների այդ բարդութիւնը, զգացմունքների եւ յոյզերի այդ հակասականութիւնը Նարեկացին տալիս է ոչ այլ կերպ, քան քէ-երի եւ եքէ-ների շարահիւսական հնարաւոր բոլոր

գուգորդութիւններով: Այնքան ընտանի,
հարազատ ու հայերէն են ոճական այդ
կիրառութիւնները, որ Նարեկացու խօսքը
հնչում է անանց թարմութեամբ, տարերային
եւ ինքնաբերական, մտերմիկ ու անմիջական:
Այսպէս՝

Եթէ ի կամաց մերոց ոչ դառնամք՝
դու դարձուցանես,

Եթէ մեղանչեմք՝ ողբաս,

Եթէ արդարանամք՝ ժպտիս,

Եթէ աւտարանամք՝ սգաս,

Եթէ մերձենամք՝ տաւնես ...

(Բան ԾԱ, ք)

Խօսքին աւելի արագ թափ հաղորդելու
նպատակով Նարեկացին կարող է գեղջել
ենթական («Եթէ պատկերայն արքունիցես՝
աղբիւր ես, եթէ գծածկեալսն երեւցուցես՝
լոյս ես» - Բան ՀԶ, ք), եթէ-ի փոխարէն
օգտագործել թէ («Թէ գկեմդանութիւն
շարժմանս քարձցես, թէ գրանիս
գաւրութիւն ունայնացուցես» - Բան ԺԹ,
ք) եւ, ընդհակառակը, դրամատիկ
մթնոլորտը խտացնելու համար՝ ստեղծել
ծաւալուն պարբերոյթներ, պայմանական
նախադասութիւնները միահիւսել
հարցական նախադասութիւնների հետ եւ
այլն: Բերեմ մէկ օրինակ՝

Եւ արդ, առ երկրածի՞ն ոք
պաղատեցայ

Այրս մահացու ամենապատիր,

Եթէ ընդունայն է աղաղակելն,

Առ մահկանացու՞ բանական,

Եթէ սուտ իցէ փրկութիւնն

առ յուսոյն վստահութիւն,

Առ մարդ ոք եղծական,

Եթէ ընդ տկարութեան բանին՝ եւ

նանիր է գաւրութիւնն,

Առ իշխա՞նս երկրաւոր գահից,

Եթէ անցաւոր է ընդ ինքեանս եւ

իւրեանցն բարութիւն,

Առ եղբա՞յր ոք հարազատ,

Եթէ կարաւոր է կամելոյն առ անձինն
անդորրութիւն,

Առ հա՞յրն իմ երկրաւոր,

Եթէ պակասեալ են խնամականքն
ընդ աւուրց նուագութեանն,

Առ մա՞յրն իմ, որ երկնեաց,

Եթէ կասեցան գթութիւնքն ընդ
նահանջել կենդանութեանն,

Առ թագաւորութիւնս աշխարհի
արդեաւք,

Որք գմահացուցանելն միշտ
արուեստաւորէն, քան գկեմագործելն,-

Այլ առ քեզ, քարերար աստուած,
աւրհնեալ ի քարձունս:

(Բան ԾԱ, ա)

Ակներեւ է խօսքի քնականութիւնը,
գգացմունքի լարուածութիւնը, քնարական
անմիջականութիւնը: Անմիջապէս նկատելի
է առ նախդիրի յարակրկնութիւնը՝ տեղին,
նկուն եւ անբռնագրօս: Կրկնութիւնների
այս գուգահեռ ձեւերը խիստ յարիր են
Նարեկացու ոճին: Նա շոյալօրէն դիմել է
նաեւ կամ, գի, քայց, որ, քան, գի, յորժամ,
այլ, իսկ, եւ այլ շաղկապների եւ առ, ի,
մինչ, ընդ, ըստ, եւ այլ նախդիրների
գործածութեանը՝ ստեղծելով հնարաւոր
կիրառութիւնների գեղեցիկ յարակրկնու-
թիւններ:

Նարեկացին նրբաճաշակ եւ հարուստ
յարակրկնութիւններ է ստեղծել նաեւ
դիմելով դերանունների շարահիւսական
կիրառութեան քաղաքական ձեւերի: Ամենից
առաջ դա վերաբերում է անձնական
դերանունների բոլոր դէմքերին: Առաջին
դէմքով՝

Ե՛ս վրիպեցայ, ե՛ս աւտարացայ,

Ե՛ս յիմարացայ, պարտեցայ եւ խոտան
գտայ,

Ե՛ս լճայ, կասեցայ եւ կործանեցայ,

Ե՛ս մոլորեցայ, ե՛ս մատնեցայ, ե՛ս
մերժեցայ,

Ե՛ս խորթացայ, գերեցայ եւ
գայթակղեցայ,

Ե՛ս նզովեցայ, ե՛ս թշուառացայ,
արքեցայ եւ վատթարացայ,

Ե՛ս ընկուզայ, ե՛ս խաբեցայ, ե՛ս
անաւրինեցայ,

Ե՛ս ապականեցայ, մահացայ եւ
խսպառ եղծայ:

(Բան ԿԵ, դ)

Երկրորդ դէմք՝

Դու ես, որ փոխատրես գփաբեղէն
սրտից կարծրութիւն,

Ի լոյծ կակղութեան մարմնոյ
գոյութեան՝ բանի ընդունելութեան,

Դու ես, որ բաւես ընձեռել սիրտ այլ
եւ ճանապարհ մի,

Երկնչել ի քէն գրովանդակ կենացն
սահման,

Դու ես, որ տաս գերկիւղ քո ի միտս
խստութեան՝

Առ քեզ ուշ ունել հաւատովք, ըստ
մարգարէիցն ձայնի:

(Բան ԼԵ, ք)

Երրորդ դէմքով՝

Մինչ հայի հարուածոց գանից,

Նա գթո՛ց գիրկս արկանիցէ,

Մինչ պատրաստեալ յուսայ
կորստեան,

Նա երեւելի՛ տեսողաց քազմաց
առնիցէ,

Մինչ ակն ունի սատակման մահու,

Նա ընդ կենացն եւ փա՛ռս
ընծայեցուցէ,

Մինչ հատման գլխոյն նայեցի,

Նա զնոյն պսակա՛ւ պայծա-
ռացուցանիցէ:

(Բան ՀԴ, ք)

Ուրիշ օրինակներ չեմ քերում: Ասեմ,
որ յարակրկնութիւնների գեղեցիկ կիրա-
ռութիւններ կան նաեւ ցուցական
դերանուններով: Ցուցական դերանունները
զուգորդելով խօսքի այլ մասի,
հերականական մէկ այլ ձեւի կրկնութեան
հետ նարեկացին ստեղծել է կուռ,
յղկուած, համաչափ տողեր ու հատ-
ուածներ, որոնք աչքի են ընկնում խօսքի

քնականութեամբ եւ քնարական մտերմիկ
շնչով: Ահա մի յարակրկնութիւն՝ կազմուած
այն ցուցական դերանունով եւ եթէ
շաղկապով.

Այն է քո մեծութիւն,

Յորժամ գյուսահատութեան վերն
առողջացուցես,

Այն է հարազատ քու
ազգակցութեան,

Եթէ յանակնկալն ժամու
արուեստաւորեսցես փրկութիւն,

Այն է հանդիսարան քու յաղթանակի,
Եթէ զփակեալն մուտս կենաց ի
սպառումն շնչոյս բացցես,

Այն են քո շնորհի վայելչականք,
Եթէ զչարեացս իմոց մոռացեալ՝
գրարեացդ քո յիշեցես:

(Բան ՀԴ, ա)

Շարունակութեան մէջ մէկ
յարակրկնութիւնից անցնելով մի այլ
յարակրկնութեան, նարեկացին վերստին
դիմում է ցուցական դերանուններին,
քազմերանգութեանը նոր երանգ
աւելացնելով այս դերանունով՝ ընդգծելու
համար Աստծու գթասրտութիւնն ու
մարդասիրութիւնը.

Այս պտուղի արհնութեան, գթած,
սփանչեալարմատ քու շառաւիղաց,

Այս արգասիք կենաց արարչականդ
քո հրամանաց,

Այս իղձի խորհրդոց խոստովանեալդ
քո տենչանաց,

Այս նշոյլք լուսոյ ամենասփիռդ
ճառագայթից,

Այս ախորժութիւն ճաշակաց
քարերանեալդ քո քաղցրութեան:

(Բան ՀԴ, ք)

Քազմածեւ են մի՛ արգելական
մասնիկով կազմուած յարակրկնութիւն-
ները: Ցուցական երանգը միշտ էլ մնում
է խնդրանք, քայց ոչ երբեք հրամանը:
Նարեկացին Աստծուն կարող է միայն
պաղատել ու աղաչել, փոխելով միայն

խօսքի հնչեքանգը, բայց ոչ ողբերգական էութիւնը: Մի դէպքում նրա խօսքը հնչում է սրտաքեկ քախանձանքով՝ խնայելու իրեն («Մի՛ յաւելուր հեծութեանս ցաւ, Մի՛ խոցեր զվիրաւորեալս» Բան Ժէ, ա), երկրորդ դէպքում նա գթութիւն է հայցում՝ ծերութեան օրերին իրեն չլքելու համար («Մի՛ թողցես զտկարութիւնս, Մի՛ անարգեր զալիսն, Մի՛ կորացուցես ըզկործանեալն» Բան Զէ, գ), երրորդ դէպքում խնդրում է իրեն չզրկել շնորհից («Մի՛ ալլալեսցի յինէն դրոշմդ լուսապաճոյն, Մի՛ քարձցի ի տեսանելեացս քբաց նաճանչդ աւրհնութեան» Բան Կե, ք), չորրորդ դէպքում աղերսում է հոգու փրկութիւն, որ իր քարձրագոյն իղձն է ու նպատակը («Մի՛ փակեցես դիմելոյս առ քեզ զառագաստ սրահի կենացդ յարկի, Մի՛ տրոհեցես ի քազմականացդ եւ ի քարեացդ քո զրկեցես» Բան ԽԸ, ա) եւ այլն:

Շարահիւսական այս ձեւերի մէջ ուրոյն կառուցուածք ունի ԿԶ գլխի գ հատուածը: Նախ մի՛ արգելականը Նարեկացին դնում է տողի մէջտեղում՝ տողը բաժանելով համաչափ հատածների, այնուհետեւ՝ մի՛ արգելականի եւ նրա ստորոգեալի միջեւ դնում նախադասութեան մէկ այլ անդամ՝ կիսատողի համաչափութիւն ստեղծելու համար եւ, վերջապէս, յանգաւորում է թէ՛ առաջին եւ թէ՛ երկրորդ կիսատողերը:

Մեռեալ պատկերիս մի՛ ոխս պահեսցես,

Ընդ անշունչ կերպարանիս մի՛ ի դատ քննութեան մտցես,

Մահու տանջեցելոյս մի՛ հարուածս յաւելցես,

Ընդ քեկեալ խեցեղէն անաթոյս մի՛ ուժգնութեամբ մարտիցես,

Վնաս կոշկոճելոյս մի՛ քարկութիւն կրկնեցես,

Կործանեալ շինուածոյս մի՛

պատուհաս մատուցես,

Շանս սպանելոյ մի՛ քարինս արձակեցես,

Լուսոյս ջախջախելոյ մի՛ սաստիկս որոտացես,

Հողիս անպատուելոյ մի՛ իբր ամբարհաւանի ուժգինս մոնչեցես ...

(Բան ԿԶ, գ)

Հատուածի յուզական հնչեքանգն աւելի խոր տպաւորութիւն է թողնում մանաւանդ, երբ ընթերցողի յիշողութեան մէջ յառնում է մինչ այդ ասուած Ի գլխի եւ հատուածի ինքնապարսաւ խոստովանութիւնը: Այնտեղ խոստովանում է՝ Ամբարտաւանեցայ փոշիս շնչաւոր, այստեղ պաղատում՝ Փողիս ցնդելի մի՛ իբր զքո դիմամարտ գտցես: Այնտեղ խոստովանում է՝ Ի վեր ամբարձայ մոխիրս մերժելի, այստեղ աղերսում՝ Զմոխիրս մերժելի մի՛ ի դատ քննութեան կոչեցես: Այնտեղ խոստովանում է՝ Բարկութեան քոցով ցուացայ տիղմս քանաւոր, այստեղ աղաչում՝ Զտիղմս տաղտկալի մի՛ իբր գոսոխ վարկանիցես:

Նարեկացին յարակրկնութիւններ է ստեղծել նաեւ ձայնարկութեամբ: Դա կարծես հաստատումն է քանաստեղծի այն մտքի, թէ ինքը շնչաւոր մատեան է՝ ներսից ու դրսից իր մէջ կուտակած «ողբս եւ վայս եւ ձայնս» (Բան ԼԹ, ք): Եւ նա ողբում է իր անձի թշուառութիւնը վայերի մի յարակրկնութեամբ, որը ոչ միայն խիստ համահնչիւն է նրա տագնապին ու տառապանքին, այլեւ գուգորդում է ժողովրդական ողբի հետ.

Վա՛յ ինձ առ արբումն մահուն քաժակին,

Ո՞րպէս գլալիտեանականն տուժեցայց,

Վա՛յ ինձ առ ելս անարժան հոգւոյս յեղկելի մարմնոյս,

Ի՞բր դատաւորին յանդիմանեցայց,

Վա՛յ ինձ առ նուագութիւն իւղոյն լապտերայց,

Ջի անարժարժելի է աղատանակ,

Վա՛յ ինձ առ ճեպ տագնապի
պակուցման,

Յորժամ առագաստին մուտն
փակեցի:

(Բան է, գ)

Միջնադարի քանաստեղծությունը
հարուստ է վերջոյթներով: Թէեւ
Նարեկացին տուել է նաեւ վերջոյթների
օրինակներ, սակայն դրանք հիմնականում
թուարկումներ են, որոնք մի դէպքում նա
ստեղծել է քո դերանուն կրկնութեամբ
(Առ մահապարտիս դառնութիւն՝
փաղցրութիւն քո, Առ կորուսելոյս
յայտնութիւն՝ ճառագայթ քո» (Բան Լ, Ե),
երկրորդ դէպքում՝ լիւր դերանունով
(«Թագաւորն եւ սիրեցեալք իւր, Արքայն
եւ պատւաւորք իւր» Բան ԼԸ, Բ), երրորդ
դէպքում՝ օժանդակ բայի 2րդ եւ 3րդ
դէմքերով («Նքէ փաւսցես՝ կարող ես, եթէ
բժշկես՝ զաւրաւոր ես» Բան ՀԶ, Բ) եւ այլն:

Յարակրկնութեան եւ վերջոյթի
գուգորդման լուագոյն օրինակը, ըստ իս,
տուել է դարձեալ Նարեկացին: «Մեղայ»
բառը կրկնելով թէ տողի սկզբից եւ թէ
վերջից, նա ստեղծել է մի «համաձեւութիւն»,
որը խորապէս ներդաշն է «հոգեկեցոյց
խոնարհութեան» քախմանման արտայայ-
տելու քանաստեղծի մտայղացմանը:
Բանաստեղծական արուեստի գոհար է այդ
հատուածը, հաւատացեալի գղջման ու
ապաշաւանքի անգուգական պատկեր:

Մեղա՛յ մեծիդ քարերարութեան,
անարգս մեղայ,

Մեղա՛յ ծագմանդ ճառագայթից,
խաւարս մեղայ,

Մեղա՛յ շնորհացդ անբաւ երախտեաց,
արդարեւ մեղայ,

Մեղա՛յ սիրոյդ վերնում գթութեան,
յայտնապէս մեղայ,

Մեղա՛յ ստացողիդ յոչութենէ,
ստուգապէս մեղայ,

Մեղա՛յ գերունակ գոգոյդ գրգանաց,
անբաւս մեղայ,

Մեղա՛յ աննուագ լուսոյդ վայելման,
նենգողս մեղայ ...

(Բան Իէ, Բ)

Այսպիսով, Նարեկացու օգտագոր-
ծած ռեաբանական կրկնութիւնները
ծառայում են մի նպատակի՝ մտքի
քարձարուեստ դրսեւորմանը: Այդ
կրկնութիւնները քաղմագան են իրենց
շարահիւսական համանիշներով եւ
քաղմեքանգ՝ իրենց արտայայտչակա-
նութեամբ: Նարեկացին երբեք նոյնութեամբ
չի կրկնում իր կիրառած կրկնութեան
տեսակը: Միմեանց նկատմամբ
յարաքերականօրէն նման կրկնութիւններից
մէկը միւսից միշտ տարբերում է որեւէ
յատկանիշով՝ կշռոյթով, ազատ ոտանաւորի
անդամների թուով, նախդիրների կիրա-
ռութեամբ, տաղաչափութեամբ, յանգով
եւ անյանգութեամբ, ենթակայի եւ
ստորոգեալի տեղով եւ այլն: Բոլոր
դէպքերում Նարեկացին հաւատարիմ է
մնում իր ապրումներին համապատասխան
արտայայտչական հնարներ գտնելու
գեղագիտական սկզբունքին: Նա ձգտում
է առաւել փնտրականութիւն հաղորդել
խօսքին, յարուցել յուզական կենդանի
այնպիսի թրթիւներ, որոնք շեշտում են
անհատականութեան սկիզբը քանաստեղ-
ծութեան մէջ: Կրկնութիւնների իր
քաղմածեւ կիրառութիւններով եւս
Նարեկացին քարերար ազդեցութիւն է
թողել յետնորդների վրայ:

ԱՂԲԻԻՆՆԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1.- Մ. Արեղեան, Կ. Գ, էջ 543:
- 2.- Վ. Առաքելեան, նշվ. աշխ., էջ 109:
- 3.- Նոյն տեղում, էջ 115:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

(շարունակելի)

ԳՐԱԿԱՆ

ԱՂԱՍՏԵՒԻ ՀՈՎՏՈՒՄ

ԱՐԾՐՈՒՆ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԻ ՀԵՏ

Մեզ դիմաւորում է Յուշարձան-Թանգարանի տնօրէն Պրն. Արծրուն Յովսէփեանը: Երեւանի պետական համալսարանից վկայուած Բանասէր-Պատմաբան է, երիտասարդ ու եռանդուն: Հիմնաւոր գիտելիքներ ունի Աղստեի հովտում ծաւալուած պատմական իրադարձութիւնների եւ պահպանուած պատմամշակութային յուշարձանների մասին: Իր գործի սիրահարն է: Պատմում-բացատրում է այնպիսի անկեղծ ապրումով ու ոգեւորութեամբ, որ քեզ թուում է մի պահ, թէ նրա խօսքը սեփական գանձի մասին է:

Երիտասարդ տնօրէնը Գոշավանքի, նրա պատմութեան եւ պահարանուած յուշարձանների մասին մեզ հաղորդում է ընդհանուր տեղեկութիւններ, համեմելով դրանք գեղեցիկ աւանդազրոյցներով, մատենագիտական վկայութիւններով, ինչպէս նաեւ նշանաւոր այցելուներէ տպաւորութիւններով:

XII-XIII դարերի հոգեւոր, կրթական եւ մշակութային հռչակուած Կենտրոն, որ կառուցուած է եղբր այժմեան վանական համալիրից ոչ հեռու, Գետիկ գետակի բարձրադիր ափին եւ կոչուել Գետիկ վանք:

- Գետիկ վանք, - զարմանում է մեր խմբից մէկը:

- Այո՛, Գետիկ, հաստատում է տնօրէնը, եւ շարունակում, - իրօք զարմանալի երեւոյթ է: Քրիստոնէական հաստատութիւններն ընդհանրապէս

կոչուել են սրբերի, մարգարէների, նահատակների եւ նշանաւոր եկեղեցական հայրերի անուններով: Իսկ մեզ մօտ, ահա ինչպէս տեսնում էք, Գետիկ: Մի փոքրիկ կջկջան ջուր, որ հոսում է տանձնիներով պատած խորունկ ձորով, որ աւելի ենթադրում է քան երեւում, անուանատու է դարձել մի նշանաւոր հոգեւոր հաստատութեան համար: Սակաւջուր երկրի ջրակարօտ ժողովրդի երախտագիտական վերաբերմունք, թէ՞ փոխաբերաբար արտայայտուած ակնկալութիւն, որ հաստատութիւնը լինի մարդկանց հոգեւոր եւ իմացական ծարաւը յագեցնող մի մշտահոս Գետիկ ...

Ժամանակ անց երկրաշարժից հիմնայատակ կործանում է վանքը: Միխթար Գոշը Ջափարեան իշխանների աջակցութեամբ հիմնադրում է նոր վանք եւ այն կոչում Նոր Գետիկ: Պատմական աղբիւրներում այն կոչուել է վարժապետարան, նեմարան կամ համալսարան, որտեղ աւանդուել են Հայերէն, Յունարէն եւ Լատիներէն լեզուները, քերականութիւն, փիլիսոփայութիւն, աստուածաբանութիւն, ճարտասանութիւն, երաժշտութիւն, Գրչութեան արուեստ եւ նկարչութիւն: Այստեղ են սովորել հայ մշակոյթի նշանաւոր գործիչներ՝ վանական վարդապետը, Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչը, Միխթար, Գրիգոր եւ Ջափարիա ճարտարապետները, ասեղնագործ խաչքարերի եզակի վարպետ Պօղոսը եւ ուրիշներ: Մարդու բախտի

համար այսօրվա է տրտմել այդ մեծ երախտաւորների խիղճը: Նրանք այսօրվա են երագել աշխարհը «բնական ու գեղեցիկ ընծայելու» մասին:

Գոշավանքի համալիրի մաս են կազմում Ս. Աստուածածին տաճարը, Գաւիթը, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մատուռը, երկյարկանի մատենադարան-գանգակատունը եւ սեղանատունը: Վանքն ունեցել է այգիներ, ջրաղացներ, գիւղեր, վարելահող, անտառ եւ ամառանոց: 1260-1266, երբ թուլանում է Զաֆաբանների իշխանապետութիւնը Գոշ գիւղն ու Գոշավանքը վաճառում են ժամանակի նշանաւոր հարուստ Պարոն Ումեկին:

Համալիրն այժմ յուշարձան-թանգարան է, ունի գիտաշխատող տնօրէն, եւ աշխատողներ եւ պահում է պետական քիւժէի հաշուին:

ՄԱՏՈՒՌԻ ՄԷՋ ԵՒ ԽԱԶԲԱՐԻ ԱՌԱՋ

Թանգարանի տնօրէնը մեզ երկար է պահում Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մատուռի մէջ, որը, չնայած փոքր չափերին (3.46x5.78) իր հարուստ հարթաֆանդակներով միջնադարեան Հայաստանի դեկորատիւ արուեստի ուշագրաւ կոթողներից է: Փոքր է, բայց նրբակերտ ու տպաւորիչ: Հանդիսաւոր շքամուտքը եւ խորանը ֆանդակագարդ են: Նռան կերպարը, որ տիրապետող է, կենսունակութիւն է խորհրդանշում:

Երկար ենք կանգնում մանաւանդ Գոշավանքի յայտնի խաչքարի առաջ: Վարպետ Պողոսի ստեղծածն է, քարի վրայ ֆարով հիւստեան ասեղնագործ ժաննակ: Գրանցուած 37,000 հայկական խաչքարերի եզակիներից մէկը իմաստի խորութեան եւ կատարման նրբագեղութեան տեսակէտից: Խաչը յենուած է կլոր երկրագնդի վրայ, որը շուրջընդոյրուած Բրիստոսի տասներկու առաքեալները խորհրդանշող ցորենի

տասներկու հասկերով, եւ շրջապատուած է կրակէ լեզուներով: Պատկերը խորհրդանշում է Բրիստոնէութեան անխոցելի յաւերժութիւնը:

Բազալտ քարի այսչափ փոքր մակերեսի վրայ այսքա՛ն խորհրդանշիչ, պատկեր, պատմութիւն ու գաղափար, որ չեն խանգարում իրար, որ կարդացում են այսքան անշփոթ ու յստակ, ապշելու բան է:

- Դժուարութեամբ եմ ինձ պահում, որ ձեռքովս չշօշափեմ, չշոյեմ ու չզգուեմ, - շնչում է մեր խմբից մէկը: Ինչ հանճարեղ աչք, ձեռք ու երեսակայութիւն է ունեցել այս Պողոսը: Աստուած իմ, սա ուղղակի անձեռակերտ հրաշք է:

- Իսկ, ահա, Գերմանացի Դոկտ. Պրոֆ. Զայսֆելդը - ասում է թանգարանի տնօրէնը - չկարողացաւ ետ պահել իրեն այդ գայթակղութիւնից. նա շօշափեց-շոյեց, համբուրեց եւ ապա՝ չմեղացաւ:

- Բազալտակոփ այս վեհաշուք խաչքարի վրայ եւ համբուրեցի այն ստեղծող վարպետի բարեհանճար ձեռքը: Այ՛ն, բարեհանճար, ֆանդի հանճարը քարի է, քարերար:

- Եթէ այսպէս մտածէին շատ պատերազմների ու նախնիների հեղինակներն ու հովանաւորողները, գուցէ մեզ խնայուէր վերջին՝ 1915ի ողբերգութիւնը, որ, ո՞վ գիտէ թէ ֆանի՛ այսպիսի ձեռքերի անհետ կորուստի պատճառ եղաւ ...

- Գիտեմ եղելութեան մասին. քաժանում եմ ձեր ցաւն ու մտահոգութիւնը: Իմ կողմից անկեղծ խոստովանեմ, որ իմ այս համբոյրի մէջ սփանջացումից բացի, կար նաեւ մեղաւորութեան զգացում եւ ներող լինելու խնդրանք նրանց նկատմամբ, որ այսպէս չմտածեցին, կամ գուցէ այսպէս մտածելու չափ ազնուահոգի չեղան:

Կառոյցը դիտում ենք նախ դրսից, ապա՝ ներսից ու մեծ է մեր զարմանքն ու շփոթը: Դրսից՝ այն միջարկանի է, ներսից՝

երկյարկ. Դրսից՝ անտաշ, կոպիտ փարերով շարուած, ներսից՝ մափուր, սրբատաշ տուփով. Դրսից սովորական, անշուք գանգակատուն, իսկ ներսից՝ մատենադարան ու գանգակատուն: Անսովոր է երեւոյթը միասնական ու նպատակային հայկական կառուցողական արուեստի պատմութեան մէջ: Հետաքրքիր է, ի՞նչն է պատճառը, եւ ո՞րն է միտք քանին:

- Ճարտարապետական կեղծիք է, հնարք - քացատրում է Պրն. Արծրուն Յովսէփեանը - այսպէս անելով Ջափարիա եւ Գրիգոր ճարտարապետները ցանկացել են աւարառունների ուշադրութիւնը շեղել մատենադարանից, մեծարժէք գրչագրերից. իբր՝ տեսէք, սովորական, անշուք գանգակատուն է, հրե՛ն գանգն էլ երեւում է. նայեցէք եւ անէք-գնացէք ձեր ճամբով...

Սակայն, դոխան խանը չի գնում, մնում է ու պահանջում իրեն յանձնել վանքի գանձերը: Տանջում է վանականին, շինականին, մեծին ու փոքրին, բայց ոչ մէկը ոչինչ չի յայտնում: Այն ժամ իւրայիններից փորձառու մի գօրական խորհուրդ է տալիս խանին.

- Տէր իմ - ասում է - այս ամէնը գուր աշխատանք է: Սրանք տարօրինակ մարդիկ են. ձեզ գաղտնիք չեն տայ, թեկուզ նահատակս: Սպառնացիր սրանց գրչագիր մատենաներին եւ այն ժամ կ'ունենայ գանձերը:

Դոխան խանը հրամայում է կրակի տալ մատենադարանը: Իսկոյն կատարւում է հրամանը: Մատենաները ընդմիշտ կորցնելու իրական վտանգի առաջ «կակղում են» վանականները եւ յանձնում վանքի գանձը:

Գանձ յայտնաբերելու սոյն հնարքը իր սեւ-տիւր հետքերն էր թողնել մատենադարանի պատերի վրայ իբրեւ իրեղեն ապացոյց այն քանի, որ մեր ժողովրդի ու նրա մատենաների

նակատագիրը զարմանալու չափ եւ եզակիօրէն նոյնական են եղել:

Ջանգակատուն-մատենադարանից կից վանքի սեղանատունն է Կիկոյան ժայռաքեկորներով կառուցուած շինութիւն. ունեցել է փայտե ծածֆ, որ չի պահպանուել: Վերակառուցում էին, որ դարձնեն հայ իրաւագիտական մտքի թանգարան:

- Այս պատերը - դիմում եմ տնօրէնին - երեւի ցիմենտով պէտք է լիցաւարէք, որպէս զի իրար բռնեն, ամրանան, անվտանգ լինեն ու դիմանան:

Արծրունը թէ՛

- Դիմացել են հազար տարի, էլի կը դիմանան: Այս փարերը չեն ազդուում տարերից ուչեն մաղուում. իսկ շարուածքը խիստ յուսալի է:

Այո՛, անտաշ, կոպից, բայց յուսալի: Մեր հանճարեղ վարպետները գիտէին, թէ ինչ են անում:

ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇ

Մեծագոյեցիկ հոգեւորական, Գողախանքի հիմնադիր եւ անուանատու րաբունապետ, իրաւագիտական մտքի տիտան, հայ գեղարուեստական արձակը սկզբնաւորող առակագիր, ազգային-հատարական նշանաւոր գործիչ, մի վեհ վիթխարի անհատականութիւն, որին երախտագէտ հետնորդները մեծարել են քաղում մակդիր-մականուններով, ինչպէս՝ «Մեծ» եւ «եռամեծ» վարդապետ, այրը «իմաստուն եւ հեզ», «հռչակաւորն ու մեծ իմաստն գիտութեամբն» եւ, այնու ամենայնիւ, վախենալով որ այդ ամենով չեն սպառի նրա անձի ու վաստակի արժանի գնահատութիւնը, յաւելել են եւս մէկը՝ այր «աշխարհալոյս», այսինքն՝ աշխարհս լուսաւորող կամ լոյսն աշխարհիս:

Մեր հին մատենագրութեան մէջ միայն մէկ անգամ, եւ միայն Մխիթար Գոշին տուած մակդիր-մեծարանք, որով

տարբերել են նրան ժամանակի անուանիք ուր միւս գործիչներից. տարբերել են, սրբացրել եւ հրաշապատումներ հիւսել նրա մասին, ինչպէս՝ Գրիգոր Լուսաւորչի, Մեսրոպ Մաշտոցի եւ Գրիգոր Նարեկացու մասին: Ահա մեզ հասած տասնդարեայ հնութեամբ մի աւանդապատում:

Մի անգամ երագում Աստուած երեւում է Մխիթար Գոշին եւ ասում. «Մխիթար, եօթը տարի հացի առատութիւն է լինելու, իսկ յետոյ՝ եօթը տարի՝ չորային ու սով: Շտեմարաններ շինիր ու պաշար հաւաքիր, որպէս զի սովի ժամանակ նեղութիւն չհաշի ժողովուրդդ»: Անսալով Աստծու Խորհրդին, Գոշը շինում է մեծամեծ շտեմարաններ եւ վանքի ունեցած միջոցներով ցորեն է ամբարում: Երբ վրայ է հասնում սովը, երանելին շինել է տալիս մի մեծ Գուշ (*) եւ դրանով արդար-հաւասար ցորեն բաժանում գիւղացիներին ու փրկում նրանց սովահարութիւնից: Այս դէպքից յետոյ երախտապարտ գիւղացիները նրան անուանում են Գուշ կամ Գոշ Մխիթար: Սրբի մահից յետոյ գիւղը կոչում է Գոշ, իսկ վանքը՝ Գոշավանք:

Ենթադրում է, որ Մ. Գոշը ծնւած լինի 1120-1122 թուականներին Գանձայում: Վախճանուել է Գոշ գիւղում 1213ին: Աշակերտել է Յովհաննէս Վարդապետ Տավուշեցուն, ստացել է վարդապետի կոչում, բայց ուսման չլաւանդած ծարաւը նրան տարել է Կիլիկիա, որտեղ թաքցնելով կրթութիւն ու կոչում, նորից է սովորում ժամանակի նշանաւոր Սեւ Լեւան Հոգեւոր Դպրոցում եւ երկրորդ անգամ ստանալով վարդապետի կարգ ու կոչում, վերադառնում է հայրենիք: Այստեղ, հալածուելով Աղվանից Ստեփանոս

կաթողիկոսից, ապաստանում է Կայեն Գավառի (**) Տանջուտի ձորի Գետիկ վանքում: Ժամանակ անց երկրաշարժից հիմնայատակ կործանւում է վանքը: Մխիթարը Զաֆարեան իշխանների նիւթական օժանդակութեամբ եւ նախկինից ոչ հեռու շինում է հոգեւոր կրթութեան ու գիտութեան մի նոր ու աւելի բարեգարդ օջախ եւ կոչում Նոր Գետիկ:

Շուտով այստեղ, Նոր Գետիկում, ծաւալւում է կրթական, մատենագրական եւ գրչագրական եռուն ու քեղուն մի շարժում, որի մասնակիցը, ղեկավարն ու հովանաւորողը ինքը Մխիթար Բարունապետն է: Նա այստեղ է երկնել դաւանաբանական, մեկնողական, բարոյախրատական, իրաւագիտական եւ գրական մի տասնեակ աշխատութիւնները, որոնցից «Յայտարարութիւն Ուղղափառ հաւատոյ» գրուած Զաֆարէ եւ Իվանէ մեծ իշխանների պատուէրով, «Առակները» եւ «Գիրք Դատաստանի»ն լուրջ ու գործուն դեր խաղացին հայ ժողովրդի ազգային, բաղադրական եւ մշակութային կեանքում ու դարձան շարունակուող եւ ընդմիշտ շարունակելի արժէքներ:

Մ. Գոշը քաջառիկ մեծ հեղինակութիւն է վայելել ոչ միայն ժամանակի բարձր հոգեւորականութեան, գիտութեան ու մշակոյթի նշանաւոր գործիչների, շինականների, այլեւ պետական բարձրագոյն իշխանաւորների շրջանում: Նա եղել է Զաֆարեան Երկայնաբազուկի խոստովանահայրն ու խորհրդատուն: Եւ մեծագոյնից հոգեւորականի, իշխանական տան խոստովանահօր ու խորհրդականի, եռամեծար բարունապետի, գիտնականի ու գրողի ողջ հեղինակութիւնը նա

(*) Ցորեն չափելու փայտէ փոս աման

(**) Այժմ Իջեւանի շրջան

ծառայեցրել է մի սրբազան նպատակի, այն է հիւսիս-արեւելեան Հայաստանում եւ Ջաֆարեանների իշխանապետութեան ներքոյ անկախ, ուժեղ ու կենդրոնացուած պետութիւն հաստատելուն: Գերխնդիր, որի իրականացման գլխաւոր ու հիմնական նախադրեալը Մխիթար Գոշն համարում էր երկրում իրաւունքի, արդարութեան, օրէնքի եւ օրինականութեան հաստատումը եւ այդ հիմքի վրայ հասարակական ուժերի՝ իշխանութեան, եկեղեցու եւ ժողովրդի դասային ու դասակարգային ներհակութիւնների եթէ ոչ իսպառ վերացումը, գոնէ մեղմացում-հաշտեցումը: Մ. Գոշը ինքը համոզուած էր եւ ջանք չէր խնայում համոզելու նաեւ իշխանաւորներին, որ միաձոյլ, ուժեղ պետութիւն չի ստեղծուի աղքատ, իքրազուրկ, ուստի եւ տարանջատեալ երկրում, որտեղ, անկասկած, թշնամական են հասարակական ուժերի յարաբերութիւնները: Երկիր, ուր դեռ խվտում են մինչեւ ատամները զինեալ սելջուկները, ուր սանձաբձակ եւ անպատիժ բռնանում, բռնաբարում ու թալանում են նրանց անհամար հարկահանները, խաներն ու խանիկները:

Ստրկական ու ողբալի այս վիճակի ստեղծման մէջ, ըստ Կիրակոս Գանձակեցու, պատասխանատուութեան ծանրակշիռ բաժին ունեն ժամանակի աշխարհատէր հայ իշխաններից յատկապէս նրանք, որոնք հայրենի հողն ու ազատութիւնը առանց դիմադրութեան, երկչոտաբար զիջեցին օտար նուաճողներին, ինչպէս Աղստեւի հովտի եւ չոռվա տէր Ավագ, Վահրամ եւ Շահնշահ իշխանների, որոնց պատմիչն անուանել է «արք կանացիք»: Հայ պատմագրութեան մէջ հայ իշխաններին երբեւէ տրուած ամենամանրագական,

սպաննիչ բնութագիրը:

Ներքին միասնութիւնը ըստ Մ. Գոշի, ամենից առաջ անհրաժեշտ էր, որպէս զի միացեալ ուժերի գերլարումով հնարաւոր լինէր մաքրել-ազատել երկիրը սելջուկ թուրքերից, որոնց երկարամեայ տիրապետութիւնը, Կիրակոս Գանձակեցու վկայութեամբ, ահա թէ ինչի էր վերածել այն. «եւ նոքա սփռեալ առհասարակ ընդ երեսս դաշտաց, լեռանց եւ ձորոց, իբրեւ գմարախ քազմութեամբ, կամ իբրեւ անձրեւ յորդութեամբ տեղեալ ի վերայ երկրի: Եւ անդ էր տեսանել այնուհետեւ աղէտք տրտմագինք եւ աշխարհ արժանի ողորց ...»: Եւ ի լրումն այս ամէնի «լցաւ երկիրն ամենայնի դիակմամբ մեռելոց, եւ ոչ ոք էր, որ թաղէր զնոսա. հատեալ էր արտօսը յաչաց սիրելեաց, եւ ոչ ոք էր, որ իշխէր լալ (*) զանկեալն յահէ անօրինաց»:

Մ. Գոշի կեանքի վերջին տարիները 1180-1213 համընկան Ջաֆարեան իշխանների մղած երեսնամեայ ազատագրական պատերազմների տարիներին, որոնք աւարտուեցին սելջուկ թուրքերի վտարումով եւ Ջաֆարեան իշխանապետութեան հաստատումով: Ամբողջ այդ ժամանակ իշխան եղբայրների սրերից անբաժան է եղել մեծագոյն հայրենասէր Մ. Գոշի Գրիչը, որով պատերազմների այդ թոհուրոհում նա երկնել է Դարակազմիկ «Գիրք Դատաստանի»-ն՝ Ջաֆարեան իշխանապետութեան իրաւական հիմնաքարը:

ԳԻՐԲ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ

«Ձի ուր Դատաստան պակաս է, անդ խռովութիւն քազում է»:

Մ. Գոշ

Այստեղ՝ Գոշականում մտալոյացուած

(*) ոչ ոք չէր համարձակուում լալ իր մեռելի վրայ անօրէնների վախից

«սակաւ առ սակաւ» գրուած եւ 1184ին աւարտուած իրաւագիտական դարակազմիկ աշխատութիւն, որի նշանակութիւնն ու խաղացած դերը միջնադարեան Հայաստանի հասարակական-քաղաքական կեանքը եւ առանձնապէս հիւսիս-արեւելեան Հայաստանում 1180-121: տարիների երեսնամեայ ազատագրական պատերազմները կազմակերպելու գործում դժուար է գերազնահատել: Աշխատութեան հենց «նախադրութիւն» բաժնում իր մտադրութեան մասին Մ. Գոշը գրել է պարզ ու մեկին. «Կամեցաք գրով դատաստանիս զնոսա իբրեւ ի քնոյ զարթուցանել»:

«Զարթուցանել ի քնոյ» ո՞ւմ: Անշո՛ւշտ, երկրի իշխանութեան ու իշխանաւորների, եկեղեցին ու եկեղեցականներին, շինականներին, համայն ազգին ու ողջ երկրին: Եւ ինչի՞ համար: Անշո՛ւշտ, յանուն սրբազան մի նպատակի՝ հաստատել հայկական պետութիւն նաեւ հիւսիսարեւելեան Հայաստանում, ուր սելջուկ-թուրքերի տիրապետութիւնն էր դաժան ու դժնի իր ստորոգելիներով:

Վերջնական հաշուեյարդարը օտար նուաճողների հետ եւ երկրում անկախ իշխանապետութեան հաստատումը Մխիթար Գոշի համար միանգամայն իրագործելի նպատակ էր պայմանով որ երկրի հասարակական-քաղաքական ուժերը գիտակցէին դրա անհրաժեշտութիւնը եւ միասնաբար լծուէին ազատագրական պայքարի: Սրանում խորապէս համոզուած Մխիթար Գոշը իր Գրիչը անվարան միացնում է Զաքարեան իշխանների սրբին

եւ անդուլ-անդադար, քարոզում, յորդորում ու պահանջում, որ օրէնքը, արդարութիւնն ու իրաւունքը երկրում կեանքի փաստ դառնան: Եւ երկարատեւ, համառանկոտրում այդ պայքարում Մխիթար Գոշի գէնքը դատաստանագիրքն է. «Զի ուր դատաստան պակաս է, խռովութիւն բազում է, եւ ուր դատաստան եւ իրաւունք կայցեն՝ խաղաղութիւն բազում է յաշխարհի եւ յեկեղեցի»: Իսկ աւելի ստոյգ եւ աւելի որոշակի. «Զի բազում է յեպիսկոպոսաց եւ ի գլխաւոր աշխարհականաց աշառանաւ(†) եւ կաշառաւ(**) բազում անգամ եւ տգիտութեամբ թիւրեմ(***) գուղիղ դատաստան: Սակս(****) որոյ յուղղութիւն եւ յանդիմանութիւն սակաւուք այնոցիք զգիրս դրոշմեցաք դատաստանի»:

Եւ որպէս զի օտար նուաճողների գարշապարի տակ տրոքուած, մասնատուած, հիւժուած երկրում դադարին ներքին խռովմունք եւ հաստատուի խաղաղութիւն ու համերաշխութիւն, պէտք է լինեն օրէնք, իրաւունք եւ արդարութիւն, այսինքն իր ամբողջ ուժով ու խստութեամբ գործի «Գիրք Դատաստանի»ն: Այդպէս էլ լինում է: Եւ ազատագրական պայքարի ազատամարտիկ դարձած այս գիրքը երեսուն տարի եւ հետագայում բազում երեսուն տարիներ, իր 254 յօդուածներով իշխանութեան, եկեղեցու եւ ժողովրդի միջեւ սահմանեց փոխադարձ վերաբերմունքի, պարտքի եւ իրաւունքի օրէնքներ ու նաեւ խստագոյն «տուժ» ու «տուգանքներ», ահա այսպիսի պարզ տրամաբանութեամբ. «Քանզի թագաւորք եւ իշխանք յԱստուծոյ կարգեցան ի

(†) աշառութեամբ

(**) կաշառով

(***) կը շեղեն, կը ծռեն

(****) դրա համար, այդ պատճառով

պաշտպանութիւն եւ ի փրկութիւն աշխարհի եւ ո՛չ ի կործանումն»:

Դատաստանագրքի սոյն յօդուածով հաստատագրուում է մի կողմից թագաւորի իշխանութեան աստուածատուր բնոյթը, իսկ միւս կողմից՝ վստահուած իշխանութեան դիմաց նրա պարտաւորութիւնը, այն է պաշտպանել, փրկել եւ ոչ թէ կործանել երկիր ու ժողովուրդ: Սա՝ յօդուածի տեքստում, իսկ ենթաթեքստում քանաձեւուած է աւելի կարեւոր մի նշմարտութիւն, այն, թէ ժողովրդի նկատմամբ թագաւորի կամայական վերաբերմունքը հէնց «աշխարհի» կործանումն է: Այստեղից դժուար չէ եզրակացնել հակադարձ նշմարտութիւնը, թէ ե՞րբ եւ ո՞ր դէպքում է «աշխարհ»ը շէն, անկործան ...:

«Գիրք Դատաստանի»ն իրաւունքի, արդարութեան եւ նշմարտութեան հանդեպ իրաւախազ՝ ի լուր ամենքի յայտարարում է. «Աստուած ի սկզբանէ ի բնութիւն մարդոյն սահմանեաց ընտրել գիրաւացին»: Ինչպէս տեսնում էք, իրաւացին ընտրելու իրաւունքը ի սկզբանէ մարդու բնութեան մէջ է, նրա էութեան մի մասը, ուրեմն Աստուծոյ կամքով նա վերաբերում է բոլորին առանց դասի դասակարգի խտրութեան:

Դատաստանագրքում իւրաքանչիւր կողմին տրուած իրաւունք եւ արտօնութիւն հակակշռուած է համապատասխան պարտաւորութեամբ: Ամէն մի որոշակի իրաւունք ենթադրում է մի որոշակի իրաւունք, եւ հակառակը, ամէն մի որոշակի պարտաւորութիւն, ենթադրում որոշակի իրաւունք: Առանց իրաւունքի չկայ պարտաւորութիւն, եւ առանց պարտաւորութեան չկայ իրաւունք: Այս իմաստով դատաստանագիրքը բացառում է որեւէ բացառութիւն: «Շինականներ, լսող եղէ՛ք ձեր թագաւորին կամ իշխանին» յորդոր խրատին յաջորդում է «Թագաւոր

եւ իշխան, հոգատար ու պաշտպան եղիր քո շինականին» պահանջը:

«Շինականների Դատաստանի Մասին» քաժուժ Միսիթար-Գոշը մանրամասնում եւ աւելի է հիմնաւորում գիւղացիների իրաւունքները թագաւոր, իշխան-շինական յարաբերութեան մէջ. «Արարիչը ազատ ստեղծեց մարդու բնութիւնը, իսկ տէրերին ծառայելը եղաւ ջուրի եւ հողի կարիքի պատճառով: Եւ ովքեր, որ հող ու ջուր չունեն, ազատ են այդ ծառայութիւնից եւ կարող են գնալ-բնակուել այն տեղ, որտեղ կը ցանկանան, եւ թագաւորը կամ իշխանները իրաւունք չունեն բռնադատելու նրանց, որ ապրեն ա՛յս գիւղում կամ ա՛յս երկրում»: Այսպէս՝ «Գիրք Դատաստանի»ն ձգտում է օրէնքի եւ իրաւունքի հսկողութեան տակ պահել թագաւոր թագաւոր-իշխաններ-եկեղեցի-շինական կապերն ու յարաբերութիւնները, պահպանելով նրանցից ամէն մէկի անձնական եւ դասային իրաւունքներն ու արժանապատուութիւնը, համոզուած՝ որ այդպիսի հաւասարակշռուածութեան մէջ է փոխադարձ յարգանքի, վստահութեան եւ աւանդական համագործակցութեան բուն գաղտնիքը: 1180-1211 տարիների ազատագրական դժուար պատերազմների յաղթական աւարտը եւ հիւսիս-արեւելեան Հայաստանում Զափարեանների իշխանապետութեան հաստատումը դրա վկայութիւնն է:

«Գիրք Դատաստանի»ն իր այս եւ միւս քաժիններում, որոնք ընդգրկում են ժամանակի հասարակական կեանքի բոլոր ոլորտները, շնչում է մարդասիրութեամբ, մարդու նկատմամբ հոգատարութեամբ, որ շատ յաճախ անկեղծօրէն ուղիղ է: Մի յօդուածում, օրինակ, պահանջում է, որ նոր ամուսնացած երիտասարդին արգիլուի մասնակցելու պատերազմին, քանզի կարող է սպանուել եւ այդ պատճառով տարածաւ սուգ լինի նորակազմ ընտանիքում ...:

Մի ուրիշ յօդուածով տուգանք ու պատիժ է սահմանուում նրանց նկատմամբ, ովքեր անգգայ ու քիրտ՝ ձեռք կ'երկարեն թռչնի բոյնին:

Իրօք որ համատարած ու անսահման են դատաստանագրքի սիրոյ, հոգածութեան, գթասրտութեան, խղճի ընդգրկումները, ուստի եւ դաստիարակչական նշանակութիւնը: Մեծ օրէնագէտը այդ գրքի միջոցով ջանում է մարդկային յարաբերութիւնները կարգաւորել այնպէս, որ մարդկանց մէջ վերականգնուի արդարութեան, օրէնքի եւ իրաւունքի բնական, անխաթար գագոյնութիւնը, որպէս զի կասկածի եւ թշնամանքի փոխարէն մարդիկ իրար նկատմամբ տածեն սէր, կարեկցանք ու գթասրտութիւն:

Եւ վերջապէս, Դատաստանագրքի մի արժանիքի մասին եւս. լինելով էապէս ու խորապէս հայկական երեւոյթ, այն միաժամանակ համամարդկային քաղաքական երեւոյթ է, քանզի նրա մատուցած ծառայութիւնը հայ ժողովրդին ու նրա դարաւոր մշակոյթին, ծառայութիւն է նաեւ հանուր մարդկութեանը եւ նրա համընդհանուր մշակոյթին:

Ինչպէս Նարեկացին, Մխիթար Գոշը եւս մատնացոյց անելու իր Գլուխգործոցը՝ «Գիրք Դատաստանի»ն, կարող էր իրաւամբ ասել. «...Ու թէպէտ որպէս մի մահկանացու պիտի վախճանուեմ, բայց այս մատենի յարակալութեամբ կը մնամ անմահ...»:

Ու մնաց անմահ:

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ

Երեկոյեան դէմ հրաժեշտ ենք տալիս քանգարանի տնօրէն Արծրուն Յովսէփեանին, Գոշախանքի, մատուտ ու խաչքարերին, հնաւանդ մեր բոլոր սրբութիւններին. Տանձուտի եղբմիկ ձորին, կշկան Գետիկ Գետակին:

Գետիկը կրկին ուղեկցեց մեզ մինչեւ Իջեւան-Դիլիջան խնուղին եւ հենց այստեղ էլ լսուեց զիլ-գուարթ մի սուլոց՝ ուռ՛ւ... որ կրկնուեց-տարածուեց ձորով մէկ՝ ո՛ւ ուռ՛ւ... ո՛ւ...

Իջեւան-Դիլիջան գնացքի շշակն է, հովտում ստեղծուած հիմնաւորք քաղաքակրթութեան շարունակութիւնը, նրա մերօրեայ դրուագը: Տուֆաշէն, հայաոն, լուսաւոր ու խնդումբոս եօթը կայարան, ժայռերի սրտի մէջ փորած եօթը փապուղի, անդնդախոր կիրճեր կապող տասնինը ծիծեռնակաթեւ կամուրջ: Մօտաւորապէս այս է Իջեւան-Հրազդան կառոյց կոչուածը՝ ծախսուած ժամանակի, թափուած քրտինքի, ինչեներական սխրանքի եւ ներդրուած միջոցների առումով:

Ներքին այս գծի գործարկումով՝ երկրի հեռաւոր, մեկուսի ընկած շատ քաղաք, շրջան ու գիւղեր կապուեցին իրար, քաղաքամայր Երեւանին, ուստի եւ աշխարհի հետ, արագացան փոխադրումները յատկապէս տեղական բերք ու բարիքների, խնայուեցին զգալի նիւթական միջոցներ ու ժամանակ: Մեր փոքրիկ երկրի ու մեր սուղ պայմանների համար հայրենաշէն գործ է, Մխիթար Գոշի մեծ երազի շարունակուող, մերօրեայ իրագործումներից մէկը, եւս մի խորհրդանշիչ հայ ժողովրդի մշտանորոգ, ստեղծագործ կենդանութեան:

Իջեւան-Հրազդան Գնացքն էր: Զիլ-գուարթ իր կանչով խզեց-խզմզեց հովտաձորի նիւթի ու լուսութիւնը եւ հազիւ երեւցած՝ սուլեց ու սուրաց ժամանակի կանչին ընդառաջ ...

Ո՛ւ ուռ՛ւ ... ո՛ւ ...

Ասել է, թէ Աղստեւի հիմնաւորք հովտում շարունակուում է հոսել-կարկաչել կեանքի եւ քաղաքակրթութեան գետը:

ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՓՈՒՋԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՐԲԵՐ ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Քննարկել Տէր-Դաւթեան)

«Նայիրի» հրատարակչութիւնը լոյս է ընծայել Քննարկել Տէր-Դաւթեանի «Հայկական Վարբեր» եւ վկայաբանութիւններ 17րդ դարեր» ռուսերէն գիրքը, որը նուիրուած է Հայաստանում քրիստոնէութեան հաստատման 1700 ամեակին:

Սրբերի կեանքը եւ նահատակութիւնը ներկայացնող վարբերը եւ վկայաբանութիւնները միջնադարեան իւրայատկութիւններով պայմանաւորուած կենսագրական բնոյթի ստեղծագործութիւններ են, որոնք ընթերցուելով եկեղեցական արարողութիւնների ընթացքում, նպաստում էին հաւատացեալներին քրիստոնէական աշխարհայեացքով եւ քաղաքականութեամբ դաստիարակելուն: Պատկանելով սրբախօսական գրականութեան ժանրին միմիանցից տարբերում են հետեւեալ առանձնահատկութեամբ, վարքի հերոսը քաղաքացիական կեանքով ապրած հոգեւորականը կամ հաւատացեալն էր, որը դեռեւս իր կենդանութեան օրօք կամ էլ մահից յետոյ դասուում էր սրբերի կարգը, իսկ վկայաբանութեան հերոսը նոյն քաղաքացիայն նուիրեալը, որը փորձութեան պահին չուրանալով քրիստոնէութիւնը, նահատակուում էր յանուն հաւատի:

Հայ սրբախօսական գրականութեան ֆննութիւնը եւ բնագրերի հրատարակման սկզբնաւորումը կապուում է Մխիթարեանների գործունէութեան հետ: 1810-15 թթ. լոյս է տեսնում Մխիթարեան հայրերից Մկրտիչ Ավգերեանի «Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւնք սրբոց» տասներկու հատորանոց աշխատութիւնը, ուր հաւաքուած են մինչեւ 13րդ դարը ստեղծուած

հայ թարգմանական եւ ինքնուրոյն գործերը: Յաջորդը տասնըչորս գրքերից կազմուած «Սոփերք Հայկականք» շարքն է, որի առաջին փառներկու գրքերը հրատարակել է մեծանուն Ղեւոնդ Ալիշանը 1853-1861 թթ., եւ վերստին ընդգրկում է մինչեւ 13րդ դարը հասնող վարձագրական եւ վկայաբանական գործեր: Այս դարից յետոյ ստեղծուած վկայաբանութիւններն են տեղ գտել Հրաչեա Անառեանի եւ Յակոբ Մանանդեանի աշխատասիրութիւնը եւ հրատարակուած «Հայոց նոր վկաները» գրքում: Թէլիշեալ եւ թէ այլ աշխատութիւններում եւ յօդուածներում հայ սրբախօսական գրականութիւնը առաւելապէս ֆննութեան է ենթարկել պատմաբանասիրական տեսանկիւնից եւ բուն ժանրին նուիրուելուց առաւել ծառայել է հայագիտութեանը յուզող այլ հարցերի լուսարանմանը՝ հայ գրականութեան սկզբնաւորմանը, առաջին թարգմանական յուշարձանների ֆննութեանը մատենագրութեամբ վկայուած տարբեր փաստերի վաւերականութեանը եւ այլ խնդիրների: Ահա այս պատճառով էլ Քննարկել Տէր-Դաւթեանի վերը նշուած գրքի առաջաբանը եւ իւրաքանչիւր բնագրին կցուած նախաբանը կարելի է համարել Մանուկ Աբեղեանի «Հայ հին գրականութեան պատմութեան» համապատասխան հատուածներից յետոյ հայ վարձագրութեան եւ վկայաբանութեան ժանրային ֆննութեանը եւ գեղարուեստական առանձնատկութիւններին նուիրուած առաջին համակողմանի աշխատանքը, որն ամփոփումն ու շարունակումն է հեղինակի նախորդ գործերի:

Սրբախօսութիւնն ձեւաւորուել է ֆրիստոնէութեան ծագմանը զուգընթաց, դառնալով նրա տարածման եւ գաղափարական հիմնաւորման հզօր դէմքերից մէկը: Հայ սրբախօսական գրականութիւնը՝ թարգմանական եւ ինքնուրոյն, սկզբնաւորուեց ֆրիստոնէութեան ընդմիջումից անմիջապէս յետոյ եւ զգալի դեր խաղաց հայ միջնադարեան գեղարուեստական մտածողութեան ձեւաւորման գործում, իսկ նոր շրջանում էլ նրա ընդերքում ձեւաւորուեցին նովելը, պատմուածքը եւ նոր շրջանի գեղարուեստական գրականութեան միւս փոքր ժանրերը:

Քննարկել Տէր-Դաւթեանը ժանրի զարգացումը ներկայացնելով դարերի հոլովոյթում նշում է երկու գլխաւոր առանձնայատկութիւններ, որոնցմով հայ սրբախօսական գրականութիւնը տարբերւում է ընդհանուր ֆրիստոնէականից: Առաջինը հայ վարճագրութեան առաւել շեշտուած պատմականութիւնն է: Երկրորդ առանձնայատկութիւնը հայկական վկայաբանութիւնների շեշտուած ազգային-ազատագրական ոգին է: Եթէ Բիւզանդիայում ֆրիստոնէութեան պետականօրէն հաստատումից յետոյ վկայութիւնները՝ պատմութիւնները յանուն հաւատի նահատակուածների, աստիճանաբար իրենց տեղը զիջեցին վարքերին, որոնց հերոսները ֆրիստոնէական քարեպաշտութեան եւ խոնարհութեան օրինակ էին ծառայում հզօր կայսրութիւնում, ապա Հայաստանում վարքերին զուգահեռ եւ անգամ անհամեմատ շատ ստեղծուած են նոր վկայաբանութիւններ, որը պայմանաւորուած է չարչարանքների եւ նահատակութեան նանապարհով անցած հայ ժողովրդի նակատագրով: Այս պատճառով է, որ հասած ինքնուրոյն հայկական վարքերի թիւը երեսուն է, իսկ վկայաբանութիւններինը՝ մօտ երկու հարիւր:

Նշելով որ հայ վարճագրութիւնը ձեւաւորուել է Հայաստանում ֆրիստոնէութեան ընդունումից անմիջապէս յետոյ եւ կրում է այս վաղաշրջանի շունչն ու կնիքը այնուհետեւ աւելացնում է, որ ինչպէս ֆրիստոնէութիւնը այնպէս էլ գրական այս ժանրը բաւականին արագ ձեռք է բերում ազգային դրոշմ եւ իւրայատկութիւն: Հինգերորդ դարի հայ վկայաբանութիւնը թեմատիկ առումով քաժանուած է երկու խմբի, որոնցից առաջինը եթէ նուիրուած է Հայաստանում ֆրիստոնէութեան հաստատմանը, ապա երկրորդը՝ հայ ժողովրդի մղած ազգային-ազատագրական պայքարին: Հեղինակի բնորոշմամբ հինգերորդ դարի երկրորդ կեսից վկայաբանութիւնների հերոսները հայեր են, իսկ ֆրիստոնէութիւնը ոչ միայն պետական կրօն, այլեւ հզօր զէնք է ազգային ինքնութեան համար մղող պայքարում: Ի տարբերութիւն վաղ շրջանի ընդհանրական ֆրիստոնէական վարքերի, անհաւատներն արդէն սոսկ ֆրիստոնէութեան հալածիչները չեն, այլ օտարերկրեայ նուաճողները, իսկ վարքերի հերոսները դառնում են նաեւ աշխարհականները՝ իշխանները եւ զօրականները եւ ֆրիստոնէութեան պաշտպանութեանը զուգընթաց գերիշխող դառնում է ազգային ինքնութեան պահպանութեան ոգին:

Գրականութեան զարգացման ընթացքը զուգահեռի մէջ դիտելով պատմութեան հետ, նշում է, որ 12րդ դարից ժողովրդականանում է ոչ միայն վարքերի լեզուն, ոճը, շարադրանքը, այլեւ կապուած նախարարական տների վերացման եւ հայ զինական ուժի գլխատման ինչպէս նաեւ ծաւլուող համընդհանուր սրածութիւնների եւ աւերի հետ. վարքերի հերոսները ի տարբերութիւն նախորդ դարերի, դառնում են նաեւ ժողովրդական լայն խաւերի ներկայացուցիչները՝ հասարակ մարդիկ, ովքեր չեն հրաժարուում հաւատի դրոշմը կրող իրենց ազգային ինքնութիւնից:

Այս շրջանում փոխում է անգամ նահատակութեան յագեցնող կոնֆլիկտի բնույթը, երբ ուրացութեան, դաւանափոխութեան հիմքում դրում է հարկը, պարտքը վնարել չկարողանալու համար հաւատափոխ լինելու պահանջը: Առաջաքանի երկրորդ րաժնում էլ համանման մօտեցմամբ քննութեան են ենթարկում վարքերը: Եթէ վկայաբանութեան հերոսը պայքարում է արտաքին ուժի՝ հաւատուրացութիւն պահանջող հալածիչի դէմ, ապա վարքերում հերոսը ներքին պայքար է մղում ինքն իր հետ, եւ հոգեբանական դրամայի հիմքում ընկած է մարմնաւորի ճնշմամբ հոգեւոր քարձուկներին հասնելու ձգտումը: Թեւեւ վարժում նկարագրում է հերոսի կեանքը՝ ծնունդից մինչեւ մահը. սակայն գլխաւորը պատկերումն է երկրային կրքերի ազատագրմամբ սրբերի կարգը դասուելու: Այս պատմառով էլ վարքի հերոսները համարում են Աստծուն իրենց կեանքը անարին նուիրաբերողներ:

Գրքի յաջորդ րաժնում բերում են 21 վարքերի եւ 24 վկայաբանութիւնների քնագրերի ռուսերէն թարգմանութիւնները համապատասխան պատմաբանասիրական դիտարկումներ եւ գրականագիտական վերլուծութիւնները պարունակող ներածականներով:

Գրքում զետեղուած քնագրերը թեմատիկ եւ ժամանակագրական ընդգրկմամբ րաժանում են մի քանի խմբի: Առաջինը հայոց գրերի արարման երկու մեծ երախտաւորներին՝ Սահակ Պարթեւին եւ Մեսրոպ Մաշտոցին նուիրուած վարքն է: Առանձին խումբ են կազմում Ստեփանոս Սիւնեցու, Մաշտոց Նղիվարդեցու, Գրիգոր Նարեկացու, Գեորգ Ակեռացու եւ միւս եկեղեցամշակութային նշանաւոր դէմքերի մասին պատմող գործերը: Կիլիկեան Հայաստանի կեանքն է արտացոլուած Ներսէս եւ Սարգիս Շնորհալիների ու Ներսէս Լամբրոնացու վարքերում:

Յովհաննէս Սարկաւագի, Ներսէս Մշեցու, Յովհաննէս Որոտնեցու եւ Գրիգոր Տաթեւացու վարքն էլ միաժամանակ որոշակի պատկերացում են տալիս Հայաստանի միջնադարեան համալսարանների ու հոգեւոր կենտրոնների եւ այնտեղ իշխող աստուածաբանա-փիլիսոփայական ընթերցումների մասին:

Նոյնը, սակայն արդէն պատմական առումով, վերաբերում է գրքում տեղ գտած վկայաբանութիւններին: Թեմատիկ րաժանմամբ առանձին խումբ են կազմում Հայաստանում մինչեւ Քրիստոնէութեան պետական ընդունումը նահատակուած Ոսկեանց, Սուրիասեանց եւ Ատոմեանց վկայաբանումները:

Ոչ միայն սրբախօսական, այլեւ ընդհանրապէս հայ միջնադարեան գրականութեան զեղեցիկ էջերից են Շուշանիկի եւ Վահան Գողթնեցու նահատակութեան պատմութիւնները: Դրանցից առաջինը գրուած է Աւարայրի տաք շնչով. իսկ երկրորդում պատկերուած է ազնուականութեան եւ զինական ուժի արդէն ծաւալուող գլխատումը եւ վերացումը:

Ամփոփելով ասեմք, որ շնորհիւ ժամանակագրական ընթացքով զետեղուած վարքերի եւ վկայաբանութիւնների քնագրերի եւ նրանց կցուած ներածականների ու գրքի վերջում իւրաքանչիւր քնագրին նուիրուած ծանօթագրութիւնների ռուսալեզու ընթերցողը ծանօթանում է հայ ժողովրդի պատմութեան հոգեւոր մշակութային առաւել նշանակալից էջերին եւ Հայաստանում քրիստոնէութեան տարածումից յետոյ մինչեւ մոնղոլ-թաթարական եւ սելջուկեան աւերածութիւնների շրջանը յանուն ազգային ինքնութեան կրած տառապանքներին, մէկ անգամ եւս համոզուելով, թէ պատմական ինչ առաքելութիւն է կատարել մեր ժողովրդի կեանքում հայ եկեղեցին:

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵԻՐԻԿԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

(Հայկական Ցեղասպանության Պատմությունը. Վահագն Ն. Տատրեան)

1995ի Նոյեմբերի սկիզբը Անգլիոյ Օքսֆորդ եւ Մ. Նահանգներու Փրոփ-տրեն քաղաքներուն մէջ, Berghahn Books Հրատարակչականի նախաձեռնութեամբ՝ միաժամանակ յոյս տեսաւ անգլերէն լեզուով բարձրարժէք հրատարակուիլ մը «The History of the Armenian Genocide» (Հայկական Ցեղասպանութեան պատմութիւնը) անունով եւ «Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus» (Ազգային բախումը Պարսկաստանէն մինչեւ Անատոլիա եւ Կովկաս) եւն-թաթարագրով:

Պատկանելի այս հատորին հեղինակն է փրոֆ. Վահագն Ն. Տատրեան՝ հայ ժողովուրդի Ցեղասպանութեան ակնաւոր մասնագէտը, որ իր կեանքը նուիրած է մեր պատմութեան ամենեւնի բառերէն ղեկարհող թողոր երեսներուն առարկայական քննարկումին եւ ուսումնասիրման, բացառապէս համար ալ մասին բացարձակ իրականութիւնը, երբ բոլոր պաշտօնատարներ եւ պատմաբաններ ու անոնց օտարագոյն վարձկանները անբնական կը խեղաթափուին եւ իշխանական պատմական իրողութիւնները:

Վ. Տատրեան քննարարութեան փորձետօր էր Նիւ Եորքի Համալսարանին մէջ (1970-91) եւ ներկայիս վարչէն է H.F. Guggenheim Հիմնարկութեան կողմէ հովանաւորուած եւ Ցեղասպանութեան

ուսումնասիրութեան նուիրուած ընդարձակ եւ շատ կարեւոր ծրագրի մը: Ան բաւոյնութեան (մաքեմաթիք) եւ փիլիսոփայութեան հետեւած է Պեղիկի ու Վիեննայի համալսարաններուն մէջ եւ Եւրոպայի Միջազգային Օրէնսգիտութիւնը սերտած է Ֆիլիպի Համալսարանին մէջ: Ընկերաբանութեան դոկտորի իր աստիճանը ստացած է Շիքակոյի Համալսարանէն:

Օժտուած վերոյիշեալ գիտութիւններու մէջ շահած լայն հմտութեամբ եւ օսմաներէն, արդի թրքերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն ու հայերէն լեզուներուն տիրապետումով՝ ան բացառիկ պատեհութիւնը ունեցած է զանազան երկիրներու մէջ մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրելու բազմաթիւ սկզբնաղբիւրներ ուղղակի ակէն, եւ իրեն գործակից գիտաշխատողներու հաւաստումով՝ ան ռաւիւրան է Հայոց Ցեղասպանութեան քննարարական դիտանկիւնէն ուսումնասիրման: Դասն տարիներու անխնայ, մեթոդիկ եւ անձնուրաց աշխատանքի իր արդիւնը՝ ան արտադրած է գործ մը, որ իրականութեամբ համոզիչ է եւ պատմական-գործնական խոսակցութեան մը ընթացքին, յարգելի փորձեստօրը յայտնեց, թէ բոլոր պատմաբաններ տասնեակից տարիներէ ի վեր զինք կը հետապնդէ եւ իր մեղադրութիւնները մտղէ կ'անցընէ՝ սխալ մը գտնելու եւ աւտով զինք վարկա-

րեկելու համար: Յարց չեն յաջողած, որովհետեւ իր բոլոր հաստատումները իմնուած են անհերքելի փաստարկութեանց վրայ եւ վաւերագրերէ պաշտպանուած: Ան կանոնադրաբար աշխատակցած է եւ կը շարունակէ աշխատակցիլ միջազգային հանդէսներու, ստորագրած է շարք մը մեղադրութիւններ, որոնցմով շահած է լրջախոհ, սլարկեշտ եւ ինքնատիպ մտաւորականի ամօր համբաւ մը:

Տարօրէն յուզիչ է եւ սրտապընդիչ միանգամայն այս պոլսահայ պատմագէտին դարձր ղէպի իր ժողովուրդը եւ իր հաւատաւոր ու հաստատական ընդգրկումը ազգային վիթխարի պատասխանատուութեան մը: Գրքին յառաջաբանին մէջ կը պատմէ, թէ Վիեննայի Համալսարանին մէջ, երբ իբրեւ հմտաբանութեան (epistemology) ուսանող կը հետաքրքրուէր ուսողութեան՝ փիլիսոփայութեան հետ ունեցած աղբյուրները, իր գերմանական օսմաներէն մին, ծանօթանալ ետք իր հայկական ծագումին, կը թելադրէ իրեն կարողալ իր երբեմնի ղապընկերոջ՝ Դրանց Վերֆէլի «Մուսա Լեւան քառասուն օրերը» վէպը: Այս գիրքէն կրած խորունկ տպաւորութիւնը, ետքը միանալով Գրիգորի Պալաթեան Վարդապետի «Հայ Գողգոթայի» սրտանման պատկերներուն ահաւորութեան, իր երիտասարդական մտքին վրայ անցնելի դրոշմ մը կը գծեն ու կը

մղեն զինք իր հետագոտություններուն դաշտը փոխելու եւ իր ժամանակը, ուշադրութիւնը եւ մտային կարողութիւնները լիովին կեդրոնացնելու խոցելի ու տկար հաւաքականութեան մը ողջակիզումին ուսումնասիրութեան:

Չորս հարիր եւ յիսուն խիտ էջեր բաղկացեալ այս հատորը, որ բնախնդրօրէն կը յարգէ պատմագիտական լուրջ ուսումնասիրութենէ մը պահանջուած մակարդակը եւ պայմանները, բաժնուած է 9 մասերու եւ տարածուած՝ 23 զուխներու վրայ. կը սկսի մէջբերումներու աղբիւրներուն համառօտագրութեանց ցանկով մը, յառաջաբանով եւ Հայոց Յեղասպանութեան պատասխանատուներուն անպատիժ մնալուն մասին խորհրդածութիւններու շահեկան ներածականով:

Գիրքը ժամանակագրականօրէն պատմական երեք շրջաններ կ'ընդգրկէ.

Ա.) Յեղասպանութենէն առաջ Պալարեան բերակղզիին մէջ պատահած դէպքեր եւ ազդակներ, որոնք պատմառ դարձան նախնիներուն:

Բ.) Հայոց Յեղասպանութեան պատմութիւնը եւ վերլուծումը, հիմնելով առաւելաբար նախահանրապետական թուրքիոյ, Գերմանիոյ ու Աստիոյ մէջ գտնուող արխիւներէն քաղուած հին եւ նոր վաւերագրերու վրայ, որոնք ներքին նախարարական գործսփռութեան համար պատրաստուած էին:

Գ.) Յեղասպանութեան յաջորդող տարիները, երբ Կովկասի մէջ շարունակուեցաւ հայութեան բնաջնջումի ծրագրին գործադրութիւնը: Էնդիմակը լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ դարձուցած է՝ Պալարեան երկիրներու մէջ Մեծ Ուժերու «Մարդասիրական միջամտութեան» հետեւանքները, իսլամական Սրբազան Օրէնքին կապը օսմանեան իրաւակարգին հետ, Արեւելեան եւ ապա Հայկական Հայքերու ծագումը, բորբեռնայ

պայքարին սկզբնաորութիւնը, Մեծ Ուժերու մարդասիրական միջամտութեան տարածումը եւ շահադիտական դիւանագիտութեան անկարողութիւնը, Ապտուլ Համիտի քարոզերու շրջանը, նոր Երիտասարդ Թուրքերու վարչակարգը եւ Մեծ Ուժերու ծախողանքը, 1909ի Ատանայի գոյգ քարոզերը, Հայոց Յեղասպանութեան գործադրութեան սկիզբը եւ աւարտը, Ա. Ալիաբախամարտի քողին տակ հայ ժողովուրդի տեղահանութիւնը, Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը, արդարութեան պահանջը թրքական ռազմական պարտութեան վաղորդայնին եւ դաշնակիցներու մեղութիւնը, Յեղասպանական գործունէութեան փոխադրումը Կովկաս՝ նախ իբրեւհատականներու եւ ապա քննալականներու կողմէ եւ, վերջապէս, բաղդատական վերանայումը Հայոց Յեղասպանութեան:

Գիրքը կ'աւարտի վերջաբանով մը եւ յաւելուածով մը, որուն կը յաջորդեն մանրատառ, ընդարձակ եւ կարեւոր գրացանկեր՝

Ա.) Սկզբնաղբիւրներու, որոնք կը գտնուին Աստրիա, Եւրոպական Խորհրդարանի մօտ, Գերմանիա, Ֆրանսա, Մեծն Բրիտանիա, Թուրքիա (Օսմանեան Կայսրութիւն եւ Հանրապետական Թուրքիա), Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան մօտ, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ:

Բ.) Յօդուածներու՝ բրբերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն եւ հայերէն լեզուներով:

Գ.) Օրաբերքերու (մեծ մասամբ Պոլիսէն) բրբերէն, հայերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, ռուսերէն, անգլերէն (ԱՄՆ եւ Բրիտանիա):

Դ.) Ծանօթագրեալ գրացանկ հատորին մէջ օգտագործուած զբրքերու՝ բրբերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն:

Ե.) Հատորին մէջ յիշուած յատուկ անուններու:

Այս գեղակազմ հատորը իր պատմական մտածողութեան բա-

ցառիկ լայնքով եւ խորքով, իր մէջբերած վաւերագրերուն ճոխութեամբ եւ շահեկանութեամբ, տրամաբանական ամուր կառուցուածքով ու աւարկայական եւ ուշիմ դատումներով ապահովաբար պատաւոր տեղ մը պիտի գրաւէ իր ժանրին մէջ միջազգային մակարդակով հատորներու շարքին եւ կոչուած է դառնալու մեր ազգով եւ Յեղասպանութեամբ հետաքրքրուող ընթերցողներու եւ յատկապէս ուսանողներու փնտռած դասագիրքը: Արդէն իսկ լուրջ քայլեր առնուած են զայն բարգմանելու ֆրանսերէնի, գերմաներէնի, ռուսերէնի եւ հաւանաբար նաեւ բրբերէնի՝ այդ ձեւով անոր միջազգային ճանաչումը ապահովելու համար:

Մեծ Եղեռնի 80ամեակին առիթով լոյս տեսած այս հզօր պաշտպանողական մեր սրբազան դատին՝ հաւատաւոր մտաւորական գործիչի մը հոգիին պարտքն է մեր մէկուկէս միլիոն նահատակներու անմեռ յիշատակին:

Ազգովին մենք ալ նուիրական պարտքին տակ ենք Վահագն Տաւրերեանի այս ծանրակշիռ հատորը տարածելու եւ յանձնելու միջազգային քաղաքական մտքի ուշադրութեան, որպէսզի անկէ ճառագայթող պայծառ լոյսին մէջ բոլոր անհաւատները, բերահաւատները եւ թրքական բարոյութենէն խաբուածները տեսնեն ճշմարտութիւնը, ընդունին Հայոց Յեղասպանութիւնը եւ ճանչնան մեր պահանջատիրութեան իրաւացիութիւնը:

Հանելի է յայտնել, որ Բրիտանահայ Խորհուրդը առած է առաջին քայլը եւ գրքէն օրինակներ ներկրած է խումբ մը քաղաքական դէմքերու:

Berghahn Books իրատարակչականի հասցէն է.

- Անգլիա՝ Bush House, Merewood Ave., Oxford OX3 8EF, England.

- Ա.Մ.Ն.՝ 165 Avenue, Providence, RI 02906, U.S.A.

Գինն է 28 տոլար:

ՓՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՏԵՍԱԿՈՎ

(Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանցի» վերահրատարակութեան առիթով)

Գալուստ Կիլպէնկեան հաստատութիւնը «Հայկական գրադարան» մատենաշարով Նրուսադէմում, հրամանաւ Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի լուսատպարութեամբ վերահրատարակել է եռամեծ վարդապետ, մեծ իմաստասէր եւ «խստական ճգնաւոր» Սր. Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանցը» ամբողջական ձեւով (1729 թ. հրատարակութեան ժամանակ յայտնի պատճառներով գրքից հանուել էր «Ընդդէմ տանկաց» գլուխը): Առաջաբանի հեղինակն է Մաշտոցեան Մատենադարանի տնօրէն Սեմ Արեւշատեանը: Գրիգոր Տաթևացին այս մեծարժէք երկի վրայ աշխատել է աւելի քան 17 տարի 1380ից մինչեւ 1397ը:

Այս գործի վերահրատարակման նախաձեռնողները Տաթևացու աստուածաբանական փիլիսոփայական բնագիտական հայեացքների նկատմամբ անող հետաքրքրութեանը տուրք տալուց զատ մեծ ծառայութիւն են մատուցել նաեւ նորագոյն փորագրութեան արուեստի (գրաւորա) պատմութեանը: Այստեղ տեղ գտած գրքի փորագրութեան հնագոյն նմուշների մի մասը ծանօթ է մեզ առաջին տպագիր Յայսմաւորքներից (1706.1706-1708) երբեք նորութիւն են: Առաջինը Կոմպոզիցիոն յօրինուած է «Գրիգոր Տաթևացու ուսուցումը», երկուսը ընտիր լուսանցագարդեր: Առաջինի համար օգտագործուել է «Գիրք Հարցմանցի» անաւարտ տպագրութեան համար ստեղծուած տպատախտակը իսկ լուսանցագարդէն արուել են երկրորդ տպագրութեան ժամանակ 1729ին: Փորագրանկարների հեղինակը Գրիգոր Մարգուանեցին է:

Նրան պէտք է համարել փայտի փորագրութեան նոր տեսակի հիմնադիրն ու առաջին կիրառողն աշխարհում: Յիշեալ Յայսմաւորքները կարող են վկայել այդ մասին իրենց էջերում պահպանուող տանեակ փառաւոր գործերով: Աստուր Կոստանդնուպոլսեցին՝ սոյն աշխատութեան տպագրիչը, աշխատել է Մարգուանեցու տպարանում, իսկ «Նարեկով» արդէն երեւում է նրա անկախութիւնը: Բայց ողջ կեանքում մնացել է կապուած Գրիգորի հետ եւ նրան է միայն յանձնարարել իր մատենաների ձեւաւորման գործը: Յիշատակարաններն անշուշտ լուծւում են. իսօք չկայ ծաղկատարի մասին: Իսկ տպագրութեան պատմութեան մէջ կայ շեշտուածութիւն գեղարուեստական բարձր ձեւաւորում ունեցող մի գրքի նկատմամբ, որում ուղղակիօրէն բարձրացւում է տպագրիչի անունը:

Այս մասին անտեղեակ է աշխարհը: Քանզի աշխարհն ունի իր գիւտարարը եւ նա յայտնի է բոլորին: Դա մեզ ցաւ է պատճառում: Կտրուած ենք, հեռացուած հոգեւոր կեանքում իր կայուն տեղն ունեցող այս բնագաւառից: Ասես նայում ենք չենք հասկանում, անում ենք տէրը չենք դառնում:

«Գիրք Հարցմանցի» վերահրատարակութիւնն ուրախացնում է եւ մտածել տալիս: Ուրիշները նման դէպքերում դիմում են ֆաբսիմիլային հրատարակութեան եղաձեւ անփոփոխ պահելու համար: Ամէն գործ իր խնդիրն ունի: Այս մէկն ուրիշ է: Այն իր մէջ արուեստի մեծ գաղտնիք ունի պահած: «Ուսուցման ժամին» յօրինուածքը կարող է առաջինը խօսել:

Կառուցումով այն տարբերում է նախորդ ժամանակներում արուածներից: Սահակ Վանեցու մանրանկարի հիմքում տեսնում ենք Կաֆայում նկարուածի սխեման, հիմնականում առաջին պլանը եւ միջնամասերից որոշ քաներ: Փորագրանկարը վերարտադրուած է քաւարար չափով եւ մօտ է քնօրինակին: Սովոր աչքը կարող է տեսնել փորագրութեան նոր եղանակի բնորոշ կողմերը: Թէպէտ նկատելի է վերարտադրողի տեխնիկական թուլութիւնը: Կայ նրբագծերի եւ մասնաւոր խայտերի գգալի կորուստ եւ մի սովոր պարզութիւն, որ ծանօթ է քնօրինակներից: Պատկերային նշանների կորուստն աւելի շօշափելի է կրկնակի անգամ փոքրացուած տօնային երկու ընտիր լուսանցագրողների մէջ: Զկայ մասնագիտական մօտեցում: Այս ամէնը բնական է, եթէ ի նկատի ունենանք այն պարագան, որ գործ ունենք գլխամասային փորագրութեամբ արուած աշխարհում առաջին նմոշների հետ: Մենք պարտաւոր ենք դրանք տեսնել Ամբողջ 18րդ դարում դժուար է գտնել դրանց համարժէք: Դրանք մեծարժէք են եւ անփոխարինելի: Ստեղծուած լինելով 1703ին մինչեւ 1720 թուականները առ այսօր մնացել են կողպուած, հեռու եւ անմատչելի փորագրութեան պատմութեան հետազօտողների աչից: Մեղաւորը թերեւս մենք ենք: «Ուսուցման ժամին» յօրինուածքը Մարգուանեցին ստեղծել է 1720ին, սակայն հնարաւորութիւն չունենալու պատճառով ժամանակին չկարողացաւ աւարտին հասցնել գրքի տպագրութիւնը, եւ այն մնաց կիսատ:

Նրա տպագրութեան անուանաթերթը երիզող սիւնագարդ, պատկերագարդ շրջանակը առաջին անգամ մասնակի չափերով օգտագործուել է Ագաթանգեղոսի գրքում 1709ին: Երկրորդ տպագրութեան մէջ գրքի անուանաթերթի շրջանակը հաւանաբար ընտրել է Աստուածատուր

Կոստանդնուպոլսեցին: Այն կազմում է 1686-1688ին Վենետիկում լոյս տեսած «ճաշոցի» պատկերագիր անուանաթերթի միջին մասը: Մարգուանեցին կրկնօրինակել եւ առաջին անգամ օգտագործել է «Խորհրդատեղում» (1706): Առաջին տպագրութեան մէջ (1720) որը խիստ հազուագիւտ է (մէկ օրինակ կայ Երուսաղէմի Յակոբեանց վանքի մատենադարանում), պահպանում է Գրիգոր Տաթեւացու դիմանկարը 10.57.4 սմ վրայ: Մանրանկարը նրբագեղութեան, գեղեցկութեան եւ կատարելիութեան օրինակ է:

Տաթեւացին պատկերուած է հանդիսաւոր կեցուածքով, սիւնագարդ տանարի նոխ սալայատակին կանգնած: Իսկ խորքից ասես խաւարից անսպասելիօրէն մեր դէմ է ելնում գլխամասային փորագրութեամբ արուած չմնաղ մի տեսիլ:

«Գիրք հարցմանցի» վերահրատարակութիւնն արդէն կարող է հասնել ընթերցողին, նաեւ պատկերագրութեամբ հետաքրքրուողներին:

Յոյսով ենք, որ գեղեցիկ մտայղացումն իր ծիւրը կը տայ, կը տեսնենք նորերը առաւել արժէաւորներից կրկնուած, որոնք ամբողջական պատկերացում կը տան հայ փորագրական արուեստի ակունքների մասին:

ՄԻՍԱԲ ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՄԱՍԻՆ

Բեղնաւոր աշխատասիրող Թամար Տասնապետեան ի լոյս ընծայած է (1996) Սուրբ «Աստուածածնի Մասին» քաւական ստուար (544 էջ) հատոր մը, որ կը ներկայացնէ իր գրած յօդուածներուն ժողովածուն:

Այդ յօդուածներուն մեծագոյն մասը կանխաւ հրատարակուած են Հասկ Ամսագրին մէջ 1987-1995 բուականներուն: Ատոնցմէ շատերուն կ'ընկերանան ֆրանսերէն լեզուով յաջող թարգմանութիւններ ալ:

Այստեղ հարկ կը համարինք արձա-նագրել քանի մը նկատողութիւններ:

1.- էջ 11.- «Գրիգոր Տաքեւացիի ծա-ռերը հարուստ են րովանդակութեան կողմէ, բայց կան նոր օտարամուտ գաղափարներ»: - Պէտք է ի մտի ունենալ որ Գրիգոր Տաքեւացիի Քարոզները խմբագրողը Զմեռան Հատորին մէջ խառնած է 33 քարոզներ «յայլմէ», իսկ Ամառան Հատորին մէջ ալ աւելցուցած է «յայլմէ» 21 քարոզներ:

2.- էջ 138.- «Մովսէս Քերրողին պիտի ընծայէինք երէ իմանայինք իր ինքնութիւնը»: - Մովսէս Քերրողը մեծանուն հեղինակը կ'ապրէր շ. 470-530 բուականներուն (Վանատուր, երուսաղէմ, էջ 113):

3.- էջ 167.- «On ne sait pas la date exacte de la mort de saint Grigor»: Այլուր (էջ 259) կը կարդացուի «Նարեկացին կնից իր մահը շ. 1003»:

4.- էջ 287.- Յովհան Ոսկեբերանի Աւետման նաոին համար ըսուած է թէ «Թարգմանուած է հաւանօրէն Ոսկեղարին.- Յիշեալ նաոին հայերէն լեզուն հաստատա-պէս կը ցուցնէ թէ ատոր թարգմանութիւնը յետ - ոսկեղարեան է:

5.- էջ 287.- Թէոփիլոսի նաոր ի Ծնունդն Փրկչին, «Ի մէջ տօնասիրաց» սկզբնաւորութեամբ, տես, Սիւն 1975, էջ 84-89, 119-124 եւ 243-244:

Գալով քննադական ուղղումներու՝ կը նշանակենք ստորեւ քանի մը հատ:

1.- էջ 17, վարի տող.- անցէ - անցուցանէ:

2.- էջ 100.- որք Աստուծոյ հաճոյ եղեն ի կենդանութեան լըրոյ - լըրեանց:

3.- էջ 106.- քահանայակոչ եմ գտուր կոյսն.- քահանայ կոչեմ ...:

4.- էջ 140.- եւ փարատին ցաւաւ հոգոց եւ մարմնոց եւ տաւնի յաւոր կիւրակէի.- եւ փարատին ցաւ հոգոց եւ մարմնոց ի տաւնի ...:

5.- էջ 156.- եւ սուրբ կոյսն հաց էր ի Տեառնէ տեսանեալ գառափեալսն.- եւ սուրբ կոյսն հայցէր ի Տեառնէ, տեսանեալ գառափեալսն:

6.- էջ 161.- եւ գիտացի թէ.- եւ գիտացին թէ:

7.- էջ 189.- եւ ոչ գմիտ ի գերագունից.- գմի ոք ...:

8.- էջ 198.- որ այսպիսի քանախօսեցաւ ընդ իս.- քանա խօսեցաւ ընդ իս:

9.- էջ 315.- հեռացեալ ի շնութենէ եւ մերձաւոր շինողին համայնից.- շինութենէ...:

10.- էջ 504.- Յիսուս քաղմեալ յայն քանից մտուր.- յանքանից ...:

11.- էջ 506.- գնացին ի տեղիս լըրոց.- լըրեանց:

Թերեւս աւելորդ չէ յիշել որ, էջ 247, տող վերէն 11-17, «գի Աստուած ... եւ Որդւոյ» կրկնուած է:

Նոյնպէս կրկնուած է էջ 311, տող վերէն 4-5, «Անիմանային ... ծանուցաւ»:

Հայերէն ձեռագիրներու՝ մասնաւորա-բար ճառընտիրներու եւ Տօնապատեա-ններու մէջ, շատ են օտար հեղինակներէ թարգմանուած, կամ հայ հեղինակներէ շարադրուած շահեկան անտիպ նաոնր: Ատոնց հրապարակումը պիտի ընդլայնէր գիտական աշխարհի ծանօթութիւնները, եւ գնահատութեամբ պիտի դիմաւորուէր ընթերցող հասարակութեան կողմէ: Այդ մարզին մէջ ահաւասիկ Թամար Տասնապետեան կը կատարէ գովելի աշխատանք մը, յօգուտ հայ եւ օտար քանասիրութեան եւ մատենագրութեանց:

Ն. Ա. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԳԻՆ ԻՆՓՆՈՒՐՈՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Կուզե՞ք իմանալ թե ազգ մը լաւ կը դեկավարուի թէ ոչ՝ ունկնդրեցէ՛ք եւ դատեցէ՛ք իր երաժշտութիւնը»:

ԿՈՓԻԻԿԻՈՍ

Կ'ըսուի թէ ազգի մը հայելին՝ իր մշակոյթն է, հիմնուած տուեալ ազգին հոգեւոր եւ բարոյական որոշակի սկզբունքներուն, հաւատալիքներուն եւ ըմբռնումներուն վրայ: Ընկերութիւն մը յառաջ կ'ընթանայ, կը զարգանայ, կ'անի ու կը բարգաւաճի զինքն իր իրաւունքներով, հաւաքականութեան կամ գանգուածներուն ջանքերով ու աշխատանքներով: Սակայն, սոյն գանգուածին որեւէ թերութիւնը անպայմանօրէն կ'առաջացնէ արժեքներու խախտում, հոգեկան ամրութեան թուլացում եւ պայճան՝ համայն ընկերութեան ակամայ տուժումին: Հաւաքականութեան մը առաքինութիւնները, հոգեպէս եւ բարոյապէս, որքան ալ աղաւաղուած ըլլան, այսուհանդերձ եւ՝ բարեբախտաբար, բնածին կերպով, միշտ ալ հաստատ կոթնած կը մնան հիմնական կարգ մը յենակետերու, որոնք տուեալ հաւաքականութեան դարաւոր եւ ամրանիստ անկիւնաքարերն են: Անոնցմէ մէկն է «Իմաստութիւն»: Իմաստութիւնը՝ գիտնալ գատորոշելու իրականութիւնը՝ խաբկանքէն, լաւը՝ գէշէն, բարին՝ վատէն, ազգօգուտը՝ ազգակործանէն ...: Իմաստութիւնը՝ սահմանելու եւ արժեւորելու կեանքի իրականութիւններն ու թելադրանքները, ճշգրիտ հայեացքով ...: Իմաստութիւնը՝ ապագայի տեսականով, ներկան ապրելու, անցեալի յիշողութեամբ: Այսպէսով չէ՞ որ Մեծն

Մեսրոպ Մաշտոց առաջնորդեց իր ժողովուրդը, տալով անոր առաջին հայատառ գիրերով գրուած դարաւոր Սուրբ Գիրքին պատգամը՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»:

21րդ դարու սեմին, արագընթաց թեքնոլոգիի եւ գիտականացած այս ժամանակներուն, ականջալուր եւ ականատես կ'ըլլանք ժողովուրդներու ազատագրման պայքարներուն, եւ անոնց ինքնաորոնման, ինքնագնահատման, ինքնագիտակցութեան ու ինքնագարգացումի ջանքերուն, որոնց հետեւանքով ու զուգահեռաբար, սեփական եւ ինքնուրոյն մշակոյթները, սնանելով իրենց մտաւոր ազգային ժառանգութենէն, կ'անին, կը ծաղկին, կը ճոխանան ու նուաճումներ կ'արձանագրեն: Ու որովհետեւ, վերջին հաշուով, ժողովուրդի մը նուաճումը, այլ կարեւոր ազդակներու կողքին, նաեւ՝ կ'իրագործուի իր մշակոյթով, մեր հայ մշակոյթի ամենակարեւոր բաղադրիչներէն՝ հայ երգին ու երաժշտութեան մէջ նկատուող նահանջը, անկումը եւ այլասերումը կը դառնայ աւելի ցաւալի: Հետեւաբար, անձկագին հարց կու տանք եւ այս հարցադրումը կ'ուղղենք ամէն հայ անհատի, թէ այսօր՝ Սփիւռքի տարածքին ու մասնաւորապէս Լիբանանի մէջ, ի՞նչ մակարդակի վրայ կը

գտնուին հայ երգն ու երաժշտութիւնը:

Ուլֆեօնը եմ մեր երգի ու երաժշտութեան «դեպսպանները», «ներկայացուցիչները», «մեկնաբանները եւ ստեղծագործողները» ...: Ցաւ ի սիրտ, կ'ըսեմք թէ՛ Լիբանանի մէջ, հայ երգի ու երաժշտութեան իւրայատուկ շփեղանքը օրըստօրէ կը հայաթափուի ու կը հայազրկուի, կը պարպուի իմաստէ, պարունակութենէ, որակաւոր ու իմաստալից քառապաշարէ ու մանաւանդ՝ ոնէ: Տաղտկալի, անախորժ, պարզունակ, աղֆատ եւ անհրապոյր խօսքերով ու եղանակներով, օտարոտի եւ անհրապոյր խօսքերով ու եղանակներով, օտարոտի ազդեցութեամբ, բացարձակապէս գուրկ մեղեդիական հոխութենէ, ալլազանութենէ եւ երաժշտական կառուցուածք, «թխէ-փակցուր» յօրինումով այս «երգերը», հանրութեան կը հրամցուին (խորհին մէջ, հանրութիւնը կը մրհահարեն) գիշեր ու ցերեկ, ռատիոկայարաններէն ու հեռատեսիլէն, կը հնչեն տուններուն, վաճառատուններուն մէջ ... հասնելով, ակամայ, մեր հոգիներուն ...: Անդին, մէկիկ-մէկիկ, սունկի պէս բուսնող երաժշտական-գեղարուեստական ըմբռնումէ եւ տեսութենէ գուրկ՝ սակայն, «ժողովուրդէն սիրուած ու փնտռուած» երգիչներու կողմէ կը «մեկնաբանուին» ճաշարաններէն ներս, պարահանդէսներու, Տիկնանց նախաճաշերու եւ առաւօտեան ձեռնարկներու ընթացքին, եւ այս վերջինները, մեր կարծիքով, ամենաանհեթեթ վնասակար ու դատապարտելի երեւոյթն է, երբ կը տեսնենք՝ հայ կիներու, հայ մայրերու (որոնց, քնականօրէն, վստահուած է նոր սերունդի ճշգրիտ ու հայեցի դաստիարակութիւնը) երջանկութեամբ, աջ ու ձախ ճօճուիլը այդ հնչիւններուն վրայ (որոնք տեղի կ'ունենան, շատ անգամ եկեղեցիներու ու դպրոցաշէն-ֆերուսրահներուն մէջ): Վերոյիշեալ նախաճաշ-ձեռնարկները, քնականաբար կը

կազմակերպուին, յանախ, յօժար ու գոհունակ հաւանութեամբը պատկան մարմիններուն ու տնօրէններու, որոնք կ'ակնկալեն որ նման երգեր «հոխացնելով» մթնոլորտը կրնան մղել ներկաները «ունկնդիրներն ու ճօճուողները» առատօրէն բանալու իրենց ֆսակները եւ հետեւաբար արձանագրելու «աննախընթաց» յաջողութիւն «եկամուտ» ապահովելու դպրոցին, որպէս զի ան հայեցի կրթութիւն չամբէ աշակերտին: Ահաւասիկ հակասութիւնը՝ հայեցի կրթութիւն չամբելու համար նիւթական ապահովել՝ մոլորեցնելով խաթարելով երէց սերունդներուն հայեցիութիւնը: Սակայն, այս բոլորը (արդիւնքը կ'արդարացնէ միջոցները) գոհունակ զգացում կու տան կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն, դպրոցներուն, ակումբներուն, հայրենակցական համախմբումներուն, տիկնանց յանձնախումբներուն, վարչութիւններուն եւ կազմակերպիչներուն ... եւ այսպէսով, թափանցելով ու լեցուելով հանրութեան ու մանաւանդ մատղաշ սերունդներուն ականջներուն ու հոգիներուն մէջ, կ'ընկալուին իբրեւ հայկական երգ եւ երաժշտութիւն: Ու նոյնքան վնասակար ձեւով՝ օտարունկնդիրներուն մօտ կը ստեղծեն սխալ կարծիք հայ երաժշտութեան մասին, ոչ մէկ բանով տարբերելով, յունա-թրքա-արեւելեան «թանկօններէն, շարքիներէն ու մուղամներէն»: Ջարմանալին ու սարսափելին այն է՝ որ վերջին տասնամեակներուն, սփիւտահայ մեր բոլոր պատկան մարմինները, անոնք ըլլան, հոգեւորական, ազգային, մշակութային թէ կրթական, ընդհանրապէս ձեռնաձալ, լոնկայն, անտարբեր կեցուածքով, թոյլ տուին՝ որ սերունդ մը ամբողջ «սնանի, յագեցնայ, առիւմնուի ու դիւթուի» այդ անմակարդակ ու «ռապիզային» հնչիւններով:

«Շուկայիկ» երգարուեստի ասպարեզի ոլորտներում մէջ գործող վերոյիշեալ «երգիչ-երաժիշտները», եթէ յաւակնութիւն ունին, եւ ունեցած են, յաղթական մուտք գործած ըլլալու երաժշտական հեղինակաւոր կալուածէն ներս (այն ալ լուռ համակերպութեամբը հանրութեան ջախջախիչ մեծամասնութեան) պատճառը՝ պատկան մարմիններու կողմէ ազդեցիկ, խիստ, ուժգին եւ շինիչ հակակշիռի քացակայութիւնն է, որ համագոր է՝ դասալիութեան:

Յստակ է, որ այս անշնորհիք երեւոյթը, որ անմիջական արդիւնքն է ստեղծագործ աշխատանքի եւ գեղարուեստական որակի որոնումի պակասին, շատ վնասակար եւ ուղղակի յոռի ազդեցութիւն կը ձգէ, ազգային հաւաքական ոգիին վրայ, ու հաստատ կ'առաջնորդէ զայն՝ դէպի երաժշտական ամլութիւն եւ սովածութիւն: Անտարակոյս՝ ամբողջ հաւաքականութիւն մըն է որ կը տուժէ այս իրավիճակէն, ու ակամայ իր ճաշակը կորսնցնելով՝ հետագային անկարող կ'ըլլայ ճիշդ կողմնորոշումով, բնորոշելու եւ արժեւորելու հարագաւոր, ազգայինը ու յատկապէս՝ հայկական ինքնուրոյնութիւնը հայ երգին:

Հայկական ինքնուրոյնութիւնը հայ երգին:

Հայկական ինքնուրոյնութիւն: Այո՛, անպայմանօրէն եւ անժխտելի կերպով:

Անգուգական ու հանճարեղ, հայ երաժշտութեան ամենամեծ վարպետը՝ Կոմիտաս Վարդապետը, կը հաստատէ ու օրէնքներով կ'ապացուցանէ թէ՛ «հայը ինքնուրոյն երաժշտութիւն ունի», թէ բնաւ երբեք ու ոեւէ ժամանակ, հայկական երաժշտութիւնը չէ եղած հնդկա-պարսկական, կամ ասորա-բիւզանդական, կամ յունա-եւրոպական: Արեւելեան՝ այո՛, սակայն միաժամանակ ինքնուրոյն:

Նման իր լեզուին ու տառերուն՝ հայ ժողովուրդը ունեցած է հայկական

ձայնանիշեր, նոթաներ, ու խազային դրութիւն, այսինքն, հայկական յատուկ ձայնագրութեան ձեւ: Այս հաստատումը ապացուցանելու համար է որ՝ Կոմիտաս Վարդապետ 30 տարի շարունակ ուսումնասիրել է եոֆ, վրացական, պարսկական, արաբական, բիւզանդական, քրտական (իր աւարտանաւը նուիրուած էր քրտական երաժշտութեան), ֆրանսական, գերմանական, ռուսական երաժշտութիւնները, տազնապալի, անխոնջ ու նուիրեալ հետազօտական աշխատանքի կը ձեռնարկէ ու հայ գեղջկական երգը կը բերէ, կը զարգացնէ ու երաժշտական կշռոյթի իւրայատուկ հայկական օրէնքները յստակացնելով, դարաւոր մեր երաժշտութիւնը կը տարածէ ու կը ծանօթացնէ հայկական ու միջազգային շրջանակներուն, որոնք ընդունեցին եւ ճանչցան հայ երաժշտութեան ինքնուրոյնութիւնը:

Այսու, երբ յետադարձ ակնարկով մը դիտարկենք վերջին 70 տարիներու ընթացքին մեր բոլոր մը Հայրենիքի մէջ կատարուած կոթողային իրագործումները, ստեղծագործուած գլուխ-գործոցները, գոհունակութեամբ եւ ազգային հպարտութեամբ կարող ենք ըսել թէ՛ մեր մշակոյթը եւ յատկապէս երգն ու երաժշտութիւնը, իրենց ինքնուրոյնութեամբ, ապրած են իրենց ոսկեդարը, շնչաւոր ու գործօն ազդեցութիւն ունենալով սփիւռքահայ արուեստագէտներու վրայ, մինչեւ մօտիկ անցեալը:

Վաթսուռ-եօթանասունական թուականներուն, անշուշտ ազդուելով եւրոպական եւ ամերիկեան նորելուկ ու նորամուտ եղանակներէն ու «Disco» ոճէն, հայրենիքի մէջ յայտնուեցան «էսթրատային» կոչուած երգերը: Ինքնուրոյն ոճով, երաժշտական գեղեցիկ ու հարուստ կառոյցով, բովանդակալից քառ ու քանով օժտուած այն նոր երգերը

(այսօր դասական կարելի է համարել զանոնք) արագընթաց գրաւեցին ու լիցքաւորեցին հոգիներն ու սիրտերը ողջ սփիւռփահալութեան, բոլոր խաւերուն:

Այս երգերը յօրինողները, ձայնի եւ երաժշտութեան մեծատաղանդ վարպետներ էին: Աւետիսեան, Ամիրեան, Յարութիւնեան, Մէլիքեան, Չըքեան եւ ուրիշներ ... Ի հարկէ՝ կային նաեւ, ոչ շատ յաջող երգեր, վերջին հաշուով պէտք էր գոհացնել բոլոր խաւերուն նաշակը ... ու այսպէսով, «էսթրատային» հայ երգը՝ տարածուելով, Լիբանանի մէջ, սկսաւ ընդօրինակուիլ, անմակարդակ ձեւով ու մեկնաբանուիլ, յատուկ տեղական, կամ աւելի ճիշդը «շարփի»-թրփական երգերու ռոնով, այն ալ մի քանի երգիչներու կողմէ, որոնք շուտով «պարագլուխ» դարձան, «նուաճեցին» գազաթները, արտերկրի հայկական գաղութներուն ու ... դարձան դպրոց՝ ... օրինակ ու չափանիշ՝ ... առանց դոյզն նախապատրաստական երաժշտական եւ ձայնային կազմաւորում ունենալու:

Լիբանանեան 16 տարուայ պատերազմի ցնցումները առիթ տուին, որ այս տեսակի օրը նոր «թիւ-փակցուր» երգերը, անսանձ եւ ուղեկորոյս, ախտավարակուին յունա-թրքա-արաբական (նոյնպէս նորելուկ) երգերէն, ու վատա-ռողջ թաւալով, ծաւալին ու «քարզաւանին» ի վնաս հարազատ հայ «էսթրատային» երգին:

Ու մեծ դժբախտութիւնը այն է սակայն, որ այդ ժամանակ, ցայտուն կերպով ու ողջմիտ նախանձախնդրութեամբ, մեր մասնագէտ երաժիշտները եւ երաժշտական ֆննդատները վերահասու չեղան ծաւալող չարիքին, եւ հակազդելու համար ոեւէ յանձնառու եւ հեղինակաւոր ֆայլերու ու վճիռներու չձեռնարկեցին ... Ի քացակայութեան կատուին՝ մուկերը ազատ ու անվախ «նիռիթ» խաղցան ու

մրոտեցին հայ ժողովուրդի առաջնակարգ երգարուեստը ...:

Այժմ, երբ օրն ի բուն՝ հակազդելու անկարողութեամբ, կ'ապրինք քառասյին ու ժականութեամբ ընթացող հոգիներու փուլումը, նահանջը՝ ազգային հաւատամքներու, կորուստը տոհմիկ օժիտներու, քեկքեկումը աւանդներու, փոթորկայոյզ ու տագնապալի հոգեվիճակով ... կ'ուզենք բարձրացնել, բարձր, շա՛տ բարձր, մեր էութեան մէջ թափնուած ու երկար ատենէ զսպուած, ահագանգի աղմուկը՝ ի տես այս նոր տեսակի մշակութային ... կոտորածին ...:

Մեղա՛յ-մեղա՛յ, մեղա՛յ ... Կոմիտասին ... Ու ... կը մտածենք թէ այս ընթացքով, 21րդի դարասկիզբին, սփիւռփացած հայ ժողովուրդս, պէտք պիտի ունենանք, կարծէք, նոր Կոմիտաս Վարդապետի մը, որպէս զի «արդի» կոչուած հայ երգն ու իր երաժշտութիւնը կրկին գտէ ու մաղէ օտար ազդեցութիւններէ, «ռապիզ»ներէ ու այլ անհոռնիութիւններէ, որպէս զի, կենդանութեան բերէ ցեղին ոգին, ռոնն ու հոգին, հաւատամքներն ու իմաստութիւնները ազգին:

Պատմութիւնը՝ ցաւալիօրէն, կը կրկնուի ...

Ճերմակ ջարդը՝ առկայ է ամենուրեք՝ ...

Ու եկ՝ Վարդապետ, ու մի խելագարի՛ր ...

Ժողովուրդի մը անցեալի փառքը՝ կը նշանակէ ներկայ փառք ու ներշնչանք՝ ապագայի փայլուն մտապատկերներուն: Ուստի, մենք հայերս՝ փոքր ժողովուրդ մը ըլլալնուս պատճառաւ, քնականաբար ու պարտադրաբար բաւական պարտաւորութիւններ կը դրուին ամէն մէկուս ուսերուն եւ խիղճին վրայ: Առաջին հերթին, գիտակցութիւնը՝ մեր ազգային պատկանելիութիւնը եւ գոյատեւումը հաստատող ու

ապահովող կարեւորագոյն գործօններուն պահպանումին եւ անոնց նիշդ կերպով սատարումին: Այնուհանդերձ, առաջնահերթ կարգով, համբերութեամբ ու հետեւողականութեամբ հարկ է՝ հայ ընկերութեան կրաւորական մեծամասնութեան թմրած ու անտարբեր հոգիներուն մէջ արթնցնել ցեղին կորովը, արմատախիլ ընելու համար յոռի վարքն ու բարքը ու այն բոլոր ախտերը որոնք կը կերպարանափոխեն ազգային մեր արժէքները, որոնք մաշումի ենթարկուելով մեզ կը հասցնեն հաւաքական ինքնութեան հոգեվարքի:

Վերոյիշեալ բոլոր մտահոգութիւններուն ու մատնանշումներուն՝ կ'ուզեմք աւելցնել թէ աշխարհացրիւ սփիւռփառի համար, հայ երաժշտութիւնը ի բացակայութեան մայրենի լեզուին շատ անգամներ, եղած է միաւորող գործօն, ազդակ եւ խթան, ու սատար հանդիսացած է անոր ուղղակի շաղկապուելուն իր նախնիներու հոգեւոր ժառանգութեան հետ, ինչ որ մտածել կու տայ թէ՝ հայ լեզուն, անփոխարինելի դեր ունենալով հանդերձ չի կրնար հայապահպանման միակ եւ բացարձակ միջոցը ըլլալ աշխարհացրիւ ժողովուրդի մը համար: Մշակոյթը ու մանաւանդ ինքնուրոյն երաժշտութիւնն ու երգը կորսնցնելը, լեզուն կորսնցնելէն ա'լ աւելի վտանգաւոր հետեւանքները կրնայ ունենալ:

Կասեցնելու համար այս համատարած համաճարակը, վեռական դեր կրնան խաղալ հայ բոլոր պատկան մարմինները - եթէ՝ կազմակերպուած ու մտասեւեռումի հասնող ծրագրուած պայքար մղուի յանուն հայ երգի ու երաժշտութեան մաքրագոտումին:

Այլ խօսքով, եկեղեցական, կրթական, մշակութային, հրատարակչական, լրագրական, լրատուական (ռատիօ-հեռատեսիլ) կեդրոնները, դպրոցները ակումբները, մարզական, երիտասարդական, պատանե-

կան կազմակերպութիւնները, ընտանիքները, շրջապատը, շրջանակը, տունը, խանութն ու փողոցը, ծանր պատասխանատուութիւն ունին ... (նոյնիմֆն «երգիչները» ունին ամենամեծ բաժինը այս պատասխանատուութեան):

Ինչպէ՞ս գործել համագաղութային իրատես հասկացութեամբ, գրական, անկաշկանդ եւ հանդուրժողական մօտեցումով, ծրագրուած առաջարկներով ու գործելակերպով:

Ի՞նչ ձեւերով ... յարմարագոյն եւ իրապաշտ, ինչպէս նաեւ, գործադրելի եւ արդիւնաբեր ձեւերու որոնումով, ճիշդ է որ հրաշքներու հաւատալու չէ: Արդի իրականութիւնը եւ տնտեսական իրավիճակները չեն արտօներ մեզի, մօտիկ ապագային, յուսադրիչ բարեւաւում մը ունենալ, սակայն, կ'արժէ՝ առանց վիատելու, փորձել:

- Օրինակներու կարգով, պատկան հայ բոլոր մարմինները կարող են հոգալ, կոփել ու յղկել այս նորելուկ երգիչները, նիշդ ուղղութիւն եւ ուսուցում տալով անոնց:

- Խնդրել՝ տեղական եւ հայկական երաժշտանոցներու մէջ ուսուցանող մասնագէտներու օժանդակութիւնը (սիրայօժար՝ եթէ հնարաւոր է) կոչ ուղղելով անոնց ազգային նախանձախնդրութեան ու գոհողութեան ոգիին, վասն հայ երգի անաղարտութեան ...:

- Դիմել՝ նախ ու մանաւանդ, հայրենի արուեստագէտներու տեղին ու հեղինակաւոր աջակցութեան: Եւ սա՝ ամենամպատակայարմար ձեւն է, որմէ օգտուելով մեր «երգիչները» կը կարողանան ձերբագատուիլ խաթարող օտարաբանութիւններէն ու հայ երաժշտութիւնը վերադարձնեն իր հունին:

- Թելադրել՝ որ դիմեն երաժշտական դասական, էսթրատային ու ազգագրական հին հոլովոյթներուն ու նոր կշոյթներով

(րիթմով) ու ձեւաւորումներով (arrangement), ներկայացնեն զանոնք:

- Օգտագործեն օտար երաժշտութիւնները, «Hit Parade»ներու հին եւ նոր երգերը, եւ զանոնք հայերէն բառերով երգեն ... եւայլն:

Տեղին է, այստեղ առաջարկել ու խնդրել ազգային պատասխանատուներէն, որ անպայման ստեղծեն ու կազմեն՝ հայահոծ գլխաւոր գաղութներու մէջ, երգի ու երաժշտութեան գնահատիչ մարմիններ, որոնք ուսումնասիրել ետք յօրինուած նոր երգերը կամ գործերը, «visa de sortie» «սփռուելու արտօնութիւն» տան, հեղինակաւոր կերպով: Ի դէպ, մենք գնահատիչ մարմիններու մասին առաջարկը ըրած էինք, 1987ին, Հայրենիքի մէջ կազմակերպուած կանանց առաջին հաւաքին, եւ ուրախ ենք որ վերջերս դարձեալ կը վերարժարծուի գաղափարը. յաւելեալ ապացոյց մը՝ անոր էական անհրաժեշտութեան:

Ընդհանուր եզրակացութեամբ, ուրեմն կրնանք ըսել՝ թէ հայ երգը, սփիւռքացած մեր ժողովուրդին հայապահպանման կարեւոր գործօնն է, եւ պարտինք երգ ու երաժշտութիւն գնահատիչ պատկան մարմիններու կազմակերպումով, ինչպէս նաեւ, սերտ աչակցութեամբ մեկնաբան երգիչներուն ու յօրինողներուն, ճիշդ հունաւորումի տանիլ զայն:

Բոլորս կը սպասենք՝ այս ուղղութեամբ յուսադրիչ արձագանգներու:

Հանճարեղ Պեթիովէն ըսած է՝

«Հոգիի կշռոյթ պէտք է երաժշտութեան էութիւնը ըմբռնելու համար:»

ՄԻՄԻ Յ. ԵՈԶԿԱԹԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԶԵՌԱԳԻՐ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵԱՆՔԸ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱԳՈՅՆ ԹՂԹԵԱՅ ԶԵՌԱԳԻՐԸ ԼՈՒՍԱՏԻՊ
ՆՄԱՆԱՀԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

1981ին լրանում էր հնագույն թղթայ ձեռագրի 1000, ամեակը, որը մի շարք առումներով եզակի յուշարձան է հայ ձեռագրական մշակույթի գանձարանում: Կառավարության որոշմամբ Մաշտոցեան Մատենադարանում պահուող այս թանկագին ձեռագիրը պետք է հրատարակուէր երկու ստուար հատորներով, որոնցից մէկում բուն մատենան՝ ամբողջական նմանահանութեամբ, միւսում՝ նմանատպութիւնը, այսինքն ողջ քնագիրը՝ վերածնութեամբ, ուսումնասիրութեամբ եւ ծանօթագրութիւններով: Սակայն հրատարակչական տպարանային բնոյթի թերացումների պատճառով գործը ձգձգուեց. մինչեւ որ վերջին տարիներին Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Աշնեանի միջնորդութեամբ եւ արգենտինահայ քարերարներ Տիգրան եւ Նորա Եսայանների մեկենասութեամբ հնարաւոր եղաւ իրականացնել հատորներից առաջինի՝ ձեռագրի ամբողջական նմանահանութեան տպագրութիւնը: Ստորեւ ներկայացնում ենք հատորի սկզբում գետեղուած նախագիրը՝ գրուած շուրջ 25 տարի սոյն մեծարժէք մատենան ուսումնասիրութեամբ զբաղուած ձեռագրագէտ Արտաշէս Մաթեոսեանի կողմից:

Մինչեւ 20րդ դարի քառասնական թուականները միջնադարեան ձեռագիրը դիտուում էր որպէս այս կամ այն գրատեսակը պարունակող մատենան: Այսօր արդէն ստեղծուել է ձեռագրերի մասին առանձին գիտութիւն՝ ձեռագրագիտութիւն, որը ձեռագիրը դիտում է որպէս տուեալ ժողովրդի հոգեւոր կեանքի քարդ ու

քաղմակողմանի յուշարձան, պատմական որոշակի ժամանակաշրջանի արդիւնք, նաեւ վկայութիւն ձեռագիրն ստեղծող հասարակութեան տնտեսական զարգացման եւ նիւթական մշակույթի նուաճումների, որոնք կեանքի են կոչել նրա հանդէս գալու պահանջարկն ու տեխնիկական նախադրեալները: Այդ կարգի յուշարձաններ են նաեւ հայերէն ձեռագրերը «մեր ազգային ամենամեծ հարստութիւնը, որ ժառանգութիւն ենք ստացել մեր հայրերից», ինչպէս իրաւամբ նկատում է հայ ձեռագրական մշակույթի մեծ երախտաւոր Գ. Յովսէփեանը եւ ուրախութեամբ ընդգծում, «որ մեր ազգային ամենամեծ հարստութեան ամենամեծ մասը գտնուում է Մայր Հայրենիքում» (Մատենադարան, Անտիպ ձեռագրացուցակների հաւաքածու, թիւ 86):

Յիրաւի, ձեռագրական հսկայական կորուստներից յետոյ մեզ հասած շուրջ երեսուն հազար ձեռագրերից, որոնք այսօր էլ սփռուած են աշխարհի բոլոր ծայրերում մեծ ու փոքր հաւաքածուներով, տասներեք հազարը պահուում է Մեսրոպ Մաշտոցի անուան հին ձեռագրերի Ինստիտուտ-Մատենադարանում:

Հայերէն ձեռագրերում ամբարուած է ազգային եւ թարգմանական մատենագրական հսկայական հարստութիւն, որի նշանակութիւնը դուրս է գալիս մեր երկրի սահմաններից: Դրանք հայոց լեզուի ու գրի յուշարձաններ են. հայ եւ ուրիշ ժողովուրդների պատմութեան ու գրականութեան, փիլիսոփայութեան ու իրաւունքի, տիեզերագիտութեան ու տոմարի,

քժշկութեան ու բնական գիտութիւնների, հայ գրչութեան մանրանկարչութեան, խազագրութեան եւ այլ արուեստների յուշարձաններ, որոնք մասամբ ուսումնասիրուել են, իսկ շատերը դեռ կարօտ են խորագոյն եւ համակողմանի ուսումնասիրութեան:

Հայ ժողովրդի անցեալի պատմութիւնն առաւել ամբողջական ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է առանձին ձեռագրերի, մասնաւորապէս ժողովածուների նմանահանութիւնն ու նմանատիպ հրատարակութիւնը, որոնք ուսումնասիրողների աւելի լայն շրջանակ կ'ընդգրկեն տարածութեան եւ մասնագէտների բազմազանութեան առումով, բովանդակութեան հետ միաժամանակ հնարաւորութիւն կը ստեղծեն ուսումնասիրելու հենց ձեռագիրը որպէս պատմութեան եւ մշակոյթի յուշարձան ստեղծուած պատմական որոշակի ժամանակում, վայրում, յանգամանքներում իր գրիչով, ծաղկողով եւ սեփական պատմութեամբ, յիշատակարաններով:

Ներկայացուող ձեռագրական յուշարձանը Մատենադարանի թիւ 2679 ժողովածուն է. բանասիրութեանը յայտնի «Հայերէն հնագոյն թղթեայ ձեռագիր» անունով, որը գրաւոր մշակոյթի մէջ բացառիկ արժէք ունի եւ իր ստեղծման հազարամեակի առթիւ հրատարակուած է նմանահանութեամբ եւ նմանատպութեամբ:

Ձեռագիրը պարունակում է աշխարհիկ բովանդակութեամբ արժէքաւոր շատ երկեր եւ այդ բնոյթի հնագոյն ժողովածուն է: Գրուած է բոլորգրով եւ այդ գրատեսակով մեզ յայտնի առաջին ձեռագիրն է: Հնագոյնն է նաեւ իր գրանիւթով թղթով, որին առաջին անգամ ենք հանդիպում հայ իրականութեան մէջ: Ձեռագիրը կազմուած է երկու տարբեր ժողովածուներից, ընդ որում երկուսի խմբագիր կազմողը Դաւիթ ֆահանան, է գրիչը՝ նրա որդի Դուկասը: Առաջին մասը գրուած է 961 թուականին,

երկրորդը դրանից որոշ ժամանակ յետոյ: Երկու ձեռագրերը 1225թ. միացուած են իրար մի կազմի մէջ: 16րդ դարում ձեռագիրը սկզբից միջից եւ վերջից բաւական թերթեր կորցրած, նորից է կազմուած: Դաւիթ ֆահանայի երկու ժողովածուներն այդ վիճակում էլ հասել են մեր օրերը որպէս մի ձեռագիր, որն այժմ ունի 19,5. 28,5 սմ. մեծութիւն եւ 360 թերթ:

Ձեռագիրը Մատենադարանի հաւաքածու է մուծուել 1881 թուականին, ինն հարիւր տարեկան հասակում եւ անմիջապէս դարձել գիտնականների հետաքրքրութեան առարկան, որոնք նրանից առանձին միաւորներ են հրատարակել: Սոյն մատեանը, այսուհանդերձ, մինչեւ վերջերս ըստ ամենայնի ուսումնասիրուած չէր, չէին բացայայտուած նրա բովանդակութիւնն ու էութիւնը ստեղծման շարժառիթները, պատմական միջավայրը, նոյնիսկ ստոյգ ժամանակը, նրա երկու տարբեր ժողովածու լինելու հանգամանքը, ժողովածուների ստեղծման բնոյթն ու նպատակները, Դաւիթ ֆահանայի մատենագիր լինելու հանգամանքը, որ յայտնի է դառնում ուղիղ հազար տարի յետոյ:

Աշխարհի հնագոյն թղթեայ գրաւոր յուշարձաններից մէկը հազարամեայ իր կեանքն անցկացրել է անապահով թափառումների երկարածիգ հարիւրամեակների միջով եւ մեզ է հասցրել հաշմուած ու ծերացած մարմինը ծալֆերում անթեղուած գիտութեամբ եւ իմաստութեամբ: Հարիւրից աւելի թերթեր կորցնելուց յետոյ, պահպանուած երեք հարիւր վաթսուոչ դեղնած ու ֆայֆայուած թերթերի տեղ-տեղ թանափակեր ու տողաթափ, յանախ փերուած ու ջնջուած, կրկնագրուած, մաշուած, բազմաթիւ էջերում մթերուած են տոմարագիտական, աստղաբաշխական, տիեզերագիտական, պատմա-ժամանակագրական, գեղարուեստական, մատենագիտական, վկայաբանական, դաւանաբանական, մեկնողական,

քարգմանական եւ ազգային ամբողջական եւ փառաւորութեան շարակցութեամբ քաղաքի երկեր, որոնց հնութեան վերջին սահմանը տասներորդ դարն է, իսկ սկիզբը դարերի խորքը: Սոյն երկերը եւ հատուածները, աւետարանական բնագրերից բացի իրենց տեսակի մէջ ամենահնագոյն գրաւոր մոյշներն են հայ մատենագրութեան մէջ որովհետեւ նրանք իրենցից առաջ գրուած որեւէ ձեռագրով մեզ չեն հասել: Երկեր եւ հեղինակներ կան, որոնց միայն այս մատենանում ենք հանդիպում:

Դաւթի ժողովածուները պարունակում են 5-10րդ դարերում հայոց լեզուով ստեղծուած ինքնուրոյն եւ քարգմանական մի քանի տասնեակի հասնող երկերից փառաւորներ, ինչպէս եւ ամբողջական երկեր, իրենց ժամանակին բնորոշ լեզուափոխական առանձնապատկերներով, եւ քանի որ ընդօրինակելիս պահպանուել են նրանց ստեղծման ժամանակի ուղղագրութիւնն ու կետադրութիւնը, կարելի է նշանակութիւն ունեն հայոց լեզուի գրաւոր շրջանի առաջին վեցհարիւրամեակի ուսումնասիրութեան համար:

Հետաքրքրական եւ արժեքաւոր են խմբագրի սրբագրութիւններում եւ թելադրութեամբ գրուած հատուածներում հանդիպող խօսակցական լեզուի հետքերը:

Այն նաեւ հայերէն մետրոպոստեղծ բոլորգրով գրուած առ այժմ յայտնի ամենահին ամբողջական ձեռագիրն է, հայոց միւս գրատեսակների՝ երկաթագրի եւ գրչագրի, ինչպէս եւ գաղափարագրերի, համառօտագրութիւնների ինքնատիպ օգտագործմամբ, կետադրական նշանների, գրութեան ձեւերի եւ գրչութեան արուեստի այլեւայլ բաղադրիչների հնագոյն կիրառութեամբ, որոնք հայ հնագրութեան ուսումնասիրութեան համար անգնահատելի կարեւորութիւն ունեն:

Դաւիթ փառաւորի կողմից բոլորգրի գործածութիւնը, որպէս գրչութեան հիմնա-

կան գիր, պէտք է դիտել մշակոյթի աշխարհականացման պրոցեսի արտայայտութիւններից մէկը:

Սա թղթի վրայ գրուած մեզ յայտնի առաջին ձեռագիրն է հայ իրականութեան մէջ: Այն նաեւ Եւրոպայի եւ Նախկին ՌՍՀՄ տարածքում հնագոյն թուղթն է, իսկ թուղթը պատրաստուած է Հայաստանում, որով հայերը դառնում են աշխարհի հնագոյն թուղթ պատրաստող ժողովուրդներից մէկը:

Վերջապէս մեզ յայտնի առաջին թղթեայ ձեռագիրը կազմողների, ստացողի եւ գրչի ինքնագրով մեզ հասած առաջին ժողովածուն է, որ ձեռագիր, է դարձել ոչ թէ նոյնաման մատենաների արտագրութեամբ, ինչպէս հիմնականում ստեղծուած էին ձեռագրերը այլ որպէս մատենագրական ստեղծագործութիւն շարադրուած ուսուցման նպատակով, որոշակի ծրագրով եւ նիւթերի համապատասխան ընտրութեամբ ընդ որում, հայրը՝ Դաւիթը, նիւթն ընտրել է, որդին՝ Ղուկասը գրել, իսկ հայրը վերստին սրբագրել: Եւ չնայած նրանց առաջացման տարբեր ժամանակներին միմեանց շարունակութիւն են կազմում եւ լրացնում միմեանց թէ՛ գիտական եւ թէ՛ դաւանաբանական նիւթերով:

Ժողովածուներից ամէն մէկն առանձին խոշոր բաժինների շարահարութիւն է, որոնցից իւրաքանչիւրն իր մէջ ամփոփում է Դաւթի փառած-համադրած մեծ ու փոքր միաւորներ: Հակառակագրով նրանց միասին յայտնուելը մի կազմի մէջ մեզ իրաւունք է տալիս ձեռագիրը հրատարակելիս մի խորագրով ներկայացնել որպէս Դաւիթ մատենագրի ստեղծագործութիւն: Ժողովածուներից երկուսի սկզբի թերթերն էլ քաղուած են, եւ յայտնի չէ, թէ նրանք ինչպէս են կոչուել: Սակայն յիշատակարաններում հանդիպում ենք նրանց քովանդակութեան հեղինակային բնորոշումներին: Առաջինում Դաւիթը գրում է, որ

դաւանաբանական նիւթերը (որոնք կազմում են ձեռագրի մէկ երրորդը) «ի մի վայր բովանդակեցի առեալ եւ սուղ ինչ ի սրբոյն Անդրէասի վարդապետութենէն եւ յայդոց նորին նմանեաց զշարադրութիւն տոմարաց հաւաքեցի ի գիրս յայս» (154ա) (որոնք կազմում են ձեռագրի երկու երրորդը): Ուրեմն այս ժողովածուն տոմարական շարադրութիւնների գիրք է, այսինքն «Գիրք կամ մատեան շարադրութեան տոմարաց»:

Երկրորդ ժողովածուն աւարտում է այսպէս. «Արդ աղաչեմ զամենեսեան, որք կարդայք զծաղիկս զայս հաւատոյ ս. զիս գրաւիք անմոռաց յիշեցեք» (165բ): Ուրեմն Դաւիթն իր ժողովածուն կոչում է «Ծաղիկք հաւատոյ»: Հայ մատենագրութեան մէջ յայտնի են «Կնիք հաւատոյ». «Արմատ հաւատոյ» կամ «Հաւատարմատ», «Գիրք հաստատութեան եւ արմատ հաւատոյ» գուտ դաւանաբանական ժողովածուները: Դաւիթ Բախանայի մատենանը գուտ դաւանաբանական չէ, այլ պարունակում է նաեւ բնական գիտութիւններից, պատմական, իմաստասիրական, մատենագիտական արժեքաւոր երկեր եւ փաղաւածակներ:

Երկու ժողովածուների վերնագրերից ոչ մէկն էլ առանձին վերցրած («Գիրք շարադրութեան տոմարաց» եւ «Ծաղիկք հաւատոյ») լիովին չի արտայայտում ամբողջ ձեռագրի գիտական եւ դաւանաբանական պարունակութիւնը: Ուստի նպատակայարմար համարեցինք միացնել այդ երկու վերնագրերը մէկի մէջ պահպանելով ձեռագրի բովանդակութեան զոյգ բաժիններն արտայայտող հեղինակային անուանումները: Սակայն նկատի ունենալով, որ տոմարից բացի ձեռագրում շատ են նաեւ գիտական այլ բնութիւնի նիւթեր, «շարադրութիւն տոմարացը» փոխարինեցինք «գիտութեան» ընդհանուր բառով եւ ընտրեցինք «Մատեան գիտութեան եւ հաւատոյ Դաւիթ Բախանայի» խորագիրը:

Սոյն խորագիրն արդարացում է նաեւ երկու ձեռագրերի որպէս մի յուշարձանի միւս առանձայատկութիւնների ուսումնասիրութեան տեսակէտից. Բախի որ մի անհատի կողմից կազմուած երկու ձեռագրերը գրուած են նոյն զրչի ձեռքով, միեւնոյն լեզուով, զրչութեան արուեստով, գրատեսակով, նոյնպիսի գրանիւթի վրայ, նոյն չափերով, պատմական նոյն պայմաններում ու միջավայրում: Վերջապէս երկուսը միասին են կրում Մատենադարանի հակաժամանակ 2679 համարը եւ հայերէն հնագոյն բոլորեաց ձեռագիր համարում:

Յիշատակելով ձեռագրական սոյն յուշարձանը, նմանահանութեամբ եւ նմանատպութեամբ մենք գիտական շրջառութեան մէջ ենք դնում մի կողմից Մատենադարանի բիւ 2679 հազարամեայ ձեռագիրը, միւս կողմից Դաւիթ Բախանայի «Մատենանը»: Նմանահանութեան եւ նմանատպութեան հիմնական նպատակը ձեռագրի բնագրի առանց փոփոխութեան վերականգնումն է եւ հրապարակումը, որը պէտք է փոխարինի ձեռագրին: Դարահոլով ձեռագիրն ազատում է չարշարւելուց կողմնակի միջամտութիւնից, որտեղ խանգարում էին նրա հանգիստը եւ կարեացնում յուշարձանի կեանքը: Դաւիթ Բախանայի «Գիտութեան եւ հաւատոյ մատեանի» համար հանգստութիւնը նրա երկարակեցութեան գրաւականն է: Ձեռագրին կը փոխարինեն նմանատիպ հրապարակումները եւ լրիւ կը բաւարարեն հայոց լեզու, հայ գիր ու զրչութեան արուեստ, ինչպէս նաեւ տարարնոյք բովանդակութիւնն ուսումնասիրող քաղաքիւ մասնագէտների, հնարաւորութիւն կ'ընձեռեն հաղորդակցուելու տպագրուած հազարամեայ մատենանին:

Նմանահանութիւնը ձեռագրի լուսանկարչական հրատարակութիւնն է, նոյն չափերով բոլորի ու բանաճի գոյների պահպանմամբ, միայն բուղբն ու տպագրութեան ներկը ժամանակակից են: Նմանատպութիւնը նշտութեամբ պահպանում է էջում տողերի չափն ու փակակ. տառի, բառի, նախադասութեան գրութեան նոյնութիւնը, բայց այստեղ ոչ միայն բուղբն ու ներկը, այլեւ գիրն է ժամանակակից շարուածճային:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ա.

Ս. ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՍՐԲՈՑ ԾԱԿՈՎՐԵԱՆՑ ԱԶԳԱՑԻՆ ՎԱՆՔԸ
ԵՒ ՆՈՐԱ ՆԵՐԿԱՑ ՎԻՃԱԿԸ .

Հարցեր գողջունեն իրաւաւէմի եւ
դժնութիւնէն, զոր սիրէր զնա :

Ս-Է-Ս. ՀԻՅ, 6.

Ժողովուրդ Հայոց.

Եթէ հարստութիւն, փառք եւ իշխանութիւն
ձեռք ձգելը դժուարին է, աւելի դժուարին է զայն
հաստատու ու յարստութեւ պահելը . մանաւանդ երբ
այն ամբողջ Ազգին պատկանի . որ եւ նախանձօրդ
թշնամիներ ունենայ . եւ երբ ատանկ թշնամիք .
Ազգին մէջ ալ դանուին :

Մեր Ազգն ունեցած է իւր հարստութիւնը,
փառքը, իշխանութիւնը, կրօնական եւ ազգային
անկախութիւնը . սակայն թէ՛ արտաքին յայտնի
ու զաղանի թշնամիներու ձեռք, եւ թէ՛ աւելի
ներքին խռովայոյզ հակառակօրդներու նենդութեամբ
չէ՛ կարողացած հաստատու ու յարստութեւ պահել,
զորս այժմ կողքայ դառնապէս :

Մեծամեծ բարիքները վայելած ատեն յարգն ու
մեծութիւնը չէ՛ զխոցած . պահելու համար մի բիշ

ոյժ, աշխատութիւն, խելք ու խոհեմութիւն և մի քիչ ալ փող խնայած է. կրից, կամապաշտութեան, մասնաւոր նկատումներու, հանդստութեան և ազա-
հութեան համար զոհած է Ազգին փառքն ու պա-
տիւը, իշխանութիւնն ու հարստութիւնը. և այսօր
աւերակաց վերայ սրտառուչ ողբիւր կը յօրինէ,
պատճառ եղողները կանխէ. արտասուք կը թափէ.
սին յոյսերով, սխալ և անխորհուրդ ճանապարհ-
հաւ, անօղուտ՝ մանաւանդ վնասակար ծախսերու
մխտողութեամբ սուրակներ վերականգնել կաշխա-
տի: Անցեալէն դեռ չէ խրատուած, որ տեսնէ թէ
շուրջը կործանման վտանգի մէջ զոնուող ազգային
հաստատութիւնք կան. չաշխատիր որ նախ դա-
նոնք վտանգէ ազատէ, ասպհօյլէ, ոյժ տայ, և
ապա, եթէ հարկ չինի, աւերակներ կանգնելու ձեռ-
նարկէ՝ խոհեմ և ուղիղ ճանապարհաւ. որպէս զի
յետոյ երկուքն ի միասին ողբալու դժբաղդութիւնը
չունենայ:

Եթէ մէկը ներկայն պահել չը կամի, ի՞նչ
երաշխաւորութիւն ունի ասպազայն պահելու. ներ-
կայն ասպազային երաշխաւորութիւնն է. պահենք
արդէն ունեցածնիս, որ ունենալիքնիս ալ պահպա-
նուի. խրատուինք անցեալէն և աւելի խոհեմ
լինինք:

Ազգը կորսընցուց ամեն բան. միայն յանուն

կրօնի պահպանեց Ազգութիւնը: Պահպանելով Լեկեղեցոյ անկախութիւնը՝ աղատեց Ազգութիւնը կոյուստ սպառնացող թշնամութեանց ահազին հեղեղէն և հասուց մինչև մեր օրերը:

Ազգին նախնի փառաց հաւատարիմ աւանդապահն եղաւ Ազգային Լեկեղեցին, — Արօնը, որոյ ոյժն ու նեցուկն եղած են երկու նուիրական հաստատութիւնք. Ս. Լեւոնիանի և Ս. Արուստղէմի Առաքելական Աթոռները, յորա կեդրոնացած է կրօնի ազգային զրութեան անկախութեանը հետ նաև Ազգայն-Ըն-Նը. Ազգին բարոյագարեան հնութիւնը. նախնութիւնը, փառքլն ու ծոխութիւնը, պատիւն ու պարծանքը:

Հայ ազգին պարծանք այս երկու Ս. Աթոռներն ալ ներքին ու արտաքին թշնամաց մեծամեծ հարսածներուն զխնայեր են. շատ տառապանքներ կրեր են, կեանքի և ինչքի շատ զոհողութիւն արեր են, ամեն տեսակ հարուածոց պատահելի են և դեռ կը պատահին: Աոցա հաւատարիմ աւանդապահները Ազգին հետ միևտեղ փոխադարձ պարտաւորութեամբ կապուած, կործքերնին ու կեանքնին գէմ դրած՝ համակրանք, սիրով և զգուանօք անաղարտ պահած՝ այսչափ երկայն դարերու պատկառելի շրջաններէ անցընելով ներկայ Հայուն ողջ յանձնած են:

Ս. ԼՅՐՈՒՍԱՊԷՏԻ և Ս. ԼՅՄԻԱԾՆԻ երկու Աթոռներն են հնութեան մնացած կենդանի նշաններ, նախնի փառաւոր պարծանաց ողջ յիշատակարաններ: Այս երկու հաստատութիւնք են, որք կարող են հեռաւոր անցեալներ մատնանիշ անել: Ազգին այս երկու լուսաւիր աչքերն են, որք կարեկցարար հսկած են մինչև ցարդ Ազգին վրայ և կը հսկեն միշտ, որոց մին—Ս. ԼՅՄԻԱԾԻՆ, 1579 տարի յառաջ ըստ տեսաւ. իսկ միւսը—Ս. ԼՅՐՈՒՍԱՊԷՏ 1800 տարի յառաջ, որք և ներկայ ու ապագայ Հայութեան նեցուկներն ու յենարաններն են. և սակայն այսօր Ս. ԼՅՐՈՒՍԱՊԷՏԻ վանքը վտանգաւոր վիճակի մէջ է: Ամօթ չէ՞ մեզ, որ այս թիւերուն առջև պատկառանք չդրանք, հաղար ամօթ ու նախատինք չէ՞ հայ անուան, որ այս ընդհանրական, ազգային, հին ու կարեւոր հաստատութեանց յարատեւութեան համար մի զոհողութիւն չանէ, կամ ձեռքը կծկի լուր ժխտութեամբ վերաբերի, մանաւանդ այն նեղ և վտանգաւոր պարագային մէջ, յորում կը գտնուի այսօր Ս. ԼՅՐՈՒՍԱՊԷՏԻ Աթոռը:

Ի սկզբանէ անտի Հայ անունը մէջ տեղէն վերցնելու համար ջանացող շատ թշնամիներ ունեցանք. հեռաւոր ու մերձաւոր գրիթէ ամեն ազգ, հուր, սուր, աւերմունք, գերութիւն և տանջանք չըմնաց, որ չբիրեն մեր ազգին գլխուն. բայց վերջապէս

խոստովանեցան, որ իբեհյ «ս-բ-բ» ԲԲ-աշան և Դ-յ
 պարանոցները չը յանխաշան, Ազգաց մէջ ցրուելով
 կորսնցնեն և զեցին. շատ կորսուեցաւ, բայց չը հա-
 տաւ. գնացած տեղն հաստատուեցաւ և տարածուե-
 ցաւ: Վանի որ իւր ազգային եկեղեցւոյ անկա-
 խութիւնը պահեց և քանի որ Ա. Լճմիածնի և
 Ա. Արուսապէմի հետ յաճախ ուխտագնացու-
 թեամբ և միշտ նուիրատուութեամբ յարարելու-
 թիւն ունեցաւ, հոգին ու սիրտը, միտքն ու զգաց-
 մունքը կապուելով այդ երկու նուիրական ցանկալի
 սուրբ տեղերուն հետ, զիտակից մնաց իւր ազգային
 որոշ ինքն-բեան և յիշուլ կանգնած մնաց ազ-
 ցային միութեան մէջ: — Չայս հանգիստ տեսնել
 չէին կազուլ թշնամիք:

Արեմն ի՞նչ անելու էր, ի՞նչ էր այս ազգին
 նեցուկն ու կապը:

— Արօնը, Ակեղեցւոյն անկախութիւնը, կրօ-
 նական հաստատութիւնը, իւր անտրատ դաւա-
 նութիւնը, Ակեղեցւոյ օրէնքներն ու պատուէր-
 ները. իւր ազգային պատմութիւնը և զինքը միա-
 ցընող մէկ հատիկ լեզուն, զոր գարձիաւ պահած էր
 Ակեղեցին. դուրսը ի՞նչ տարաձայն բարբառներով
 ալ վարուէր, սակայն Ակեղեցւոյ մէջ կը հասկա-
 նար որ ինքը մէկ հատիկ լեզու ունի. այս լեզուն
 միութեամբը է-ր Դ-Ե-Զ-ը կը ճանչնար:

Ասոնք էին Հայը միու թեան մէջ պահող կապերը: Սակայն թշնամին խորհեցաւ այս զօրու, թիւնները տկարացնել, այս յօդակապերը խորտակել:

Քրիստոնեայ ազգեր հանձարի և իմաստութեան զէնքով յարձակեցան և կրօնական անտեղի պատերազմ յարուցին. բայց շնորհալիներ չը պակսեցան, որ միւսնոյն զէնքերով և ճշմարտութեան վահանի օգնութեամբ նոցա դիմակալող շահատակներ դարձան: Հայն, այո՛, կրօնական այս աղետալի պատերազմին ալ կուրծք տուաւ, դիմացաւ. իւր եկեղեցւոյ նախնական պարզութիւնն ու սրբութիւնը պաշտպանելով՝ պահեց նորա՝ ազատութիւնը և զերու թեան չը մատնեց. յանդուգն խնդիրներէն երկիւղածութեամբ հեռացաւ, թշնամոյն ճշմարտութեամբ պատասխանեց, քրիստոնէական ներողամտութեամբ և սիրով համերկեց, ոչ մինը և ոչ միւսը չանարգեց, դժոխքի և կորստեան չը մատնեց, և այսպէս ճշմարիտ քրիստոնէի նշանը միշտ իւր վերայ պահեց: Թշնամիք ասով պատկառելու տեղ՝ աւելի զայրացան և հազար ու մէկ հնարներ գործադրեցին ...:

Վերջին թշնամին (երանի՛ թէ վերջին լինէր) աւելի զօրութեամբ յարձակեցաւ, աւելի յանդուգն և խորամանկ գտնուեցաւ: Արօնի մէջ հասարակաց հաւատքը անույանող, զարգայնող, կրթող, զօ-

րացնող, և հաստատող ինչ որ գտաւ, կործանեց ջնջեց, ծաղրածուծեամբ, անարգելով և հայհոյանօք. նուիրական սրբութեանց պատկանանքը վերցուց, սրբավայրերը, վանքերը, եկեղեցիները և եկեղեցականները արհամարհեց ու անպատուեց: սառեցնելու և աչքէ ձգելու համար ամեն հնարք գործածեց. պատշաճն ու անպատշաճը խօսեցաւ. սուտ, իրաւամիաստանութիւններ և զրպատութիւնք չը մնաց դուրս թափեց: Հակառակ աստուածային պատուիրանաց անօգուտ քարոզեցնուէր, ընծայ, տուրք, ուխտ և ուխտաւորութիւն, որք հաւատոյնչաններ և պտուղներ էին, զորս Աստուած ինքնին պահանջած է և ժողովուրդն Ակեղեցւոյ և անդամներն միմեանց հետ կը կապէին և ամբողջութիւնը միութեան մէջ կը պահէին:

Այս վերջին թշնամին հաղար խորամանկութեամբ Աստուծոյ խօսքն ու պատուէրները ծռելով՝ ամեն մարդու կամքն ու կիրքը շոյելով ըստ հաճոյս քարոզեց. տարածեց այս ասպականութիւնը ժողովուրդեան բովանդակ մասերուն մէջ և, մոլորեցուց. ազգին մէջէն ալ, դժբաղդաբար, օգնութիւն գտաւ. վասն զի քանի մի կամեցաւ և անարժան հայ դաւակներ դնուեցան, որք աւելի եռանդուն սիրով աշխատեցան յօգուտ նոցա:

Միամիտ ժողովուրդը, յանուն օգտի՝ հայերէն խօսող, հայերէն քարոզողներ, նիւթական օգնու-

Թիւններ խոստացող մարդիկ տեսաւ, „որք փոփոխամիտները խաբելու համար օրհնութեամբ և քաղցրարանութեամբ կը մօտենան“, զանոնք բարեկամ կարծեց. իւր բուն բարեկամները Թշնամի համարեց ( )տարէն վարձուած այդ կեղծաւորներուն մօտիկ անելով՝ ուրացաւ իւր ծնող մայրը — իւր անարատ եկեղեցին. չը կեցաւ իւր կոչման մէջ. իւր ամեն սեպհականութիւնները մոռացաւ. Ս. Աջմիածինն ալ Ս. Արուստղէմն ալ ուրացաւ, որ այսքան երկար դարեր իւր դոյութեան հաւատարիմ պահապանն ու պաշտպանն եղած էին. որք իրեն անուան և օգտին համար ջանք ու ճիգ, ոյժ և կեանք խնայած չէին: Այժմ այս խորամանկ Թշնամիք գործը բերին հասուցին այն տեղ, որ կաշխատին պատմութիւնն ալ ունայնացնել. ցաւալի է որ Ազգին մէջէն յանուն գիտութեան պաշտպան ու ձայնակիցներ ալ կը գտնեն. վերջին նկրդին ալ խորտակելու ժամանակն հասած կը տեսնեն և ահա եկեղեցւոյ լեզուն ալ փոխել տալու կաշխատին, և խեղճ միամիտներն ալ ձայնակից կը լինին չը զխանալով, որ ագով ինչե՛ր պիտի կորսնցնեն:

Սե՛ծ իմաստութիւն պէտք է այս խորամանկութիւնը ճանչնալու և անկէ՛զգուշանալու համար, որպէս զի վերջը ազգին մեծ կորուստին վերայ

ողրալու չը դատապարտուիմք . այնչափ անմիտ չը լինիմք որ ձեռքերնիս եղած բարիքը կորսնցնելէ վերջը՝ նորա յարդը ճանչնամք ու կոյր բուերու պէս տխուր աւերակաց վերայ նստելով՝ տղայի պէս լաց լինիմք :

Այս թշնամեաց նենգութեամբն է ահա, Հայոց ազնիւ ժողովուրդ, որ դու շատ բարի զգացումներէ սառելով, շաա լազգային յատկանիշերդ կորսընցնելով՝ մեծամեծ հաստատուն բարիքներէ զրկուեցար . շատ սեպհականութիւններ կորսնցուցիր և դեռ կորսնցնելու վրայ ես ... —

Ահանջ ունեցողը՝ թող լսէ,
Ախաբ ունեցողը՝ թող խորհի :

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱՇԵՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

530

27 Մայիսի 1996

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Սիրելի Սրբազան Եղբայր,

Ինչպես յայտներ էինք Ձեր Ամենապատուութեան և մամլոյ միջոցաւ Մեր ժողովուրդին, յառաջիկայ Սեպտեմբերի 8-ին (1996) Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ պիտի կատարենք Մեր անգլրանիկ Միւռոնօրհնութեան արարողութիւնը որպէս Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

Այսու գրով պարտք կը զգանք Ձեզի յայտնելու որ Ձեր պատրիարքութեան պատկան հոգեւորականութեան և հաւատացեալ ժողովուրդին հարկ եղած ցուցմունքները տաք քարոզներով և պատշաճ ծանուցումներով և քաջալերանք ցուցաբերէք որպէսզի անոնք, որոնք ցանկութիւն և միջոց ունին ուխտագնացութեան գալու այդ առիթով՝ հարկ եղած պատրաստութիւնները տեսնեն կանխօրօք:

Թող միւռոնօրհնէքը դառնայ ողջ Հայ ժողովուրդին համար հոգելից առիթ և միջոց, մեր ժողովուրդի քրիստոնէական և ազգային կեանքի վերանորոգութեան և զարգացման համար:

Մաղթելով Ձեզի քաջառողջ կեանք և բեղուն գործունէութիւն,

Մնամք Եղբայրական սիրոյ ողջունիւ,

Աղօթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՃՄԻԱԾԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

**ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔԻ
ՆՈՐ ԴՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ**

Նկատի ունենալով Հայաստանի Հանրապետությանն նոր վարչատարածքային բաժանումը (11 մարզերի դրոյթը),

Նկատի ունենալով Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հովուական, կրօնական ժողովրդական գործունեությանն զօրացման եւ գործնական արդիւնաւորման անհրաժեշտութիւնը,

Նկատի ունենալով նաեւ պատմական անցեալի որոշ ասանդոյթները,

Յետ խորհրդակցութեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի Հայաստանում ապրող եւ գործող անդամների հետ,

Այսու Հայրապետական պաշտօնագրով կատարում ենք հետեւեալ բարեփոխութիւնները մեր եկեղեցու թեմական կառուցութեային բնագաւառում.-

Սոյն պաշտօնագրով Հայաստանի Հանրապետությանն տարածքում մեր եկեղեցու թեմերը կարգաւորում ենք ըստ հետեւեալի.-

1. Այրարատեան Հայրապետական թեմ՝ ներառնելով Երեւան մայրաքաղաքը եւ Արարատի մարզը:

- Առաջնորդական փոխանորդ՝ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Ներսիսեան

2. Ծիրակի թեմ՝ ներառնելով Ծիրակի մարզը:

- Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Գրիգորիս Արքեպս. Բունիաթեան

3. Գուգարաց թեմ՝ ներառնելով Լոռիի եւ Տավուշի մարզերը:

- Առաջնորդ՝ Հոգշ. Տ. Սեպուհ Վրդ. Չուլջեան

4. Սիւնեաց թեմ՝ ներառնելով Սիւնիքի եւ Վայոց Ձորի մարզերը:

- Առաջնորդ՝ Հոգշ. Տ. Աբրահամ Վրդ. Մկրտչեան

5. Արմավիրի թեմ՝ ներառնելով Արմավիրի մարզը:

- Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Ասողիկ Եպս. Արիստակէսեան

6. Արագածոտնի թեմ՝ ներառնելով Արագածոտնի մարզը:

- Առաջնորդ՝ Հոգշ. Նաւասարդ Վրդ. Կճոյեան

7. Գեղարքունեաց թեմ՝ ներառնելով Գեղարքունիքի մարզը:

- Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Անանիա Եպս. Արապանեան

8. Կոտայքի թեմ՝ ներառնելով Կոտայքի մարզը:

- Առաջնորդ՝ Հոգշ. Տ. Առաքել Վրդ. Քարամեան

Հրահանգել ենք բոլոր նոր նշանակեալ թեմակալ Առաջնորդներին որ շրջագայեն իրենց համար նշանակուած թեմական ծառայութեան շրջանները եւ ուսումնասիրեն այժմեան կացութիւնը կրօնական-եկեղեցական-հոգեւոր մարզերում, վիճակագրական տուեալները ձեռք բերեն առարկայական ստուգումներով, նշանակեն առժամեայ թեմական խորհուրդներ իրենց թեմի ընդհանուր գործերի ղեկավարման համար, կազմեն եկեղեցական ծուխեր եւ զբաղուեն իրենց թեմերի կրօնական կեանքի զարգացման ծրագրերով:

Սպասում ենք մեր հայրենի կառավարութիւնից եւ մարզերի պետերից եւ քաղաքային իշխանութիւններից հարկ եղած աջակցութիւնը ընձեռել բոլոր թեմերի Առաջնորդների եկեղեցական գործունէութիւնների բարոք ընթացմանը համար:

Յորդորում ենք մեր սիրեցեալ ժողովրդի զաւակներին, որ բոլոր թեմերում կրօնական վերարթնութեան՝ առողջ գիտակցութեամբ ընդառաջ գնան թեմակալ Առաջնորդների հովուական, կազմակերպական, քարոզչական աշխատանքներին բոլորին յիշեցնելով մեր Ս. Եկեղեցու խորախորհուրդ շարականի բառերը.-

«Եկայք շինեսցուք սուրբ զխորանն լուսոյ

Քանզի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս

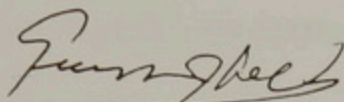
ի Հայաստան աշխարհի»:

Հայաստանի Հանրապետության այս յառաջագնաց կեանքում թող մեր ազգային եկեղեցու հարազատ աւանդոյթները, քրիստոնէական հաւատքի որպէս ճշմարիտ արտայայտութիւն, վերակենդանանան մեր ժողովրդի առօրեայ հասարակական կեանքում:

Այս նախանձախնդրութեամբ՝ ողջունում ենք բոլորիդ եւ սպասում որ հոգեւոր վերազարթօնքի շարժումը վերստին տարածուի մեր մայր հայրենիքում եւ համայն հայ ժողովրդի կեանքում:

Ողջ լերուք ի Տէր զօրացեալք շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

30 Մայիս, 1996

Ս. Էջմիածին

ՀՐԱԻԷՐ ՀԱՅ ՍԱՂԷՄԻ ՍՐԲԱՎԱՅՐԵՐԻՑ

«Եթէ մոռացայց զքեզ, Երուսաղէմ,
մոռացի զիս աջ իմ ...»

Սաղմոս ՃԼԶ.

Շուտով, երբ մեր մոլորակը եւս չորս պտոյտ կը տայ արեւի շուրջը, այն ժամ ի լուր աշխարհի կ'ազդարարուի Փրկչի Յննդեան, կամ քրիստոնէական քաղաքա-կրթութեան երկրորդ հազարամեակի աւարտը եւ երրորդ հազարամեակի սկիզբը:

Բարեբաստիկ այս առիթով կը կազմակերպուեն աստուածահաճոյ հանդիսութիւններ: Դէպ երկինք կ'առաքուեն աղօթք, օրհներգութիւն ու սրբազան պատարագ, եւ անլռելի կը դողանքն քիւրքիւրաւոր զանգեր ծագէ ի ծագ աշխարհի: Եւ Սուրբ Քաղաք Երուսաղէմը կը լինի այս ամէնի եպիկենդրոնը: Աստղագուշակ երեք մոգերի եւ մի քանի պարզամիտ հովիւների տեղակ այստեղ կը գան միլիոնաւոր հաւատացեալ ուխտաւորներ արեւելից ու արեւմուտից, հիւսիսից եւ հարաւից, չորս ծագերից աշխարհի:

Կը գան, կը լինեն Բեթղեհէմում, Փրկչի խոնարհ մտւորում, կը քարծրանան Գողգոթա, կը խոնարհուեն Լոյս Գերեզմանին ու կը հաղորդուեն ճշմարիտ մարդասիրութեան, քարոյական տառապանքի եւ անսակարկ ինքնագոհաբերման վսեմ խորհուրդներին: Կը լինեն Եհովայի տաճարում, որին, ըստ սովորութեան, նուիրեցին Մանուկ Յիսուսին: Այստեղ նրանք կը յիշեն Սիմէոն Ծերունին, որը Աստծուց խնդրել էր մահ չտալ իրեն մինչեւ կը տեսներ Փրկչի ծնունդը, որին

հաւատում եւ սպասում էր: Ու երբ, հէնց այս տաճարում, նա գիրկն առաւ Մանուկ Յիսուսին, աչքերի գոհունակութեամբ քարծրացրեց երկինք ու գոչեց. «Տէր, արդ արձակեա զճառայս ի խաղաղութիւն, զի տեսին աչք իմ զփրկութիւն քո»: Կը լինեն Գեթսեմանի պարտէզում, ուր երբեմն իր աշակերտների հետ եւ երբեմն մենակ առանձնանում էր Յիսուս ու խորհում, աղօթում, ուսուցանում եւ, ինչու չէ, նաեւ տրտմում-վշտանում էր. «Տրտում է անձն իմ մինչեւ ի մահ»:

Ուխտագնացներն, այդպէս, կը լինեն ուրիշ սրբավայրերում, կը յիշեն սրտայոյզ շատ դրուագներ Քրիստոսի կեանքից եւ կը նորոգեն իրենց ուխտն առ Աստուած եւ առ Միածին Որդին, որ ծնաւ, մարդացաւ եւ խաչուեց վասն մեղաց մերոց:

Այդ օրերին ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը աչք կտրած պիտի նայի Սուրբ Քաղաքին եւ կաթողիկ, ուղղափառ, անգլիական եւ այլ եկեղեցի, առաջին շարքում պիտի տեսնի նաեւ Հայ առաքելական եկեղեցին, քանզի նա Երուսաղէմի Սուրբ Տեղեաց հնագոյն երեք ժառանգորդներից մէկն է եւ երեքի մէջ առաջինը, որ նոր կրօնը պետական հռչակեց:

Երուսաղէմում հայկական եկեղեցիներ կառուցուել ու գործել են սկսած 'րդ դարից, բայց հայոց պատրիարքութիւնը

հաստատուել, պաշտօնապես վաւերացուել է 7րդ դարում արաբական իշխանութիւնների կողմից: Հին Երուսաղէմի գլխաւոր չորս թաղամասերից մէկը, 150 հազար բառակուսի մեթր տարածութեամբ, գրադէցնում է հայոց պատրիարքութիւնը, ահա, արդէն 1600 տարիներից ի վեր:

Երուսաղէմում հարաւ-արեւմտեան մասում, Սիոն լեռան քարձունքում գտնուող այդ տարածքի վրայ դարերի ընթացքում ուխտաւոր հայ թագաւորների ու թագուհիների, իշխանների ու իշխանուհիների, հայ ազնուականների, մեծանուն հարուստների առատածննու իրատուութիւններով եւ շարքային հայ հաւատացեալների լուսանկարով կառուցուել են եկեղեցիներ, սրբավայրեր, գանձատուն ու թանգարան, մատենադարան ու դպրոցներ, ուխտաւորների համար կացարաններ եւ շատ այլ շինութիւններ, որոնք պահուել եւ այսօր էլ պահոււմ են Ս. Յակոբայ Միաբանութեան յարատեւ ջանքերով:

Երուսաղէմի հայոց պատրիարքութիւնը անկախ, ինքնուրոյն հոգեւոր հաստատութիւն է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի բարոյական ենթակայութեամբ: Միաբանութիւնը, ըստ ներքին կանոնագրութեան, իր ընդհանուր ժողովում ինքն է առաջադրում եւ ինքն է ընտրում պատրիարքին, որը հաստատուում է տեղական բարձրագոյն իշխանութեան կողմից:

Երուսաղէմի հայոց պատրիարքութեան գոյութեան 1358 տարիներից մեկ յայտնի են 88 պատրիարքների անուններ, որոնց մէջ քիչ չեն սրբակրօն հոգեւորականներ, յայտնի շինարարներ, միաբանական կեանքի նշանաւոր կազմակերպիչներ, ինչպէս նաեւ բանասէր գիտնականներ, գրողներ, որ պայծառացրել են Ս. Աթոռը եւ բարձր պահել նրա միջ-եկեղեցական հեղինակութիւնը, ինչպէս

Գ. Շղթայակիրը, Յ. Վեհապետեանը, Գ. Պարոնտէրը, Յ. Նալեանը, Ե. Դուրեանը, Թ. Գուշակեանը եւ այժմ՝ Թ. Մանուկեանը:

Վերջերս տեղի հայ մամուլում հրապարակուեց «Հրաւեր հայ Երուսաղէմի սրբավայրերէն» խորագրով սրտառուչ մի գրութիւն, որ ստորագրել էր Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքը: Այն հիմա գրասեղանիս վրայ, աչքիս առաջ է պարտապահանքի զուսպ, վրդովուած տեսքով: Կարդացի երկրորդ ու երրորդ անգամ: Սրբազանը իրաւացի է:

Եւ իրօք, հիմա մեզանում ո՞վ է հետաքրքրուում Հայ Սաղէմի, նրա ազգապատկան սրբավայրերի, վանքի ու եկեղեցիների, չորս հազար անգին ձեռագրերի, մեծահարուստ թանգարանի, նոյն մատենադարանի, դպրոցների, տպարանի եւ առ հասարակ պատրիարքութեան բախտով: Ո՛չ ոք, բառացիօրէն ո՛չ ոք: Դեռ մեծ բախտաւորութիւն պիտի համարել այն, որ այս սուրբ ու մեծ հաստատութիւնը նիւթապէս ապահովուած է իր կալուածների եկամուտով: Բայց, գրում է Սրբազանը.

«Անմշակ հողեր ունինք. ի՞նչ մեծ բարիք եւ ապահովութիւն պիտի երաշխաւորուէր, եթէ փոխանակ օտար շինարարական ընկերութիւններու, հայ շինարարական ընկերութիւններ Երուսաղէմ գան եւ նախածեռնող դառնան հայկական հողերու օգտագործման, հիմա մանաւանդ, երբ պետութիւններ շահագրգռուած են վերակառուցման ձեռնարկներով այս աշխարհամասին մէջ»:

«Սակայն՝ շարունակոււմ է Սրբազանը՝ նիւթական այս մտահոգութիւններէն աւելի կարեւոր է ներկայութիւնը հայ շունչին, հայ Քրիստոնեայ հոգիներուն, հայ ուխտաւորներուն: Քրիստոնեայ, մովսիսական եւ իսլամ համայնքներ, աշխարհի մամէն կողմերէն, խումբերով Սուրբ Երկիր այցելութեան կու գան: Միլիոնաւոր այդ

այցելուներու համեմատութեամբ աննշան է թիւը հայ ուխտաւորին:

«Կոչ կ'ուղղենք Սուրբ Երկրէն եւ Երուսաղէմէն արտագաղթած տասնեակ հազարաւոր հայորդիներուն՝ որոնք աշխարհի մէկէն կողմը ցրուեցան վերջին յիսնամեակին, նաեւ բոլոր գաւակներուն՝ արտասահմանի գաղթօճախներուն եւ կամ մայր հայրենիքի մէջ հաստատուած: Յիշեցէք մեր հաւատքին ակնադիւրը հանդիսացող Քրիստոսի Ծննդեան Այրը եւ Անոր Յարութեան աւետիսը յայտարարող Սուրբ Գերեզմանը եւ Սրբավայրերը, ուր հայ պաշտամունքի եւ Ս. Պատարագի ամենօրեայ մատուցումը կը կատարուին անխափան»:

Արտաքին իր գուսպ ձեւի տակ ցաւի, ակսոսանքի երանգ ու շեշտեր ունի հրաւեր-կոչը: Եւ ինչպէ՞ս կարող էր չունենալ, երբ Սրբազան Հօր խօսքը վերաբերում է Սուրբ Տեղեաց երբեմնի շէն հայ ուխտաւորին, որի թիւը օտար ուխտաւորների համեմատութեամբ աննշան է: Առանց այն էլ փոքր «ածուն» ցամաքելու չափ փոքրացել է, բայց երբե՛ք չի նուազել մեծերի եւ գերմեծերի հետ համեմատուել-չափուելու այս պարտաւորութիւնը: Խաչելութիւն դարձած պարտաւորութիւն, որի ծանր հետեւանքները ազգովին կրել ենք դար ու դարեր եւ դեռ պիտի կրենք, քանի ապրում ենք արեւի տակ: 301

Քուականին մեր շահած առաջնութեան դափնեպսակի քարոյական պարտադրանքն է այս. ընդունեցիր՝ շարունակի՛ր, կառուցեցիր՝ կատարի՛ր: Կեանքի օրէնք եւ ազգային արժանապատուութեան խնդիր, որը իրաւունք չունենք չկատարելու, այսինքն՝ չընդառաջելու, Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքի հրաւեր-կոչին:

Օ՛ն, ուրեմն սիրելի հաւատացեալներ, դէպի Քրիստոսի Ծննդեան Այրը, Սրբալոյս Գերեզմանը, դէպի Դողգոթա ու Գեթսեմանի, դէպի Հայ Սաղէմ ու հայ սրբավայրեր, ուր սպասում են մեզ հարազատի սիրով, անհամբեր կարօտով: Գնանք խումբ խումբ մեր ներկայութեամբ ոգեւորելու Միաբանութեան անձնանուէր ջանք ու զոհողութիւնները եւ մեր շնչով ջերմացնելու հայ սրբավայրերի հայակարօտ մթնոլորտը:

Գնանք, որ մենք եւս հաղորդուելով Գ. Շղթայակիր, Յ. Վեհապետեան, Ե. Դուրեան, Թ. Գուշակեան մեծանուն պատրիարքների, նշանաւոր գրող ու մտածող Վ. Թէքեանի, Յ. Օշականի, Շ. Պէրպէրեանի եւ այլոց այնտեղ թողած սուրբ յիշատակներով, նորուգունեմք եւ առաւել գորանանք մեր լոյս հաւատքի եւ հայութեան մէջ:

Գնանք եւ թող մեր ուխտը ընդունելի լինի Պատրիարք Հօր բարձր միջնորդութեամբ:

Գնա՛նք:

ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՓՈՒՋԵԱՆ

ԵՂԵՌՆԵՆ ԱՐՅԱԽ

Հայոց Եղեռնի տարեդարձը հայ ժողովուրդի ուսերուն կը դնէ ազգային լուրջ պարտականութիւններ: Պայքարի երկար տարիներուն ընթացքին հայ ժողովուրդը չդադրեցաւ գործել, այլ ուր որ ան բնակեցաւ, այնտեղ հիմնեց դպրոց, եկեղեցի, զարգացուց գիտութիւնը, արուեստը, մշակոյթը, զօրացուց հայրենիքը:

Վերջին տարիներուն մարդու իրաւունքներու խախտման վերաբերեալ խնդիրները դրուած են միջազգային հասարակայնութեան ուշադրութեան ներքոյ, զօրացած է նաեւ հետաքրքրութիւնը հայոց ցեղասպանութեան հիմնական խնդիրներու հանդէպ: Հայ (նաեւ՝ օտար) պետական-ֆառաքական գործիչներն ու մտաւորականները այդ հիմնական խնդիրները վնասակար են քարոզարարութեամբ են միջազգային համաժողովներու, եւ գիտաժողովներու մակարդակին: Այստեղ կրնանք յիշատակել 1984 թուականի Ապրիլին Փարիզի մէջ գումարուած ժողովուրդներու Մշտական Ատենանի նստաշրջանը, Մ.Ա.Կ.ի 1984թ. համագումարի բանաձեւը, 1988թ. Ա.Մ.Ն.ի Սան-Անտոնիոյի համաշխարհային եկեղեցական խորհուրդի համագումարը: Այդ համաժողովներու եւ գիտական փաստացի տուեալներու առկայութեան պարագային ալ Թուրքիան չի ընդունիր իր կատարած ոճրագործութիւնը՝ ցեղասպանութեան փաստը: 20րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան իրագործումէն ետք անցեր է 81 տարի: Պատմութիւնը արդէն տուեր է իր արդարացի դատավճիռը: Սակայն տեղի ունեցած այդ Եղեռնագործութեան փաստի շուրջը պայքարը տակաւին կը շարունակուի: Ոճրագործութիւնը չէ մոռցուած եւ չի ալ մոռցուիր: Այս առիթով կ'ուզեմ նշել, որ թուրքերուն, որպէս ոճրագործութիւնը չէ մոռցուած եւ չի ալ մոռցուիր: Այս առիթով կ'ուզեմ նշել, որ թուրքերուն, որպէս ոճրագործներու, կարելի է դատաւարտել միայն Գերմանացի դիւնազէտ Եօհաննէս Լեյպտիուսի փաստագրական ուսումնասիրութեամբ (1), որը 1919թ. քարգմանուած է հայերէն: Միեւնոյն ատեն պէտք է ըսել, որ հետազօտութիւնները տակաւին կը շարունակուին: Մասնաւորաբար պիտի շեշտեմ Իսրայէլի պատմաբաններու ուսումնասիրութիւնները, օրինակ, Յաիիր Աուտոնի գիրքը (2):

Իրրեւ դրական երեւոյթ հարկ է յիշատակել նաեւ վերջին ժամանակները Գերմանիոյ մէջ լոյս տեսած Փրօֆ. Վահագն Տատրեանի ծաւալուն հետազօտութիւնը (3), ուր հիմնաւորապէս ապացուցուած է Գերմանիոյ մեղակցութիւնը հայ Եղեռնին մէջ:

Ես կը կարծեմ, որ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանը իր ամենօրեայ ուշադրութեան տակ պիտի պահէ հրեայ պատմաբաններու հետազօտութիւնները եւ ըստ հնարաւորին անոնց արդիւններու մասին պիտի տեղեկ պահէ հայութիւնը:

Այսօր մենք հայատուրքամբ պիտի ըսենք, որ հայ ժողովուրդը ունեցեր է նաեւ նակատագրական յաղթանակներ. ասոնցմէ յիշենք միայն երկուքը՝ Վարդանանց պատերազմը եւ Սարդարապատի հերոսամարտը: Ասոնց շարունակութիւնը կը կազմէ Արցախի հերոսական պայքարը, որու ականատեսն ու մասնակիցն ենք եղեր նաեւ մենք:

Լեռնային Ղարաբաղի Հայկական ինքնավար մարզը ինկած է Հայկական լեռնաշխարհի արեւելեան կողմը, Միլի-Ղարաբաղի (Արանի) հարթավայրի եզրային մասը: Մարզը ունի 5 հազար քառակուսի ֆիլոմետր տարածք: Հիւսիսային կողմէն սահմանակից է Մոսուլի լեռնաշղթային, հիւսիս-արեւմտեան սահմանը կ'անցնի Ղարաբաղի լեռնաշղթայի ջրբաժանով, որն ունի ուղղաձիգ ավիւր, իսկ հարաւային կողմը զիգագագածն է, եւ սահմանը կ'անցնի լեռնաշղթայի արեւմտեան լանջերու վրայով: Ատրպէյճանի կառավարութիւնը, որպէս սահմանային ամուր գօտի, դեռեւս 1920 թուականին լեռնային Ղարաբաղի Հայկական ինքնավար մարզի շուրջը ստեղծեր էր կարգ մը ատրպէյճանական շրջաններ, որոնք են՝ Քասում Իսմայիլովի, Քեյրամարի, Թարքառի (Միրքաշիրի), Աղդամի, Աղեաքերդի: Ասոնք փաստօրէն կը գտնուին պատմական Արցախի հողին վրայ: Բանն այն է, որ Ատրպէյճանի «հեռատես» ղեկավարները, Ղարաբաղի մէջ առաջնորդուելով թուրքերու զաւթողական ֆառաքականութեամբ, Ձանգեզուր-Բերդաձոր պարանոցը մշտապէս գոց են պահեր: Այդ նպատակով այնտեղ կազմած էին Քրդական ազգային միաւորումը՝ Լաչին կեդրոնով: Լաչինի

1.- Եօհաննէս Լեյպտիուս, Հայ ժողովուրդի ջարդերը (Գաղտնի տեղեկագիր) Պերլին, 1916 (գերմաներէն)

2.- Յաիիր Աուտոն, Անհամութեան Անտարքերութիւնը, 1995, Թէլ-Աւիվ (եբրայերէն):

3.- Վահագն Տատրեան, Գերմանիոյ պատասխանատուութեան մասին հայկական ցեղասպանութեան մէջ, 1995:

սլարանոցն ունի 7 փլումբեր երկարություն և 8-10 փլումբեր լայնություն: Արցախեան շարժման տարիներուն 1988թ. փետրուարէն սկսած մինչեւ Շուշիի ազատագրման օրը՝ 1992 թուականի Մայիսի 9, բուրբերը գոցած էին Ղարաբաղ տանող բոլոր նամքաները: Հայ ազատամարտիկներու հերոսական ջանքերու շնորհիւ Չանգեղուր-Արցախ սլարանոցն ազատագրուեցաւ, եւ այժմ այն աշխարհին յայտնի է Լաչինի մարդասիրական միջանցք անունով: Լեռնային Ղարաբաղի Հայկական ինքնավար մարզը բաղկացած է Ասկերանի (այժմ՝ Մոնթէի), Մարդակերտի, Մարտունու, Հաղուրթի, Շուշիի, Շահումեանի շրջաններէն եւ Ստեփանակերտ քաղաքէն: Արցախն ունի 4 ֆաղաֆ, 5 աւան, 236 գիւղական բնակավայր: Արցախի ընդերքը հարուստ է օգտակար հանածոներով, այնտեղ կան՝ պղինձ, երկաթ, ոսկի, մարմար (32 տեսակի), գրանիտ, տուֆ, պեմզա, բարիտ, կաւ, սնդիկ: Առանձնապէս շատ են գրանիտի եւ մարմարի պաշարները: Մինչեւ արցախեան շարժումը, մասնաւորապէս նախկին Խորհրդային Միութեան մէջ Արցախը յայտնի էր Ղարաբաղի լեռնային մարզ անունով, բայց շատերուն պարզ չէր, թէ դա ինչ մարզ է, ովքեր կ'ապրին այդտեղ, այդ երկրամասի բնակիչները նւիրական ու հոգեւոր ինչպիսի արժէքներ են ստեղծած եւ այլն: Բանն այն է, որ ե՛ւ Ատրպէյճանի, ե՛ւ Մոսկուայի մէջ պաշտօնական վաստակաւորը մը չկայ, ուր յիշատակուած ըլլար, թէ Արցախը հայկական մարզ է, թէ այդտեղի բնակիչները հայեր են, թէ Արցախը Հայաստանի մաս է, եւ այլն:

Յայտնի է, որ Ատրպէյճանը իբրեւ պետութիւն ստեղծուած է 1918 թուականին Օսմանեան Թուրքիոյ հովանաւորութեամբ, մինչդեռ Արցախը որպէս Հայաստանի մաս, յիշատակուած է ուրարտական սեպագիր արձանագրութիւններու մէջ: Կարդենիսի շրջանի Մովսէս գիւղի բով յայտնաբերուած է արձանագրութիւն մը, որը Արգիշտի որդի Սարգուր երկրորդինն է (764-735 Ն.Ք.): Այնտեղ Արցախը յիշատակուած է Ռութիսէ անունով: (4) Արցախի տեղի ու սահմաններու մասին ստույգ տեղեկութիւններ կը հաղորդէ յոյն աշխարհագետ Ստրաբոնը (Ա. դար Ն.Ք.): Ան Արցախը կը նանչնայ որպէս Մեծ Հայքի նահանգներէն մէկը՝ Օրթիստիս (Արցախ) անունով: (5) Այդ երկրամասի երեսփայլին սահմանը Կուր գետն է, հարաւայինը՝ Երասխը: Միջին դարերու ընթացքին երկրամասը

կը կոչուէր նաեւ Խաչեն՝ համանուն իշխանութեան անունով: Ան անուանուած է եղբր նաեւ Փոֆր Սիւնիֆ: Իսկ ԺԴ. դարէն ի վեր հանդէս կու գայ Ղարաբաղ տեղանունը: Ուշ միջնադարի ընթացքին հոն կազմուեցան Խամսայի Մելիփութիւնները եւ այդ ատեն երկրամասը կը կոչուէր Խամսայ այսինքն՝ հինգ Մելիփութիւններու երկիր:

Արցախը Զ. դարուն (Ն. Ք.) կը գտնուէր Երուանդունիներու պետութեան կազմի մէջ, իսկ յետոյ այն մտաւ Տիգրան Երկրորդի ընդարձակ պետութեան մէջ: 428ին (Յ. Ք.) պարսիկները վերցուցին հայկական քաղաքներու, եւ Արցախը միացնելով Կուր Գետի ձախ ափը տեղադրուած Աղուանքի հետ, կազմեցին Աղուանաց մարզպետութիւնը, որը 6-7րդ դարերու ընթացքին տրոհուեցաւ առանձին իշխանութիւններու: Հայաստանի միւս մարզերու հետ միասին Աղուանքն ալ 301ին կ'ընդունի քրիստոնէութիւն: Անոր առաջին եպիսկոպոսը կը ճեմնադրուի Գրիգոր Լուսաւորչի թոռ Գրիգորիսը: Հայոց գրերու գիւտէն հտէ (405) Ամարասի, Դադի վանքի, Խաչենի եւ այլ վայրերու մէջ կը հիմնադրուին հայկական դպրոցներ, եկեղեցիներ, վանքեր, կ'ընդօրինակին հոգեւոր ու աշխարհիկ գիրքեր, հանդէս կու գան մշակոյթի գործիչներ, այսպէս՝ մեծ բանաստեղծ Դաւրակ Քերթոզը, պատմիչ Մովսէս Կաղանկատուացին, Կիրակոս Գանձակեցին եւ այլք: Այս ժամանակ հայերը կը բնակէին ոչ թէ միայն լեռնային, այլ նաեւ դաշտավայրային տեղերը: Կային Բանի մը ծաղկուն քաղաքներ, ինչպէս՝ Բերդը՝ (Պարան), Փայտակարանը, Կարդանակերտը, Գանձակը եւ այլն: Զ. դարուն, Կազազան Բարեպաշտի ժամանակ, բարձր զարգացման կը հասնին գրականութիւնն ու արուեստը:

Բոլոր դարերու ընթացքին արցախցիները հերոսաբար կը դիմակային օտար զարիչներուն: Այստեղ կ'արժէ յիշատակել Եսայի Առանշահիկ մեծ իշխանի յաղթանակը Թ. դարու կէսին արաբ զօրավար Բուդայի դէմ: ԺԱ. դարէն սկսած Արցախ կը նկրտուին թուրք-սելուզները, եւ հոն կը հաստատեն իրենց տիրապետութիւնը: ԺԲ. դարու ընթացքին Չաֆարեաններու ազատագրական պայքարի շնորհիւ Հայաստանի երեսփայլին մասերը, ի բիւս ատենց նաեւ Արցախը, կ'ազատագրուին սելուզներու ծանր լուծէն: Անկէ հտէ կը զօրանայ Խաչենի իշխանութիւնը, որը կ'ունենայ տնտեսական

4.- Տե՛ս Թ. Ի. Ամիրջանեան, Վ. Ա. Արզումանեան, Լեռնային Ղարաբաղի աշխարհագրութիւն, Ստեփանակերտ, 1994:

5.- Տե՛ս նոյն տեղը:

Եւ մշակութային հզօր վերելք: Այդ ատեն կը շինուին Դադի վանքը, Գանձասարի տաճարը եւ այլ կոթողներ:

ԺԳ. դարուն Արցախ կը ներխուժեն մոնկոլ-թաթարները, որոնք կ'աւերեն ամբողջ երկիրը, եւ ժողովուրդը կը բարձրանայ լեռներու վրայ:

ԺԴ դարու վերջը Հայաստանի վրայ արշաւեց Լենկթեմուրը եւ մեծ վնասներ պատճառեց:

ԺԶ-ԺԷ. դարերու ընթացքին Անդրկովկասը, ի բիւս անոր նաեւ Արցախ աշխարհը, պայքարի նոր քատերաքեմ մը կը դառնան Պարսկաստանի եւ Օսմանեան Թուրքիոյ պետութիւններու միջեւ: Ջարդեղէն ու աւերելէն զատ, տեղի կ'ունենայ նաեւ քնակչութեան արտագաղթ: Պատերազմները կը շարունակուին նաեւ Նասիր Շահի օրօք: Հակա-ռակ այս ամէնին՝ Արցախի մէջ կրկին կը սկսին հզօրանալ Խամայի մելիքութիւնները՝ Գիւլիստանի, Ջրաքերդի, Խաչենի, Վարանդայի եւ Դիզակի, որոնք աւելի ուշ կը ճանցնայ Պարսկաստանը:

ԺԸ. դարուն կը սկսուի Արցախ-Սիւնիքի ազատագրական պայքարը ընդդէմ պարսկական խաներու եւ օսմանական զաւթիչներու: Արցախեան այդ պայքարը կը կը ղեկավարէր կաթողիկոս Եսայի Ջալալեանը: Ազատագրական կռիւներու ժամանակ իր հերոսութեամբ աչքի կ'իյնայ Դաւիթ Բեկը:

ԺԷ. դարու սկզբնաւորութեան կը սկսի ձեւաւորուիլ արցախահայերու ռուսական կողմնորոշումը, որն աւելի գործնական քնոյթ կը ստանայ Իւան Կարապետի, Իսրայէլ Օրու Արցախ գալու, ռուսական արքունիքի հետ կապեր հաստատելու եւ Պետրոս Մեծի Կովկասեան արշաւանքի (1722) շնորհիւ: Ցաւօք արտի, այդ արշաւանքը յաջող աւարտ չունեցաւ՝ Պետրոս Մեծի մահուան պատճառով (1725):

1754ին կը հիմնադրուի Շուշի քաղաքը, որը կարճ ժամանակ անց կը դառնայ Անդրկովկասի խոշոր կեդրոններէն մէկը:

ԺԸ. դարուն կը վերականգնուի Պարսկաստանի տիրապետութիւնը Կովկասի մէջ: 1795ին առաջին արշաւանքի ժամանակ պարսկական զօրքերը պարտութիւն կը կրեն Շուշի քաղաքի պարիսպներու տակ: Այնուհետեւ կը սկսուին ռուսներու նուաճումները: 1805 Յունիսի 17ին ռուսներու հետ պայմանագիր կը ստորագրուի, որու համաձայն՝ Ղարաբաղի խանութիւնը կ'անցնի ռուսական պետութեան հովանաւորութեան տակ, իսկ 1813ին Գիւլիստանի (Գիւլ Արցախի մէջ) պայմանագրով Ղարաբաղը եւ անոր շրջակայ խանութիւնները կը մտնեն Ռուսաստանի կազմի

մէջ: Ռուսական տիրապետութեան հաստատումը, անկախ ցարական պաշտօնտարներու զաղուրատիրական սադրանքներէն, բարենպաստ կերպով կ'ազդէ Արցախի տնտեսական ու մշակութային զարգացմանը: Երկրի մէջ կը հաստատուի խաղաղութիւն, մարդկանց անձի եւ ունեցումների ապահովութիւն, կը զարգանայ առ Եւրոպի խոշոր կեդրոն: 1838ին կը բացուի Ղարաբաղի բնական դպրոցը, կը կառուցուին եկեղեցիներ, կը զօրանայ կապը Կովկասի մշակութային կեդրոն Թբիլիսիի, ինչպէս նաեւ Մոսկուա, Պետերբուրգ քաղաքներու եւ Եւրոպական պետութիւններու հետ: Արցախի մէջ կ'ընդլայնուին արհեստները, կը հիմնադրուին արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններ, մեծ զարգացում կը ստանայ մետաքսի մշակումը: Կ'աւելնայ դպրոցներու, գրադարաններու քիւր, կը սկսին հրատարակուիլ քերթեր, ամսագրեր, գիրքեր, կը ստուարանայ մտաւորականներու դասը: Շատ երիտասարդներ բարձրագոյն կրթութիւն կը ստանան արտասահմանի մէջ եւ վերադառնալով կը զարգացնեն Արցախի տնտեսութիւնն ու մշակոյթը: Արցախցիները գործունէ մասնակցութիւն հանդէս կը բերեն առաջին համաշխարհային պատերազմի եւ ռուսական յեղափոխութեան ժամանակ: Այն ատեն Արցախի առաջաւոր գործիչներն ու մտաւորականները մտահոգուած էին Արեւմտեան Հայաստանի ազատագրման եւ ռուսական ցարիզմի դէմ պայքարի խնդիրներով: Ցարիզմի տապալումէն ետք, արցախցիներու համար կը բացուի զարգացման լայն հեռանկար: Բնակչութիւնը իր ապագան կը կապէ նորաստեղծ Հայկական անկախ Հանրապետութեան հետ: 1918ին մուսաֆաքիստական կուսակցութեան կողմէ Անդրկովկաս հրաւիրուած քուրմական զօրքերու արշաւանքը Ղարաբաղ կ'արբնացնէ արցախցիներու՝ առանց այն ալ մշտաբարուն ազգային գիտակցութիւնը: Եւ անոնք զենքը ձեռքներին կը պայքարին քուրմերու դէմ եւ կը հասնին զգալի յաջողութիւններու: 1918-1920 բուականներուն կը շարունակուի արցախահայութեան հետեւողական պայքարը իր ազատութեան ու անկախութեան համար: Իսկ այն ատեն Ատրպէյճանը կը ջանար զենքի ուժով տիրել Արցախին ու Սիւնիքին: Թուրք բռնակալներուն կը յաջողուի յաղթահարել Ասկերանի պաշտպան հայերը եւ հասնիլ Շուշի քաղաքը: Յետոյ անոնք ջախջախիչ հարուածներ կը ստանան Մարտակերտի տակ: Թուրքական զօրքերը պարտաւորուած կ'ըլլան հեռանալու Անդրկովկասէն՝ այնտեղ բողոքելով իրենց սպաններու ջոկատը, որը պէտք է օգնէր մուսաֆաքիստներուն: Անկէ ետք օսմանեան

մարդասպաններու տեղը կը գրանցեն անգլիական գաւթիչները, որոնք իրենց սովորութեան համաձայն՝ սիրաշահեկով Ատրպէյճանի մուսաֆաթիստական կառավարութեանը, կ'աշխատեն Արցախը ենթարկել Ատրպէյճանին: Այդ ժամանակ հայերը Ղարաբաղի վրայ ղեկավար կարգուած Սուլթանովի ռոմնոգութիւններուն կը պատասխանեն պայքարով՝ ձգտելով միանալ Հայաստանի Հանրապետութեանը հետ: 1920 Մարտի 23ին Սուլթանովը կը հրդեհէ հայկական Շուշին եւ կ'աւերէ հայաբնակ կարգ մը գիւղեր: Արցախի պաշտպաններուն օգնութեան կը հասնին Հայաստանի զօրքերը՝ զօրավարներ Նշդեհի եւ Դրօի հրամանատարութեամբ:

Ատրպէյճանը շուտով կը դառնայ սովետական հանրապետութիւն: Այդ ժամանակ ռուսները կ'օգնեն Ատրպէյճանի ազգամուտներուն: Արցախցիներու պայքարը կ'աւարտուի Կովկասի բիւրոյի յայտնի որոշմամբ, այն է՝ Ատրպէյճանի ղեկավար Նստիմանովի ջանքերով եւ Ստալինի համաձայնութեամբ ու աջակցութեամբ Արցախը՝ առանց հաշուի առնելու անոր բնակչութեան կամքն ու ազգային շահերը, կը բռնակցուի Ատրպէյճանին:

Արցախցիները երբեք չհաշտուեցան Ատրպէյճանի կազմի մէջ գտնուելու փաստի հետ եւ միշտ ձգտած են Արցախը տեսնելու Հայաստանի կազմի մէջ:

Այդ նպատակով անոնք մէկ կողմէ վառ կը պահէին իրենց հայրենասիրական ձգտումները, միւս կողմէ նամակներ, բողոքներ, դիմումներ կ'ուղարկէին Խորհրդային Միութեան կենտրոնական օրգաններուն: Այդ պատճառով անոնք յաճախ հալածանքներ ու պատիժներ կը կրէին տեղական եւ Բաքուի իշխանութիւններու կողմէն:

Խորհրդային Միութեան ղեկավար Կորսաչուի կողմէ հռչակուած վերակառուցման կուրսը նոր յոյսեր ներշնչեց արցախցիներու մէջ: Այս անգամ Արցախը մայր Հայրենիքի հետ միացնելու պայքարը ստացաւ համաժողովրդական բնոյթ՝ «Արցախը՝ Հայաստանին» կարգախօսով, որը սկիզբ առաւ 1988 Փետրուարէն, այսինքն՝ Սումգայիթի ջարդերէն ետք: 1991 Սեպտեմբրի 2ին Լեռնային Ղարաբաղի մարզային եւ Շահումեանի շրջանային խորհուրդներու համատեղ նիստը լեռնային Ղարաբաղի մարզը հռչակեց իրիւ Արցախի անկախ հանրապետութիւն:

Արցախի ներկայ կացութիւնը յայտնի է ամէն մէկուն, եւ երեւի աշխարհի մէջ չկայ հայ մը, որ իր նպատակը բերած չըլլայ Արցախի ազատագրմանը: Այս գործի մէջ մեծ դեր է խաղացիր Սփիւռքի հայութիւնը, անոր շատ

գաւակներ գոհուած են Արցախի ազատագրման համար: Իրիւ օրինակ յիշենք Մոնթէի կերպարը, որը մեզի համար լեզենդ է դարձած:

1996 Փետրուարին լրացաւ արցախեան շարժման 8րդ տարին: Արցախն արդէն վաւերապէս հաստատած է իր գոյութիւնը իրիւ անկախ պետութիւն: Անկախ ունի իր նախագահը, խորհրդարանը, բանակը: Փետրուարի 20ը Արցախի անկախութեան ու վերածնունդի օրն է: Արցախը բոլորին համոզեց, որ ինքը կարող է պաշտպանել իր անկախութիւնը: միեւնոյն ատեն պէտք է շեշտել, որ Արցախի նակատագիրը կապուած է ողջ հայ ժողովուրդի, Հայաստանի նակատագրի հետ:

Ատրպէյճանը, ունենալով փարիզի մեծ պաշարներ ու իրեն նկատելով զօրեղ պետութիւն, մեծ պետութիւններու հովանաւորութեամբ կը ձգտէ Արցախի խնդիրը լուծել յօգուտ իրեն: Սակայն անոր այդ նպատակը այսօր չի կրնար իրականանալ, քանզի այժմ պէտք է հաշուի առնուին հետեւեալ պայմանները՝

ա) Արցախը ինքը պէտք է որոշէ իր անվտանգութեան համար անհրաժեշտ երաշխիքները:
բ) Արցախի հայութիւնը կը բացառէ հանրապետութեան կախեալ գոյութիւնը:

գ) Հայ ժողովուրդը ոչ մի կերպ չի կրնար ընդունիլ Արցախի ենթակայութիւնը Ատրպէյճանին:

Յայտնի է, որ Արցախը տակաւին չէ տօնած իր վերջնական յաղթանակը, հոն հիմա բաւականին բարդ իրավիճակ է: Արցախեան տարեգրութեան մէջ սկսուած է նոր փուլ մը՝ դիւանագիտական խաղերու փուլը: Ատոր համար աշխարհի ողջ հայութիւնը առ առաւել աշաւուրջ պէտք է ըլլար եւ հանդէս գայ միասնական մէկ ծրագրով, որպէս զի կրկին չխաբուի: Արցախին ամէն կերպ պէտք է օգնել եւ նիւթապէս, եւ բարոյապէս: Նախ եւ առ աջ հարկաւոր է շտապ բարեկարգիչ Գորիս-Լաչին-Ստեփանակերտ ճամբան, վերականգնել Արցախի տնտեսութիւնը, բանակը, կրթական համակարգը, բժշկական ծառայութիւնները եւ այլն: Իրաքանչիւր հայ ամէն օր պէտք է մտածէ, քէ ինքը ինչ ըրած է Արցախի համար՝ հաստատուն գիտակցելով որ Արցախը կորսնցնելու պարագային, մենք կը կորսնցնենք մեր հայրենիքը: Ցաւով պիտի ըսեմ, որ շատ հայեր մոռցիր են Արցախի հակամարտութեան պատմութիւնը:

1996 Ապրիլի 15ին Ստեփանակերտի մէջ լրագրողներու հետ հանդիպման ժամանակ Արցախի Հանրապետութեան նախագահ Ռոբերդ Քոչարեանը ըսած է, որ այս վերջին երկու տարուայ զինադադարի ընթացքին դրական մեծ տեղաշարժեր են կատարուած Արցախի տնտեսութեան եւ մշակոյթի տարբեր

քննադատներուն մէջ: Նախ՝ իրենց հայրենիք են վերադարձնել 53 հազար արցախցիներ, տնտեսութիւնը ունեցել է զգալի վերելք, զարգացել է մասնաւոր տնտեսութիւնը, բանկային համակարգը ենթարկուած է դրական փոփոխութիւններու, լաւացած են մարդկանց ապրուստի պայմանները: Ընդունուած են քանի մը օրէնքներ, որոնց կատարումը կառավարութեան ամենօրեայ հսկողութեան տակ է: Նախագահը այնուհետեւ խօսած է Արցախի հանրապետութեան քաղաքական խնդիրներու լուծման ուղիներու վրայ: Ան ըսած է, որ Ռուսաստանը, Հայաստանը եւ Միացեալ Նահանգները կարող են դրականօրէն ազդել Արցախի զարգացմանը: Վերջը Ռոբերտ Քոչարեանը անդրադարձած է Արցախի ռազմական ուժերու մակարդակը բարձրացնելու խնդիրներուն՝ ըսելով, որ Արցախը իր անկախութիւնն ու ազատութիւնը կարող է պահպանել միայն զօրեղ բանակի առկայութեան պարագային:

Իբրեւ եզրակացութիւն, կ'ուզեմ մէջ բերել Արցախի Հանրապետութեան նախագահի խօսքերը՝ ըստւամաս պէտք է ժամանակներուն Ամերիկայի մէջ: Շուշիի եւ Լաչինի մասին լրագրողներու տուած հարցումներուն ան պատասխանած է հետեւեալ կերպ. «Լաչինի եւ Շուշիի մասին խօսք չի կարող լինել. Շուշին մերն է, իսկ առանց Լաչինի էլ Արցախը ապագայ չունի»:

Իսկ այն հարցումին, թէ եթէ Ատրայէնանը կրկին յարձակում սկսի Արցախի վրայ, իրենք ինչ պիտի ընեն, ան տուած է վնասական պատասխան. «Նորից կը կոտենք եւ պիտի կոտենք մինչեւ վերջնական յաղթանակը»:

Ծանօթ.՝ Բանախօսութիւնը տրուած է 24 Ապրիլ 1996ին, Եղոնի 81րդ տարելիցի առիթով: Այս բանախօսութիւնը պատրաստելու ժամանակ օգտուած ենք նաեւ հետեւեալ բերքերէն.՝

1. Պիոնիր Կանչ, 27.04.1990 թիւ 33
2. Յառաջ (Haratch), 05.03.1996: Արփի Թարայեան, «Ղարաբաղի անկախութեան գինը Արցախցիին ու նաեւ սփիւռքցիին համար»:
3. Նոր Օր 04.06.1995, էջ 11 «Փրօֆ. Վ. Տատրեան Փարիզի մէջ»:
4. Ասպարէզ, 01.02.1996, էջ 1 «Թ. Քոչարեան վերահաստատեց Արցախի ինքնորոշման յանձնառութիւնը»:
5. Ասպարէզ, 14.02.1996 էջ 1 Վ. Արաջանեան, Ատրայէնան ո՛չ իրաւաբանօրէն ո՛չ բարոյապէս իրաւունք ունի Ղարաբաղի նկատմամբ:

ԾՈՒՎԱԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԸՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆԵ

Քրիստոսի Ս. Յարութեան եւ Զատկական տօներու առիթով, Պատրիարք Սրբազան Հօր շնորհաւորական եւ բարեմաղորտեան գիրքը յղուեցան Հոգեւոր եւ Կառավարական պետներուն, որոնց շնորհաւորագիրքը ընդունած է.՝

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծորիւն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին:
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին:
- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Գարեգին Պատրիարք Գազանեանին:
- Հռովմէական Կաթողիկ եկեղեցւոյ Քահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ.

Պապին:

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Տ. Ալեքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին:
- Գալուստ Կիլիկիական Հիմնարկութեան Նախագահ Տիար Ռոպերթօ Կիլիկեանին:
- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն:

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԵԱՇԻՆ

SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

169

22 Մարտի 1996

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ
Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱԳԷՄԻ

ԵՐՈՒՍԱԳԷՄ

Սիրելի Սրբազան Եղբայր,

Ահաւասիկ կը մօտենայ հոգևոր եկեղեցական կեանքի այն պահը, Զատիկի տօնը, երբ աշխարհի այլ քրիստոնեայ եղբայրներու և քոյրերու հետ միասին պիտի վերապրինք մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի յարութեան խորհուրդը և պիտի վերգգանք մեր հոգիներուն մէջ մահուան վրայ Անոր տարած յաղթանակին ոյժը:

Յարուցեալ Փրկիչը Ինքն էր որ Իր հրաշափառ յարութենէն իսկ առաջ ըսաւ. *"Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք. որ Հաւատայ յիս, թէպէտ և մեռանի, կեցցէ: Եւ ամենայն որ կենդանի է և Հաւատայ յիս՝ մի՛ մեռցի ի յաւիտեան"* (Յով. 4. 25-26):

Քաջ գիտէք որ այդ հաւատքն էր որ դարձաւ անպարտելի և ամենայաղբ ոյժը բոլոր մարդերուն, բոլոր ժամանակներուն և բոլոր երկիրներուն, որոնք ընդունեցան զՔրիստոս որպէս Յարուցեալ Փրկիչ: Սա պատմական անհերքելի և անյեղի ճշմարտութիւնն է:

Մեր հայ ժողովուրդը եղաւ առաջիններէն մէկը որ այդ հաւատքը անփակտելիօրէն միախառնեց իր ողջ գոյութեանը հետ: Այդ հաւատքով ան գործեց և յաղթեց մահուան: Մեր Հայաստան աշխարհը չեղաւ միայն Գողգոթայ. մեր կեանքը չեղաւ սոսկ Խաչելութիւն. մեր կեանքը եղաւ գերազանցօրէն Յարութիւն:

Այսօր յարութեան շունչը ուժգին ներգործութեամբ իր կենդանութիւնը կը տարածէ մեր հայրենիքին ու ժողովուրդին կեանքին մէջ ի Մայր Հայաստան և ի սփիւռս աշխարհի: Կեանքը մեր ազգին և հայրենիքին մէջ նորոգել՝ կենսայնութեամբ և ստեղծագործականութեամբ կը առաջանայ:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն Յարութեան յուսավառ տօնին առիթով կ'ողջունենք Ձեր եղբայրութիւնը և Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնն ու Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան հաւատացեալ ժողովուրդը: Մեր սրտեռանդն աղօթքն է որ յարութեան շունչը առատօրէն ծաւալի Ձեր Պատրիարքութեան տարածքին մէջ: Թող ան անմահութեան գաղափարով խմորէ և վարէ մեր բոլորի մահկանացու կեանքը: Անով թող մահը խափանուի և կեանքը շարունակէ ստեղծագործել մեր բոլորի հաւատքին նորոգեալ զօրութեամբը:

Մնամք եղբայրական սիրոյ ողջունիւ,

Աղօթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻՆԻԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Թիւ 67/95

Անթիլիաս, 2 Ապրիլ, 1996

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Յարութեան հրաշափառ տօնին սեմին, եղբայրական ջերմ սիրով կ'ողջունենք Ձեզ:

Արդարեւ, Քրիստոսի Յարութիւնը մեր ժողովուրդին համար դարձած է մշտա-
հոս աղբիւր լոյսի ու յոյսի: Մեր պատմութեան խաւարին դիմաց լոյս է տուած Յա-
րութիւնը Քրիստոսի մեր ժողովուրդին: Մեր կեանքի յուսալիւմներուն ու տագնապ-
ներուն դիմաց յոյսով է զօրացուցած մեր ժողովուրդի զաւակները: Ու Հայց. Եկե-
ղեցին դարեւ շարունակ Քրիստոսի հրաշափառ Յարութենէն հառազայրող այդ լոյ-
սին ու յոյսին քարոզիչը ու տարածիչն է եղած մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Մեր մաղթանքն է, որ այսօր եւս Հայց. Եկեղեցին ի մայր Հայաստան եւ ի
սփիւռոս աշխարհի վերանորոգ կենսունակութեամբ ու տեսիլով շարունակէ իր լոյսի
ու յոյսի առաքելութիւնը՝ այս օրերուն մանաւանդ, երբ մեր ժողովուրդը այնքան
պէտք ունի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ լուսատու եւ յուսատու ներկայութեան:

Վստահ ենք, որ այս նախանձախնդրութեամբ ու յանձնառութեամբ կը շարու-
նակէ՛ք ծառայել մեր ժողովուրդի զաւակներուն՝ ի խնդիր Հայց. Եկեղեցւոյ առաւել
պայծառութեան ու մեր ժողովուրդի միասնականութեան առաւել ամրապնդման:

Կ'աղօթենք առ Աստուած, որ Ձեզ եւ Ձեր գործակիցները զօրացնէ Յարութեան
կենդանարար շունչով ու հաւատով:

Եղբայրական ջերմ սիրով,

Աղօթակից՝
Արամ Ա.

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

SECRETARIAT OF STATE

No. 388.997/G.N.

FROM THE VATICAN,

27 April 1996

Your Beatitude,

His Holiness Pope John Paul II has asked me to thank you for your kind Easter greetings and to convey to you his prayerful good wishes at this holy season.

Bearing witness together to the hope which is ours in the saving Death and Resurrection of the Lord Jesus Christ, we profess that faith which is the foundation of communion in the Holy Spirit. Praying that "all may be one ... so that the world may believe" (Jn 17:21), we ask the Risen Christ to lead us into true unity, so that we may worthily celebrate the two thousandth anniversary of his coming among us.

With these sentiments I extend to Your Eminence my own cordial and prayerful greetings.

Sincerely yours in Christ,

Cardinal Angelo Sodano
Secretary of State

His Beatitude Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate
Saint James Monastery
P.O. Box 14235
91190 Jerusalem

Патриарх
Московский
и всея Руси

19034 Москва, Чистый пер. 5

Его Блаженству,
Блаженнейшему ТОРКОМУ II,
Армянскому Патриарху Иерусалима

Ваше Блаженство !

ХРИСТОС ВОСКРЕСЕ!

В сей нареченный и святой день купно ликуют мир горний и земной в торжестве жизни вечной, воссиявшей в тридневном восстании Спасителя, возвестившего Своим Воскресением исполнение домостроительства Божия о спасении человеков

Мы возносим благодарение Господу, Который искупил Своей крестной смертью грехопадение человеческое и открыл нам путь спасения в Его Святой Церкви. Отныне любовь Божия озаряет мир и исполняет нас упования о жизни вечной, к которой мы непрестанно восходим в нашем земном свидетельстве правды Евангелия Христова.

Господь Жизнодавец да исполнит Вас полноты милосердия Своего и да укрепит Его благодатное заступление духовные и телесные силы в Вашем служении правде и любви Христовой.

С любовью о Христе Воскресшем

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

Пасха Христова

1996 г.

Москва

digitised by

A.R.A.R.@

29 Մարտ 1996

Զերդ Ամենապատուութիւն
Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան
Պատրիարքարան Հայոց
Հին Քաղաք Երուսաղէմ

Սուրբ Յարութեան Հրաշափառ տօնին առիթով հանեցէք ընդունիլ մեր եւ Հոգեւոր
դասուն շնորհաւորութիւնները: Կը մաղթենք Զեր Եղրայրութեան առողջութիւն եւ
Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անսասանութիւն:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

27 March 96

His Beatitude Torkom II Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
P.O.Box 14235
Jerusalem Old City Israel
Jerusalem

Your Grace

On the occasion of the Easter Feasts and the Holy Resurrection may we wish
you all the best of health and serenity and every success.

With your sincerest wishes and respects

ROBERTO GULBENKIAN

Armenian Patriarchate

Պատրիարքարան ՀԱՅՈՑ

بطريركية الارمن

Ref. No. ET/R-001

Jerusalem 27th April 1996

CONGRATULATING TELEGRAM TO HIS MAJESTY KING HUSSEIN OF THE
HASHEMITE KINGDOM OF JORDAN ON THE HAPPY OCCASION OF THE
FEAST OF EID EL ADHA

HIS MAJESTY

KING HUSSEIN OF THE HASHEMITE KINGDOM OF JORDAN

ROYAL PALACE

AMMAN

WE CONVEY THE HEARTIEST SENTIMENTS OF THE BROTHERHOOD
OF SAINT JAMES ARMENIAN PATRIARCHATE AND THE PRAYERFUL
FELICITATIONS OF THE ARMENIAN COMMUNITIES IN JORDAN AND
JERUSALEM ON THE BLESSED OCCASION OF THE FEAST OF EID
EL ADHA. MAY GOD THE ALMIGHTY AND COMPASSIONATE GUARD
YOU IN YOUR MAJESTIC ENDEAVOURS TO SECURE THE COMPRE-
HENSIVE PEACE IN OUR REGION AND GRANT YOU UNFAILING
HEALTH IN BODY AND IN SOUL FOR HIS GLORY AND FOR THE
HAPPY CO-EXISTENCE AND PROSPERITY OF ALL PEOPLES.

ARCHBISHOP TORKON MANOOGIAN

ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

Armenian Patriarchate

Երուսաղեմի Հայոց

بطريكة الارمن

Ref. No. FM/L-008

Jerusalem 27th April 1996

CONGRATULATING TELEGRAM TO HIS EXCELLENCY MR. YASSER ARAFAT
PRESIDENT OF THE PALESTINE NATIONAL AUTHORITY GAZA, ON THE
HAPPY OCCASION OF THE FEAST OF EID EL ADHA.

HIS EXCELLENCY

MR. YASSER ARAFAT

PRESIDENT OF THE PALESTINE NATIONAL AUTHORITY

G A Z A

IN THE NAME OF SAINT JAMES BROTHERHOOD OF THE
ARMENIAN PATRIARCHATE AND THE ARMENIAN COMMUNITY
IN THE HOLY LAND WE PRAY THAT THE BLESSED FEAST
OF EID AL ADHA WILL BESTOW UPON YOU THE PROTECTION
OF GOD THE MERCIFUL AND ALMIGHTY. AND MAY HE LEAD
YOU TO FULFIL YOUR ASPIRATIONS FOR PEACE AND PROSPERITY
FOR ALL PEOPLES IN THE REGION.

ARCHBISHOP TORGHOM MANOOGIAN

ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM.

Captain Hani Mulhem
Officer in Garge Bethlehem and Hebron
Bethlehem

On the Holy Feast of Eid Al Adha May God the Almighty protect you
and your colleagues and grant joy and peace to all peoples in the region.

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Major General Kamal El Sheikh
Chief Police Commander Bethlehem District
Bethlehem

May God the Almighty protect you and your colleagues and grant joy
and peace to all peoples on the occasion of the Holy Feast of Eid El Adha.

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

His Excellency Binyamin Netanyahu
Prime Minister State of Israel
Jerusalem, ISRAEL

In the name of Armenian Orthodox Church Patriarchate Brotherhood
and Community in Holy Land Israel and Jordan We convey our sincere
congratulations on your election as prime minister, may the Almighty lead
and protect you in your striving for peace and understanding, we beseech
the Lord to be your guiding counsel in your deliberations.

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՅՑԸ Կ. ՊՈԼԻՍ

Կ. Պոլսոյ Յունաց Տիեզերական և Հայոց Պատրիարքներու հրաւերներով, Նորին Ս. Օծուրին Ս. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Պոլիս այցելեց 1996 Մայիս 8-15:

Յունաց Բարբոդիմէոս Պատրիարքի հրաւերը քաղաքական և եղբայրական էր. նպատակ ունենալով եկեղեցիներու միութեան մերձեցման հարցը. իսկ Ամեն. Ս. Գարեգին Բ. Պատրիարքի հրաւերը՝ հանդիսացնելու, Կ. Պոլսոյ հայոց Պատրիարքութեան հիմնադրութեան 535 ամնակի տօնակատարութեան:

Հանդիսութեանց փայլէր աւելցնելու համար Հայոց Պատրիարքութեան կողմէ հրաւերները դրուած էին, նախ նուիրապետական միւս Աթոռներու ներկայացուցիչներուն և Եւրոպայի մէջ պաշտօնավարող Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ առաջնորդներու:

Վեհափառ Հայրապետի շֆախումբը կը բաղկանար Ս. Ասողիկ Նպա. Արիստակէսեանէ (էջմիածին պաշտօնաքերքի խմբագիր), Սիւննաց Աշխարհի առաջնորդ՝ Ս. Արքահամ Վրդ. Մկրտիչեանէ, Գուգարաց Աշխարհի առաջնորդ՝ Ս. Սեպուհ Վրդ. Զուլեհանէ, Հոռմի մէջ ուսանող Ս. Միքայէլ Ծ. Վրդ. Աջապահեանէ և գաւազանակիր Ս. Արտակ Արդ. Տիգրանեանէ: Սոյն Խումբի կողմին ներկայութիւնը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ներկայացուցիչ՝ Ս. Մեսրոպ Արք. Աշենանի, Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ներկայացուցիչ Ս. Գալիք Արք. Սահակեանի, Եւրոպայի Կրդական պատուիրակ Լուսարարապետ Ս. Գիւտ Արք. Նազգաշեանի և Ռումանիոյ և Պուլկարիոյ առաջնորդ՝ Ս. Տիրապ Արք. Մարտիրոսեանի, կ'աւելցնէր փայլէր հայրապետական շֆախումբին:

Վեհափառ Հայրապետը օղակայանի մէջ դիմաւորուեցաւ Յունաց Տիեզերական և Հայոց Պատրիարքութեան ներկայացուցիչներու կողմէ:

Ան չորս օրերը պաշտօնական հիւրն էր Յունաց, իսկ վերջին չորս օրերը Հայոց: Յունաց Պատրիարքարանի Մայր Տանարի մէջ կատարուեցաւ գոհարանական մաղրանք. ապա երկխօսութիւն երկու հոգեւոր պետերու և ներկայ եղող բարձրաստիճան հոգեւորականներու միջեւ:

Ի պատիւ Վեհափառ Հայրապետին Յունաց Պատրիարքարանի մէջ տրուեցաւ ֆօքլէ մը, որու ներկայ գտնուեցան տեղւոյն համայնքներու ներկայացուցիչներու և բիրքերու բողակիցները:

Վերջին օրը նաւակով շրջապատյոյ կատարուեցաւ զոյգ պետերու ներկայութեամբ և ներկաներ

առիքը ունեցան շրջելու Յունաց աստուածաբանական նախկին նեմարանը, որը վերջին քանիսկ տարիներուն փակուած է, և գրադարանն ու յարակից շէնքերը: Զոյգ պետերը ապա եղան Գնալը Կղզիի Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցին և միացեալ աղօթելէ ետք իրարմէ բաժնուեցան և Հայոց Հայրապետը առաջնորդուեցաւ Գում Գարուի Հայոց Պատրիարքարանի Մայր եկեղեցին, և «Հրաշափառ»ով առաջնորդուեցաւ եկեղեցի, ուր ներկայ էին Պոլսահայ լրիւ եկեղեցական դասը և խոսուներամ բազմութիւն մը:

Յաջորդ օրը, Կիրակի Վեհափառ Հայրապետը Ս. Պատարագ մատոյց Մայր Տանարի մէջ, առ ընդհանրականութեամբ Շահան և Դաւիթ Սրբազաններու: Ս. Պատարագի աւարտին Մայր Տանար եկան նախ Տիեզերական Պատրիարքը և Քրիստոնէական այլ յարանուանութեանց ներկայացուցիչներ: Ս. Պատարագէն յետոյ եղբայրական սիրոյ ճաշ մը կազմակերպուած էր Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ, ուր իւրաքանչիւր ներկայացուցիչ պատշաճ խօսք արտասանեց և դրուատեց տիրող սիրոյ մթնոլորտը եկեղեցիներու մէջ, ստեղծուած վերջին քանի մը տասնամեակներուն, շնորհիւ էրումնելի ոգիին:

Նոյն երեկոյեան Մայր Եկեղեցւոյ կից Պեզնեան վարժարանի մեծ սրահը խոնուած էր բազմութեամբ, բաղկացած պատանիներէ և ուսուցիչներէ, որոնք եկած էին հարց տալու Վեհին, կրօնական և եկեղեցական խնդիրներու մասին: Վեհը իր ունեցած մտաւոր պաշարով և հոգեւոր ապրումներով կրցաւ լիովին գոհացնել երիտասարդներու ունեցած ծարարը:

Վերջին երեք օրերու ընթացքին շատ խնդրուած յայտագիր մը գործադրուեցաւ: Պատմական եկեղեցիները, հայաշատ քաղերը, ազգային հաստատութիւնները և գերեզմանատուները Վեհի և իր շֆախումբի կողմէ այցելութեան առարկայ եղան: Այցելուները հաղորդակցութեան մէջ մտան Յակոբ Զուլալեցիներու, Օրմանեաններու, Խաչատուրեաններու, Շնորհի Պատրիարքներու, Մեծարեաններու, Պետրոս Դուրեաններու, Պալեաններու, Պեզնեաններու և այլ հանգուցեալ քայց միշտ ապրող դէմքերու հետ և հաղորդուեցան ապրող հայ հաւատացեալներու հետ իրենց աղօթքի տուներու մէջ: Վեհը ի պատիւ այլ համայնքներու ներկայացուցիչներու ֆօքլէ մը կազմակերպեց Պատրիարքարանի սրահին մէջ, ապա նոյն երեկոյեան ի պատիւ Վեհին համայնքային ճաշ մը

կազմակերպության, ուր ներկայացուցիչներ բաժանված են խոսքի և արտայայտելի իրենց սրտերին բխած խօսքերը:

Վերջին առաջատու Պեշկոպաշի գեղակերտ եկեղեցու այցելությունն էլ յետոյ, հրաժեշտի արարողություն մը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի մէջ եւ Վեհր առաջնորդութեամբ օղակայան, ուր հրաժեշտ առաւ, իր հոգեւոր եւ աշխարհական գործակիցներէն, որոնք ներշնչուած Վեհի

անձնաւորութենէն, տպաւորիչ խօսքերէն եւ հոգեւոր եւ ազգային պատգամներէն, վերանորոգեցին իրենց Ուխտը, միշտ հաւատարիմ մնալու Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Աւետարանի Սրբազան պատգամներուն:

«Քարի ճանապարհ Վեհափառ Տէր, բայց շուտով վերադարձիր եւ մեզ կրկին ամրապնդէ մեր հաւատքին մէջ»։ այս էր փափաքը Պոլսահայերուն:

S. ԴԱԻԻԹ ԱՐԲ. ՍԱՀԱԿԻԱՆ

ՀԱՅ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻԶՆԵՐ

«Ամէն րան իր ժամանակն ունի. ցանկը իր ժամանակը, ջրիլը՝ իր, ծաղիկը՝ իր ժամանակը. պտղաւորուիլը՝ իր: Ժամանակ է պէտք հասունանալու համար. պտուղների վրայ քաղիքը նետելը իր ժամանակը ունի. քերտահաւաքը՝ իր:

Ինձ այնպէս է բուռն, որ մենք այսօր եկել ենք քերտահաւաքի: Լուսանկարներով բնութարարուած այս սրահը ինձ մի պտղատու ծառ է յիշեցնում՝ լիքը պտուղներով: Եւ մենք մեր հոգու աշխարհը պէտք է քաղենք այդ պտուղները եւ լցնենք դրանք մեր սրտից հիւստուած զամբիւղների մէջ:

Լուսանկարչութիւն: Մարդկութեան ամենագարմանհարաշ յայտնագործութիւններից մէկը, որն իր հետ բերեց ինքնուրոյն արուեստի մի ճիւղ: Երեւի ճիշտ են ասելովները, որոնք այն կարծիքի են, թէ երեւոյթն ինքնին անարժէք է: Մարդն է, որ արժեւորում է այն, լաւ կամ վատ, բարի կամ չար: Այս ցուցահանդէսն էլ շատերի համար լաւ է, շատերի համար վատ, ոմանց համար՝ կրքոտիւն, ոմանց համար՝ անկրքոտիւն, շատերի համար՝ ճաշակ, շատերի համար՝ անճաշակութիւն, ոմանց համար՝ հաւատ, շատերի համար՝ անհաւատութիւն, միայն մէկ րան է անվիճելի. այս ցուցահանդէսի կողմով անտարբեր անցնել չի կարելի:

Լուսանկարչութեան հիմքը լոյսն է, բառիս ուղղակի եւ անուղղակի իմաստով: Ներսէս Շնորհալին ասել է. «Ամէն ճշմարիտ՝ չէ որ բարի է, բայց ամէն բարի ճշմարիտ է»: Լուսանկարչութեան հիմքը լոյսն է. իսկ լոյսը բարի է, ուրեմն եւ ճշմարիտ:

Իսկ դուք նկատե՞լ էք. ամէն րանի իրականը կայ եւ կեղծը: Իրական խնձոր, կեղծ խնձոր, իրական ժպիտ, կեղծ ժպիտ, իրական դէմք եւ դիմակ: Միայն լոյսն է, որ չի կեղծուում, միայն լոյսն է, որ չի հղծում: Այն կամ կայ, կամ չկայ: Կամ եղիցի լոյս, կամ՝ խաւար:

Ուրեմն ըմբոշխնենք այս լուսանկարներից

ճառագող լոյսը, որը բարի է, որը ճշմարիտ է:

Այս ցուցահանդէսը նաեւ ձեզ ձեր յուշերի եւ յիշողութիւնների լիքաւ տէրը կը դարձնի: «Մարդ ու անասուն իրարից յիշողութեամբ են տարբերում»: Յիշողութիւն ունե՞ս՝ մարդ ես, յիշողութիւն չունե՞ս՝ հրէն կուլը արածում է դաշտի մէջ առանց յիշողութեան. հորքին երէկ են մորթել: Զեզ այսօր կը տրուեն այդ յիշողութիւնները: Յուշեր հին քաղաքի, անցած մանկութեան, փոշոտ փողոցների, ծովի ու ծաղկաբերքերի մասին:

Իմ խորին շնորհակալութիւնները Ամենապատիւ Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանին՝ իր իմաստուն քաղաքականութեան, հայրական քաջալերանքի եւ արտացոլական վերաբերմունքի համար դէպի արուեստը, դէպի գեղեցիկը:

Շնորհակալութիւն քուրթ այն լուսանկարիչներին, որոնք, չնայած իրենց լարուած առօրեային եւ սուղ ժամանակին, չզլացան մասնակցել այս ցուցահանդէսին:

Այս խօսքերով 1996 Մարտ 16ին բացուեց Հայ Լուսանկարիչներու ցուցահանդէսը: Հայր Ընծանուէր Արեղայ Բարսեղեանի քաջաման խօսքից յետոյ Պատրիարք Սրբազան Հայրը յատկապէս նշեց, որ այդպիսի ցուցահանդէսները շատ կարեւոր են հայ գաղութիս համար եւ իմէր կասկած չունի, որ ցուցահանդէսը պէտք է անցնի հանկի եւ յուշերով յեցուն:

Յատկապէս շնորհակալութեան արժանի էին Երուսաղէմի հայ լուսանկարիչները.՝ Կարօ Նալպանտեան, Եղիա Գաիուէնեան, Մարտօ Նալպանտեան, Հնգ. Հրանդ Նազգաշեան, Ռաֆֆի Կարապետեան, Սափօ Գարակէօզեան:

Անոնք ցուցադրեցին իրենց լաւագոյն նկարները: Յատուկ տեղ էր յատկացուած Երուսաղէմի Պատրիարք Եսայի Կարապետեանի (1825-1885) լուսանկարներին: Եսայի Պատրիարք առաջին լուսանկարիչը եղած է Սուրբ Իրկրին մէջ:

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ ՄԸ

ԻՒՂԱՆԵՐԿ ՆԿԱՐՆԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ

1996 Մայիս 11-12 մարդաշատ էր ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահը: Հայր Ընծանուէր Աքեղայ Բարախանեանի իւղաներկ աշխատանքները մեծ հետաքրքրութիւն էին առաջացրել գաղութիս արուեստասէր շրջանակում: Ցուցահանդէսը բացեց Ամենապատիւ Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանը, որ արուեստասէր հասարակութեանը ուղղուած իր խօսքին մէջ նշեց, թէ կարեւոր է Միարանութեանս եւ գաղութիս մէջ ունենալ արուեստագէտ մարդիկ: Իր այս երազանքը այս ցուցահանդէսով մասամբ կատարուած է համարում: Նա նշեց նաեւ, որ այս տեսակ միջոցառումներն են որ համախմբում են հայութիւնը, եւ դաստիարակում մարդկանց մէջ գեղեցիկը հասկանալու եւ գնահատելու կարողութիւնը:

Իր մտածումները եւ դատողութիւնները արեց նաեւ Տ. Ընծանուէր Աքեղան, որը մասնաւորապէս ասաց.

- Ճիշտն ասած ինձ համար այսօր շատ դժուար է խօսելը, քանի որ ցուցադրուող նկարները իմ աշխատանքներս են: Բայց կ'աշխատեմ որոշ դատողութիւններ անել արուեստի, մասնաւորապէս նկարչութեան եւ այսօրուայ ցուցահանդէսի մասին:

Ես այն կարծիքին եմ, որ անշնորհի մարդ չկայ: Մնուելիս մեր մէջ կայ եւ երաժիշտը, եւ նկարիչը, եւ ֆանդակագործը: Սակայն մեր կեանքի ընթացքում մենք մոռացում ենք դրանց՝ տարբեր աղիւթներով: Կամ՝ բիրահաւատութիւնը մեր ուժերի նկատմամբ, կամ՝ մեծահասակների կողմից անտարբեր վերաբերմունքը միւր ստեղծագործական առաջին փայլերին, կամ՝ լարուած ու ծանր կենցաղային գործերը, եւ կամ արուեստը աշխարհիկ ու մեղաւոր զբաղմունք համարելը մեզ դարձնում են չոր ու անհետաքրքիր անօթներ: Մենք նմանում ենք Աստուածաշնչեան այն ծառային, որին Յիսուս տուեց քանդակ, իսկ նա տարաւ ու քաղեց զայն հոգի մէջ: Աստուած մեզ տուել է շնորհներ, ու մենք անտեղեկ ենք դրանցից:

Երէկ ձեռքս գիրք մը անցաւ՝ «Մարմինը եւ Հոգին Ոյսերիմ Թշնամիներ» վերնագրով: Ես չգիտեմ, թէ այդ գրքի մէջ ինչ էր գրուած, բայց ես զարմացայ, թէ մենք ինչու ենք ամէն ինչի մէջ ոյսերիմ բշնամիներ ման գալիս: Մի՞թէ մեր այս ձեռքերով չեն ստեղծում արուեստի հրաշալիքները: Մի՞թէ մեր այս լեզուին չի փառաբանում Աստծուն, մեր այս մարմինը արդեօք գեղեցիկ չէ: Զե՛ք որ այն Աստուծոյ ստեղծագործութիւնն է: Որտեղի՞ց

այդ արհամարհական վերաբերմունքը: Զի՞կ կարող արդեօք լինել հոգու եւ մարմնի կատարեալ ներդաշնակութիւն, նիւթականի եւ հոգեւորի «հարմոնիա»:

Կարելի է: Արուեստի, նկարչութեան, գեղեցիկի միջոցով: Ուղղակի պէտք է տեսնել գեղեցիկը: Այս աշխարհի բոհոփոհի մէջ ընկած, դժոխքի ու արքայութեան գաղափարներով սարսափած, մարդը կորցրել է գեղեցիկը տեսնելու եւ գնահատելու ՄԵՍ ՇՆՈՐՀԺԸ: Այստեղ է ամէն բան, մեր մէջ, այս աշխարհի վրայ, մարդկային անկեղծ ու ջերմ յարաբերութիւնների մէջ: «Արքայութիւնը ի ներքս ի ձեռք է», դրախտը՝ ամէն բացուող ծաղկի բերքերին, դժոխքը՝ մեր չար մտադրութիւնների մէջ: Ամեն առաւօտ բացուող արեւը մեզ կ'ամ արքայութիւն է խոստանում, կ'ամ գեղեցիկ կրակ խորհրդանշում: Նայած թէ մենք ո՞րն ենք ուզում, նայած թէ մարդ ո՞րն է ընտրած հենց այստեղ, հենց այս աշխարհի վրայ ...

Ես ուզում եմ, որ այսօր, այս սրահի մէջ մենք վերագտնենք մեզ, կարողանանք տեսնել գեղեցիկը: Ես այսօր, իմ նկարների միջոցով ուզում եմ ասել. մեր ամենամեծ ողբերգութիւնները գալիս են նրանից, որ մենք շատ վաղուց է, ինչ ծաղկից հոտ չենք փաշել, չենք նայել աստղազարդ երկնքին, ու չենք հիացել նրան հատիկների դասաւորութեամբ:

Եւ երբ մենք կ'ասենք. «Ես ժպտում եմ» երբ նայում եմ աստղերին, կամ՝ ես խաղաղում եմ՝ երբ աղբիւրից ջուր եմ խմում, կամ՝ ծաղկից հոտ փաշելը՝ ինձ համար աղօթք է, այն ժամանակ աշխարհը կը ժպտայ, ծառի ամէն մի տերեւ մեզ համար դրախտի ուղեգիր կը դառնայ եւ Աստուած կը հաշտուի մարդու հետ ..

Եւ ոչ մի գիտնական ու աստուածաբան երբեք չի հասկանայ, թէ որքան կարեւոր է այդ:

Ես ուզում եմ իմ որդիական խորին շնորհակալութիւնը յայտնել Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօրը, որի ֆաջալերմանի արգասիքն է այս ցուցահանդէսը: Պատրիարք Սրբազան Հօր հրամանով էր որ ես հետեւեցայ նկարչութեան մասնաւոր դասերուն եւ ահա իմ վեց ամսուայ աշխատանքը այսօր կը ներակայացնեմ ձեզ: Շնորհակալութիւն Սրբազան Հայր, իմ երախտիքի խօսքերի նիւթական արտայայտութիւնը բող լինի այս պատկերաշարը:

Շնորհակալութիւն Երուսաղէմի մեր ժողովրդին, որը, իմ վստահ համոզմամբ գիտէ գնահատել գեղեցիկը:

ԸՆԾԱՆՈՒԷՐ ԱՔԷ. ԲԱԲԱՆԱՆԵԱՆ

ՏԻՊԱՐ ԵԿԵՂԵՑԱՍԷՐ ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅ ՄԸ՝ ՄԻՀՐԱՆ ԿՕՇԿԱՐԵԱՆ (հանգուցեալ)

«ԽԱՐՔԵՐԻ ԵՒ ԱՆՈՐ ՈՍԿԵՂԵՆ ԴԱՇՏԸ»
(Վահէ Հայկ) հաստատոր հատորի էջ 1019-ի վրայ կ'երևի խմբակար մը՝ համախարքերոցիական Միութեան Ամերիկայի շրջանակի Կեդր. Գործադիր Մարմինը 1957-ին: Խումբի ինն անդամներէն է Միերան Կօշկարեան, կանգնած իր միջակ հասակով առաջին շարքի ծայրը:

Միերան Կօշկարեանը նանչնալու առիբ ունեցայ Մասաչուսէց Նահանգի Ուոլթըրաուոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ տասնհինգ տարիներու իմ հովուական պաշտօնավարութեան շրջանին: Միերան եւ տիկինը Հռիփսիմէ անդամ էին Պոսթոնի Ս. Երրորդութիւն Հայ Եկեղեցւոյ իսկ Կօշկարեան ամուսին միակ գաւալը՝ Խաչիկ իր տիկնոջ Միլինէի հետ, կապուած էր Ուոլթըրաուոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցիին, որու Կիրակնօրեայ դպրոցը կը յանախէին Միերանի եւ Հռիփսիմէի բոնոները: Խաչիկ 1955-ին ընտրուած էր Միսական Խորհուրդի անդամ: Յաջորդող երկու տասնամակներու ընթացքին, Խաչիկ հետգինաւ ընտրուեցաւ Միսական Խորհուրդի աստեանապետ, բնական պատգամաւոր, Թեմական Խորհուրդի անդամ եւ այսպէս աստեանապետ, Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ մշակութային եւ երիտասարդական Կեդրոնի կառուցման Յանձնախումբի ատենապետ: 1968-ին երջանկալիշատակ Տ. Տ. Վազգէն Ամինայն Հայոց Կաթողիկոսի Նիւ Ինկլէնտի շրջանի այցելութեան ընդունելութեան Յանձնախումբին եւս աստեանապետ էր Խաչիկ Կօշկարեան: Որքան որ Խաչիկ կը համարուէր մեծահասակ եւ իր ձայնը լսելի բնոյհայրը՝ Միերան, անշուք երկեցող եւ մեղմախոս մարդ մըն էր:

1970-ի ձմեռը թղրակցութիւն մ'ունեցայ Միերան Կօշկարեանի հետ, Սան Ֆրանսիսկօ կարնաստե բնակութեան սկիզբը: Շնորհաւորական նամակ մը եւ հեռագիր մը դրկած էի ՄԼտֆորտ (Պոսթոն) Միերան եւ Հռիփսիմէ Կօշկարեաններուն, իրենց ամուսնութեան յիսուներորդ տարեդարձը շնորհաւորելու: Մարտ 18, 1970-ի տակնիւ նամակին մէջ Միերան Կօշկարեան այսպէս կը տեղեկացնէր ինձ եւ երէցկնոջ. «Օրուան Սեղանապետ Պ. Տիգրան Պօյանեան ձեր նամակը եւ հեռագիրը ի ձեռքն ունենալով հետեւալը արտայայտեց: Այս նամակը եւ հեռագիրը

կու գայ Ուոլթըրաուոնի Սուրբ Յակոբ Եկեղեցւոյ նախկին հովուին կողմէն: Պ. Պօյանեանի կողմէն բառ առ բառ կարդացուեցան առ ի ունկնդրութիւն 191 հրաւիրեալ ներկաներուն: Ճիշդ ձեր նամակի ընթերցումէն յետոյ անմիջապէս խօսելու կարգն էր Առաջնորդ Սրբազան Հօր (Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի. Ծանր. Ա. Բ. Ա.): Ձեր նամակին նշածդ Դանիէլի ընթերցուածին համար Սրբազանը շատ տպաւորիչ կերպով Անգլերէն արտայայտուեցաւ, որ ինքն ալ նոյն օրը Սուրբ Յակոբ Եկեղեցւոյ մէջ ներկայ ըլլալով ունկնդրած է ինչ որ արդէն պատշաճ կերպով նկարագրած էիք:»

Դանիէլի ընթերցումը 90 համարէր քաղկացած հաստուած մըն է որ Հայ Եկեղեցւոյ Դնունդի եւ Ձատիկի տօնակատարութեանց առիթներով կը կարդացուի բնմէն նրազաւոյցի երկնայեան: Ընթերցողը ի ձեռքն կ'ունենայ ոլորտող բերք մը որուն վրայ առանձին գրուած կամ տպուած է Դանիէլ Մարգարէի այդ երկար հաստուածը: Պրն. Միերան Կօշկարեանի բացառիկ տաղանդը այն էր որ առանց բերքի նայելու, անգիր սորված ըլլալով 90 համարները, սահուն եւ տպաւորիչ կերպով կը պատմէր դրուագը աջ ձեռքով միմկակ մօմ մը ուղիղ բռնած: Հաւանարար իր մանկութեան Խարբիւրդի մէջ Միերան սորված էր այդպէս Դանիէլի «գիրք կարդալ», միաժամանակ հայկական ուսում ստանալով Թլկատիկցիի նման դաստիարակներու շունչին տակ:

Միերան Կօշկարեանի կերպարը իր յառաջացած տարիքին մէջ յիշել հարկադրուեցայ վերջերս, երբ Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. Դարեգին Ա. Ամինայն Հայոց Կաթողիկոսին Նիւ Եորքի մէջ մատուցած Ս. Պատարագին ներկայ եղայ: Նշանակուած սպասարկողներէն գոյգ մը հրիտասարդ հոգեւորականներ պէտք էր որ մէկ մէկ գրքոյկ բռնած ըլլային փոխին ի փոխ արտասանելու համար լոկ 6 համարէր քաղկացած «Աղադակեցէ՛ առ Տէր» սաղմոսը: Եւ տակաւին, հրապարակային խոստովանութեան առիթ 9 տողէ քաղկացած Արձակումը կարելի չէ՛ր արտասանել առանց զայն գրքէ մը կարդալու:

Պիտի տեսնե՛մք արդեօք այն օրը երբ մեզի ծանօթ հայ եկեղեցական ընծայարանները պիտի յաջողին հասուն սպասարկողներ հասցնել:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

Հանդիսատեսը Ներսը

"Բազումք են կոչեցեալք եւ սակաւք
են ընտրեալք". Մատթ., ԻԲ., 14

Այդ սակաւներէն մէկն ալ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքի միաբան Գերաշնորհ Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարեանն (Ծովական) է: Թերեւս ընթերցողներուն, մանաւանդ սաղիմահայութեանը, հարկ չկայ ներկայացնելու Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարեանը, քանի որ ան շուրջ եօթանասուն տարի է որ ինքզինքը նուիրած է հայ եկեղեցիին, դպրութեանն ու գիտութեանը ծառայելուն, եւ հանրութեան կողմէ ճանչցուած է որպէս բազմալատակ գիտուններէն մէկը: Այդուհանդերձ, շատ համառօտ կ'ուզեմ նշել անոր քանի մը աշխատանքները: Նորայր Սրբազանը գրած է աւելի քան քսան գիրք եւ բազմաթիւ յօդուածներ:

1966-1991 թուականներու ընթացքին բանասէր գիտունը կազմած ու հրատարակած է Երուսաղէմի Հայոց ձեռագրատան ձեռագրերու ցուցակը՝ "Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց" խորագրի ներքեւ: Մեծածավալ այդ 11 հատորներու մէջ ան ամենայն մանրամասնութեամբ նկարագրած է 3890 ձեռագրերը՝ տալով նաեւ մանր յիշատակարանները: Այդ ձեռացուցակն ունի գիտական ու գործնական մեծ նշանակութիւն:

Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարեանի հետաքրքրութիւններու միւս կարեւոր ուղղութիւնը դասագիրք կազմելն է: Թուարկենք անոր կազմած քանի մը դասագրքերը. "Կանոնագիտութիւն", "Միսագիտութիւն", "Կրօնագիտութիւն", "Հայ Գրողներ. Ե.-ԺԷ. դար", "Հայ Գրիչներ. Թ.-ԺԷ. դար", "Հայ Նկարողներ. ԺԱ.-ԺԷ. դար" եւ այլն:

Ներկայ պահուս ալ տասներորդ տասնամեակը ոտք կոխած գիտունը նոյն եռանդով ու հաւատքով կը շարունակէ իր մեղուաջան ու արդիւնաշատ գործունէութիւնը, որու բերքը ընթերցողները կը բաղեն անոր հրատարակած նոր գիրքերու, "Սիոն"ի եւ այլ պարբերականներու ու թերթերու էջերէն: Այդ փոքրամարմին ծերունիսրտեւոր մեծ լոյս մըն է սաղիմահայութեան մտաւոր կեանքէն ներս: Եւ զայն ըստ արժանւոյն գնահատած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք ամենապատիւ Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկեանը "Գիրք Թղթոց"ին կցած իր "Գնահատանքի Խօսք"ի մէջ. "Գերաշնորհ Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարեանը մեր ձեռագիրներու լեզուն հասկցող մասնագէտն է, գրաբարի եւ աստուածաբանութեան հմուտ եւ մեր մատենագիրները ուսումնասիրող գիտուն պատմագէտը" (էջ դ.):

Իր առողջական վիճակի պատճառով ծերունագարդ արհեստակուպոսը չի կրնար յաճախել եկեղեցի եւ մասնակցիլ պատարագներուն։ Ան չկրցաւ մասնակից ըլլալ նաեւ Չատկի արարողութիւններուն։ Բայց ուրախալի է, որ այդ խնդրի մէջ հետաքրքրութիւն ցուցաբերեցին ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի տեսուչ հոգեշնորհ Հայր Բագրատը եւ վարժարանի եկեղեցական երաժշտութեան ուսուցիչ ու երգչախումբի ղեկավար Վարուժան Մարգարեանը։ Եւ ահա Նորայր Սրբազանի բնակարանի բակը երգչախումբի կատարմամբ հնչեցին Չատկին վերաբերող շարականներ՝ "Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց", "Գովեա՛լ երուսաղէմ", "Խորհուրդ խորին"...

Տիար Վարուժանը իր երգչախումբով եկած էր շնորհաւորելու Նորայր Սրբազանի Չատիկը։ Յաւոք, առողջական տագնապի հետեւանալով Սրբազանը անկարող եղաւ իջնելու երկրորդ յարկէն եւ աշակերտներու երգերը լսելու հայր Թէոդորոսի, հայր Ընծանուէրի եւ տողերս գրողի հետ, այլ աշակերտներու երգերուն ան ունկնդիր եղաւ իր բնակարանի ներսէն։ Իսկ աշակերտները կը շարունակէին սիրով ու նուիրումով կատարել Յիսուսի Յարութեանը նուիրուած շարականներն ու հատուածները պատարագէն, ինչպէս՝ "Քրիստոս ի մէջ", "Սուրբ, Սուրբ", "Օրհնեալ է Աստուած", "Անձինք նուիրեալ", "Հապա, Բաջագունք"։

Այդ տուրքի արժանի հատուցում մըն էր անուանի բանասէր գիտունին ու վաստակաշատ արհեստակուպոսին, որու համար ան այդ ձեռնարկի հեղինակներուն եւ երգչախումբին յայտնեց խորին շնորհակալութիւն՝ իր հանդէպ ուշադիր գտնուելու եւ իրեն հաճելի պահեր պարգեւելու համար։

Գէորգ Թժսունեան

Հայաստանեայց Եկեղեցի Կիսմայրի Ամերիկայի (Արեւմտեան Թեոս)

Western Diocese of the Armenian Church of North America

Archbishop Vatché Hovsepian, Primate

Temporary Headquarters

2215 E. Colorado Blvd.

Pasadena, CA 91107

Tel: (818) 683-1197

Fax: (818) 683-1199

PRESS RELEASE

ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵՄ

ԳԵՐԱԾՆՈՐՀ Տ. ՎԱՀԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՑՈՎՍԷՓԵԱՆ ՎԵՐԸՆՏՐՈՒԵՑԱԻ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

Այսու գոմումակութեամբ կը հաղորդենք Թեմիս համայն հաւատացեալներուն, թէ Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւմտեան Թեմի Յորդ Պատգամաւորական Ժողովը գումարուեցաւ Մայիս 3-ին եւ 4-ին, 1996, Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Յովհաննէս Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ՝ նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Վաշէ Արք. Ցովսէփեանի:

Պատգամաւորական Ժողովի Դիւանի անդամներն էին Քրիս Եալտըզեան՝ Ատենապետ, Հէրի Գալուստեան՝ Փոխ Ատենապետ, Հայերէնի Ատենադպիր՝ Արթ. Տ. Սիփան Քհն. Մխսեան եւ Անգլերէնի Ատենադպիր՝ Բարեշնորթ Սթիվըն Սրկ. Ատամզ:

Ժողովի գլխաւոր օրակարգն էր Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդի ընտրութիւնը: Այս պաշտօնին համար երեք թեկնածուներն էին Ռեաեւալ քարճրաստիճան հոգեւորականները. Գերշ. Տ. Վաշէ Արք. Ցովսէփեան, Թեմիս անցնող 25 տարիներու Առաջնորդը, Գերշ. Տ. Աւագ Արք. Ասատուրեան՝ Իրաքի Հայոց Թեմի Առաջնորդը եւ Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Երրվանէան՝ Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Յովհաննէս Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը:

Առաջնորդարանիս Դիւանը այսու ուրախութեամբ կը հաղորդէ համայն հաւատացեալներուն, թէ Գերշ. Տ. Վաշէ Արք. Ցովսէփեան, որ անցնող 25 տարիներու ընթացքին առաջնորդական քեղուն գործունէութիւն ունեցաւ, Պատգամաւորական Ժողովի կողմէ քուէներու մեծամասնութեամբ, Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ վերընտրուեցաւ յառաջիկայ եօթը տարիներու նոր շրջանի մը համար:

Թեմիս վերընտրեալ Առաջնորդ Սրբազան Հօր կը մաղթենք առողջութիւն, արեւշատութիւն եւ Աստուծոյ Օրհնութիւնները, մինչ ան կը վերսկսի որպէս Առաջնորդ իր նոր շրջանին՝ օրէ օր ծաւալող Արեւմտեան Թեմէն ներս:

ԴԻԻԱՆ ԱՌԱՋԱՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Փաստութեան, Մայիս 6, 1996

ՎԱՐԳԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Ա.

Ամենապատիւ Պատրիարք Հայր

Անակնկալ ստացայ Վարդան Սարգսեանի հետ առնչուած թղթակցութեանց գիրքը։^(*)

Այս վերջնոյս մասին յայտնեմ կարգ մը մտքեր քանի չեմ դարձուցած այս էջը։ Գիրքը լրացած պիտի ըլլար (կը շարեմ կարեւորութեան կարգով) երէ ունենար՝ ա. նախաբան ներածական, բ. Վարդան Սարգսեանի համառօտ կենսագրութիւնը, գ. Անճնանուններու index մը։

Գիրքին Ա. եւ Բ. մասերը իրարմէ կը տարբերին բովանդակութեամբ, հոգ չէ թէ ծառը որմէ պտուղ կը սպասուի միշտ Վարդան Սարգսեանն է։ Ա. մասին մէջ զՏիրան Սրբազան պէտք է մտովի պատկերացնել, որովհետեւ անոր առ Վարդան Սարգսեան ուղղած նամակները մաս չեն կազմեր գրքի պարունակութեան։ Տիրան Սրբազանը այս ճայնագրութեանց երկարատեւ ճեղքարկին խթանը կը հանդիսանայ, որ ուկիանուէն անդին Մարտէլի մէջ ծուարած երաժշտագէտին սկսաւ դրկել իր ուզած պատարագին սերմերը, միաժամանակ դրամ հասցնելով պարտամուրիակներու դէմ յանդիման գտնուող Սարգսեանը։ Տիրան Սրբազանը այս բաժնին մէջ մտածող եւ բժախնդիր պիտեմքն է։

Զեր անունին հետ կապուած Բ. բաժնին մէջ կը ներկայանա՞նք ձեզի յատուկ ոճով նամակագիր, որու գրիչը կ'ընդդուի առ Վարդան Սարգսեան այլ եւ այլ քաղաքներ եւ երկիրներ։ Միջանկեալ ուրիշ նամակագիր եւս կայ՝ Պսակ Սրբ. Թումայեան, Եղիշէ Վրդ. Կիզիբեան, տպագրիչներ Հայկ Թումայեան, Յարութիւն Շալեան, Ֆիլատէֆիայի Պրն. Մեծարեմքը որուն Efficient Printing Co.-ն Հայերէն բառեր շարելու մէջ inefficient ըլլալը յայտնի է ձեր անոր ուղղած Յունուար 19, 1952 թուակիրէն (էջ 90)։

Բ. մասին մէջ կարելի էր տեղ յատկացնել Վարդան Սարգսեանի եւ Հրանդ Վրդ. Խաչատուրեանի գլխաւորած յանձնախումբին միջեւ տեղի ունեցած թղթակցութեան, 1956-1957 տարիներուն, երբ դուր Տիրան Սրբազանի հետ, երուսաղէմ կը գտնուէիք, իսկ Sacred Music-ի հրատարակելի գրքին պարունակութիւնը որոշող յանձնախումբը (որուն կարն շրջան մը եւս ալ անդամ էի, կը գործէր Մասաչուսեթսի մէջ, երբեմն ժողով գումարելով Watertown-ի Ա. Յակոբ Եկեղեցւոյ կից հովուատան մէջ։ Ինչ որ կը յիշեմ այդ հանդիպումներէն աստեապես Հայր Հրանդի խողովակով հասած Վարդան Սարգսեանի դրամական վնասումի խնդրանքներն էին։ Տեղ մը Վարդան Սարգսեան գործածած է «որդիսական»։ Կը փորձուիմ թելադրել որ գրքին տիտղոսը փոխուի եւ լինի Հայ Եկեղեցւոյ երգերու հրատարակութեան նոր շարքի մը Որդիականը։ Ասիկա երկար է, սակայն նոյնքան երկար է ձեր տուած տիտղոսը որ համապարմակ չէ։

Պէտք է ըսեմ որ երաժշտութենէ բոլորովին անտեղեակ ընդերքողներ համբերութիւն պիտի չունենան գիրքը ծայրէ ի ծայր կարդալու։ Ես երաժիշտ չեմ, սակայն կարդացի։ Ամբողջ գրքին մէջ միակ հիւմորի էջը Պսակ Սրբազանին գրածն է (էջ 69)։

Ինչ խօսք որ Վարդան Սարգսեանի հայերէնը, հոգ չէ թէ տեղ տեղ հարկադրաբար ցանցնուած ֆրանսերէն բառերով, կիսնալի է։ Տեղ տեղ - Բէն ոչ յանալի - Սարգսեան աֆանչիլ խորհրդածութիւններ կ'ընէ, ինչպէս Հոգեհանգստեան Պաշտօնի «Քահանայք»ին եւ անոր յաջորդող «Ի վերինն Երուսաղէմ»ի իմաստին մասին (էջ 94)բ. Մտածել կու տայ, երբ տեղ մը կ'ըսէ՝ Եկեղեցիէն ներս մեր ժողովուրդը

(*)Ծանօթ.- Նամականի Վարդան Սարգսեան, Ա. Մաս ընդ Տիրան Արք. Ներսիսեանի, Բ. մաս, ընդ Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի. Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ։

համը է (էջ 108): Պիտի անելցնէի թէ անքերի է Վարդան Սարգսեանի հայերէնը, եթէ միակ տեղ մը «գորս» հայցականը ուղղական իմաստով գրած չըլլար անուշադրութեամբ (գիրքը ծայրէ ի ծայր մաղել հարկ է այդ դժբախտ «գորս»ը գտնել կարենալու համար):

Մասնագիտական այսֆան բղրակցութիւն վարել երկար տարիներու վրայ տարածուած, հայ եկեղեցւոյ երգչախումբերը եւ ժողովուրդը դաստիարակելու մտադրութեամբ, գնահատութեան արժանի աշխատանք եւ գոհողութիւն է: Զեր գրպանէն դրամ ծախսած է՛ք, երբեմն մեկեկնասներ ունեցած է՛ք, սակայն վստահ եմ որ տնտեսապէս չէ՛ք օգտուած այս ծաւալուն ձեռնարկէն: Իսկ թէ երաժշտական-ուսուցողական տեսակէտէն որքան արդիւնաւոր եղած են այս հրատարակութիւնները, ես դատելով մեր Ամերիկահայ ժամապաշտութեանց ներկայ իրականութենէն, պէտք է ըսեմ որ արդիւնքը փոքր է: Սուրբ Պատարագի մատուցման տեսողութիւնը կարեցնելու ձգտում մը կայ որու հետեւանքով կարգ մը մասեր դուրս կը ձգուին մինչեւ անգամ բարձրաստիճան հոգեւորականներու կողմէ: Զայնագրուած ժամերգութեանց բաժիններ, շարականներ կան գեղեցիկ տպուած երգարաններու մէջ, սակայն մեր ժողովուրդէն քիչեր հաղորդ են ասոնց: Մինչեւ անգամ Ս. Ներսէս Դպրեւանքը գերմարդկային նիւթերու պէտք ունի որպէս զի սաները կարենան սորվիլ էական երաժշտական գիտելիքները, նախքան ձեռնադրութիւն յաստիճան սարկաւագութեան կամ ֆահանայութեան:

Տ. ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԷՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

Բ.

Աւստրալիայէն, Տիար Վահէ Օշական նոյնպէս իր մատնանշումները արտայայտած է նամակով Վարդան Սարգսեանի նամականիին մասին.- (Թ.Ա.Մ.)

Սիրելի Թորգոմ Պատրիարք,

Շնորհակալութեամբ ստացայ Երուսաղէմի Վանքին տպարանէն Վարդան Սարգսեանի նամականիին Տիրան Արք. Ներսիսեանին եւ ձեզ հետ: Կատարեալ համբ մըն է շատ մը իմաստներով, որոնցմէ զիս ամենէն շատ հետաքրքրողը՝ Կոմիտասի կեանքին մանրամասնութիւններն են: Հանոյով կարդացի հատորին մեծ մասը եւ կը յուսամ լմցնել՝ գալիք ամիսներուն, երբ վերադառնամ Ստեփանակերտէն ուր կը ծրագրեմ երթալ Ապրիլ ամսուն, մէկ ու կէս ամիս, Արեւմտահայ գրականութեան դասեր աւանդելու համալսարանէն ներս:

Արտօնեցէ՛ք որ մէկ երկու դիտողութիւններ ընեմ հատորին մասին: Առաջինն ու քացայայտը՝ հատորը կազմողին անուան քացակայութիւնն է: Դո՛ւք է՛ք: Երկրորդը՝ Յառաջաբանի պակասը: Ընթերցողին պէտք է ներկայացուի ենթաշխարհը գործին, երեք բղրակցողներու կենսագրութիւնն ու մշակութային ինքնութիւնը, մանաւանդ՝ Վարդան Սարգսեանինը որու մասին ստիպուեցայ Հայաստանի Հանրապետականի դիմել: Յետոյ, այս տպուած նամակները ամբողջութիւն՞ն են նամակներուն, ո՞ր էին մինչեւ հիմա, եւայլն: Յետոյ՝ հատորի աւարտին՝ ծանօթագրութիւններու բաժին մը հրամայական է, նամականիի մը պարագային: Բացատրականներ պէտք է տրուին զանազան անձերու, վայրերու, օտար քաղերու եւ այլ նշումներու մասին: Վերջապէս, անուանացանկ մը միշտ օգտակար կընայ ըլլալ:

Այս ըսելով, չեմ ուզեր նսեմացնել հատորին կարեւորութիւնը իբրեւ հում նիւթ մասնագէտներու եւ երաժիշտներու համար:

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ

Քանի մը քացատրութիւններ տալու դիտումով հետեւեալը գրեցիմք Վահէ Օշականին.- (Թ.Ա.Մ.)

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԸՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թուական
Date

22 Ապրիլ 1996

Սիրելի Վահե Օշականին.

"Անականկալ" էր (բառին գրաբարեան արմատին իմաստով, և ոչ "զարմանքի" կամ "ուրկէ ուր" բացականչութեան արտայայտութեամբ) Մարտ 28ի նամակդ ստանալ "Նամականի Երաժիշտ Վարդան Սարգսեանի" հատորին կապակցութեամբ:

Հատորին մէջ պակասող Յառաջաբանի, "Ծանօթութեանց", "Անուններու ցանկի" և այլ յաւելեալ տեղեկութեանց պակասով թերութիւններուն մատնանշումդ արդար դիտողութիւն է:

1. Ոչ բնագիրը Տիրան Սրբազանի գրած նամակներուն (որոնք հանգուցեալ Վարդան Սարգսեանի գոյքերուն մէջ մնացած պէտք է ըլլան) և ոչ ալ Տիրան Սրբազանի սեւագրութեան օրինակները ձեռքի տակ ունէինք: Այլ միայն Վ. Սարգսեանի պատասխան նամակներունը Տիրան Սրբազանին ուղղուած: Զեմք յիշեր ինչպէս մեզի փոխանցուած էին: Հաւանաբար Տիրան Սրբազանի վախճանումէն յետոյ:

2. Մեր գրած նամակներուն սեւագրութիւնները միայն անհոգութեամբ թողուած էին մեր թղթածրարին մէջ:

3. Երուսաղէմի մէջ բազմաթիւ են այսպիսի թղթածրարներ անխնամ մէկ կողմ լքուած: Այս՝ պատճառներէն մէկն էր այս հատորին մէկտեղման և անձնական նախաձեռնութեան:

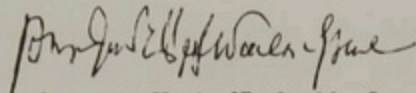
4. Տիրան Սրբազանի կամ մեր նամակներուն մէջ յարուցուած տնտեսական և այլ հարցերէն աւելի կարեւոր էին Վարդան Սարգսեանի ներկայացուցած եւ շեշտած սկզբունքները հարազատ հայկական երաժշտութեան մասին: Իրրեւ Կոմիտաս Վարդապետի երգչախմբային գործունէութեան ամէնէն մօտիկ անձերէն մին, և իրրեւ մին այն հինգ աշակերտներէն որոնք Վարդապետին անմիջական շունչին տակ կը պատրաստուէին Հայկական երաժշտանոց հաստատելու ծրագրին մաս կազմելու, Վարդան Սարգսեան, եղեռնէն յետոյ, կարծես միակ անձն էր որուն վստահուեցաւ Կոմիտաս Վարդապետի հրատարակելի գործերուն մէկտեղումը և անաւարտ երգերուն ամբողջացումը (ինչպէս պարագան է 1933ին Բարիզ տպուած Կոմիտասեան Պատարագին): Եւ այս ճշմարտութեան ոչ պոռոտաշեշտ ցոյքը կը տեսնենք Վարդան Սարգսեանի նամակներուն մէջ, ուր երաժշտական մասնաւոր հարցերուն ի պատասխան, ան տուած է հակիրճ բայց հիմնաւոր լուսարանութիւն: Ինքնը կարեւոր նշումներ կան: Երեքը Տիրան Սրբազանի թղթակցութեանը մէջ (7 Յուլիս 1947, 1 Մարտ 49, 17 Յուլիս 51), և վեց հատը Բ. մասին մէջ (27 Դեկտ. 52, 20 Յուլիս 53, 20 Յունվ. 54, 3 Սեպտ. 54, 24 Սեպտ. 57, 31 Յուլիս 74):

5. Պէտք է խոստովանինք որ մեր նպատակն էր զանոնք միայն ամփոփել կողքի մը ներքեւ, քան թէ կատարուած ամբողջ աշխատանքը արժեւորել: Տ.Արտէն Ա.Քինյ. Աշնեանն ալ նամակով նոյն դիտողութիւնները կատարած է:

Ուրախ ենք իմանալով որ Ստեփանակերտ պիտի գտնուիս համալսարանին մէջ աւանդելու Արեւմտահայ Գրականութեան դասեր: Վստահ ենք որ հետաքրքրական և լուսարանիչ փորձառութիւն մը պիտի ըլլայ թէ՛ աշակերտներուն և թէ՛ շրջապատին համար: Յակոբ Օշականի "Հայ Գրականութիւն" Դասագիրքէն քանի օրինակ որ փափաքին ունենալ կրնանք տրամադրել:

Լաւագոյն մաղթանքներով և սիրով՝

Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

Mr. Vahe Oshagan
11/635 Pacific Highway
Killara NSW 2071
Australia.

ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆՂԵՍՆԵՐ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Սրբոց Թարգմանչաց Մանկապարտեզի ամավերջի հանդեսը տեղի ունեցավ Կիրակի, Յունիս 2ին, ժառանգաւորաց Վարժարանի Մանուկեան սրահին մէջ, նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր: Մանկապարտեզի եւ Նախակրթարանի Առաջին Դասարանի մանուկները, իրենց ուսուցիչներու ղեկավարութեամբ, զուարճացուցին իրենց ծնողները եւ ներկաները իրենց երգերով, պարերով եւ արտասանութիւններով: Ծաղիկ Դասարանի տասը աշակերտները շրջանաւարտութեան վկայական ստացան դպրոցի Տեսուչ Հոգ. Տ. Սահակ Աբեղայ Մաշալեւսի եւ Ամեն. Պատրիարք Հօր ծեռքէն:

.....

Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի Ամավերջի հանդեսը տեղի ունեցավ 8 Յունիս, Շաբաթ երեկոյեան ժամը 6.30ին, ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, Նախագահութեամբ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ներկայ էին Միաբանութեան անդամներ, աշակերտութեան ծնողներ եւ կոկիկ հասարակութիւն մը:

Յայտագրին առաջին մասին մէջ շրջանաւարտ վեց աշակերտները արտասանեցին Գեորգ Էմինի Յաւերժի ճամբորդը բանաստեղծական երկը: Երգչախումբը մասնակցեցաւ զանազան դպրոցական երգերով: Յուզիչ մթնոլորտ մը ստեղծուեցաւ, երբ որ Մանկապարտեզի շրջանաւարտ մանուկները ծաղկեփունջ տուին Երկրորդական Վարժարանի շրջանաւարտներուն: Շրջանաւարտները իրենց ուղերձները կարդացին, հինգ լեզուներով: Դպրոցի Տնտեսութեան Վարիչ Հայր Սուրբ, Տ. Աւետիս Աբղ. Իփրաճեանը ներկայացուց վարժարանի տնտեսական կացութիւնը մանրամասնօրէն: Տեսուչ Հայր Սուրբի տարեկան տեղեկագրէն յետոյ, վեց շրջանաւարտ աշակերտներ ստացան իրենց վկայականները: Իւրաքանչիւր դասարանի յաջողագոյն աշակերտներ ստացան իրենց մրցանակները:

Վարժարանի վաստակաւոր ուսուցիչ Պարոն Պետրոս Լէփեճեանը, որ իր յառաջացած տարիքի պատճառով այլեւս հանգիստի կը կոչուի, գնահատուեցաւ յուշանուէրով մը:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր յորդորական խօսքին մէջ շեշտեց կարեւորութիւնը անհատականութիւն ունենալու: Շրջանաւարտներուն ուղղուած իր խօսքերուն մէջ յիշեցուց որ ամէն մէկը տարբեր անձեր են եւ այդ տարբերութիւնը Աստուածային պարգեւ մըն է մարդուն շնորհուած եւ պէտք է որ ամէն մէկ անհատ այդ տարբեր յատկութիւնները զարգացնէ, իր եւ ուրիշներուն կեանքը ճոխացնելու եւ հարստացնելու ուղղութեամբ: Պատրիարք Հօր օրհնութեան աղօթքով եւ խմբական Հայր մեր ի երգեցողութեամբ հանդեսը փակուեցաւ 8.45ին:

.....

Սրբոց Թարգ. Երկ. Վարժարանի շրջանաւարտներուն ի պատիւ, Երուսաղէմի Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը Յունիս 15ին, եւ Հայ Օգնութեան Միութիւնը Յունիս 23ին, իրենց ակումբի սրահներուն մէջ ճաշկերոյթով եւ նուէրներով պատուեցին շրջանաւարտները: Իւրաքանչիւր ակումբի պատրաստած յայտագրով, եղան երգ, արտասանութիւն, նուագախումբով երաժշտութիւն, մաղթանքի խօսքեր Տեսուչ Հայր Սուրբին, Վարչականներուն եւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր կողմէ:

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՏԵՍԶՈՒԹԵԱՆ

Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի
8 Յունիս 1996, Ամսվերջի Հանդես

Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպս. Մանուկեան,
Բարեխնամ Պատրիարք
Երուսաղէմի Առաքեալական Ս. Աթոռոյն
Գերաշնորհ եւ հոգեշնորհ Հայրեր
եւ յարգելի մերկաներ,

Կ ողջունեմ ձեր բոլորը: Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի ամսվերջի այս հանդեսին բարի եկած էք.
ձեր ներկայութիւնը ուժի, սիրոյ եւ քաջալերանքի աղբիւր մըն է մեզի համար:

Այժմ կը փափաքիմ ներկայացնել ձեզի 1995-1996 ուսումնական տարեշրջանին վարժարանիս մէջ
կատարուած կրթական աշխատանքները, մատնանշելով որոշ փոփոխութիւններն ու նուաճումները:

Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանը 4 Սեպտեմբեր 1995ին սկսաւ իր ուսման
տարեշրջանը 135 աշակերտ եւ 30 ուսուցիչներով եւ փակուեցաւ 31 Մայիս 1996ին ամսվերջի
քննութիւններով: Ունեցանք խաղաղ եւ համերաշխ տարի մը առանց ունենալու որեւէ լուրջ կարգապահութեան
հարց մը: Աշակերտ եւ ուսուցիչներով միասին մեր վարժարանը այս տարի եւս ներկայացուց կատարեալ
ներդաշնակութիւն մը եւ իրագործեցինք մեր կրթական եւ ուսման ծրագիրները լիովին:

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր տնօրինութեամբ այս ուսման տարուան սկիզբը
նշանակուեցայ որպէս նոր տեսուչը Ս. Թարգ. վարժարանի: Տեսչութեան այս փոփոխութեան զուգահեռ
Պատրիարք Հօր կարգադրութեամբ վարժարանիս երկարամեայ վարչաձեւին մէջ կատարուեցան անխուսափելի
որոշ փոփոխութիւններ: Անհրաժեշտ էին այս փոփոխութիւնները: Որովհետեւ այս դարուս ամէն
հաստատութիւն կը գոյատեւէ հնազանդելով փոփոխման եւ բարեշրջումի օրէնքներուն: Հարկաւ թէ
Թարգմանչացն ալ փոխուելու էր իր առողջ առաքելութիւնը շարունակելու համար, 21րդ դարուն, գոհացում
տալու համար ծնողներու, աշակերտներու եւ ուսուցիչներու պահանջներուն: Եւ Թարգմանչացը շատ
թանկագին է այս գաղութին համար: Թարգմանչացը ամէն գինով պէտք է ապրի եւ զարգանայ: Երբ որ
Թարգմանչացը բարձրանայ մենք ալ կը բարձրանանք անոր հետ միասին եւ երբ որ ծախողի մեր անկումն է
անիկա: Երուսաղէմի մէջ Հայապահպանման հաւաստիքն է այս վարժարանը եւ միակ կեդրոնը, ուր հայ
մանուկը, պատանին եւ երիտասարդը հայեցի դաստիարակութիւն կրնան ստանալ:

Եւ այս յառաջընթացը պիտի կատարուի կամաց սակայն հաստատ, ծրագրուած եւ վճռականապէս
գործադրուած:

Տնտեսական Նոր Կարգաւորումներ

Այս տարի հաստատուած հաշուապահութեան սիսդէմը կարելի եղած բոլոր միջոցառումներով
ապահոված է նուիրատուութիւններու օգտակար գործածութիւնը:

Ինչպէս որ գիտէք, Սրբազան Պատրիարք Հայրը Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան
պատկանող բոլոր տեսչութիւնները կեդրոնացուց մէկ եւ նոյն հաշուապահական գրասենեակի մը հովանիին
ներքեւ: Ի վերջոյ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանն ալ մաս կազմեց այս կեդրոնացումին: Բարեբարներու կողմէ
կատարուած ամէն մէկ նուիրատուութիւն այս հաշուապահական Մարմինի կողմէ կ'արձանագրուի,
դրամատուեն կը քաշուի եւ գործածութեան ներքեւ կը դրուի Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի պէտքերուն
համար: Եւ այս փուլերը կը կատարուին եւ կը քննուին մի քանի անձերու կողմէ եւ նոյնպէս, ստացագիրը կը
պատրաստուի եւ կը վաւերացուի պատասխանատու պաշտօնէաներէ, հովանաւորութեամբ ելեւտական
տեսուչին, որ է Գերշ. Տ. Սեւան Սրբազան Դարիպեանը: Վարժարանս միայն այս փուլերէն յետոյ կրնայ

գործածել ուղարկուած օգնութիւնը՝ պատշաճ նպատակին համար, միշտ հաշուետու լինելով բարձր իշխանութեանց:

Այս տարի ուրիշ մէկ կարեւոր փոփոխութիւն եւս սա է մեր վարժարանի վարչաձեւին մէջ. հոգ2. հայր Աւետիս Իփրաճեանը, որպէս Տնտեսութեան Վարիչ նշանակուեցաւ, մասնաւորապէս դպրոցի ելեւմտական գործերուն պատասխանատու: Հետեւեալը, ներկայ դրութեան մէջ Վարժարանի տեսուչը դրամական հարցերով չի զբաղիր, այլ՝ զուտ կրթական առաջնորդ մըն է բառին ճիշդ առումովը: Այս պարագան թէ կը պաշտպանէ տեսուչին անունը եւ թէ առիթը կ'ընծայէ անոր բոլորովին կրթական գործին նուիրուելու եւ արդիւնաւետ հանդիսանալու իր ասպարէզին մէջ:

Կրթական հարցեր

Վարժարանիս կրթական ասպարէզի մէջ նաեւ կատարուեցան լուրջ եւ կարեւոր փոփոխութիւններ եւ անհրաժեշտ քայլեր առնուեցան բարելաւումներ կատարելու համար: Օրինակի համար, կը պակսէին ուսուցչական ժողովները: Մենք ունինք 30 ուսուցիչ եւ ուսուցչուհիներ, որոնք ամէնը մէկ մէկ արժէքներ են իրենց ասպարէզին մէջ: Վարժարանի վերաբերեալ հարցերու մասին իրենց կարծիքները նկատի առնել եւ իրենց հետ գործակցիլ, մեծ օգտակարութիւն ունէր: Այս տարի չորս ընդհանուր ուսուցչաց ժողով ունեցանք, ուր ծեծուեցան հարցեր, լուծումներ գտնուեցան, էական որոշումներ առնուեցան եւ ճշդուեցաւ Վարժարանիս ընդհանուր ընթացքը այլ եւ այլ նիւթերու շուրջ:

Անհրաժեշտ էին նաեւ կազմակերպել ծնողաց-ուսուցչաց հանդիպումներ, որպէսզի ուսուցիչ եւ ծնողներ ուղղակի կապ հաստատէին աշակերտներու ուսման վիճակի մասին: Բոլոր դպրոցներու մէջ շատ բնական երեւոյթ մըն է այս տեսակ հանդիպումներ ունենալ: Այս տարի ունեցանք նաեւ երկու ընդհանուր հանդիպում՝ ուսուցիչ եւ ծնողները քով քովի բերող: Այս հանդիպումները առիթ ընծայեցին իւրաքանչիւր աշակերտի ուսումնական, կարգապահական, հոգեբանական եւ այլ վիճակներու շուրջ զոյգել իրենց ծնողներու հետ եւ միասնաբար լուծումներ գտնել որոշ հարցերուն, առանց շատ ուշ լինելու: Ծնողներու եւ ուսուցիչներու հասարակաց գաղափարն այն էր, որ շատ տեղին եւ օգտակար ձեռնարկներ էին այս հանդիպումները: Ծնողները անձնապէս ինձի եւ բոլոր ուսուցիչներուն իրենց գոհունահոութեան եւ գնահատանքի խօսքերն արտայայտեցին, մաղթելով շարունակութիւնը նման հաւաքոյթներուն:

Տեսչութեանս առաջին օրերէն սկսեալ ծնողներէն մեզի հասած կարգ մը իրաւացի գանգատներ կային որոնց ականջ գոցել անկարելի էր: Օրինակի համար աշակերտութեան շատ զբաղած եւ ծանրաբեռնուած վիճակը, արձակուրդներու անբաւարարութիւնը, մշակութային ձեռնարկներու չգոյութիւնը եւ մարմնակրթութեան պակասը: Այս գանգատներուն գոհացում տալ ջանացինք առնելով որոշ շօշափելի քայլեր: Աւելցուցինք արձակուրդի օրերու թիւը. Կաղանդի արձակուրդը մէկ շաբաթ էր, ըրինք երկու շաբաթներ - միջազգային կիրարկութիւնը երեք շաբաթներ են: Եւ նաեւ չորս օր Զատիկուան արձակուրդին վրայ աւելցնելով փորձեցինք գոնէ քիչ մը հանգիստի առիթ ստեղծել մեր աշակերտներուն:

Արձակուրդները դպրոցական կրթութեան անբաժանելի մէկ մասն են: Արձակուրդը կորսուած ժամանակ մը չէ, այլ՝ վերանորոգման եւ հանգիստի առիթներ են: Աշակերտը իր ազատ ժամանակը կ'օգտագործէ զարգացնելու համար իր հօպիները, նախասիրութիւնները. սորվելու եւ ընելու այն բաները որ դպրոցական կեանքը կարող չէ տալու: Եթէ ընտանիքները գիտեն ինչպէս առաջնորդել իրենց զաւակները, պիտի նշմարեն որ մանուկը կամ երիտասարդը միշտ աւելի երջանիկ է եւ յաջող երբ որ ազատութեան մէջ կը սորվի, առանց ճնշումի, միայն իրեն համար եւ իր հետաքրքրութեան սիրով: Կան ծնողներ որոնք դեռ քիչ կը գտնեն արձակուրդներու երկարութիւնը: Կան ծնողներ որոնք կը գանգատին այս յաւելումներէն: Պէտք է հոս շեշտել որ Թարգմանչացի ուսման օրերը, դեռ այս նոր վազաններով հանդերձ, եթէ բաղդատենք երուսաղէմի միւս վարժարաններու հետ, ամէնէն երկար դպրոցական տարին կը կազմեն: Բոլոր դպրոցները երկու օրեր շաբաթական արձակուրդ ունին, մերինը մէկ ու կէս օր: Քաղաքիս միւս դպրոցները - խօսքս ոչ հրեական դպրոցներու համար է - իրենց մէջը պարունակելով ամէն դաւանանքէ աշակերտ կը փակեն իսլամներու, Օրթոտոքսներու, Լադիներու կրօնական եւ ազգային տոներուն եւ յոյժ կը տուժեն քաղաքական

խլոտումներէ: Այս տարի կրկին ռումբեր պայթեցան, երուսաղէմի շուրջ եւ այդ դպրոցներու ուսուցիչներէն մեծամասնութիւնը չկրցան հետեւիլ դասերուն: Թարգմանչացը այս խափանումներէն ալ չազդուեցաւ:

Այս տարի երկրորդ կիսամեային Մարմնամարզութեան դասերը մտցուցինք դասացուցակէն ներս: Եւ մեր աշակերտները շատ գոհ էին իրենց այս նոր զբաղումէն. աղջիկները Օրիորդ Սօնա Եագուպեանի, իսկ մանչերը Հայաստանցի Մարմնամարզ Պարոն Աշոտ Մարտիրոսեանի վարպետ ցուցմունքներուն տակ կրթուեցան: Դժբախտաբար, հակառակ երկու Խաղաղաշտերու գոյութեան, դպրոցիս աշակերտութիւնը կարող չէ անոնցմէ ոեւէ մէկը օգտագործելու ներկայ անյարմար եւ անխնամ վիճակի պատճառով: Ասիկա նաեւ գաղութային հարց մըն է եւ որոշ ծրագիրներ կը մշակուին զանոնք նորոգելու եւ գործածութեան ներքէն դնելու: Գոնէ ասոնցմէ մէկը եթէ նորոգուէր մեզի կարելիութիւն պիտի ընծայէր մարզանքի աշխատանքները աւելի ազդու դարձնելու: Եւ ինչո՞ւ չէ, ձեզմէ շատերուն համար՝ Նօսթալճի՝ դարձած դաշտահանդէսները վերակենդանացնել կարելի պիտի ըլլայ: Եթէ լուծում մը գտնուի խաղաղաշտի հարցին, ասիկա պիտի պակսեցնէ նաեւ այն աղմուկը, որ մեր աշակերտները խաղի ատեն կը հանեն վանքի բակին մէջ եւ բնակիչներու գանգատներուն պատճառ կը դառնան երբեմն:

Մշակութային Ծեռնարկներ

Ամէնուն փափաքն էր որ մեր աշակերտները առիթն ու պատենիութիւնը ունենային մշակութային ու ընկերային կեանք վայելելու եւ վարժարանս կազմակերպէր նպատակայարմար ծեռնարկներ, թերթեցնելով դասերու ստեղծած ճնշումն ու ծանծրոյթը: Այս ուղղութեամբ արդէն շօշափելի քայլեր առած ենք կազմակերպելով հանդէսներ, հարց-պատասխանի մրցումներ, հրատարակութիւն պատի թերթի եւ Կաղանդի տօնակատարութիւններ, դպրոցական պոէզիաներ եւ թանգարաններու այցելութիւն եւ այլն...

Այս տարի, կրկին առաջին անգամ ըլլալով տօնեցինք վարժարանիս անուան օրը, Սրբոց Թարգմանչաց Վարդապետներուն՝ նուիրուած անմոռանալի հանդէսով մը: 1996 Մարտ 21-ին յատուկ հանդէսով մը տօնեցինք Մայրերու օրը: Այս հանդէսներու յաջողութիւնը մենք կը պարտինք Բանաստեղծուհի Տոքթոր Անուշ Նազգաշեանին որ պատասխանատուն է վարժարանիս մշակութային ծեռնարկներուն: Շօշափելի էր իր բերած նոր շունչը Թարգմանչացէն ներս: Շնորհակալ ենք Տիկին Նունէ Պողոսեանին, որ մեր երաժշտութեան ուսուցչուհին է Հայաստանէն, մեր հանդէսներուն իր բերած մասնակցութեան համար:

Ինչպէս նախորդ տարիներուն այս տարի եւս Թարգմանչացի մեր աշակերտները կատարեցին իրենց եկեղեցական պարտականութիւնը կանոնաւոր կերպով մասնակցելով տօնական արարողութիւններուն եւ թափօրներուն: Պարոն Վարուժան Մարգարեանը պէտք է յիշենք եւ շնորհակալութիւն յայտնենք: Ընդառաջելով Պատրիարք Հօր կարգադրութեան ստանձնեց եկեղեցական երգեցողութեան պատասխանատուութիւնը:

G.C.E. EXAMINATIONS – Անգլիական Քննութիւններ

Անցեալ տարի մեր աւարտական դասարանի Անգլիական G.C.E.ի քննութեանց վերջնական արդիւնքը եղած է հետեւեալը. –

- Իվան Արքաեամեան յաջողած է 18 միւթերու շուրջ: Վեցին մէջ (A) քերելով: Սքանչելի արդիւնք մըն է: Կը շնորհաւորեմք:
- Պէտիկ Լէփէնեան Նոյնպէս շատ փայլուն յաջողութեամբ անցած է 10 միւթերէն:
- Նորա Եագուպեան յաջողած է շատ լաւ արդիւնքով մը 9 միւթի մէջ:
- Քրիս Տէմիրեան սքանչելի արդիւնքով մը յաջողած է 8 միւթերու մէջ՝ հինգ հատ (A) քերելով
- Սիրուն Ուրփալեան յաջողած է 6 միւթերու մէջ:

- Արեւ Պաղամեան յաջողած է 7 միւսերու մէջ:
- Պէտիկ Տէր Մատթէոսեան յաջողած է 7 միւսերու մէջ:
- Ռուրէն Գաւուէնեան յաջողած է 2 միւսերու մէջ:

Անցեալ տարւոյն տասներկու շրջանաւարտներն վեցը կրցան (Advanced Level) դասական Հայերէն Գրաբար եւ Արաբերէն լեզուներու մէջ յաջողիլ:

Վարժարանս այս տարի եւս իրագործեց իր ուսումնական ծրագիրները միշտ նկատի ունենալով G.C.E. (General Certificate of Education) ի ֆնմութիւնները: Տարիներու փորձառութիւնը ունեցող մեր ուսուցչական կազմը, Պարոն Նդիա Տիգրանեանի հսկողութեամբ այս տարի եւս բծախնդրօրէն պատրաստեց մեր աշակերտները դէպի այդ ուղղութեամբ: Ուսման սխալ գիտեն: Մենք մեր աշակերտները G.C.E. ի ֆնմութիւններուն պատրաստելու կը սկսինք ոչ թէ վերջին երկու տարիներուն, այլ՝ կը սկսինք Մանկապարտէզէն եւ Նախակրթարանէն: Թարգմանչացը լիովին կատարեց իր պարտականութիւնը ինչպէս մախորդ տարիներուն:

Այսօր մեր վարժարանի աւարտական 11րդ դասարանի վեց աշակերտները կ'արժանանան վկայականներու, որոնց անուններն են.---

Մարալ Գալայնեան
Աննելա Գարակէօզեան
Գադիա Բանիկեան
Լիլիան Մուլիխիէ
Հրայր Եգէկէեան
Նշան Արապեան

Այս շրջանաւարտները, ինչպէս մաւս մեր երկրորդական 10րդ դասարանի աշակերտները մասնակցեցան Անգլիական G.C.E. ի միջազգային ֆնմութեանց, որոնց արդիւնքները յայտնի կը դառնան մինչեւ յառաջիկայ Սեպտեմբեր եւ գալ տարւոյն մեր տեղեկագիրով կը յայտարարենք:

Խօսք Շրջանաւարտներուն Ուղղուած

Սիրելի Շրջանաւարտներ,

Զեզի համար հասաւ այն օրը, որ կ'երազէիք ձեր մանկապարտէզի տարիներէ ի վեր: Յաջողութեամբ աւարտել Թարգմանչացը: Որքան որ մօտեցան օրերը այնքան եւս աւելցաւ ձեր անհամբերութիւնը: Եւ ահա լրումին հասան ձեր ակնկալութիւնները: Այսօր շրջանաւարտ եղաք: Երկար՝ մարաթօն՝ մըն էր ձերինը: Եթէ մանկապարտէզէն սկսեալ համբելու ըլլանք, մեր շրջանաւարտները 13 կամ 14 տարի կը յաճախեն Ս. Թարգմանչաց Վարժարանը: Այնպէս որ այս դպրոցը օրօրօցէն յետոյ ձեր անմիջական մթնոլորտը եղաւ:

Մանկապարտէզը, Նախակրթարանը եւ երկրորդական վարժարանները կրնանք նմանցնել ծուկերու աքլարիւմին, ուր աշակերտները պահպանուած եւ պատսպարուած արտաքին աշխարհի դժուարութեան եւ հարցերուն դիմաց՝ միայն սորվելու եւ հասունանալու պարտականութիւնն ունին: Իրենց ծնողները եւ ուսուցիչները կը հայրապետեն ամէն ինչ եւ կը պատրաստեն իրենց ապագան: Ամէն մարդու համար անհրաժեշտ շրջան մըն է այս մէկը: Դուք ալ անցուցիք այս՝ աքլարիւմի՝ շրջանը: Այժմ պատրաստ էք կենքը կոչուած մեծ ովկիանոսին նետուելու եւ ապրելու հոն՝ ազատ ծուկի մը նման: Նարկաւ թէ ձեր

գալիք օրերը աւելի դժուար պիտի ըլլան բայց աւելի հետաքրքրական: Թարգմանչացը տուաւ ծեփ այն միջոցները, կրթեց եւ սորվեցուց ծեփ, ինչպէս կենդանի մնալ այդ ովկիանոսին մէջ: Այդ գիտելիքները եւ կրթութիւնը մեծ մասամբ վերացական էին: Այլեւս դուք պիտի կիրարկէք զանոնք ձեր ապագայ կեանքին մէջ: Ձեզմէ ամէն մէկը իր ճանապարհը պիտի ընտրէ եւ այս կեանքը պիտի ապրիք ձեր ոճովը եւ ըստ ձեր ճաշակին: Միկէն հիմա կը նմանէիք իրարու, դպրոցական համազգեստին տակ եւ նոյն բաները սորվելով: Բայց ասիկա լմնցաւ: Դուք տարբեր էք: Ձեր երեսներուն պէս, ձեր անուններուն պէս, տարբեր: Տարբեր հակումներով, տարբեր տաղանդներով եւ տարբեր առիթներով կը նետուիք կեանքին, իւրայատուկ եւ ինքնուրոյն: Հետեւաբար, մի բաղդատէք դուք ծեփ ուրիշներուն հետ: Անիկա ի զուր յոգնութիւն մըն է: Զանազէք դուք ծեփ ըլլալու. իրագործեցէք ձեր բօթանսիւնները, տաղանդները եւ կարողութիւնները յօգուտ ձեր անձերուն եւ ուրիշներուն:

Երթաք բարով: Գացէք մեր բարեմաղթանքներով եւ օրհնութեամբ: Կեանքը ծեփ կը սպասէ: Ամէն ինչ տուած է Աստուած ծեփ, երջանիկ ըլլալու համար: Երիտասարդ էք, առողջ էք, տաղանդաւոր եւ խելացի: Կեանքը կ'երկարի ձեր առջեւը աղուոր, ճոխ եւ հարուստ սեղանի մը պէս: Գացէք եւ ձեր իրաւունքը առէք հոնկէ: Ես, որպէս տեսուչ եւ յանուն ուսուցչաց կազմին եւ այս սրահը լեցնող բոլոր ներկաներուն, կը շնորհաւորեմ ծեփ եւ ձեր ծնողները: Յաջողութիւն կը մաղթեմ ձեր ամենուն: Աստուած շնորհէ ձեր սիրտի բոլոր փափաքները եւ բաղձանքները:

Ընդհանուր Ենորհակալութիւններ:

Այժմ անդրադառնալ կ'ուզեմ այն անձերուն որոնց Ա. Թարգմանչաց Վարժարանը ունի մասնաւոր շնորհակալանքի պարտականութիւն:

Ենորհակալ ենք Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր իր հետաքրքրութեան եւ հոգածութեան համար վարժարանիս վերաբերեալ: Ես անձնապէս վկայ եմ որ ինքը որքան կը սիրէ մեր վարժարանը եւ մեր աշակերտները: Այս տարի չկար բարեկարգութիւն մը կատարուած մեր դպրոցին մէջ, որ չվայելէր իր անմիջական նեցուկը եւ հովանաւորութիւնը: Ամենապատիւ Տէր, Թարգմանչացը այս տարի աւելի եւս զօրացած եւ տոկուն կը զգայ ինքզինք նիւթապէս եւ բարոյապէս: Խորապէս շնորհակալ ենք ձեր հայրական գուրգուրանքին համար:

Մեծ բախտաւորութիւն կը սեպեմ այս տարի աշխատակցի Հոգեշնորհ Հայր Աւետիս Աբեղայ Իփրաճեանին հետ: Ամբողջ տարին գործակցեցաւ ինձի հետ որպէս տնտեսութեան վարիչը դպրոցիս, կատարեալ համերաշխութեամբ եւ հասկացողութեամբ: Իր շնորհիւ է որ դպրոցիս նոր հաշուական դրութիւնը ընթացաւ յաջողութեամբ: Կատարեալ նուիրումով եւ ձեռնդրութեամբ կատարեց իր պարտականութիւնը: Ենորհակալ եմ Հայր Աւետիսին:

Փոխտեսուչ Պարոն Եղիա Տիգրանեանին կը յայտնեմ խորունկ շնորհակալութիւններս: Ինքը մեծապէս օգտակար դարձաւ տեսչութեանս այս առաջին տարին: Իր տարիներու փորձառութենէն ես ալ օգտուեցայ եւ շատ բան սորվեցայ իրմէ մեր աշխատանքներու ընթացքին:

Պարոն Յարութիւն Պետրոսեանը, որ Ընդհանուր հսկողն է մանչերուն եւ Տիկին Արշալոյս Եագուպեանը, որ Ընդհանուր հսկողն է աղջիկներուն եւ քարտուղարը դպրոցիս, իրենք ալ մեծապէս դիւրացուցին իմ բեռս դպրոցը կառավարելու դժուար գործին մէջ: Ենորհակալ եմ իրենց:

Այս տարի ունեցանք Ձեռագործի անմոռանալի փառաւոր Պազար մը, որուն յաջողութեան մասին դեռ կը խօսուի: Ձեռագործի ուսուցչուհիներուն Տիկին Անթառամ Գարակէօզեանին եւ Օրիորդ Ազնիւ Պաղտասարեանին շնորհակալութիւններ եւ շնորհաւորութիւններ:

Անցեալ Կիրակի, 2 Յունիս 1996ին ունեցանք մեր Մանկապարտեզի հանդէսը: Ունեցանք տասը շրջանաւարտներ, որոնք Ծաղիկ դասարանէն թարծրացան նախակրթարան առաջին դասարան: Այս սիրալիք

հանդէսը յոյժ տպաւորիչ էր, շատ լաւ պատրաստուած եւ կազմակերպուած: Ընդհակալ եւք այս անսովորականի հանդէսը պատրաստող ուսուցչուհիներուն, Տիկին Անթառամ Գարակտզեանին, Օրիորդ Այրին Գաբանեանին եւ Օրիորդ Սուզաննա Միրզոեանին:

Ընդհակալ եւք մեր բոլոր ազգային բարերարներուն, որոնք չմոռցան Թարգմանչացը զանազան առիթներով եւ տուին իրենց սիրոյ նուէրները: Արդէն շնորհակալութեան գիր եւ ընկալագիր կ' ուղարկենք բոլոր մեր բարերարներուն: Մասնաւորապէս պարտ կը զգամ յիշելու Ամերիկայի մեր Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Սանուց Միութիւնը, որ կատարեց զանազան առիթներով թանկագին եւ իմաստալից նուիրատուութիւններ: Շատ զգացուցանք երբ որ Կաղանդի առիթով մեր բոլոր աշակերտներուն համար ուղարկեցին այլազան նուէրներ: Այսօրուսն հանդէսին համար եւս իրենք հաստատած են դրամական մրցանակներ մեր յաջող աշակերտներուն համար: Խորապէս շնորհակալ ենք: Երայտապարտութեամբ կը յիշենք Գալուստ Կիւլպէնկեան հաստատութիւնը, որ ամէն տարի շօշափելի գումար մը կը յատկացնէ Վարժարանիս համար, այս տարի եւս ստացանք 6,975 Ամերիկեան տոլար օգնութիւն: Վարժարանիս նախկին շրջանաւարտներէն Տիար Յակոբ Արթին Լազարեանը կատարեց այս տարուան մեծագոյն անհատական նուիրատուութիւնը, 5000 Ամերիկեան տոլարով:

Ընդհակալ եւք Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, գլխաւորութեամբ Լուսարարապետ Սրբազանին, Գերշ. Տ. Դաւիթ Ս. Արքեպս. Սահակեանին, որ իրենց այցելութեամբ պատուեցին եւ ճոխացուցին մեր հանդէսը: Այս միաբանութեան կը պարտի Թարգմանչացը իր գոյութիւնը եւ ապագան: Ընդհակալութիւն Գերշ. Տ. Սեւան Ս. Դարիպեանին, Ելեւմտական Տեսուչ Պատրիարքարանիս, իր գործակցութեան համար:

Մենք երկու տարիէ ի վեր մեզի հետ ունինք կամաւոր ուսուցիչ մը: Պարոն Էլի Քահուլճեանը, որ համակարգիչի դասեր կու տայ մեր փափաքող աշակերտներուն դասացուցակէն դուրս, Շաբաթ օրերը կ'եսորէ վերջ: Ինքը դրամ չստանար իր այս ծառայութեան համար եւ կը զոհէ իր թանկագին արձակուրդի պահերը, իր գիտցածները սորվեցնելու համար ուրիշներուն: Հայ ազգը շատ բան կը պարտի իր նման անանուն զինուորներու ամէն ասպարէզին մէջ:

Այսօր մնաք բարով կ'ըսենք նաեւ Պարոն Պետրոս Լէփեճեանին, տարիներու ուսուցիչ եւ դաստիարակ: Ինքը ունի առասպելական ծառայութեան անցեալ մը որ մարդուն հաւատալը չգար: 65 տարիներ ուսուցչութիւն ըրած է եւ այս ծառայութեան 44 տարիները նուիրուած են Ս. Թարգմանչաց վարժարանի վերելքին: Չեմ կարծեր որ այս սրահին մէջ գտնուի անծ մը, որ Թարգմանչացը աւարտած լինի եւ իրմէ դաս առած չըլլայ: Պարոն Լէփեճեանը այն բախտաւոր անձերէն է որ կեանքին մէջ իր կոչումը գտած է եւ յամառօրէն կառչած է այդ իտեալին: Սերունդներ հասցուցած է, հազարաւոր ուսանողներու ոսկի շղթան իր ոսկեղէնութիւնն է: Մարդ կերտած է: Դեռ մինչեւ երեկ պատնէշի վրայ էր: Այսօր կը ձգէ իր սիրած գործը իր յառաջացած տարիքին պատճառով: Անձնապէս, մէկ տարի է որ ես ճանչցայ զինք եւ ամէն անգամ որ կը տեսնեի կ'ըսէի՝ ահա մարդը: Մենք երիտասարդներ ունինք. դեռ տասնութը տարեկանին յոգնած են եւ ծանծրացած կեանքէն եւ տալիք բան մը չունին ուրիշին եւ իրենց ազգին. ծերացած երիտասարդներ: Բայց պարոն Լէփեճեանը միշտ երիտասարդ է իր ութսուն եւ վեց տարիներով եւ մեզի լաւ դաս մը կու տայ իր լռելեայն օրինակովը: Վարժքը կատար, պարոն Լէփեճեան, շնորհակալ ենք ձեր նուիրումին համար:

Այժմ բեմ կը հրաւիրեմ, Պարոն Պետրոս Լէփեճեանը, որպէսզի մեր յուշանուէրը ստանայ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր ձեռքէն:

Եւ նաեւ բեմ կը հրաւիրենք Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, որպէսզի բաշխէ շրջանաւարտներուն տիւրմները եւ մրցանակները մեր աշակերտներուն:

**Սահակ Աբեղայ Մաշալեան
ՏԵՍՈՒՉ**

**ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
1995 - 1996 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ**

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,
Գերաշնորհ եւ Հոգեշնորհ Հայրեր,
Սիրելի Ուսուցիչներ եւ Ուսուցչուհիներ,
Յարգարժան Ծնողներ եւ Ներկաներ,
Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի շատ սիրելի Աշակերտներ.

1995 թուականի Օգոստոս ամսուն, Սուրբ Աթոռոյս Գահակալին կողմէ մեզի յանձնուեցաւ Վարժարանի տնտեսական բաժնի պատասխանատուութիւնը: Այսօր կը փափաքեմ ձեզի տեղեկացնել 1995-1996 տարեշրջանի դպրոցի ունեցած տնտեսական մուտքն ու ելքը: Դպրոցի կրթական բաժնի մասին խօսիլը կը պատկանի դպրոցի տեսչին՝ Հոգշ. Տ. Սահակ Արքեպ. Մաշալեանին:

Նախ մի քանի խօսքով կ'ուզեմ ներկայացնել Ուսումնարանիս տնտեսական կարելութիւնները.

Ա.- Դպրոցական տարեշրջանի առաջին իսկ օրէն մեր առջեւ ծագեցաւ ուսուցիչներու հանգստեան թոշակի կամ «compensation»-ի, որ արաբերէն ընդունուած է ըսել «դառուիտ»-ի, խնդիրը, որ կու գար նախորդ տարիներէն: Պատրիարքարանը յարգելով իւրաքանչիւրին իրաւունքը, պարտաւորուած զգաց իր գանձանակէն վճարել անոնց շահած վաստակին համաձայն, որու համար ծախսուեցաւ 408,729.00 (Չորս հարիւր ութ հազար եօթ հարիւր քսան ինը) Իսրայէլեան Նոր Շէֆէլ:

Անշուշտ այդ վճարման հանգամանքը ծանր անդրադարձաւ դպրոցի «Պիւտեիկն» վրայ: Այդ գումարը կարող էինք յատկացնել դպրոցական միւս կարիքներու գոհացման համար:

Բ.- Իսրայէլեան Նոր Շէֆէլի արժեզրկման եւ կեանքի սղացման պատճառով Վարժարանիս տեսչութիւնը՝ Պատրիարք Սրբազան Հօր գիտութեամբ եւ արտօնութեամբ ըստեղծեց ամսականներու վճարման նոր սանդղակ մը (scale), որ կրկին մեծ չափով անդրադարձ ունեցաւ դպրոցի պիւտեիկն վրայ: Անշուշտ չենք կրնար ըսել, թէ գոհացուցած ենք մեր ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները, որովհետեւ երկրին մէջ օրէ օր կեանքը կը սղի, որու ականատեսներն էք դուք:

Գ.- 1995-1996 տարեշրջանի կրթաթոշակները սահմանուած էին անցեալ տարիներու չափանիշներով, որով հնարաւոր էր գոհացնել Վարժարանիս ինչ ինչ պահանջները: Բայց այսօր մեր կրթաթոշակները կ'ամբողջացնեն ուսումնական տարեշրջանի անհրաժեշտ ծախքերէն միայն մէկ քանակը մասը:

Դ.- Դպրոցի մաքրութիւնը պահպանելու համար ստիպուած եղանք ընդունելու երկու նոր հաւաքարարներ, մին Մանկապարտէզի դասարաններուն համար միայն, որպէս «Տնտես մայրիկ», իսկ միւսը դպրոցի ընդհանուր մաքրութեան պատասխանատու: Այս հանգամանքը նոյնպէս իր ազդեցութիւնը ունեցաւ դպրոցի պիւտեիկն վրայ:

Ե.- Ինչպէս անդրադարձանք առաջին կէտին մէջ, հանգստեան թոշակին համար վճարուած ահաւոր մեծ գումարին պատճառով չկարողացանք կատարել խիստ անհրաժեշտ որոշակի նորոգութիւններ եւ գոյքերու փոփոխութիւններ. օրինակ մանկապար-

տեղի դասարաններուն համար նոր գորգեր, նոր վարագոյրներ, փոխադրութեան նոր ինֆնաշարժ մը (հին ինֆնաշարժը արդէն իսկ հանգստեան կոչուած է), գրատախտակներու նորոգութիւն, տարրալուծարանի սենեակի նորոգութիւն, եւ արդիական նոր սարքաւորումներ, համակարգիչներու նոր դասարանի մը ստեղծում եւ այլն:

Տարեշրջանիս վերջաւորութեան Պատրիարք Սրբազան Հօր նախաձեռնութեամբ սկսած ենք նախապատրաստական ֆայլերը առնել տարրալուծարանի նորոգութեան եւ կը յուսանք 1996-1997 տարեշրջանի սկզբնաւորութեան պատրաստ պիտի ունենանք ուսումնական գործածութեան համար:

Անտարակոյս այս բոլոր թուարկումներով վարժարանիս տնտեսական կարիքները չեն աւարտուիր: Մենք ներկայացուցինք անոնցմէ միայն կարեւորագոյնները:

Այժմ ընդհանուր ենթախորագիրներու տակ կը ներկայացնենք 1995-1996 ուսումնական տարեշրջանի առ 1996 31 Մայիս, նիւթական մուտքն եւ ելքը.-

ՄՈՒՏՔ

Իսրայէլեան Նոր Շէֆէլ

Նուիրատուութիւններ	68,574.10
Վարժարանիս օրացոյցներ	2,946.00
Դպրոցական կրթաթոշակներ	52,812.50
Դպրոցական գրքերու վաճառք	12,495.00
Ուսումնաթոշակներ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութենէն	23,262.87
Ինֆնաշարժի փոխադրութիւն	5,340.00
Համագգեստ	80.00
Կազմակերպուած պազարներ	12,499.60
Էնտաումընդ ֆընտի մէջ գտնուող դպրոցիս հիմնադրամի տոկոսներ	139,238.50
Ընդհանուր գումարը	317,248.57

ԵԼԲ

Ամսականներ կամ թոշակներ	458,690.00
Պետական ապահովագրութիւններ	8,023.75
Փոխադրական ծախքեր	595.00
Քարիւղի ջեռուցում	5,200.00
Նամակագին եւ հեռագիր	1,634.80
Գրասենեկային կարիքներ	441.50
Գրեցական պիտոյքներ	5,122.05
Մաքրութեան դեղեր	17,686.00
Պազարի հաշերու պատրաստութիւն	3,258.10
Տպագրական ծախքեր	3,959.00
Հիւրասիրութիւն	657.60

ԵԼԲ (շաբ.)

Իսրայելեան Նոր Շէֆէլ

Փոքր նորոգութիւններ	1,577.00
Գործիքներ շէնքի պահպանման համար	760.00
Յաւելեալ աշխատավարձեր	6,291.00
Նոր գրքերու գնում	5,402.50
Ելեկտրական կարիքներ	691.00
Նոր կղպանքներ եւ քանակներ	561.50
Ծաղիկներ	400.00
Յաւելեալ մաքրութեան ծախքեր	40.00
Փոխադրութիւն	220.00
Առողջապահական դեղեր	4.80
Յաւելեալ թոշակներ	4,200.00
Նկարահանում	320.00
Պաշտօնեաներու հանգստեան թոշակներ	408,729.00
Ատաղճագործի ծախքեր	400.00
Երկաթագործական ծախքեր	1,400.00
Շինարարական կարիքներ	1,626.00
Մաքսատուրք	700.00
Տնային կարիքներ	1,685.00
Ձեռային աշխատանքներու ծախքեր	566.00
Խաղալիքներ	1,283.10
Պագարի Ձեռագործներու ծախքեր	2,512.35
Պագարի այլ ծախքեր	3,739.60
Տարրալուծարանի ծախքեր	115.20
Ապահովագրութիւն եւ ինքնաշարժի արտօնագրի ծախքեր	5,164.00
Քարիւղ կամ պէնզին	4,354.00
Ինքնաշարժի նորոգութիւն	<u>1,710.00</u>

Ընդհանուր գումար ծախքերու

959,719.85

Բայց կ'ուզէինք յիշեցնել, թէ այս գումարին 408,729.00 նոր Շէֆէլը պաշտօնեաներու եւ ուսուցիչներու հանգստեան թոշակին կը վերաբերի, որ միշտ չէ որ կը կրկնուի. ուստի որպէս պարտք ունինք 236,322.28 (Երկու հարիւր երեսունը վեց հազար երեք հարիւր Իսրայելեան Նոր Շէֆէլ եւ քսան ութը ականոթ):

*

*

*

Այս տեղեկատուութեանս ընթացքին կ'ուզէի շնորհակալութիւն արտայայտել զաւակներուն, մանաւանդ մանկապարտէզի մանուկներուն կրթութեան մասին, թէ որքան կարեւոր եւ անհրաժեշտ

է անոնց դաստիարակութիւնը, որովհետեւ անոնք ապագայի Սաղիմահայութեան լաւագոյն յոյսերու շարունակող ժառանգորդներն, երազն ու ապաւէնն են: Նկատի ունենալով այս հանգամանքը, անցնող ինը ամիսներուն ընթացքին մօտէն հետաքրքրուած էինք մանկապարտէզի պահանջներով, տեսած եւ զգացած էինք շատ մը իրերու պակասը, օրինակ՝ գորգերու, վարագոյրներու, համակարգիչներու եւ այլն:

Այդ կարիքները հոգալու համար, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, որոշեցինք կազմակերպել ծրագիր մը, խորապէս հաւատալով եւ յուսալով, որ ձեռքով իւրաքանչիւրը զօրավիգ եւ նեցուկ պիտի ուզէ կանգնիլ անոր իրագործմանը:

Վստահ ենք, որ երբ ստանաւ մանկապարտէզի անունով ձեռքի ուղղուած դիմում մը, ձեռքով ամէն մէկը իր կարողութեան չափով առատաձեռն մասնակցութիւնը պիտի քերէ մանկապարտէզի մեր մանուկներուն դաստիարակութեան եւ կրթութեան համար ծրագրուած բարելաւումներուն:

Խօսքս աւարտին իմ խորին երախտագիտական զգացումներս կը յայտնեմ Սուրբ Աթոռոյս Գահակալ Պատրիարք Սրբազան Հօր՝ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանին եւ տեսչութեան կազմին հանդէպ ցուցաբերած իր հայրական հոգատարութեան համար: Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Վարժարանիս տեսչին՝ Հոգշ. Տ. Սահակ Արեղայ Մաշալեանին, փոխ տեսչին՝ տիար Եղիա Տիգրանեանին, աղջկանց բաժնի հսկիչ՝ Տիկ. Արշալոյս Եագուպեանին, որոնք 1995-1996 տարեշրջանի ընթացքին համերաշխաբար գործակցեցան մեր հետ: Իսկ իմ խորագգաց շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ Տղոց բաժնի հսկիչ՝ տիար Յարութիւն Պետրոսեանին, զոր օգնական եւ աջակից ունեցանք մեր գործունէութեան ընթացքին:

Պարտք կը համարեմ խորին եւ չերմ շնորհակալութիւններս յայտնել Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի բոլոր բարերարներուն, որոնք իրենց զանազան տեսակի օժանդակութիւններով, նպաստեցին անոր ազգային առաքելութեանը:

ՇՆՈՂԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ.

ԱԻԵՏԻՍ ԱՐԵՂԱՅ ԻՓՐԱՃԵԱՆ

Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի
Տնտեսական Բաժնի Վարիչ

**ԺԱՌԱՆԳԱԽՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
ԵՒ
ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ
ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԷՍ**

Կիրակի, 9 Յունիս 1996-ին, ժամը 7:30ին, տեղի ունեցավ Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Ամավերջի հանդեսը:

Սրահին մէջ խմբուած էին վարժարանի ուսուցչական կազմը, աշակերտութիւնը, Պատրիարքարանի պաշտօնէութիւնն ու Սաղիմահայ գաղութէն ներկաներ:

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, Սրբազան Պատրիարք հօր գլխատրութեամբ, սուտք գործեց սրահէն ներս: Վարժարանի «Սիրտ ի սիրտ» քայլերգին երգեցողութենէն ետք, բացման խօսքը ըրաւ տեսուչ Հայր Բագրատ աբղ. Պուրճէքեանը:

Հանդէսը ներկայացուեցաւ սաներու կողմէ մեծ խանդավառութեամբ եւ ամենայն լրջութեամբ:

Երգ, արտասանութիւն եւ նուագ, ասոնք էին որ կը հարստացնէին օրուան յայտագիրը:

Այս տարի ունեցանք 4 Շրջանաւարտներ: Մէկը՝ Ընծայարանի բաժնէն, իսկ միւս երեքը՝ Ժառանգատրացի բաժնէն:

Տեսուչ Հայր սուրբի տարեկան տեղեկագրին ընթերցումէն ետք, Պատրիարք Սրբազան հայրը հրաւիրուեցաւ բեմ, բաշխելու վկայագրերն ու մրցանակները եւ տալու իր օրհնութիւնները մեր սաներուն:

Մրցանակներու բաշխման ընթացքին, ելեկտրականութեան հոսանքը անջատուեցաւ, բայց շարունակուեցաւ մրցանակաբաշխումը մոմի լոյսի տակ, ինչ որ աւելի խորհրդատր երեցաւ բոլորի աչքին:

Մրցանակաբաշխումէն ետք, Պատրիարք Սրբազան հայրը փակման խօսքը ըրաւ, ուրտեղ անդրադարձաւ «Սերմնացանի առակ»ի մասին եւ շեշտեց պտղաբեր ըլլալու մէկ կարեւոր պայմանը կեանքին մէջ:

Պատրիարք Սրբազան հօր «Պահպանիչ» աղօթքով փակուեցաւ Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Ամավերջի հանդէսը, եւ բոլոր ներկաները շնորհատրեցին Շրջանաւարտ ուսանողները:

Բագրատ Աբղ. Պուրճէքեան

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ
1995-1996 ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ
9 Յունիս 1996

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,
 Գերաշնորհ եւ Հոգեշնորհ Հայրեր,
 Պատուարժան Ուսուցիչներ,
 Յարգելի Հանդիսականներ,
 Եւ Սիրելի Սաներ,

Ժառանգատրաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի 1995-1996 դպրոցական տարեշրջանի աւարտին, գոհ սրտով կը յայտնենք Ձերդ Ամենապատուութեան եւ ձեզմով զվխատրուած Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան, թէ անցնող տարեշրջանը եղաւ բեղուն եւ արգասաբեր տարի մը: Ամբողջ տարուան աշխատանքները պսակող այս պահուն, սեղմ գիծերով կը ներկայացնենք ամփոփ պատկերը ուսումնական տարուան աշխատանքին եւ գործունէութեան:

ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆ.— Դպրոցական տարեշրջանը բացինք 53 աշակերտներով, եւ ունեցանք վեցամեայ շրջանէն հինգ դասարանները, իսկ Ընծայարանի Զառամեայ շրջանի բոլոր դասարանները:

Միջնակարգ ուսմանց բաժնին մէջ ունեցանք 35 ժառանգատրներ:

Ա. դասարան	13 հոգի
Բ. դասարան	8 հոգի
Գ. դասարան	9 հոգի
Դ. դասարան	4 հոգի
Զ. դասարան	3 հոգի

Ընծայարանի բաժնին մէջ ունեցանք 18 Սարկաւազներ եւ Ուրարակիրներ:

Ընծայարան Ա.	12 հոգի
Ընծայարան Բ.	2 հոգի
Ընծայարան Գ.	3 հոգի
Ընծայարան Դ.	1 հոգի

Տարուան ընթացքին, այս ուսանողներէն 7-ը հեռացան ու հեռացուեցան Վարժարանէն: Անոնցմէ մի քանին հեռացան յիմանալով Վարժարանի ներքին խիստ կեանքին, իսկ մնացեալն ալ հեռացուեցան իբրեւ անկարգ կամ ուսման անատակ աշակերտներ:

ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ԿԱԶՄ.— Այս տարի ունեցանք հարուստ ուսուցչական կազմ մը: Մեր ուսուցչական կազմը բաղկացաւ 6 Հոգեւորական եւ 16 աշխարհական ուսուցիչներէ: Երախտագիտական պարտք կը զգանք Պատրիարք Սրբազան Հօր, որովհետեւ հակառակ իր սեղմ ժամանակին շաբաթը երեք ժամ դաստանդեց մեր Ընծայարանի ուսանողներուն Աստուածաբանութեան կարեւոր նիւթը: Ինչպէս յայտնի է ձեզի, 16 աշխարհական ուսուցիչներէն 7-ն Մայր Հայրենիքէն հրաւիրուած ուսուցիչներ էին: Յանուն Ժառ. Վարժարանի տեսչութեան շնորհակալութիւն կը յայտնենք մեր ուսուցչական կազմի բոլոր անդամներուն, իրենց տարած օգտաշատ աշխատանքին, մեր սաներուն ուսում ջանքերուն, եւ տեսչութեան կողքին համագործակցելուն համար:

Մեր ուսուցչական կազմին կողքին, կ'ուզեմ նաեւ յիշել մեր Վարժարանի բոլոր պաշտօնեաները եւ մասնատրաբար Տիար Մայրըլ Զաքարեանն ու Տիար Գառնիկ Պալըզճեանը, որոնք մեր հետ համագործակցեցան եւ ի սպաս դրին իրենց ուժերը, յօգուտ մեր Վարժարանին եւ մեր սաներուն: Շնորհակալ ենք բոլորիդ:

ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՆԵՐՔԻՆ ԿԵԱՆՔ.— Կարծեք ամեն տարի պէտք է կրկնենք, այդ նոյն յանկերզը, մեր Վարժարանի ներքին կեանքին առնչութեամբ: Ժառ. Վարժարանի ներքին կեանքը դժուարին ու պարտաւորութիւններով ծանրաբեռնուած կեանք մըն է:

Այստեղ ուսանող աշակերտը պետք է քաջ գիտակցի թե՛ այս Վարժարանը պարզ եւ աշխարհիկ Վարժարան մը չէ, այլ հոգեւոր կեդրոն մը, ուր աշակերտը իր ուսումնական պարտավորութիւններու կողքին ունի նաեւ ժամապաշտական, Սուրբ Տեղեաց եւ Միաբանական հաւաքական կենցաղի պահանջներուն հանդէպ այլ պարտավորութիւններ:

Հոգեւոր այս հաստատութեան գերագոյն նպատակն է պատրաստել Հայ եկեղեցականը, Զրիստոնեայ հայը, ուսմամբ կիրթ եւ բարոյականի տէր անհատը: Խիստ է կենսաբը որովհետեւ այդ կը պահանջէ հոգեւոր կեանքը: Զանիցս փորձած ենք բացատրել թէ պետք չէ շփոթել մեր Վարժարանը այլ Վարժարաններու հետ: Ինչպէս ամեն Վարժարան ունի իր ներքին կարգապահական կանոնները, այնպէս ալ մերը ունի իր իւրայատուկ կարգապահական կանոնները, որոնք խիստ կրօնական բնոյթ ունին: Մեր Վարժարանի ներքին կեանքը ունի ուրիշ եւ նպատակ մը, եւ այդ հոգեւոր մարզանքն է, որ կը մարզէ աշակերտը կանոնի տարիքէն ըլլալու չարքաշ եւ համբերատար, որպէսզի ապագային որպէս հոգեւորական կարենայ դիմագրաւել ամեն դժուարութիւն:

Ներքին կեանքի կարգապահութիւնը առաւել եւս զօրացնելու համար, Պատրիարք Սրբազան Հօր նախաձեռնութեամբ, այս տարի գաղափարը յղացանք տեսչութեան վրայ դրուած ծանր լուծը թեթեւցնելու նպատակով, նշանակել եկեղեցականներ որոնք ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՑԻՉ անունին տակ պիտի հսկէին իւրաքանչիւր մէկ օր: Այս իրագործուեցաւ գրեթէ ամբողջ տարեշրջանի երկրորդ կիսամեակին: Այդ հոգեւորական անձերը որոնք մեզ հետ ունեցանք այս տարի վերոյիշեալ նպատակով հետեւեալներն էին.- Հոգեշնորհ Տ. Էմմանուէլ Աբեղայ, Տ. Հնծանուէր Աբեղայ, Տ. Թէղորոս Աբեղայ, Տ. Դանիէլ Զահանայ, Տ. Եզրաս Զահանայ եւ Տ. Զաքարիա Զահանայ: Շնորհակալ ենք անոնց համագործակցութեան եւ անոնց պատրաստակամ աշխատանքին: Պէտք է ըսել որ անոնց ներկայութիւնը Վարժարանէն ներս կատեցուցին կարգապահութիւնը խաթարող գործերը: Սակայն եւ այնպէս, Վարժարանի ներքին կեանքի հետ առնչուող հարցերը տակաւին լուծում չգտան: Անկարգապահութեան վերաբերեալ հարցերը մեծ մասամբ կրնան լուծում գտնել միայն այն առնէն երբ 'Իստարան'-ներն ու ննջասենեակները կը գտնուին տարբեր վայրերու մէջ, անջատ իրարմէ, եւ ոչ թէ նոյն շէնքին մէջ:

ԱՐՈՒԵՍ.- Անցեալ տարի մեր սկսած Արուեստի աշխատանոցը այս տարի, իբրեւ արդիւնք, տուաւ իր ցուցահանդէսը որը լաւագոյն արտայայտութիւնն էր մեր սաներու տարած աշխատանքին: Ցուցահանդէսի բացումը կատարուեցաւ Պատրիարք Սրբ. Հօր կողմէ, 24 Դեկտեմբեր 1995-ին, եւ առանց վարանելու կրնանք ըսել որ իրապէս հպարտացնող ցուցահանդէս մըն էր: Նաեւ մեր շնորհակալական պարտքը կ'երթայ Տրց. Աթանասին եւ Տրց. Արիստակէսին որոնք անձամբ աշխատած ու հսկած էին ամբողջ տարուայ ընթացքին, մեր քանի մը սաներու ստեղծագործութիւններուն:

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ.- Հոգեւոր այս հաստատութեան տաւանամեայ ծրագրին մէկ կարեւոր բաժինը Երաժշտութիւնն է: Այն հասկացողութեամբ որ Հոգեւոր երաժշտութիւնը մեր ժամապաշտութեանց մէկ կարեւոր մասն է, եւ ապագայու եկեղեցականը պարտի քաջ գիտնալ մեր հոգեւոր շարականները, տիրապետել զանոնք ու մեկնաբանել ի պայծառութիւն Հայաստանեայց Եկեղեցին:

Մեր աշակերտներու երաժշտութեան հանդէպ սէրը գնահատելի է: Այս կ'ըսենք որովհետեւ մեր սաներու երգեցողութիւնը ժամապաշտութեանց ընթացքին եւ այլեւայլ հանդիսութիւններու առիթով՝ ոգեւորիչ է:

Ինչպէս գիտէք Վարժարանը ունի նաեւ իր նուագախումբը, եւ արդէն առիթներով կը ներկայացնէ իր երգերն ու երաժշտութիւնը, ինչպէս այս իրիկուն ակնհաստէս եղար:

Կը գնահատենք մեր բոլոր աշակերտութեան սովորելու պատրաստակամութիւնը եւ կ'ակնկալենք աւելին:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՉԵՌՆԱՐԿՆԵՐ.- Նայելով մեր նախորդ տարուան ձեռնարկներուն, պէտք է խոստովանինք որ մեր այս տարուան մշակութային ձեռնարկները նուազեցան: Սակայն, ինչպէս ամեն տարի, մեր Սաները ներկայացուցին Նոր տարուայ, Վարդանանքի, Ապրիլ 24-ի կարեւոր հանդիսութիւնները: Թատերական ներկայացում տեղի ունեցաւ Նոր տարուայ հանդիսութեան գիշերը, եւ պէտք է ըսել որ այս ալ նուազ յաջող չէր նախկիններէն:

Մեր շնորհակալական պարտքը կ'երթայ անոնց որոնք օգնեցին ու սատարեցին մեր տարուայ ընթացքին ձեռնարկներու իրագործման: Մշակութային ձեռնարկներու իրագործման կարեւոր սատարողներէն էր Երաժշտութեան ուսուցիչ եւ երգչախումբի ղեկավար Տիար Վարուժան Մարգարեանը որուն համագործակցութեամբ մենք կրցանք գլուխ հանել վերոյիշեալ ձեռնարկները:

ՄԱՐԶԱՆՔ.– Ուսումնական տարեշրջանի սկզբնատրության մենք բախտաւորութիւնը ունեցանք ունենալու Մարմնամարզութեան ուսուցիչ Տիար Աշոտ Մարտիրոսեանը: Մարմնամարզութեան ուսուցչի աշխատանքին արդիւնքը կրնաք տեսնել նախ աշակերտներու մէջ գոյացած հետաքրքրութենէն եւ ապա կազմակերպուած մրցումներու արդիւնքներէն:

Այս տարուան ընթացքին մեր աշակերտները ունեցան 9 ոտնազնդակի մրցումներ, որոնցմէ 7-ը յաղթութեամբ պսակած են:

Այդ խաղերը խաղցուեցան ընդդէմ ՀՄՀՄ-ի, Բեթլէիտի Լատին Ժառանգատուացի, Տորմիշլի Գերսմանացի ուսանողներու, Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտներու, եւ մեր Միաբանութեան Հոգեւորականներուն:

Մեր աշակերտները իրար մէջ ունեցան երեք Փինկ-փոնկի մրցումներ, կարճ խաղընթաց, երկար խաղընթաց եւ վերջնական:

Նկատելով որ մարմնամարզութիւնը կ'ընդգրկէ նաեւ միտքը, մեր աշակերտները ունեցան Շախմատի -Ձէսի- խաղեր, նորէն այդ կատարուեցաւ իրար մէջ:

Յոյսով ենք որ յառաջիկայ տարին մեր աշակերտները քիչ մը աւելի արդիւնատու դառնան եւ զարգացնեն մարզական ոգին որը մարդու առողջութեան եւ յաջողութեան լաւագոյն գրաւականն է:

Ահաւասիկ մեր մէկ տարուան աշխատանքին արդիւնքը, զոր կ'ընծայենք նախ Ամենակալին Աստուծոյ, ապա Ձերդ ամենապատուութեան եւ ձեզմով գլխատրուած Ս. Յակոբեանց միաբանութեան: Գիտենք թէ մեր աշխատանքին արդիւնքը նիւար է, եւ հազիւ ալի մը կը լեցնէ, սակայն կը ջանանք ընել մեր լաւագոյնը, մեր ուժերուն ներած չափով:

Տէրը ինք թող օրհնէ մեր այս դարատու հաստատութիւնը եւ անոր խնամածու հոգիները որոնք կը գործեն իր փառքին եւ մեր ազգին համար:

Բագրատ Արդ. Պուրճէքեան
Տեսուչ Ժառ. Վարժարանի
Եւ Ընծայարանի

Մահախօսական

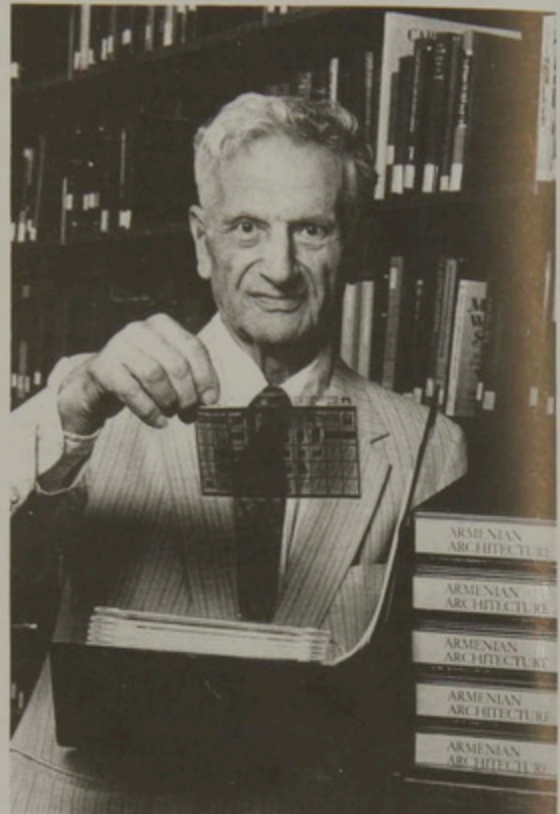
ՎԱԶԳԷՆ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

Ամերիկահայ յայտնի հանրային դէմքերէն Փրոֆ. Վազգէն Լ. Բարսեղեան իր մահկանացուն կնքեց երեքշաբթի օր ապրիլ 2-ին՝ Թրոյ քաղաքի Սամարիթըն Հիւանդանոցին մէջ՝ մօտ մէկ շաբաթ կաթուածահար վիճակով դարմանուելէ ետք։ Հանգուցեալը Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան (Rensselaer Polytechnic Institute) Ճարտարագիտութեան Դպրոցի առաջին տեսուչը եղած էր։

Փրոֆ. Բարսեղեանի Թաղումը տեղի ունեցաւ Ութըրվիթի Ս. Պետրոս Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ՝ շաբաթ օր, ապրիլ 6-ին, նախագահութեամբ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Նստակ Արքեպս. Պարսամեանի, եւ մասնակցութեամբ բազմաթիւ հոգեւոր հայրերու։ Ներկայ էին հարիւրաւոր հայ եւ օտար սգակիրներ։ Յաւարտ Թաղմանական արարողութեան՝ հոգեճաշ սպասարկուեցաւ եկեղեցւոյ սրահին մէջ, ուր խօսք առին Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան նախագահը եւ այլ յայտնի դէմքեր։ Հանգուցեալի աճիւնները պիտի փոխադրուին հայրենիք՝ ըստ իր փափագին։

Մեր ժամանակներու հետաքրքրական անձնաւորութիւններէն էր Վազգէն Բարսեղեան, որ կը ցոլացնէր իր մէջ Մեծ Եղեռնէն վերապրած եւ Ամերիկայի մէջ կրթուած ու բարձր դիրքի հասած հայ մարդու յատուկ նկարագրի բոլոր գծերը--Վանեցիի հաստատակամութիւն, վերապրողի հայրենաբաղձութիւն ու հայրենասիրութիւն, ամերիկացիի բարութիւն եւ հիւմանիստ ակադեմականի մարդասիրութիւն։

Վազգէն Բարսեղեան ծնած է Վան քաղաքի Այգեստանին մէջ՝ 13 մայիս-26 մայիս՝ ըստ նոր տոմարի--1908-ին, Հայրը՝ Սահակ Յովսէփեան՝ արհեստով հացագործ՝ 1912 տարուան աշնան մեկնած ըլլալով Ամերիկա, իր փոքրիկ զաւակներուն հոգը թողուցած էր կնոջը՝ Շուշանիկին վրայ, որ Տոքո. Ալըրի հիմնած ամերիկեան հիւանդանոցին մէջ կը ծառայէր որպէս խոհարար։ Վանի ինքնապաշտպանութեան դէպքերէն անմիջապէս ետք՝ 1915-ի օգոստոս ամսը--լան ընթացքին՝ հարիւր հազարաւորներու հետ միասին Եօթնամեայ Վազգէն իր երեք տարեկան քրոջ եւ մօր հետ միասին խոյս տուած էին հայրենական տունէն՝ նախ կառքով ճամբայ ինկած, բայց շուտով այդ միջոցէն զրկուելով՝ ոտքով կտրած երկար ճանապարհը մինչեւ Երեւան։ Գաղթի ընթացքին կորսընցուցած էին երեք տարեկան քոյրը։ Ասիկա պատճառ եղած էր որ չկարենան Տոքո. Ալըրի խումբին ընկերանալ եւ Ամերիկա երթալ։ Մայր ու

տղայ օրերով փողոցները թափառել է ետք՝ փոքրիկ աղջնակը գտած էին ռուս զինուորներու մօտ:

Երեւանի մէջ Բարսեղեանին մայրը ատեն մը ծառայած էր որպէս որ-բանոցի իրհարար եւ վայելած պաշտպանութիւնը Արարատեան թեմի Առաջ-նորդական Փոխանորդ Տ. Խորէն Արքեպս. Մուրատեգեանին (ապա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց)՝ Մօտ տարի մը Վազգէն՝ մօրը կողքին՝ ապրած էր որբա-նոցային կեանք: Հետագային ան իր ինքնակենսագրութեան մէջ կը հաւաստէ թէ իր հետ եղող որբերէն ոմանք դարձան կարեւոր անձնաւորութիւններ Սո-վետական Հայաստանի մէջ:

Վազգէն եւ իր ընտանիքը Միացեալ Նահանգներ կը ժամանէին 1916 թուի հոկտեմբեր 15-ին: Անոնք կը հաստատուէին Պոստոն քաղաքի արուար-ձաններէն մէկուն՝ Չըլսիի մէջ, ուր Վազգէն կը յաճախէր նախակրթարան եւ ապա երկրորդական վարժարան: Ապրուստ ապահովելու համար ան աշկերտ կը դառնար ինքնաշարժ նորոգող արհեստանոցի մը մէջ: Հոն է որ դիպուածով կը հանդիպէր օտար ուսուցչապետի մը, որ նորոգելու բերած էր իր ինքնա-շարժը: Անկէ կ'իմանար որ Lowell Institute School-ի մէջ կրնար ձրի հետե-ւիլ բարձրագոյն ուսման: Այս հաստատութիւնը երկու տարի յաճախելէ եւ մեքենական ճարտարագիտութեան ծրագիրը ամբողջացնելէ ետք՝ միջոցը կը գտնէր յաճախելու նշանաւոր Massachusetts Institute of Technology հաստա-տութիւնը, ուր կը հետեւէր բնագիտութեան:

Համալսարանական օրերուն իր մէջ կը զօրանար ազգային զգացումը շնորհիւ հայ ուսանողական այն շրջանակին որ գործունեայ էր դպրոցէն ներս: Ազգային այդ շրջանակին մէջ է որ ան պիտի հանդիպէր իր ապագայ տիկնոջ՝ Վարսենիկ Պոյաճեանին: 1933-ին շրջանաւարտ ըլլալէ ետք համալսարանէն՝ երիտասարդ գիտնականը փափագած էր երթալ հայրենիք՝ եւ մասնակից դառ-նալ հայրենաշինութեան աշխատանքին: Սակայն Հայաստանի այդ ատենուան իշխանութիւններէն քաջալերութիւն չգտնելով՝ հրաժարած էր այդ գաղա-փարէն եւ՝ շարունակած իր ուսումը Ամերիկայի մէջ:

Չորս տարուան անորոշ վիճակէ մը եւ այլեւայլ տեղեր ու համալ-սարաններ դեգերելէ ետք՝ 1937-ին Բարսեղեան կը հաստատուէր Նիւ Եորք՝ որպէս աշխատակից գիտական հիմնարկի մը: Ասիկա առիթ կու տար որ ամուսնանար, հայր դառնար երկու զաւակներու, ուսումը շարունակէր Նիւ Եորք Համալսարանին մէջ եւ մասնագիտանար միջուկային բնագիտութեան մէջ՝ 1948 թուին վկայուելով որպէս տոքթոր գիտութեանց: Այդ ժամանակէն կը սկսէր նաեւ սերտ կապեր պահել ամերիկահայ գիտնականներու հետ եւ կ'ունենար եռուն գործունէութիւն Հայ Գիտական Ընկերութեան (Armenian Scientific Association of America) մէջ:

1949-1954 տարիներուն՝ Վազգէն Բարսեղեան կը նշանակուէր Հետա-զօտութեանց Վարիչ Միացեալ Նահանգներու Հիւլէական Ուժանիւթի Թանձ-նաժողովի Նիւ Եորքի Գործառնութեանց Գրասենեակին (Director of Research with the New York Operations Office of the U.S. Atomic Energy Com-mission): Իսկ 1954 թուականին կը հրաւիրուէր Թրոյ քաղաքը գտնուող Բէնսըլիքը Բազմարուեստեան Հաստատութեան Ճարտարագիտութեան Դպրո-ցի տեսչութեան պաշտօնին:

Բարսեղեանի ակադեմական եւ մարդկային բարձր սկզբունքները պիտի մղէին զինք հարցականի տակ առնելու եւ քննադատելու Հիւլէական Ուժանիւթի Թանձնաժողովի գաղտնապահութիւնը, որ ուսումնական գետնի վրայ վնաս կը հասցնէր ամերիկեան համալսարանական եւ ազգային յա-ռաջդիմութեան: Առանձինն ան կը սկսէր խաչակրութեան մը եւ 1956 թուի

հոկտեմբեր 14-ին՝ Տը Նիւ Յորք Թայմզ-ի կիրականօրեայ թիւին մէջ կը յաջողէր հրատարակել տալու իր քննադատականը, որուն կողքին լոյս կը տեսնէր նաեւ Հիւլէական Ուժանիւթի Յանձնաժողովի Վարիչ Մովակալ Լուիս Լ. Սթրաուսի հակադարձութիւնը։ Ասոր որպէս անմիջական արդիւնք Բարսեղեան կը ստանար լայն ճանաչում ամերիկեան ակադեմական, մտաւորական, քաղաքական եւ գիտական շրջանակներէ ներս։ Միացեալ Նահանգաց Պորհրդաւանի կողմէ հրաւէր կ'ուղղուէր անոր, որ գաղտնապահութեան եւ այլ հարցերու մասին վկայութիւն ընէ Հիւլէական Ուժանիւթի առնչութեամբ Միացեալ Յանձնախումբի Ատեանին (Hearings of the Joint Committee on Atomic Energy) առջեւ։ Իսկ Հիւլէական Ուժանիւթի վերաբերեալ ամերիկեան ազգային դիրքորոշումը ճշդելու գծով ան ինը տարի կը ծառայէր Միացեալ Նահանգաց Առեւտրական Ժողովի (Chamber of Commerce) միջուկային եւ գիտական յանձնախումբերուն որպէս անդամ։

Վազգէն Բարսեղեան ունեցած է ակադեմական կալուածէ ներս բազմարդիւն գործունէութիւն, որ տեւած է մինչեւ իր հանգստեան կոչուիլը՝ 1975 թուականին։ Ան հովանաւորած է պատրաստութիւնը համալսարանական մակարդակի վրայ գործածելի բազմահատոր գիտական դասագրքերու եւ ունի երկու ինքնագիր գիտական հրատարակութիւններ՝ *Industrial Management in the Atomic Age* (Addison Wesley, 1965) եւ *This Cybernetic World* (Doubleday, 1972), որ թարգմանուած է նաեւ գերմաներէնի եւ ճապոներէնի։ Անոր ջանքերուն շնորհիւ Բէնսըլիըր Բազմարուեստեան Հաստատութեան մէջ հիմնուած է միջուկային գիտութեան եւ ճարտարարուեստի ծրագիր, զօրացած է ուսուցչական կազմը, ճոխացած է ուսումնական ծրագիրը ընդհանրապէս եւ զարկ տրուած է հետաւորութեանց։ Բարսեղեան այս շրջանին անդամակցած է կարեւոր ուսումնական հաստատութիւններու հետ կապ ունեցող ու գործող բազմաթիւ ակադեմական յանձնաժողովներու եւ յանձնախումբերու։ 1961 թուականին ան նշանակուած է որպէս Ուսուցչապետ Բէնսըլիըրի նշանաւոր Ամպիրոնին (distinguished Chair of Rensselaer Professor), պաշտօն մը որ կը ձգտէր մշակելու միջմասնագիտական ուսումնական ծրագիրներ։ Իսկ 1962 թուականին Ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումեանի հրաւէրով, որուն հետ անձնական բարեկամութիւն ունէր հանգուցեալը, գացած է Սովետական Միութիւն որպէս Միացեալ Նահանգաց Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի եւ Սովետական Միութեան Գիտութիւններու Ակադեմիայի միջեւ փոխանակուող գիտնական։

Ուսուցչական պատասխանատուութիւններէն հանգստեան կոչուելէ ետք՝ Բարսեղեան չէր լքած Բէնսըլիըր Հաստատութիւնը։ Դպրոցը անոր շնորհած էր «Վաստակաւոր Ուսուցչապետ Բէնսըլիըրի» տիտղոսը եւ յատկացուցած մասնաւոր գրասենեակ մը, որպէս զի ան կարենար իր գիտական նիւթերը եւ հայկական ուսումնասիրութիւններն ու արխիւները դասաւորել։

Ազգային կեանքէ ներս եւս բեղուն գործունէութիւն ունեցած է Վազգէն Բարսեղեան՝ ի մասնաւորի 1965 թուականէն, այսինքն՝ Մեծ Եղեռնի յիշամեակի հանդիսութիւններէն ետք։ Այդ առիթով՝ Նիւ Յորքի մէջ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանի սարքած մեծ երգահանդէսին խօսք առած էր ան որպէս վերապրող։ Տասը տարի ետք՝ 1975 թուականին՝ վաթսուեամեակի առիթով Առաջնորդարանի հովանաւորած այլեւայլ յուշահանդէսներուն եւ ձեռնարկներուն ընդհանուր ատենապետութեան պաշտօնը ինք ստանձնած էր։ Այդ առթիւ հեղինակեց գրքոյկ մը անգլերէն լեզուով՝ *Human Rights & Genocide, 1975: the Hope, the Reality and Still the Hope*, a

status report for use in public discussions, որ մեծապես օգտակար հանդիսացաւ մեր դատը օտար շրջանակներուն ծանօթացնելու համար:

Անցեալէն եկած ազգային պարտաւորութեան զգացումը Բարսեղեանի սրտին ու հոգիին մէջ ժամանակի ընթացքին դարձաւ հրամայական պահանջ մը: Հայ քաղաքակրթութեան ժառանգութիւնը կորուստէ փրկելու նպատակաւ ան մի քանի բարեկամներու հետ հիմնեց Հայ Գրթական խորհուրդը (Armenian Educational Council) եւ անմիջապէս ձեռնարկեց երիզի վրայ արձանագրելու Մեծ Եղեռնէն վերապրողներու անձնական վկայութիւնները որպէս մաս եւ բաժին բանաւոր պատմութեան ծրագրին: Իսկ 1970-ին սկսաւ Հայ ճարտարապետութեան արխիւներու ստեղծման աշխատանքին՝ հաւաքելով հազարաւոր լուսանկարներ, սահիկներ եւ նիւթեր: Սոյն աշխատանքը, որ գրեթէ երկու տասնամեակ տեւեց, արդիւնաւորուեցաւ եօթը հատոր ալպոմներով, որոնք կ'ամփոփեն իրենց մէջ 42,000-է աւելի նկարներ եւ նիւթեր 941 ճարտարապետական յուշարձաններու մասին:

Հայ ճարտարապետական յուշարձաններու այժմու կացութիւնը եւս գրաւած էր Բարսեղեանի ուշադրութիւնը, որ նոյն իսկ թուրք գիտնականներու եւ քաղաքական դէմքերու հետ կապ հաստատած էր, որպէս զի միջոցներ կարելի ըլլար որոնել թուրքիոյ մէջ գտնուող կարգ մը կարեւոր պատմական շինութեանց վիճակը ապահովելու համար:

Փրոֆ. Բարսեղեան նաեւ ծառայած է ազգին Հայց. եկեղեցւոյ, Հ.Բ.Ը.Միութեան, որուն կրթական Յանձնախումբին ատենապետը եղաւ մի քանի տարի, Գարակէօզեան Հիմնարկութեան եւ բազմաթիւ այլ ազգային կազմակերպութեանց միջոցաւ: Սերտ գործակցութիւն ունեցած է Ամերիկայի Արեւելեան թեմի երկու Առաջնորդներուն՝ Գերշ. Տ. Սիոն Արքեպս. Մանուկեանի եւ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի--այժմ Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի--հետ: 1960-ական թուականներուն ան եղաւ Հիմնադիր անդամներէն «Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Բարեկամներ» մարմնին, որ նիւթապէս եւ բարոյապէս օժանդակեց Առաքելական Ս. Աթոռին: Այս բոլոր ծառայութիւններէն զատ տարիներէ ի վեր Բարսեղեան սերտ կապ կը պահէր Հայաստանի այլ եւ այլ գիտական, ճարտարապետական եւ ընկերային հաստատութեանց հետ՝ միշտ ջանալով օգտակար ըլլալ եւ կապեր ստեղծել Հայ եւ օտար գիտնականներու միջեւ: Բազմաթիւ անգամներ այցելած էր Հայրենիք եւ մօտէն ծանօթ դէմք էր գիտնականներու, գրողներու եւ Հայագէտներու լայն շրջանակէն ներս:

Վազգէն Բարսեղեանի կորուստով հայութիւնը կը զրկուի աննկուն մշակութային գործիչէ մը, որ մինչեւ շիջում ջանք չխնայեց մէկ կողմէ մեր ժողովուրդի արժէքները տրամադրելի դարձնելու համաշխարհային գիտութեան եւ միւս կողմէ միջազգային գիտութեան ուշադրութիւնը հրաւիրելու հայոց քաղաքակրթութեան վրայ: Անոր մահը կը սգան ոչ միայն անմիջական ընտանիքի անդամները, այլոն՝ Տիկ. Վարսենիկը, որդին՝ Տոքթ. Վ. Ատրիշը, որ իր կարգին յայտնի գիտնական, դոստոր՝ Տոքթ. Լուսինն եւ իր թոռնիկները, այլեւ բազմաթիւ հայ, որ եւ բարեկամ:

ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԻ. ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Շր. 16 Մարտ.- Կեսօրէ ետք Ս. Սեւան Եպս. Լարիսիացի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացաւ Զիքեմեաց լեռ ու Համբարձման Սրբալիւարին վրայ կատարուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Կիր. 17 Մարտ.- Քառասնորդաց: Տնտեսին: Առաւօտեան Ս. Սեւան Եպս. Լարիսիացի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացաւ Զիքեմեաց լեռ ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձման Սրբատեղին, ուր եպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց եւ ֆարոգեց Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

Գշ. 19 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց ֆարոգեց Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

Գշ. 20 Մարտ.- Միջին: Երեկոյին, Պատրիարք Սրբազան Հօր հրաւերով, Միաբանութեան հոգեւորական հայրերը, Պարտիզաբաղի սեղանատան մէջ միասնաբար ընթերցեցին:

Եշ. 21 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց եւ ֆարոգեց Ս. Սեւան Եպս. Լարիսիացի:

Ուր. 22 Մարտ.- Կեսօրէ ետք Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ Խաղաղական ժամերգութիւն:

- Իրիկեանդմին, յաջորդ օրուան Քառասուն Մանկանց տօնին առիթով Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ Հսկման մասնաւոր արարողութիւն, ֆարոգեց Ս. Բագրատ Արդ. Պուրնէքեան:

Շր. 23 Մարտ.- Սրբոց Մանկանցն Քառասնից Որք ի Սեբաստիա կատարեցան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիք: Ժամարարն էր Ս. Զաֆարիա Քհնյ. Սարիքեկեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց նկարին առջեւ դրուած սեղանին վրայէն, որուն դիմացը, կաթսայի մէջ կը պլլալային ֆառասուն գոյնզգոյն կանթեղներ, աւանդական սառցապատ լիւնը խորիւրդանշող:

- Կեսօրէ յետոյ Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Ս. Գերեզմանին եւ Գիւտ Խաչի այրին ուխտեւեցնելու, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ

նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր բափօր տաճարէն ներս:

Թափօրապետն էր Ս. Գուսան Վրդ. Անանեան:

Կիր. 24 Մարտ.- Քառասնորդաց Դատաւորին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ: Առաջին մուտքին հանդիսապետն էր Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Երկրորդ մուտքին, Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց եւ ֆարոգեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

Օրուան սպասարկող վարդապետներն էին Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան եւ Ս. Էմմանուէլ Արդ. Աբաջանեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանաւորելոյն շուրջ կատարուած եռադարձ մեծահանդէս բափօրին, որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Գշ. 26 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց ֆարոգեց Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Եշ. 28 Մարտ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ս. Սեւան Եպս. Լարիսիացի: Քարոգեց Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոյնանեան:

Ուր. 29 մարտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Նոյն օրը եաֆայի Ս. Նիկողայոս վանքի մատարն մէջ, տեղի ունեցաւ հսկման արարողութիւն, նախագահութեամբ Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեանի, որ նաեւ ֆարոգեց, առընթերակից ունենալով տեղւոյն հոգեւոր Հովիւ՝ Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոյնանեան, Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան, Ս. Դանիէլ Քհնյ. Գարանեան, Տիրացու Հրաչեայ Գրիգորեան եւ Տիրացու Վահէ Մարկոսեան:

Շր. 30 Մարտ.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին (Մուտն ի Վիքապն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Դանիէլ Քհնյ. Գարանեան:

Կիր. 31 Մարտ.- Քառասնորդաց: Դայտեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմի Հրեական քաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Հանդիսապետն էր Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Ժամարար եւ ֆարոգիւն էր Ս. Վանիկ Վրդ.

Մանկասարան:

Գշ. 2 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց փարոզեց Ս. Զաֆարիա Քհնյ. Սարիբեկեան:

Եշ. 4 Ապրիլ.- Իրիկուան հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը. փարոզեց Ս. Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

Ուր. 5 Ապրիլ.- Հայֆայի Ս. Եղիա մատրան մէջ տեղի ունեցաւ հսկման արարողութիւն. փարոզեց տեղույս հոգեւոր հովիւը՝ Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոյնանեան, արարողութեան մասնակցեցաւ Ս. Պօղոս Քհնյ. Ճուլֆայեան:

Ուր. 5 Ապրիլ.- Խ. օր Մեծ Պահոց: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ «Արեւագալ»ի, իսկ երեկոյեան՝ «Խաղաղական»ի վերջին ժամերգութիւնը:

Շր. 6 Ապրիլ.- Յիշատակ Յարութեան Դազարու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարան:

- Կէսօր ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը մեր վերնամատրան մէջ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր քափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 7 Ապրիլ.- Ծաղկագարդ: Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Յարութեան մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Ժամարարն էր Ս. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս քափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանասեղոյն շուրջ: Թափօրակա՛ն ի ձեռին ունէին ձիթեմեաց եւ արմաւենեաց ոստիւր, իսկ մեր քափօրին կը հետեւէին Լպտոց եւ Ասորոց քափօրները:

Կատարուեցաւ նաեւ «Անդաստան» քափօրապետն էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Վանք վերադարձին, հայոց քաղի ոստիկանատան մուտքէն, Միաբանութիւնը եւ դպիրները «Որ գլխորհուրդ» շարականը երգելով քարճրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ «Դոնքաքէֆ»ի արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը, աղընքիւր ունենալով, Ս. Գուսան Վրդ. Ալմանեան եւ Ս. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան, իսկ Մայր Տաճարի Աւագ խորանին փակեալ վարագոյրին հսիւր կը գտնուէր Ս. Դաւիթ

Արք. Սահակեան: Ս. Աւետիս Արք. Իկրանեան կարդաց վարագոյրներու քաջման մասնակցողներուն անունները: Կատարուեցաւ հանգանակութիւն՝ Ազունիքի Ազգային բուժարանին ի նպաստ:

Գշ. 9 Ապրիլ.- Աւագ Երեմշարքի: Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւրի Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան: Ժամարարն էր Ս. Սահակ Արք. Մաշալեան, Տեսուչ Ս. Թարգմանչաց Երկ. Վարժարանի: Վարժարանի աշակերտութիւնը ընդունեց Ս. Հաղորդութիւն: Ապա կատարուեցաւ «Ուխտաւորաց քափօր» տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Եշ. 11 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի (Յիշատակ ընթրեաց): Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապշխարութեան»:

- Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ «Ունկուայի» սրտագրաւ կարգը: Հանդիսապետն էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ներկայ էին օտար քարճրաստիճան հիւրեր, որոնց կարգին Անկլիքան Եպիսկոպոսը, որ վերջաւորութեան շուրջառով եւ ջաքալքագ ի գլուխ քարճրացաւ Աւագ խորան եւ Աւետարանէն հաստուած մը կարդաց Անգլիքներով:

- Ժամ մը ետք, վոքր քափօր մը գլխաւորութեամբ Ս. Գուսան Վրդ. Ալմանեանի այցելեց Քրիստոսի գոյգ քանտերը: Ս. Հրեշտակապետաց վանուց գաւիքը, Ս. Զիքնիի ծառը, եւ Ս. Փրկչի կիսաւեր մատրան մէջ:

- Գիշերուան ժամը 7-12 Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «խաւարման կարգը»: «Փառք ի քարճուն»էն ետք Տաճարին խորհրդաւոր մթութեան մէջ, «Յայսմաւուրքի Ամպիոնէն» փարոզեց Մարսիլիայէն ուխտաւորաբար եկած Ս. Զատիկ Վրդ. Աւետիքեան:

Ժամերգութեան աւարտին Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց եւ կատարեց «Խաչի քո Քրիստոս»ի խնկարկութիւնը:

Ուր. 12 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ խաչելութեան): Կէսօրը քիչ անց, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատրան մէջ կատարուեցաւ «կարգ խաչելութեան»:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ հանդիսաւոր «Թաղման Կարգ»ը: Հանդիսապետն էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շր. 13 Ապրիլ.- Աւագ Շաբաթ (Ճրագալոյց

Ս. Զատիկի): Առաւօտեան ժամը 9.15 անց Ս. Յարութեան Տաճարի դուռը բացուեցաւ մեր կողմէն, բանալին առնուելով Աւագ Թարգման Տ. Թազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի ձեռքէն:

- Ժամը 11.15 անց Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը, Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկստութեան եւ նուագախումբերով առաջնորդուած, մեկնեցաւ Ս. Յարութիւն, ուր յաջորդաբար կատարուեցան Լուսաւորեայի յարակից հանդիսութիւնները, սկսելով Ս. Գերեզմանի դռան կնկումէն: Յունաց Թափօրէն ետք, մեր լուսահանը, Տ. Թազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Պատրիարքին հետ, մտաւ Ս. Գերեզման, ուրկէ հինգ վայրկեան յետոյ, դուրս տրուեցաւ նուիրական լոյսը, որ ակնբարբի մը մէջ մեր լուսակիրներու կողմէ փոխանցուեցաւ մեր վերնամաստան պատշգամբին մէջ իր տեղը գրաւող Պատրիարք Սրբազան Հօր, որ լուցեալ մոմերու փունջով օրհնեց Ս. Գերեզմանի շուրջ կանգնած խոռոնքամ բազմութիւնը ամենագլխի ուխտաւորներուն: Ապա տեղի ունեցաւ եռադարձ քափօր: Թափօրականք երգեցին «Քրիստոս Յարեալ» շարականը: Լուսահան հայր սուրբը եպիսկոպոսական խոյրով գլխաւորեց քափօրը:

Մեր քափօրին կը հետեւէին, Ղպտոց եւ Ասորոց քափօրները:

- Վանք դարձին, դարձեալ սկստութեան նուագախումբով առաջնորդուած, քափօր կազմուեցաւ, լուսահանը՝ Տ. Թազմիկ Վրդ. Պօղոսեան շուրջառագեցաւ եւ ապա կէտ պահպանակի մէջ Ս. Գերեզմանէն լոյսը ի ձեռքին քափօրին մէջտեղէն փախելով: Դաւիթ Բերդիին մօտ Պատրիարք Սրբազան Հօր տրուեցաւ շուրջառ, խաչ, գաւազան: Շարականներ երգելով եւ զանգակահարութեամբ մուտք գործեցին Մայր Տաճար:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Մայր Տաճարի դասին մէջ կարդաց Ս. Զատիկական Աւետարանը եւ Պահպանիչով արձակեց ժողովուրդը, աւետելով «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»:

- Ժամ մը ետք, կատարուեցաւ ճրագալոյցի արարողութիւն, Մայր Տաճարին մէջ:

Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան:

Ս. Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ նախատօնակ: Հանդիսապետն էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա, Միաբանութիւնը եւ դպիրներ «Այսօր յարեալ» շարականը երգելով գացին Պարտիզաբաղի նաշասրահը ընթրելու:

Կիր. 14 Ապրիլ.- Զատիկ Յարութեան Տօնը: Կէս գիշերին երկու ժամ անց Մայրավանքի մեծ զանգը ոտքի հանեց Միաբանութիւնը, որ

Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէանի գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար:

Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, մեր վերնամաստան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան մէկ մասը, մինչեւ «Հարց»: Ապա Սուրբ Գերեզմանի շրջափակը իջնելով, պաշտամունքը շարունակուեցաւ քափօրական գնացումով:

Մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց քափօրները: Կատարուեցաւ «Անդաստան», իսկ Ս. Գերեզմանին առջեւ «Խաչի բո Քրիստոս» բաժինի երգեցողութիւնը:

Առաւօտեան ժամը 7ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը Միաբան Հայրերու հետ մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար. եւ կարճ դադարէ ետք Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ փարօցեց, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

Վանք դարձին հայոց քաղի մուտքէն «Այսօր յարեալ» շարականը երգելով Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ քարճրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայրավանքի մեծ բակին մէջ կատարուած Զատիկական հանդիսաւոր «Անդաստան»ին:

Բշ. 15 Ապրիլ.- Բ. օր Ս. Զատիկի: Յիշատակ Մեռելոց: Պատրիարք Սրբազան Հայրը օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ փարօցեց Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ:

Ապաստակողներն էին Տ. Զատիկ Վրդ. Աւետիքեան (Մարսիլիայէն) եւ Տ. Եղիշէ Արդ. Ուշումեան (Պոլսէն) իսկ բուրլառակիրներն էին Տ. Թեոդորոս Արդ. Զափարեան եւ Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան:

Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը ամպիովանիի ներքեւ Ս. Խաչափայտի մասունքէն ի ձեռքին, նաեւ Միաբան Հայրեր մասունքներով, դարձան եռադարձ քափօր, որմէ ետք Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեալ» շարականի երգեցողութեամբ քարճրացան Պատրիարքարան, ուր Պատարագիչ Պատրիարք Սրբազանը բոլորին բաժնեց ճշխար:

Գշ. 16 Ապրիլ.- Գ. օր Ս. Զատիկի: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիք: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բաբայանեան: Տ. Սեւան Եպս. նախագահեց Հանգստեան կարգին:

Ուր. 19 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Շբ. 20 Ապրիլ.- Աւետումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր իմենաշարժելով իջան Գերեսմանի ձորը ու «Հրաշափառ»ով

մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ եպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Կիր. 21 Ապրիլ.- Նոր Կիւրակէ (Կրկնագատիկ): Ըստ սովորութեան Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց լուսահան Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

- Կէսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան» նախագահեց Տ. Սեւան Եսայ. Դարիպեան:

Դշ. 24 Ապրիլ.- Ապրիլ 24 (81րդ Տարեդարձ Մեծ Եղեռնի):

- Նահատակաց յիշատակին հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնաբեան: «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Մեր բիրաւոր նահատակներուն համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Այս՝ երկարածից թափօրը կազմուած Ե.Հ.Բ. Միութեան, Հ.Ե.Միութեան եւ Հ.Մ.Ը.Միութեան սկստաւորներէն, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէ եւ հայ հասարակութենէ, բազմաթիւ պատաստներու եւ ծաղկեպսակներու շարանով, յառաջացաւ դէպի Ս. Փրկիչ եկեղեցին եւ ազգային գերեզմանատունը, հանգստեան շարականներու երգեցողութեամբ: Արարայի նահատակաց Յուշարձանին շուրջ հաւաքուած, կարդացուեցաւ հանգստեան Աւետարանը:

Յուշարձանին ոտքին գետեղուած էին ազգային զանազան կազմակերպութիւններէ եկած ծաղկեպսակներ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը գետեղեց ծաղկեպսակ յանուն Միաբանութեան:

Այսա Հ.Օ.Մ.ի անունով խօսք առաւ Տիկին Վարդուհի Օհաննէսեան:

Ժառանգաւորաց վարժարանի բակին մէջ հոգեհուրն երամցուեցաւ:

Երեկոյն, ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Յուշահանդէս, մասնակցութեամբ կատարողներու՝ նահատակ գրողներէն արտասանութեան, մենքի, խմբերգի: Ատենախօսեց Բրօֆ. Մովակ Աւագեան «Եղեռնէն Արցախ» ընդհանուր քննարանով: Մեծ պատաստի վրայ ներկայացուեցաւ Դանիալի հայասէր Քարէն Եկեփէի կեանք՝ նուիրուած Եղեռնէն ազատուած հայ բնկորներու դաստիարակութեան եւ վերապրումին:

Շր. 27 Ապրիլ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Եզրաս Քենյ. Պոկտան:

- Կէսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը, մեր վերնամատրան մէջ: Այս կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 28 Ապրիլ.- Աշխարհամատրան (Կանաչ Կիւրակէ): Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, որ Պատրիարք Սրբազան Հօր, Միաբանութեան անդամներուն հետ, երկրորդ պաշտօնական մուտքէն ետք, օրուան Ս. Պատարագը մատուցեց եւ քարոզեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

«Հայր Մեր»էն առաջ Պատրիարք Սրբազանը նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին առջեւ կատարուած «Հայրապետական Մաղթանք»ին:

Ս. Պատարագի վերջաւորութեան պատարագիչ Սրբազանը նախագահեց «Անդաստան»ի արարողութեան:

Շր. 4 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Կիր. 5 Մայիս.- (Վարմիր Կիւրակէ): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Յուսիկ Եսայ. Պաղտասեան: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէքեան:

- Կէսօրէ ետք ի Ս. Յակոբ կատարուեցաւ «Անդաստան»ի արարողութիւն: Հանդիսապետն էր Տ. Յուսիկ Եսայ. Պաղտասեան:

Շր. 11 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Կիր. 12 Մայիս.- Տօն Երեման Ս. Խաչին (351) Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին Տ. Սեւան Եսայ. Դարիպեան ընթերցաւ Ս. Կիրեղ Հայրապետի թուղթ յղուած Կոստանդ կայսեր, եւ հանդիսապետեց «Անդաստան»ի արարողութեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Աւագ Սեղանին վրայ, որուն վերելք գետեղուած էր վաղ կանթեղներով Ս. Խաչին ճշման: Ժամարարն էր Միացեալ Նահանգաց Նիւ Յրքի նահանգի Թէնըֆլայ քաղաքին հոգեւոր հովիւր Տ. Բաբգէն Մ. Վրդ. Անուշեան, որ նաեւ քարոզեց:

Շր. 18 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 19 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի. Ս. Յարութիւն մեր վերամատարան մէջ:

Հանդիսացան էր Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան:

- Կէսօրէ ետք, տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսացան էր Ս. Կիրիլ Եպս. Գաբիկեան:

Դշ. 22 Մայիս.- Կէսօրէ ետք Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ Հոգեշնորհ հայրեր քարճրացան Զիբենաց լիւն, ուր Համբարձման սրբավայրին մօտ կառուցուած վրամամատարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

- Երեկոյեան, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցաւ Առաւօտեան եւ գիշերային ժամերգութիւնը:

Եշ. 23 Մայիս.- Համբարձման Տօնը: Առաւօտուն Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով քարճրացաւ Համբարձման լիւն, ուր «Հրաշափառ»ով կատարուեցաւ պաշտօնական մօտք Սրբավայրէն ներս, եւ Հայկական րաճիկ վրանին ներքեւ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը:

Պատարագիչն էր հանդիսացաւ Սրբազանը, որ նաեւ «Հայր Մեր»էն առաջ քարդեց: Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայր Աթոռոյ Սիւն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեդարձին առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մարդանկն»:

Պատարագի վերջաւորութեան սրբատօնոյն առջեւ կատարուեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսացան էր Պատարագիչ Սրբազանը:

Ծր. 25 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Նշան մատուրդին մէջ: Ժամարարն էր Ս. Դանիէլ Քիւնյ. Գարանեան:

- Երեկոյեան ժամերգութիւնը եւ նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրիշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսացան էր Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Կիր. 26 Մայիս.- Երկրորդ Պաղկազարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Ս. Հրիշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամերգութիւնէն ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսացան էր Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Ժամարարն էր Ս. Զաւարեան Քիւնյ. Սարիքէկեան:

Ծր. 1 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելոց վերամատարան մէջ: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Հոգեգալստեան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

- Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեղեցի» ի եւ Հսկման կարգերուն նախագահեց Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Կիր. 2 Յունիս.- Հոգեգալուստ: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսացան էր Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Իսկ «Հոգի Աստուծոյ»էն առաջ իր քարդին միացուց Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեքերանի աղօթքը. ուղղուած Սուրբ Երրորդութեան երեք անձերուն, «Առ Արարիչ Հայր Աստուած», «Առ Տէրն մեր Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս», «Առ ճորդող Սուրբ Հոգին»:

Ապասարկողներն էին Ս. Կոմիտաս Վրդ. Ծերայէրենեան եւ Ս. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան:

- Կէսօրէ ետք, Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր մեկնեցան Սիոն լիւն. նախ այցելեցին վերջին ընթերցան վերնատունը: Օրուան դէպքին պատմական վայրը կատարուեցաւ ժամերգութիւն, ապա Ս. Փրկչի գաւրին մէջ, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան կարգ, հանգուցեալ Պատրիարքաց, լուսարարացեալ եւ միաբանից հոգեկներուն ի հանգիստ:

Ծր. 8 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Ս. Բագրատ Արդ. Պուրնէհեան:

Կիր. 9 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերամատարան մէջ: Հանդիսացան էր Ս. Յովսէփ Եպս. Պաղտատեան: Ժամարարն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Հրիշտակապետաց նախագահեց Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Բշ. 10 Յունիս.- Ս. Կուսանացի Հովսէփեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրիշտակապետաց եկեղեցին: Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան Ս. Հովսէփէի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Ս. Սահակ Արդ. Մաշախան:

Ուր. 14 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Ծր. 15 Յունիս.- Ս. Դիւղոր Լուսաւորչին (եկն ի Վերապէն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորչի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Ընծանուէր Արդ. Բարսեղեան:

Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա ծնրաղիր «Տէր Ողորմիւ» երգուեցաւ ըստ սովորութեան:

Կիր. 16 Յունիս.- Տօն Կարուղիկէ Եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի: Ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսացան էր Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի

Աւագ Սեդանի վրայ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպերեան:

«Հայր Մեր»-էն առաջ կատարուեցաւ «Հայրապետական Մաղբանգ» վասն Ս. Էջմիածնի, նախագահութեամբ Սրբազան Պատրիարք Հօր:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Դշ. 28 Փետր.- Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Սեւան Եպս. Դարիսյանի, մեկնեցաւ Ս. Էջմիածին: Պատրիարք Սրբազանը՝ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի նիստերուն, Սեւան Սրբազան՝ իրրեւ անդամ 1700 ամեակի կնդրոնական Յանձնախումբի մասնակցեցան նիստերուն: Վեհափառ Հայրապետի եւ Հոգեւորականաց դասուն հետ Մարտ 4ին, ներկայ գտնուեցան Հայաստանի նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի հետ տեղի ունեցած հանդիպումին, եւ Սուրբ Աթոռ վերադարձան Մարտ 13ին:

Դշ. 19 Մարտ.- Քաղաքագլուխներու 16րդ Համագումարի ընդունելութեան, Երուսաղէմի քաղաքագլուխ Օլմէրքի հրաւերով գումարուած, ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Դաւիթ Աբ. Սահակեանի:

Շր. 23 Մարտ.- Անդրկովկասի Արմաւիր, Սօչի, Ատլէր եւ այլ քաղաքներու քաղաքագլուխներ, 20 ուխտաւորներով (ընդ որս Ատլէրի Հայ քաղաքագլուխ Ազատ Ասատրեան) Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ հանդիպում ունեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Բշ. 25 Մարտ.- Յունաստանի Անկախութեան տօնին առիթով Նաշընըլ Փալաս Հօթէլին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Տ. Սեւան Եպս. Դարիսյան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Շր. 30 Մարտ.- Շուէտէն, Կօթենպուրկ համալսարանի երաժշտական ուսանողներու երեսուն հոգինոց խումբ մը, հինգ նուագարաններով, Պատրիարք Սրբազան Հօր նախագահութեամբ, Շուէտ ժողովրդական եւ կրօնական երգերու յայտագիր մը ներկայացուցին ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահին մէջ, Բրօֆ. Կուննար Էրիքսօնի ղեկավարութեամբ:

Եշ. 4 Ապրիլ.- Սիոն լեռան վրայ, պարիսպէն դուրս վերանորոգուած, «Աֆղաղի մատուռին» քացման արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Դշ. 9 Ապրիլ.- Աւագ Երեմիայի: Առաւօտուն Միաբանութիւնը Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, այցելեց Ֆրանչիսկեան Միաբանութեան եւ Լատիններու Պատրիարքին՝

Միշէլ-Սապայահին, շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Տ. Դաւիթ Աբ. Սահակեան եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան այցելեցին Պապական նուիրակին:

Դշ. 10 Ապրիլ.- Աւագ Զորեմշաքքի: Առաւօտուն մի քանի Միաբան Հայրեր Տ. Դաւիթ Աբ. Սահակեանի գլխաւորութեամբ գացին Յոյն կաթոլիկներուն եւ Լուտերականներուն, շնորհաւորելու համար անոնց Զատիկը:

Գշ. 16 Ապրիլ.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Միաբան հայրերու՝ այցելութիւն տուաւ Յունաց Պատրիարքին, շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Նոյն օրը, Հայոց Ս. Զատկուայ Տօնին առ քիւ շնորհաւորութեան եկան.- Ֆրանչիսկեաններու մեծաւոր հայր Գիւսթօրը իր միաբանութեամբ, ապա Պապական նուիրակը, Անկլիկաններու եպիսկոպոսը, Ասորոց հիւր եպիսկոպոսը իր փոխանորդներով եւ միաբանութեամբ, Հայէշներու եպիսկոպոսը իր միաբանութիւնով, Յոյն կաթոլիկներու եպիսկոպոսի փոխանորդը իր միաբանութիւնով, Գերմանացոց վանքին վանահայրը. Մարոնիք համայնքին եպիսկոպոսի փոխանորդը եւ մուսթարը: Իսլամական Ավֆաֆի նախարար՝ Հան Հասան. Թահայուպ, ընկերակցութեամբ Տար-Էլ-Այբամի Տնօրէն Պըն. Դազի-Էլ-Ճադպարիի, Տար Էլ-Հանէլ Մարաֆայի, կրօնական հարցերու ներկայացուցիչ Պաղեստինեան իշխանութեան մօտ՝ Տիար Իսրահիմ Քանտիլաֆի եւ Տիար Հաննա Սինիորայի:

Դշ. 17 Ապրիլ.- Տ. Սեւան Եպս. Դարիսյանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր այցելեցին Դպտիներուն, Ասորիներուն եւ Հայէշներուն շնորհաւորելու համար անոնց Ս. Զատիկը:

- Նոյն օրը Տիար Ապու Ճարիր՝ Իսրայէլի Ռատիոկայանի կրօնական պաշտամունքներու կարգադրիչ ու խօսնակ, Երուսաղէմի Վսեմ. Քաղաքապետ՝ Տիար Էհուտ Օլմերք, ընկերակցութեամբ Քաղաքապետի քրիստոնէական հարցերու խորհրդատու Տիկ. Նոյեմի Թիգտէլի եկան հայոց Զատիկը շնորհաւորելու:

Եշ. 18 Ապրիլ.- Յունաց Պատրիարքը իր միաբանութիւնով եկաւ շնորհաւորելու հայոց Ս. Զատիկը:

Դշ. 23 Ապրիլ.- Լատինաց Պատրիարքը իր միաբանութիւնով եկաւ շնորհաւորելու հայոց Ս. Զատիկը:

Դշ. 24 Ապրիլ.- Անկախութեան օրուան առթիւ, Երուսաղէմի քաղաքապետ Տէր եւ Տիկին Օլմերքի կողմէ կազմակերպուած ընդունելութեան

Դաւիթի բերդին մէջ, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

- Նոյն առիթով, Իսրայէլի նախագահին բնակութեան շրջակային մէջ տրուած ընդունելութեան մասնակցեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Ուր. 3 Մայիս.- Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Հ.Մ.-Ը.Մ.-ի 60 ամեակի տօնակատարութիւնը, մշակութային երգի եւ պարի յայտագիրով եւ պարգեւատրումներով, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Բշ. 13 Մայիս.- Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ դասախօսեց Տ. Բարգէն Ծ. Վրդ. Անուշեան, «Հաւատամքի Մեկնաբանութիւնը» ներկայացնելով, եւ հարցումներու պատասխանելով: Հայր Բարգէն Հոգեւոր Հովինէ Նիւ Ճրդի նահանգի Թէնըֆայ քաղաքի Ս. Թովմաս եկեղեցւոյ համայնքին: Արձակուրդով Ս. Արթուր գտնուեցաւ Մայիս 6-15, Սրբատեղեաց մէջ իր ուխտի պատարագները մատոյց, մասնակցեցաւ Տ. Սահակ Արդ. Մաշայեանի առաջնորդութեամբ տեղի ունեցող «Սուրբ Գիրքի ընթերցանութեան» ժողովրդային շարքական հաւաքոյթին, եւ Ուրբաթ գիշերուան Սարկաւազաց հաւաքոյթին եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր կողմէ Աստուածաբանութեան դասաւանդութեան: Մայիս 7, Երեւնաքի գիշեր, Պատրիարքարանի մէջ տրուած պտղասեղանին, միաբան եղբայրներու հետ մտերմիկ խօսակցութեան ընթացքին պատմեց իր վտորմաւորութիւններէն իրրեւ համալսարանի ուսանող եւ հոգեւոր հովիւ:

Դշ. 15 Մայիս.- Ս. Արանաս Հայրապետի Աստուածաբանական վաստակին մասին տրուած դասախօսական հաւաքոյթին, զանազան համայնքներու եւ ներկայացուցիչներու կողմէ, Ղպտոց Ս. Անտոն վանքին մէջ, ներկայ գտնուեցան Տ. Անուշեան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան եւ Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաքարեան: Հայոց կողմէ, յայտագրին մէջ քաժին առին Տ. Սահակ Արդ. Մաշայեան խօսելով Ս. Արանասի մասին, եւ ժառանգաւորաց սաներ հայ շարակալների երգելով, ղեկավարութեամբ դայրապետ Վարուժան Մարգարեանի: Հաւաքոյթի վերջաւորութեան տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն:

- Նոյն իրիկունը, Դաւիթի բերդին մէջ տեղի ունեցաւ երաժշտական եւ գրական յայտագիր մը երուսաղէմի քաղաքացւոյն Եհուա Օլմէրքի հրաւերով, ուր պարգեւատրուեցաւ Իսրայէլի նախագահը, Էգեր Ռայզման, որպէս Պատույ Բաղաւադի երուսաղէմի: Հանդիսութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը,

ընկերակցութեամբ Տ. Բարգէն Ծ. Վրդ. Անուշեանի:

Ուր. 24 Մայիս.- Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, տեղի ունեցաւ բանախօսական երեկոյթ, կազմակերպութեամբ երուսաղէմի մէջ Հայաստանի Պատույ Հիւպատոսութեան (Տիար Յովակ Մոմենեանի), նիւր՝ Արցախի Հայրը եւ Արտաթին Բաղաւադանութիւն, Բանախօս՝ Տէր. Բրոֆ. Նիֆօլայ Յովհաննէսեան, Հ.Հ. Գիտութիւններու Ազգ. Ակադեմիայի Արեւելագիտութեան Ինստիտուտի Տնօրէն:

Վիր. 26 Մայիս.- Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կարողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիասի մէջ կատարեց Ս. Միւռոնի Օրհնութիւն: Ամեն. Պատրիարք Հօր եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անունով Միւռոնօրհնէի արարողութեան մասնակցեցաւ Յորդանանի մէջ Պատրիարքի Փոխանորդ Տ. Վահան Եպս. Ղարիպեան: Մայիս 27ին, Վահան Սրբազան ներկայ գտնուեցաւ նաեւ կարողիկոսութեան Ազգ. Ընդհ. Ժողովի բացման նիստին:

Դշ. 28 Մայիս.- Իսրայէլի բանգարանին մէջ, երուսաղէմ, բանգարանի հիմնադիր Թէտի Բօլէի ծննդեան 85 ամեակին զուգորդաբար, բացման արարողութիւնը կատարուեցաւ, Վիեննայի Բունսթիսթօրիշըս բանգարանէն փոխ բերուած գլուխ գործոց իւղանկարներու, Միջնադարեան տարբեր դպրոցներու անուանի նկարիչներէն Թիքեանի, Ռուպէնի եւ այլոց: Արարողութեան յայտագրին եւ ցուցահանդէսին ներկայ էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի եւ Տ. Դանիէլ Քիւնյ. Գարանեանի:

Եշ. 30 Մայիս.- Ալեքիոյ մէջ անողոք կերպով խոշտանգուած եւ մահուան դատապարտուած Ֆրանսացի եօթ կրօնաւորներու հոգիներուն համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին, ի շարս այլ համայնքներու ներկայացուցիչներու եւ պաշտօնական անձնաւորութեանց, Յոյն-Կարօլիկ եկեղեցւոյ մէջ, յանուն պատրիարքութեան ներկայ գտնուեցաւ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Բշ. 3 Յունիս.- Խտալիոյ ընդհանուր հիւպատոսի կողմէ, իր բնակարանին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան, Խտալիոյ ազգային օրուան առիթ, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Թէոդորոս Արդ. Զաքարեան:

Նոյն օրը, երուսաղէմի մէջ Մոսկուայի Պատրիարքութեան ներկայ Ռուս եկեղեցւոյ մեծաւոր Արշիմանտիրք Յէոտոսիի հրաւերով,

Երուսաղեմի մէջ իրենց «պաշտպան սուրբի» տօնակատարութեան, եւ Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Ամենապատիւ Ս. Ալեքսէյ Երկրորդ Պատրիարքի գահակալութեան տարեդարձին առթիւ տրուած ընդունելութեան, ներկայ գտնուեցան Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Ս. Թէոդորոս Արք. Զաֆարեան:

Գշ. 4 Յունիս.- Յունաց Պատրիարքարանի Միաբանութեան անդամներն բարձրաշնորհ Տէր Կրիկորիս Արքեպիսկոպոսի յուղարկաւորութեան արարողութեան, Մայրավանքի Ս. Կոստանդին եկեղեցւոյ մէջ, ի շարս այլ յարանաւորութեանց, Պատրիարքարանի կողմէ ներկայ Գտնուեցան

Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Ս. Թէոդորոս Արք. Զաֆարեան, եւ ցաւակցութիւններ յայտնեցին Յունաց Ամեն. Պատրիարք Սրբազանին:- Նոյն օրը, յետ միջօրեին, Երուսաղեմի Ամերիկէն Գօլթնիի պարսէզին մէջ, Իտալիոյ ազգային տօնին առիթով, Ընդհանուր Հիւպատոսի կողմէ տրուած ընդունելութեան մասնակցեցան, Ամեն. Սրբազան Պատրիարքին հետ, Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Բշ. 17 Յունիս.- Իսրայէլի Խորհրդարանի տասնը չորրորդ պաշտօնական բացման հանդիսութեան, ներկայ գտնուեցաւ Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղջանեան:

ՇԱՌԼ ԱԶՆԱԽՈՒՐ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՄԷՋ

Ֆրանսական ընկերութեան մը կարգադրութեամբ Շառլ Ազնաւուր հրաւիրուած էր Երուսաղեմ, 24 Յունիսին համար ծրագրուած լուսավորութեան եւ հրավառութեան յայտագրին որ տեղի ունեցաւ նոյն իրիկունը, Երուսաղեմի պարիսպէն դուրս կազմակերպուած ամփոփատրոնի մէջ:

Շառլ Ազնաւուր փառաբան յայտնած էր հանդիպում ունենալ Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Հայ համայնքին հետ: Իրեն կ'ընկերանային իր դուստրը՝ Քարիա Ազնաւուր եւ իր գործակատար Վարիշ Լեւոն Սայեանը, նաեւ նոյն հրաւերով Բարիզէն միասին եկած աշխարհառնակ երաժիշտ, երգիչ, ղեկավար Միշէլ Լը Կրանը, որուն մայրը հայ է, Արաքիլիքի եւ Բախանայական ընտանիքէ սերած, եւ որուն կ'ընկերակցէր իր տիկինը՝ Իզապէլ, եւ զաւակը՝ Էստուրդ:

Կէսօրուան ժամը 12ին ամբողջ խումբը դիմաւորուեցաւ Դաւիթ Դուռին մօտ, եւ Լուսարարապետ Ս. Դաւիթ Արք. Սահակեանի եւ Վարդապետ Հայրիւր ընկերակցութեամբ այցելեցին Ս. Յարութեան Տաճարը: Ապա առաջնորդուեցան Սրբոց Յակոբեանց վանք, եւ Մայր Տաճարի մուտքին զիրենք դիմաւորեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Տաճարին մէջ Լուսարարապետ Սրբազանի քաջատրութիւններէն եւ ցուցադրած Կեռան Թագուհիի Աւետարանին, Հերում Թագաւորի գաւազանին եւ քանկազին զգեստներուն տեսութենէն յետոյ, Պարտիզարաղի Վարդապետաց սեղանատան մէջ Միաբանութեան եւ հրաւիրեալ ազգայիններուն հետ սեղանակից եղան: Ժամը 2ին Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ կարճ ինքնակրթութիւնէն յետոյ, Ժառանգաւորաց Վարժարանի Արաքիլ մէջ հաւաքուած քաղմուրիւնը իւրերը ընդունեցին խանդավառութեամբ: Մէկ ժամ տևող յայտագիրը մը

պատրաստուած էր: Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Մաղիկ Դասարանը իրենց շրջանաւարտի համագգեստներով եւ նախակրթարանէն երգեցիկ խումբի ընկերակցութեամբ, մեներգեցին, եւ աշխոյժ խմբերգներով զուարեացուցին, երգի ուսուցիչ Տիկին Նունէ Պօղոսեանի նուագակցութեամբ:

Յայտագրի մէջ մաս առին Հ.Մ.Ը.Միութեան երգչախումբը դաշնակահար Վահէ Գալայեանի ղեկավարութեամբ, Հ.Ն.Միութեան Պարախումբը հայկական պարերով, եւ Ժառանգաւորաց վարժարանի նուագախումբը նուագով ու երգով:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը ներկայացուց իւրերը, եւ Միշէլ Լը Կրանը պարգեւատրեց Սրբոց Յակոբեանց շխանչանով, եւ Շառլ Վաղինակ (Մկրտութեան անունով) Ազնաւուրեանին վիզէն եռագոյն ժապաւնով ոսկեայ շխանչանը կախեց, որ կը ներկայացնէր գրականութիւն, երաժշտութիւն, բժշկութիւն, ջախը, եւ Սուրբ Յակոբ ակգրնատառերը: Խումբին միւս անդամներուն, Պատրիարք Սրբազան նաշի ընթացքին տուած էր տարբեր նուէրներ:

Թէ՛ Միշէլ Լը Կրան (Անգլիէնով) եւ Ի՛լ Շառլ Ազնաւուր (Հայերէնով) իրենց գոհունակութիւնը յայտնեցին Երուսաղեմի Հայ Պատրիարքարանին եւ համայնքին հետ հանդիպելու այս պատեհութեան համար, եւ անդրադարձան իրենց հայկական արմատներուն եւ հայ հոգիին տոկունութեան եւ ստեղծագործ շնորհներուն:

Ժամը 4ին կը մօտենար: Պատրիարք Սրբազան Հօր «Պահպանիչէն» եւ «Հայր Մեր» խմբական երգեցողութիւնէն յետոյ, ներկաները կարճ ժամանակ մը ունեցան նկարուելու եւ խօսակցելու իւրերիւն հետ, որոնք մեկնեցան հասնելու համար իրենց միւս ժամադրութիւններուն:

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐԸ

1. ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ (Գ. Հատոր)

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քիւնյ. Արգումանեան: Ա. Գիրք (1910-1930). Ս. Վարդան Մատենաշար Նիւ Եորք, 1995 էջ 382

2. ՎԵՐԵԼՔ

Շէն-Մահ: Անճնական Մեկնութիւն Ընտիր Քերթուածներու: Հայերէն եւ Անգլերէն Բ. Տպագրութիւն: Ս. Յակոբեանց Տպարան, Երուսաղէմ, 1994 էջ I - XV, 101 10:

3. ԱՐՁԱԳԱՆԳՈՒՆ ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ

Շէն-Մահ: Անճնական Մեկնութիւններ Անգլերէն Քերթուածներուն: Հայերէն եւ Անգլերէն: Ս. Յակոբեանց Տպարան-Երուսաղէմ, 1995 էջ 79:

4. ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԱՌ ՔՐԻՍՏՈՍ

Բարգէն Ա. Քիւնյ. Մաքսուտեան: Ս. Վարդան Մատենաշար, Նիւ Եորք, 1995 էջ 375:

5. ԲԱՆԲԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ (ԱՌԱՆՁՆԱՏԻՊ) ԲԻՒ 2(83)

Բանբեր Երեւանի Համալսարանի: Գրքերու Տեսութիւն՝ Նորայր Արքեպս. Ծովական: Յօդուածներու ժողովածոյ, Վանատուր, Բանասիրական, Երուսաղէմ, 1993 էջ 415: Երեւան, 1994 էջ 2:

6. CHOSEN OF GOD

The Election of the Catholicos of all Armenians from the fourth century to the present. Edited by Christopher II Zakian. St. Vartan Press, New York 1995 pp. 194

7. ՈՒՅՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ՝ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Շահան Արք. Սվանեան: Իսթանպուլ, Ուրաւ Օֆսէր, 1993 էջ 119:

8. ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԻՐ «ԾԱՌԱՅԱԿԱՆ ԿԵՐՊ»ԻՆ ՄԷՋ

Գարեգին Բ. Կարիլիկոս Սարգիսեան: Տպարան Կարդ. Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս-Լիբան, 1994 էջ 185:

9. ՍԻՐՏ ՍՐՏԻ

Շահան Շահնուր: Մատենաշար «Յառաջ» ԲԻՒ 20, 1995 էջ 284:

10. ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՇՈՒՆՉ ՊԱՏԱՐԱԳԸ

Տ. Յովհաննէս Քիւնյ. Մկրեան: Հրատարակիչ՝ Ժիրայր Վրդ. Թաշնեան: Փարիզ, 1995 էջ 45:

11. ՑՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՒԱՆ «ԱԼ ԵՐԱՉ ԶԷ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ...»

Հրանդ Անէմեան: Լոս Անճելոս, 1990 էջ 128 Տպագր. «Երագ» Տպարան:

12. ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ 160-ԱՄԵԱՅ ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ ՀԱՅՈՑ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Յուշամատենան Պոլսոյ Ս. Փրկիչ Հայոց Հիւանդանոցի: Աշխատասիրեց՝ Վարուժան Քէտեան Իսթանպուլ, 1994 էջ 533:

13. ԸՆՏՐԵԱԼԻ ԵԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեան: (Թարգմանութիւն Անգլերէնից): Երեւան «Նաիրի»: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1995 էջ 251:

14. ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ 3 ԱՊՐԷԼ 1995: ԶԵԿՈՅՑ՝ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀ ԹՈՐԳՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Ազգային եկեղեցական ժողով: Սուրբ Էջմիածին, 1995 էջ 84:

(Հարունակիլի)

ՏԻԿ. ՍԻՐԱՐՓԻ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղարուի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Յարութիւն ի վերայ երկրի ...	Վեհ. Գաբեգին Ա.	135-138
- Իգնատիոս Եպս.ի Մեկնութիւն (Ըստ Ղուկասու) (Շար.)	Զաւէն Արք. Զինչինեան	139-150
- Վերագտնել Երանական Կեանքը	Թ.Ա.Ա.	151-153
- Հոգեկործանութեան Կենսականութիւնը	Զեկոր Քինյ. Նալպանտեան	154-159
- Քրիստոսի Յարութեան Խորհուրդը	Բարգէն Թովինեան	160-162
- Ի՞նչ է «Զգօն» Գիրքը		162

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Հարդաի Որդւոյն Պանդիտութիւնը	Lord Byron	
- Good-Bye	Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան	163
- Մնաս Բարով	Ralph W. Emerson	164
- Երուսաղէմ Վերագտնելու	Թալի Էմբրաք	
- Անգնութիւն	Թրգմն. Շէն-Մահ	165
	Աննի	166
	Բազրատունի	167

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Նարեկացի. - Արտայայտչական Միջոցների Համակարգը	Ա. Ղազինեան	168-175
--	-------------	---------

ԳՐԱԿԱՆ

- Աղստեղի Հովտում	Սարգիս Եափուշեան	176-183
-------------------	------------------	---------

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

- Հայկական Վարքեր և Վկայարանութիւններ (Քնարիկ Տ. Դաւթեան)	Վարդան Դեբրեկեան	184-186
- Պատմագիտական Հրատարակութիւն մը (Հայկական Ցեղասպանութեան Պատմութիւնը. Վահագն Ն. Տատեան)	Կարպիս Եսայեան	187-188
- Փորագրութեան Նոր Տեսակով «Գիրք Հարցմանց» Գրիգոր Տաթևացի	Միսաք Գաբրիելեան	189-190
- Ս. Աստուածածնի Մասին (Թամար Տասնապետեան)	Ն. Ա. Ծովական	191

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

- Հայ Երգիկ Ինքնուրոյնութիւնը	Միմի Յ. Եղեկաբեան	192-197
-------------------------------	-------------------	---------

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

- Զեռագիր Յուշարձանի Երկրորդ Կեանքը	Արաշէս Մաթեոսեան	198-201
--	------------------	---------

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Ս. Երուսաղեմի Սրբոց Յակովբեանց Ազգային վանքը եւ Նորա Ներկայ Վիճակը	Մամբրէ Վրդ. Մարկոսեան	202-210
--	-----------------------	---------

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Միւռնոսիոնէք ի Մայր Աթոռ	Վեհ. Գարեգին Ա.	211
- Հայրապետական Տնօրինութիւն	Վեհ. Գարեգին Ա.	212-214
- Հրաւեր Հայ Սաղեմի Սրբավայրերից	Սարգիս Եափուջեան	215-217
- Եղեռնէն Արցախ	Ծովակ Աւագեան	218-222
- Շնորհաւորականք եւ Հեռագիրներ		
- Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա. Վեհ. Կարողիկոսէն		223
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Վեհ. Կարողիկոսէն		224
- Հռովմէական Եկեղեցւոյ Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապէն		225
- Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Ալեքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքէն		226
- Թուրքիոյ Հայոց Գարեգին Բ. Սրբազան Պատրիարքէն		227
- Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Ռոպերթ Կիւլպէնկեանէն		227
- Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորին հեռագիր եւ զիր շնորհակալութեան		228-229
- Նախագահ Եսաէր Արաֆաթին		230
- Բերդիէնէմի Կառավարիչին եւ Ոստիկանապետին, Խարայէլի Ուրբնտիր Վալդապետ Բենիամին Նաթանաէլին		231
- Վեհ. Հայրապետի Այցը Կ. Պոլիս	Դաւիթ Արք. Սահակեան	232
- Հայ Լուսանկարիչներ Երուսաղեմի	Հանդիսատես մը	233
- Իւղաներկ Նկարներու Ցուցահանդէս	Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան	234
- Տիպար Եկեղեցաւէր Ամերիկահայ մը	Արտէն Ա. Քհնյ. Աշենան	235
- Հանդիսատեսը Ներսը	Գէորգ Թօսունեան	236-237
- Վաչէ Արք. Յովսէփեան Վերընտրուած	Դիւան Առաջնորդարանի	238
- Վարդան Սարգսեանի Նամականիին առիթով	Ա. Արտէն Ա. Քհնյ. Աշենան Բ. Վահէ Օշական Գ. Թ.Ա.Մ.	239 240 241-242
- Ամալիերջի Հանդէսներ		
Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի	Սահակ Արդ. Մաշալեան	243
- Տարեկան Տեղեկագիր Տեսչութեան	Սահակ Արդ. Մաշալեան	244-249
- Տնտեսական Տեղեկագրութիւն	Աւետիս Արդ. Իվրանեան	250-253
- Ժառ. Վարժարանի Ամալիերջի Հանդէս	Բազրատ Արդ. Պուրնէմեան	254-257

ՄԱՀԱԽՈՍԱԿԱՆ

- Վազգէն Բարսեղեան	Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեան	258-261
--------------------	------------------------	---------

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Շառլ Ազնաւուր Երուսաղեմի մէջ		262-269 269
--------------------------------	--	----------------

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

	Տիկին Սիրարսիի Գալայեան	270
--	-------------------------	-----

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

		271-272
--	--	---------

4 Մարտ 1996, ԲՇ. Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի հետ հանդիպումը Վեհ. Հայրապետին եւ հոգեւորական դասուն. Վեհափառ Գարեգին Ա., Լեւոն Տ. Պետրոսեան, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Զաւէն Արք. Զինչինեան

4 Մարտ 1996, Վեհ. Հայրապետի հանդիպումը նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի հետ. Ա. Շարք՝ Վեհափառ Գարեգին Ա., նախագահ Լեւոն Տ. Պետրոսեան, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Բ. Շարք՝ Տիրան Արք. Կիրեղեան, Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան, Մեսրոպ Արք. Գրիգորեան, Գիսակ Արք. Մուրադեան, Արրահամ Ծ. Վրդ. Մկրտչեան

16 Մարտ 1996, Հայ Լուսանկարիչները Տ. Ընծանուէր Բարսիսանեանի հետ.
 Զախէն Աջ՝ Կարօ Նալպանտեան, Գէորգ Քահուէնեան, Ռաֆֆի Կարապետեան,
 Մարտո Նալպանտեան, Սարգիս Գարակէօզեան, Սարօ Նազգաշեան

30 Մարտ 1996, Շուէտի Կէօթէնպէրկ ինքնաշարժի երաժշտական համալսարանէն
 երգչախումբի ելոյթը ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ

30 Մարտ 1996, Շուէտի Կեօթենպերկ քաղաքի երաժշտական համալսարանի
երգչախումբը Թորգոմ Պատրիարքի եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեանի հետ

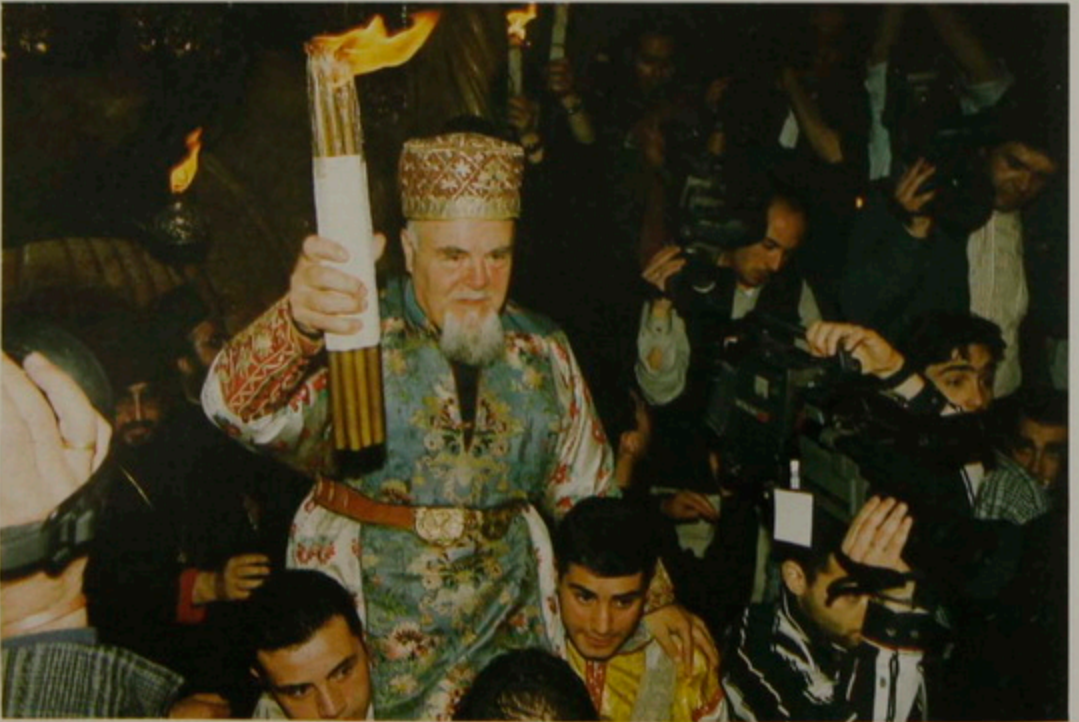

11 Ապրիլ 1996, Աւագ Հինգշաբթի, Ոսնլուայ. Թորգոմ Պատրիարք կը լուայ
ոտքը Դաւիթ Արք. Սահակեանի

11 Ապրիլ 1996. Աւագ Հինգշաբթի, Ոսնկուայ. Վերջին Աւետարանը Անգլերէն կ'ընթեռնու Անկլիքան Եպիսկոպոսը

13 Ապրիլ 1996, Աւագ Շաբաթ «Լոյս Քրիստոսի Գերեզմանէն». լուսահան՝ Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան.

13 Ապրիլ 1996, Աւագ Շարաք «Լոյս Քրիստոսի Գերեզմանէն». Բափօրով վերադարձ դէպի Ս. Յակոբ Մայր Տաճար

13 Ապրիլ 1996, Աւագ Շարաք «Լոյս Քրիստոսի Գերեզմանէն». Պատրիարք եւ Միաբանութիւն Բափօրով կ'առաջնորդուին Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաւառներով

13 Ապրիլ 1996, Աւագ Շարաք «Լոյս Գրիստոսի Գերեզմանէն». Պատրիարք եւ Միաբանութիւն բափօրով կ'առաջնորդուին Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառուսներով

13 Ապրիլ 1996, Աւագ Շարաք «Լոյս Գրիստոսի Գերեզմանէն». Պատրիարք եւ Միաբանութիւն բափօրով կ'առաջնորդուին Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկառուսներով

14 Ապրիլ 1996, Զատիկի «Անդաստան», Վանքի Մեծ Բակին մեջ

14 Ապրիլ 1996, Զատիկի «Անդաստան», Վանքի Մեծ Բակին մեջ

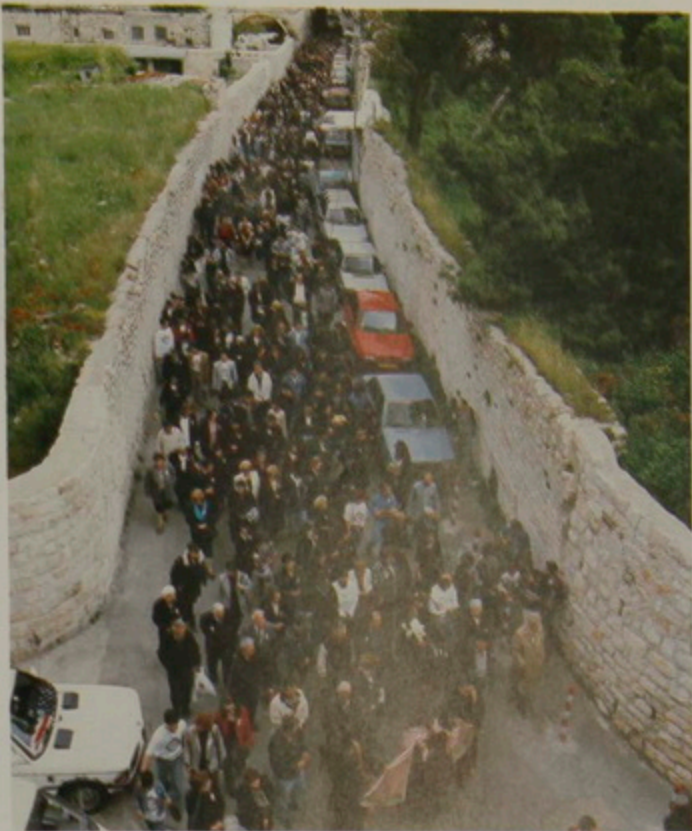

14 Ապրիլ 1996, Եղեռնի 81րդ Տարելից. Հայ սկաուտներ, ծաղկեպսակներ, պաստառներ, կ'առաջնորդեն Քափօրը դէպի Ս. Փրկիչ

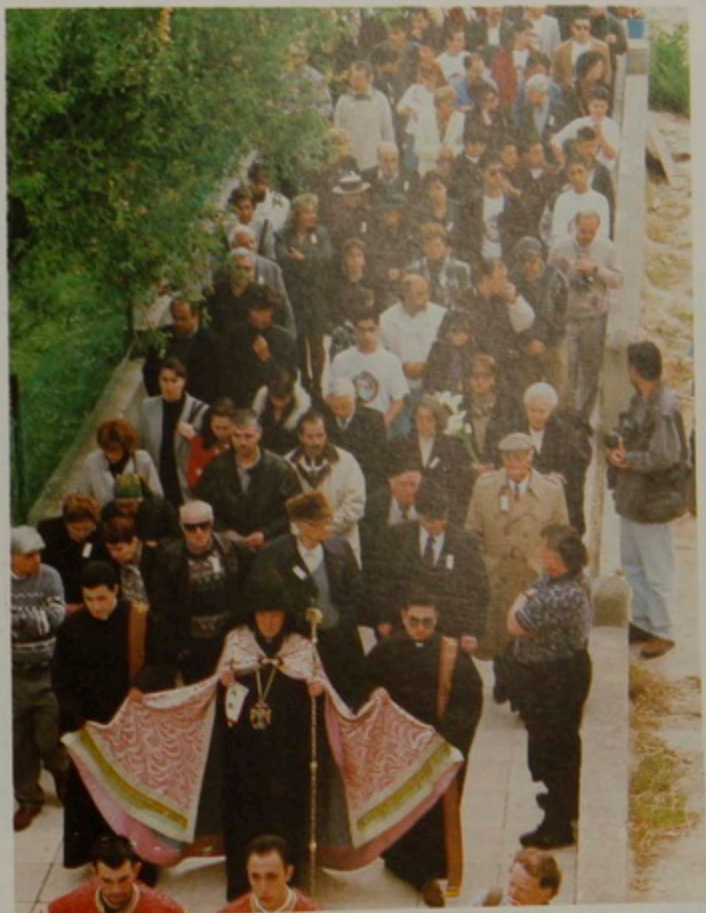

24 Ապրիլ 1996 Եղեռնի 81րդ Տարելից. Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, Հանգստեան շարականներու երգեցողութեամբ կ'առաջնորդուի դէպի Ս. Փրկիչ

24 Ապրիլ 1996, Եղեռնի 81րդ Տարելից. Երուսաղեմի Հայուրիւնը կը հետեւի Բափօրիմ դէպի Ս. Փրկիչ

24 Ապրիլ 1996, Եղեռնի 81րդ Տարելից. Բափօրը մուտք կը գործէ Ս. Փրկիչ

24 Ապրիլ 1996 Եղեռնի Տիրդ տարելից. Ժառանգաւորաց Վարժարանի աշակերտներ, Երեկոյեան Էրապարակային յայտագրին մէջ մաս կ'առնեն

11-12 Մայիս 1996, Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի խօսքը իղանկարներու ցուցահանդէսին

11-12 Մայիս 1996, Տ. Ընծանուէր Արղ. Բաբախանեան իր իւղանկարներուն քացատրութիւնը կուտայ Թորգոմ Պատրիարքին

8-15 Մայիս 1996, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա. Հայրապետի Այցըր Կոստանդնուպոլիս. Յունաց Տիեզերական Պատրիարք Բարթողիմէոսի Պատրիարքաբանին մէջ 10 Մայիս: Չախէն Աջ' նստած.- Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Գարեգին Բ., Վեհ. Կաթողիկոս Գարեգին Ա., Յունաց Տիեզերական Պատրիարք Բարթողիմէոս Ա., (Չախէն Աջ' կանգնած) Տիրան Արք. Մարտիկեան (Առաջնորդ Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ), Դաւիթ Արք. Սահակեան (Լուսարարապետ եւ ներկայացուցիչ Ս. Աթոռոյս)

8-15 Մայիս 1996, Պոլսոյ Մայր Եկեղեցւոյ Աւագ Խորանին վրայ, 12 Մայիս, Հոգեհանգստեան Պաշտամունքին, Զախէն Աջ'.- Արրահամ Ծ. Վրդ. Մկրտչեան, Տիրայր Արք. Մարտիրոսեան, Դաւիթ Արք. Սահակեան, Դարեգին Բ. Պատրիարք, Դարեգին Ա. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Մեսրոպ Արք. Աշնեան, Շահան Արք. Սվանեան, Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեան, Միքայէլ Ծ. Վրդ. Աջապահեան

18 Մայիս 1996, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտներու ձեռագործի աշխատանքներուն ցուցահանդէսը

18 Մայիս 1996, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտներու ձեռագործի աշխատանքներուն ցուցահանդեսին Ձեռագործի երկու ուսուցչուհիներէն Տիկին Անթառամ Գարակէօզեան (միւսը՝ Օր. Ազնիւ Պաղտասարեան) Պատրիարք Սրբազանին կը քացատրէ նրբութիւնները աշխատանքին: Ձախէն Աջ՝ Գոսսան Վրդ. Ալնանեան, Սահակ Արդ. Մաշալեան (Տեսուչ), Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Աւետիս Արդ. Իփրանեան (Տնտեսութեան Վարիչ)

2 Յունիս 1996, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ Սահակ Արդ. Մաշալեանի խօսքը ուղղուած Մանկապարտէզէն Շրջանաւարտ Ծաղիկ դասարանին

2 Յունիս 1996, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտեզէն Շրջանաւարտ դասարանը վկայականներ ի ձեռին. Առաջին Շարք, Զախէն Աջ.- Արօ Սահակեան, Արմիկ Դասապեան, Գեւօ Դրիգորեան, Կարին Նալպանտեան, Օհան Մերկերեան, Կարինէ Անդրէասեան, Արմէն Կարապետեան, Արփի Նազգաշեան, Վարդան Պալեան, Յասմիկ Ուրփալեան, Երկրորդ Շարք, Զախէն Աջ.- Օր. Սուգաննա Միրզոյեան, Տիկին Անթառամ Դարակեօզեան, Աւետիս Արդ. Իփրանեան (Տնտեսութեան Վարիչ), Թորգոմ Պատրիարք, Սահակ Արդ. Մաշալեան (Տեսուչ), Օր. Այրին Դաբլանեան

8 Յունիս 1996, Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի վեց շրջանաւարտները իրենց վկայականները ի ձեռին. եւ ուսուցչական կազմը՝ Պատրիարք Սրբազանի աջին նստած՝ Տեսուչ Սահակ Արդ. Մաշալեան եւ ձախին՝ Տնտեսութեան վարիչ Աւետիս Արդ. Իփրանեան

8 Յունիս 1996, Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի շրջանաւարտից հանդիսութիւն ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ

8 Յունիս 1996, 85 ամեայ Տիար Պետրոս Լէփէնեան 65 տարիներ ուսուցչական ասպարէզի մէջ ծառայելէն յետոյ հանգստեան կը կոչուի, պարգեւատրուելով շրջանաւարտից հանդիսութեան ընթացքին, Տեսուչ Հայր Սուրբին եւ Պատրիարք Սրբազանի գնահատանքներով

9 Յունիս 1996.- Ժառանգաւորաց Վարժարանէն Շրջանաւարտ երեք ուսանողներ, Զախէն Աջ.- Արմէն Գէորգեան, Արման Մինասեան, Ռոբերտ Աւագեան, եւ Ընծայարանէն Շրջանաւարտ Տիգրան Սրկ. Կարապետեան

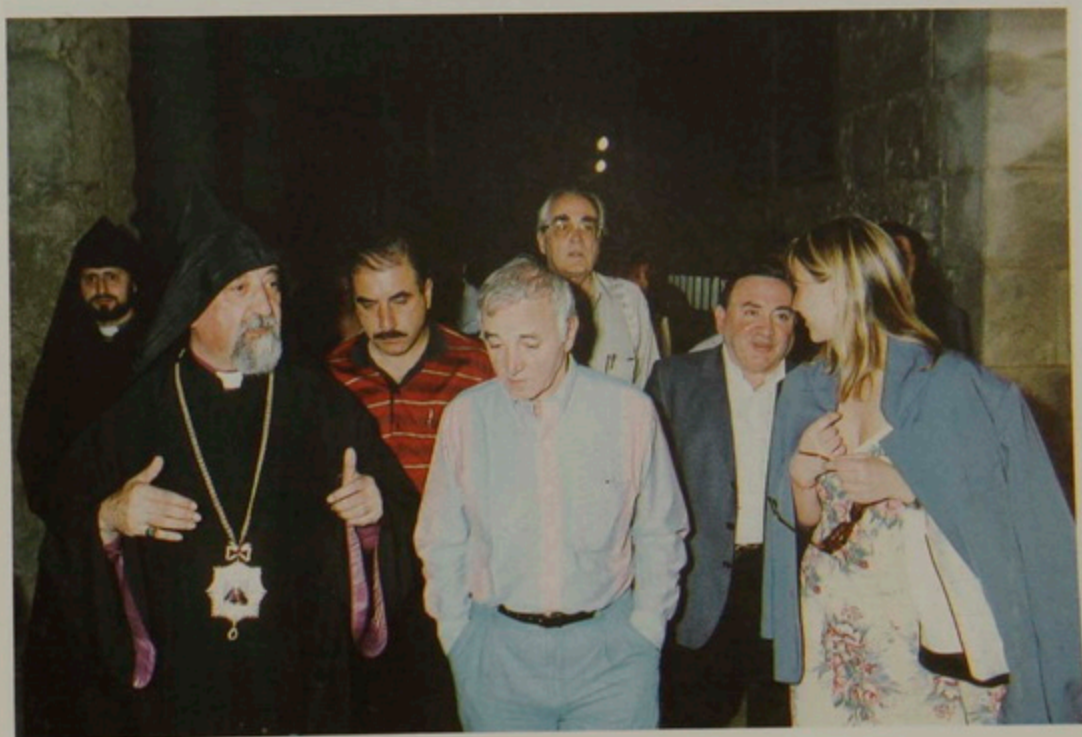

9 Յունիս 1996.- Ամսվերջի Հանդէս Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի.- Զախէն Աջ.- Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան (Տետուշ), Թորգոմ Պատրիարք, Տիգրան Սրկ. Կարապետեան

24 Յունիս 1996, Ս. Յարութեան Տանարին մէջ, Զախէն Աջ՝ Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան, Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Քաթիա Ազնաւոր (դուստրը), Սահակ Վրդ. Մաշալեան, Շառլ Ազնաւոր, Դաւիթ Արք. Սահակեան, Միշէլ Լը Կրան, Վաղարշ Նպս. Խաչատուրեան

24 Յունիս 1996, Ս. Յարութեան Տանարին մէջ, Զախէն Աջ՝ Սահակ Վրդ. Մաշալեան, Դաւիթ Արք. Սահակեան, Զէմպիլ, Շառլ Ազնաւոր, Միշէլ Լը Կրան, Լեւոն Սայեան (Ազնաւորի Գործոց Վարիչ), Քաթիա Ազնաւոր

24 Յունիս 1996, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի մուտքին Շառլ Ազնաւուր, Թորգոմ Պատրիարք, Դաւիթ Արք. Սահակեան, Վիգէն Եպս. Այվազեան

24 Յունիս 1996, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, Կեռան Թագուհւոյ Աւետարանի եւ այլ իրերու ցուցադրում. Ջախէն Աջ՝ Դաւիթ Արք. Սահակեան, Թորգոմ Պատրիարք, Մէշէլ Լը Կրան, եւ իր զաւակը Էտուարտ, Բաթիա Ազնաւուր, Շառլ Ազնաւուր, Տիկին Էլիզապէթ Լը Կրան

24 Յունիս 1996, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Ս. Գլխադրին առջեւ.
 Զախէն Աջ՝ Դաւիթ Արք. Սահակեան, Քաթիա Ազնաւուր, Շառլ Ազնաւուր,
 Թորգոմ Պատրիարք, Մէշէլ Լը Կրան, Լեւոն Սայեան

24 Յունիս 1996, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ. Զախէն Աջ՝ Սեւան Եպս.
 Ղարիպեան, Միշէլ Լը Կրան, Թորգոմ Պատրիարք, Դաւիթ Արք. Սահակեան

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաուրին ի պատիւ յայտագիր. Ս. Թարգմանչաց
Վարժարանի Մանկապարտեզի Մաղիկ Դասարանի Մրջանաւարտներ եւ
Նախակրթարանի աշակերտներ

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաուրին ի պատիւ յայտագիր. Հ.Մ.Ը.Միութեան
երգչախումբ

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաուրին ի պատիւ յայտագիր. նուագախումբ Ժառ. Վարժարանի

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաուրին ի պատիւ յայտագիր. Հ.Ն.Միուրեան պարախումբ

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաւուրիմ ի պատիւ յայտագիր. Հ.Ծ.Միութեան պարախումբ

24 Յունիս 1996, Շառլ Ազնաւուրիմ հետ խմբանկար

24 Յունիս 1996, Պատրիարք Սրբազան Հոր ձեռնով տրուած շքանշանը Միշէլ Լը
Կրանին

24 Յունիս 1996, Պատրիարք Սրբազան Հոր ձեռնով տրուած շքանշանը Շառլ
Ազնաւուրին

